

Науковий Вісник

№ 4 (82)
серпень
2017

Серія
«Економічні
науки»

ПОЛТАВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ

ЗБІРНИК * ВИХОДИТЬ 6 РАЗІВ НА РІК * ЗАСНОВАНИЙ У БЕРЕЗНІ 2000 р.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ ЗБІРНИКА

Головний редактор **О. О. Нестуля**, доктор історичних наук, професор, ректор Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (ПУЕТ).

Заступники головного редактора: **М. С. Рогоза**, доктор економічних наук, професор, перший проректор ПУЕТ;

С. В. Гаркуша, доктор технічних наук, доцент, проректор з наукової роботи ПУЕТ.

Відповідальний редактор **В. В. Карцева**, доктор економічних наук, доцент ПУЕТ.

Відповідальний секретар **О. М. Зінченко**, кандидат економічних наук, ПУЕТ.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ СЕРІЇ «ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ»

Н. Асалос, д. е. н., професор Університету «Овідус», Румунія;

С. А. Башева, д. е. н., професор Університету національного та світового господарства, Болгарія;

Д. Валенсія, д. е. н., професор Університету «Овідус», Румунія;

О. В. Виноградова, д. е. н., професор Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського;

М. Гелашвілі, д. е. н., доцент Сухумського державного університету, Грузія;

В. В. Гончаренко, д. е. н., професор ПУЕТ;

А. А. Джабборов, д. е. н., професор Таджикиського державного університету комерції, Таджикистан;

В. П. Дубішев, д. е. н., професор Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка;

С. Б. Сгоричева, д. е. н., професор ПУЕТ;

О. О. Смець, д. ф.-м. н., професор ПУЕТ;

В. В. Іванова, д. е. н., професор ПУЕТ;

Н. В. Карпенко, д. е. н., професор ПУЕТ;

Л. М. Колечкіна, д. ф.-м. н., професор ПУЕТ;

Б. Я. Кузник, д. е. н., професор Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка;

С. М. Лебедєва, д. е. н., професор Білоруського торгово-економічного університету споживчої кооперації, Білорусь;

Ю. Г. Лисенко, д. е. н., професор ПУЕТ;

В. І. Ляшенко, д. е. н., професор ПУЕТ;

М. В. Макарова, д. е. н., професор ПУЕТ;

А. А. Мамасидиков, д. е. н., професор Університету економіки та підприємництва, Киргизія;

М. М. Мятівіч, д. е. н., професор Готельно-освітнього центру Чорногорії, Чорногорія;

С. А. Омурзаков, д. е. н., професор Університету економіки та підприємництва, Киргизія;

С. С. Ніколенко, д. е. н., професор ПУЕТ;

І. П. Отенко, д. е. н., професор Харківського національного економічного університету;

А. О. Пантелеймоненко, д. е. н., професор ПУЕТ;

Н. С. Педченко, д. е. н., професор ПУЕТ;

В. І. Перебийніс, д. е. н., професор ПУЕТ;

Р. Расинська, д. е. н., професор Академії готельного бізнесу та громадського харчування в Познані, Польща;

А. А. Роскладка, д. е. н., доцент КНТЕУ;

О. Г. Сімонов, д. е. н., професор Університету національного та світового господарства, Болгарія;

Г. П. Скляр, д. е. н., професор ПУЕТ;

Б. В. Сорвіров, д. е. н., професор Гомельського державного університету імені Франциска Скорини, Білорусія;

С. Д. Стоянов, д. е. н., професор Університету національного та світового господарства, Болгарія;

Л. Такаландзе, д. е. н., професор Сухумського державного університету, Грузія;

К. Ш. Токтомаматов, д. е. н., професор Університету економіки та підприємництва, Киргизія;

С. Хабібов, д. е. н., професор Таджикиського державного університету комерції, Таджикистан;

М. Хубуа, д. е. н., доцент Сухумського державного університету, Грузія;

О. В. Чернявська, д. е. н., професор ПУЕТ;

Л. О. Шавга, д. е. н., професор Кооперативно-торгового університету, Молдова;

М. М. Шаріпов, д. е. н., професор Таджикиського державного університету комерції, Таджикистан;

Л. М. Шимановська-Діанич, д. е. н., професор ПУЕТ;

О. В. Шкурупій, д. е. н., професор ПУЕТ.

«Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі» (Серія «Економічні науки») входить до «Переліку наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» (пройшов перереєстрацію 21.12.2015 року). Свідчення про державну реєстрацію «Наукового вісника Полтавського університету економіки і торгівлі» (Серія «Економічні науки») КВ № 17165-5935 ПР видане 12.10.2010 р. Міністерством юстиції України.

Номер затверджено на засіданні вченої ради Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», протокол № 1 від 17 січня 2017 р.

«Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі» (Серія «Економічні науки») індексується в наукометричній базі **Index Copernicus** (ICV 2015: 42.39)

До уваги читачів: електронний варіант збірника «Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі» (Серія «Економічні науки») ISSN:2409-6873 розміщено на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в розділі «Наукова періодика України»:

http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKP/index.html

Сайт збірника «Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі» (Серія «Економічні науки») <http://journal.puet.edu.ua/index.php/nven>

Відповідальна за випуск видання В. В. Карцева.

Випусковий редактор М. П. Гречук.

Літературний редактор В. Л. Яременко.

Верстка Т. А. Маслак.

Дизайн обкладинки С. А. Деркач.

За точність цифр, географічних назв, власних імен, бібліографії, цитат та іншої інформації відповідає автор.
Редакція не завжди поділяє погляди авторів.
Матеріали друкуються мовою оригіналу.
У разі передрукування посилання на «Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі» обов'язкове.

Адреса редакції,
видавця та виготовлювача:
36014, м. Полтава, вул. Ковалія, 3,
к. 115. Тел. (0532) 563703, 502481
факс: (0532) 500222

© Вищий навчальний заклад
Укоопспілки «Полтавський
університет економіки
і торгівлі», 2018

ЗМІСТ

Вимоги до авторських рукописів 8

I. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Манжура О. В., Гаркуша О. В., Клименко В. І.
Концептуальні підходи до формування та
розвитку системи кредитної кооперації.....9

Базавлук Н. Г., Довбня Н. В.
Відкритість національної економіки України та
участь у міжнародному поділі праці19

Колтунович О. С.
Інноваційно-технологічна
модернізація: пріоритети та інституційні
передумови поглиблення27

II. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Сілантьєв О. І.
Сучасні тенденції нагромадження та
використання багатства в Україні32

III. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Лазарева О. В.
Стратегічні орієнтири антикризового
управління сільськогосподарським
землекористуванням44

Кирич Н. Б., Співак С. М., Миколайчук І. П.
Критерії та показники оцінки ефективності
функціонування підприємств в умовах
територіального об'єднання51

Замула І. В., Осадча Т. С.
Процедурні аспекти аналізу ренти суб'єкта
господарування59

Лецер Ю. О.
Аналіз підходів до управління на різних стадіях
життєвого циклу підприємств із розробки
інформаційних технологій67

Сердюков К. Г.
Моделювання розподілу корпоративного
контролю в господарському товаристві73

Бабенко О. М.
Формування елементів стратегії розвитку
лідерства на підприємствах ресторанного
господарства81

Собчак Г. М.
Кооперування як засіб захисту економічних
інтересів дрібних підприємств із надання
стоматологічних послуг87

IV. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Верига Ю. А., Прохар Н. В.
Проблемні аспекти та напрями оптимізації
оподаткування доходів фізичних осіб в умовах
децентралізації влади94

V. ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Кієвіч О. В., Бухтик М. І., Самоховець М. П.
Розширення балансів центральних банків
розвинених країн як головний індикатор
глобальної кризи.....100

Педченко Н. С., Стрілець В. Ю., Лугівська Л. А.
Ідентифікація стану боргової
безпеки України на основі індикаторів
та їх порогового значення106

Єгоричева С. Б., Соколова А. М., Осауленко К. Є.
Механізм функціонування ринку
лізингових послуг в Україні114

Михайлова Н. В., Карцева В. В.
Медичне страхування туристів,
які виїжджають за кордон122

Стеблянюк І. О., Дорошкевич В. І.
Фінансові механізми державного
регулювання економічної безпеки
національного господарства127

Сидоренко-Мельник Г. М., Галенко Я. І.
Управління фінансовою рівновагою
підприємства на засадах формування
механізму її забезпечення134

Швайдак В. М., Щербань П. П.
Особливості консолідації небанківських
фінансових посередників в умовах
ризикового середовища139

VI. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО Й МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Хачатрян В. В.
Реалізація підприємницького потенціалу
підприємств на зовнішньому ринку за сучасних
умов глобалізації та інтеграції146

Поліщук І. І.
Міжнародна інтеграція і розвиток
маркетингового потенціалу
промислових підприємств152

VII. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Поляков М. В.
Особливості становлення світової індустрії
збору та обробки даних як складової
глобальної економіки знань159

VIII. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА Й ПОЛІТИКА

Степанова Л. В., Тужилкіна О. В.
Корпоративна культура: сутність
та теоретичні підходи дослідження167

IX. ЕКОНОМІКА СФЕРИ СЕРВІСУ

Скляр Г. П., Животенко В. О.
Формування системи антикризового
управління дестинацією в умовах
модернізації сфери туризму173

Тараненко О. О.
Прогнозування економічної стійкості
підприємств індустрії туризму179

X. ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ

**Шимановська-Діанич Л. М.,
Рибалко-Рак Л. А., Бойко Г. С.**
Процес становлення економіки знань та роль
вищого навчального закладу в ньому185

СОДЕРЖАНИЕ

Требования к авторским рукописям8

I. ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫМ ХОЗЯЙСТВОМ

Манжура А. В., Гаркуша А. В., Клименко В. И.
Концептуальные подходы к формированию и
развитию системы кредитной кооперации9

Базавлук Н. Г., Довбня Н. В.
Открытость национальной
экономики Украины и участие в
международном разделении труда.....19

Колтунович А. С.
Инновационно-технологическая
модернизация: приоритеты и институциональные
предпосылки углубления27

II. ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ МЫСЛИ

Силантьев О. И.
Современные тенденции накопления и
использования богатства в Украине32

III. ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ ПРЕДПРИЯТИЕМ

Лазарева Е. В.
Стратегические ориентиры антикризисного
управления сельскохозяйственным
землепользованием44

Кирич Н. Б., Спивак С. М., Миколайчук И. П.
Критерии и показатели оценки эффективности
функционирования предприятий в условиях
территориального объединения51

Замула И. В., Осадчая Т. С.
Процедурные аспекты анализа
ренды субъекта хозяйствования59

Лецер Ю. А.
Анализ подходов к управлению на разных
стадиях жизненного цикла предприятий по
разработке информационных технологий.....67

Сердюков К. Г.
Моделирование распределения корпоративного
контроля в хозяйственном обществе73

Бабенко А. Н.
Формирование элементов стратегии
развития лидерства на предприятиях
ресторанного хозяйства81

Собчак А. М.
Кооперирование как средство защиты
экономических интересов мелких
предприятий по предоставлению
стоматологических услуг87

IV. БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЁТ, АНАЛИЗ И АУДИТ

Верига Ю. А., Прохар Н. В.
Проблемные аспекты и направления
оптимизации налогообложения доходов
физических лиц в условиях
децентрализации власти94

V. ФИНАНСЫ, БАНКОВСКОЕ ДЕЛО И СТРАХОВАНИЕ

Киевич А. В., Бухтик М. И., Самоховец М. П.
Расширение балансов центральных банков
развитых стран как главный индикатор
надвигающегося глобального кризиса100

Педченко Н. С., Стрелец В. Ю., Луговская Л. А.
Идентификация состояния долговой
безопасности Украины на основе индикаторов
и их порогового значения106

Егорычева С. Б., Соколова А. Н., Осауленко К. Е.
Механизм функционирования рынка
лизинговых услуг в Украине114

Михайлова Н. В., Карцева В. В.
Медицинское страхование туристов,
выезжающих за рубеж122

Стеблянко И. О., Дорошкевич В. И.
Финансовые механизмы государственного
регулирующего экономической безопасности
национального хозяйства127

Сидоренко-Мельник А. Н., Галенко Я. И.
Управление финансовым равновесием

предприятия на основе формирования
механизма его обеспечения134

Швайдак В. Н., Щербань П. П.

Особенности консолидации небанковских
финансовых посредников в условиях
рискованной среды139

**VI. МИРОВОЕ ХОЗЯЙСТВО И
МЕЖДУНАРОДНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ
ОТНОШЕНИЯ**

Хачатрян В. В.

Реализация предпринимательского
потенциала предприятий на международном
рынке в современных условиях
глобализации и интеграции146

Полищук И. И.

Международная интеграция и
развитие маркетингового потенциала
промышленных предприятий152

**VII. МАТЕМАТИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ,
МОДЕЛИ И ИНФОРМАЦИОННЫЕ
ТЕХНОЛОГИИ В ЭКОНОМИКЕ**

Поляков М. В.

Особенности становления мировой индустрии
сбора и обработки данных как составляющей
глобальной экономики знаний159

**VIII. ДЕМОГРАФИЯ, ЭКОНОМИКА
ТРУДА, СОЦИАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА И
ПОЛИТИКА**

Степанова Л. В., Тужилкина О. В.

Корпоративная культура: сущность и
теоретические подходы исследования167

IX. ЭКОНОМИКА СФЕРЫ СЕРВИСА

Скляр Г. П., Животенко В. А.

Формирование системы антикризисного
управления в условиях модернизации
сферы туризма173

Тараненко А. А.

Прогнозирование экономической устойчивости
предприятий индустрии туризма179

X. ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Шимановская-Дианич Л. М.,

Рибалко-Рак Л. А., Бойко Г. С.

Процесс становления экономики знаний и роль
высшего учебного заведения в нем185

CONTENTS

Author's texts requirements	8
I. ECONOMICS AND MANAGEMENT OF NATIONAL ECONOMY	
Manzhura O., Harkusha O., Klimenko V. Conceptual approaches to formation and development of credit cooperation system	9
Bazavluk N., Dovbnya N. The national economy of Ukraine openness and participation in the international division of labour	19
Koltunovych O. Innovation-technological modernization: priorities and institutional preconditions of absolute	27
II. ECONOMIC THEORY AND HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT	
Silantiev O. Modern wealth accumulation and utilization trends in Ukraine	32
III. ECONOMY AND MANAGEMENT	
Lazarieva O. Strategic reference-points of anti-crisis management of agricultural land-tenure	44
Kirich N., Spivak S., Mikolajchuk I. Criteria and indicators for assessing the enterprises in a territorial association functioning	51
Zamula I., Osadcha T. Procedural aspects of analysis of rent of entity ...	59
Letser Y. Analysis of approaches to management at different stages of life cycle of enterprises on development of information technologies	67
Serdyukov K. The joint-stock company corporate control distribution modeling	73
Babenko O. Forming elements of leadership strategy restaurant business enterprises	81
Sobchak A. Co-operation as a means of protecting the economic interests of small enterprises in providing dental services	87
IV. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT	
Veriga Y., Prokhar N. Problem aspects and directions of the physical person's income taxation optimization in the conditions of decentralization of the power.....	94
V. FINANCE, BANKING AND INSURANCE	
Kievich A., Buhtik M., Samohovets M. Expansion of the central banks balances of developed countries as the main indicator of looming global crisis	100
Pedchenko N., Strilec V., Lygivska L. Identification of the state of debt security of Ukraine on the basis of indicators and their threshold value	106
Yehorycheva S., Sokolova A., Osaulenko C. Mechanism of the functioning of the leasing services market in Ukraine	114
Mikhailova N., Kartseva V. Medical insurance for tourists which cross the border	122
Steblianko I., Doroshkevych V. Financial mechanisms of state regulation of economic security of the national economy	127
Sydorenko-Melnyk H., Halenko Y. Management by financial equilibrium of enterprise on basis of forming of mechanism of his providing	134
Shvaydak V., Shcherban P. Features of non-bank financial intermediaries consolidation in risky environment	139

**VI. WORLD ECONOMY AND
INTERNATIONAL ECONOMIC
RELATIONS****Khachatryan V.**

Implementation of entrepreneurial potential of enterprises in the international market in the current conditions of globalization and integration146

Polishchuk I.

International integration and development of marketing potential of industrial enterprises152

**VII. MATHEMATICAL METHODS,
MODELS AND INFORMATION
TECHNOLOGIES IN THE ECONOMY****Polyakov M.**

The aspects of the world industry formation of data collection and processing as a global knowledge economy component159

**VIII. DEMOGRAPHY, LABOR
ECONOMICS, SOCIAL
ECONOMICS AND POLITICS****Stepanova L., Tuzhylkina O.**

Corporate culture: concept and theoretical approaches of the study167

IX. ECONOMY OF THE SERVICE SPHERE**Sklyar G., Zhyvotenko V.**

Formation of the system of anti-crisis management in the conditions of modernization of the sphere of tourism173

Taranenko A.

Forecasting of economic stability of enterprises of the tourism industry179

X. EDUCATIONAL ACTIVITY**Shymanovska-Dianych L., Rybalko-Rak L.,
Boyko A.**

The process of formation of the knowledge economy and the role of a higher education institution in it185

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» продовжує видання збірника «Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі». Серія «Економічні науки». Запрошуємо науковців і спеціалістів-практиків до участі в ньому.

Робочі мови: українська, російська, англійська, німецька.

Тематичні розділи збірника: I. Економіка й управління національним господарством. II. Економіка й управління підприємством. III. Економічна теорія та історія економічної думки. IV. Бухгалтерський облік, аналіз та аудит. V. Фінанси, банківська справа та страхування. VI. Математичні методи, моделі й інформаційні технології в економіці. VII. Демографія, економіка праці, соціальна економіка й політика. VIII. Економіка сфери сервісу. IX. Освітня діяльність.

ВИМОГИ ДО АВТОРСЬКИХ РУКОПИСІВ

До друку приймаються наукові статті, які відповідають профілю збірника, є оригінальними та правильно оформленими. Структура статті (відповідно до вимог Постанови Президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 7-05/1) повинна містити: постановку проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями; аналіз основних досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання зазначеної проблеми, яким присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Крім того, обов'язковими елементами статті мають бути:

1. Індекс УДК (універсальний десятковий класифікатор) слід розмішувати перед заголовком статті, окремим рядком, у лівому верхньому куті. Індекс УДК визначає автор.

2. Заголовок статті має бути лаконічним. У назві бажано не використовувати ускладнену термінологію псевдонаукового характеру. Не приймаються заголовки, що починаються зі слів «До питання...», «Деякі питання...», «Дослідження питання...», «Матеріали до вивчення...» тощо. Заголовок слід подавати українською, російською, англійською мовами.

3. Відомості про автора (авторів) подавати англійською, українською, російською мовами, вмішувати після назви статті прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання.

4. Анотацію подавати українською, російською, англійською мовами з повним бібліографічним описом статті та ключовими словами, незалежно від того, якою мовою написаний матеріал (шрифт Times New Roman № 10, слід розмішувати безпосередньо перед основним текстом, виділяти в окремий абзац із відступом 15 мм). Загальні вимоги: рекомендований середній обсяг становить 100–150 слів. Структура: предмет, мета дослідження; методи проведення дослідження; результати дослідження; висновки.

5. Ключові слова (6–7) подавати українською, російською, англійською мовами.

6. Перелік використаних джерел подавати мовою оригіналу відповідно до чинних вимог (бюлетень ВАК № 5 2009 р.) та у **транслітерації англійською мовою**, що необхідно для відстеження цитувань. На всі літературні джерела у статті слід робити посилання.

Обсяг статті – 15–20 тис. знаків (8–12 сторінок). Статті ж більшого обсягу публікуються із продовженням. **Текст** (кегель 14, Times New Roman, інтервал – 1,5) друкувати з одного боку аркуша. Верхнє, нижнє та ліве поле – 20 мм, праве – 15 мм. Один надрукований рядок оригіналу повинен містити 60±2 знаки, урахувавши пробіл між словами (один пробіл – один знак). **Таблиці** в тексті необхідно робити в Excel або Word без заливання і розмішувати або в тексті статті, або на окремих сторінках у тій послідовності, у якій на них є посилання. **Формули** й символи, які в них входять і згадуються в тексті, набирати тільки в редакторі формул Microsoft Equation. **Рисунки** слід подавати в чорно-білому (B/w) форматі та форматах WMF (створені безпосередньо в Word або збережені у вказаному форматі й обов'язково згруповані), BMP або PCX і вмішувати в кадр. Ілюстрації, діаграми, схеми, таблиці повинні бути чорно-білого кольору. Зіскановані рисунки мають бути відредатовані та відповідати вказаним вимогам. Рисунок розташовувати після посилання на нього у тексті статті, він повинен мати номер і назву.

Приклад оформлення статті та вимоги подано на сайті університету: www.puet.edu.ua (вкладка «Наукова діяльність»).

До статті необхідно додавати заявку на розміщення статті (відомості про авторів трьома мовами) та рецензію доктора наук.

Контактна інформація

Україна, 36000, Полтава, вул. Ковалю, 3, кафедра економіки підприємства (к. 315)
Зінченко Олена Миколаївна, відповідальний секретар.

elenazinchenko83@gmail.com (для подачі матеріалів в електронному вигляді)

I. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 334.732.2(477)

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СИСТЕМИ КРЕДИТНОЇ КООПЕРАЦІЇ

О. В. МАНЖУРА, доктор економічних наук
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»);

О. В. ГАРКУША, кандидат економічних наук
(АТ «ОТП Банк», м. Київ);

В. І. КЛИМЕНКО, кандидат економічних наук, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті* полягає в з'ясуванні особливостей формування концептуальних підходів щодо розвитку системи кредитної кооперації, визначенні найважливіших проблем у розвитку кредитної кооперації, розгляду найбільш дискусійних пропозицій Держфінпослуг щодо змін до концепції розвитку системи кредитної кооперації. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: наукового аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу.* **Результатом дослідження** є розгляд найважливіших проблем розвитку кредитних спілок і можливостей їх вирішення на основі розробки чіткого концептуального бачення розвитку кредитно-кооперативного сектора національної економіки. *Визначено та розглянуто найбільш дискусійні пропозиції Держфінпослуг щодо змін до Концепції розвитку системи кредитної кооперації.* **Практична значущість результатів дослідження.** *У статті обґрунтовано, що надзвичайно важливим напрямом удосконалення державного регулювання сектора кредитних спілок є формування концептуальних підходів щодо розвитку системи кредитної кооперації в Україні. Саме концепція розвитку системи кредитної кооперації є тим документом, що визначає стратегічні напрями державної політики у сфері розвитку сектора кооперативного кредитування з мінімально можливим втручанням держави та принципами функціонування системи кредитної кооперації з урахуванням позитивного міжнародного досвіду.*

Ключові слова: *Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг, концепція розвитку, кредитна кооперація.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Після прийняття у 2001 р. базових законів «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» і «Про кредитні спілки» та створення у 2003 р. державного регулятора – Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг (Держфінпослуг) закінчився 10-річний період розвитку кредитних спілок в умовах практично повної відсутності державного регулювання й нагляду за їх діяльністю. У результаті перереєстрації, здійсненої на основі цих законів, із більш ніж 1 000 організацій, що називали себе кредитними спілками, залишилось трохи більше 400 [1]. Із цього моменту розпочався новий етап розвитку кредитних спілок – на основі нового законодавства та розвитку в умовах регулювання і нагляду з боку держави, яку уособлювала Держфінпослуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку кредитних спілок в Укра-

їні знаходяться в центрі уваги таких вітчизняних науковців, як В. В. Гончаренко, О. І. Гриценко, О. В. Люта, О. І. Мешко, Н. О. Славова, А. А. Степанова, А. А. Пожар, А. О. Пантелеймонович та ін.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є: з'ясування особливостей формування концептуальних підходів щодо розвитку системи кредитної кооперації; визначення найважливіших проблем у розвитку кредитної кооперації; розгляд найбільш дискусійних пропозицій Держфінпослуг щодо змін до концепції розвитку системи кредитної кооперації.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Прийняті державним регулятором протягом 2003–2008 рр. нормативно-правові акти (табл. 1) стали першим кроком у здійсненні державного регулювання та впорядкуванні діяльності кредитних спілок як фінансових установ.

Таблиця 1

**Ліцензійні умови для отримання ліцензії
на провадження діяльності щодо залучення внесків (вкладів)
членів кредитної спілки на депозитні рахунки [узагальнено авторами]**

№ з/п	Зміст ліцензійної умови
1	Відповідати вимогам законів України «Про кредитні спілки», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», нормативно-правовим актам Держфінпослуг, що регулюють діяльність кредитних спілок
2	У своїй діяльності керуватися Статутом та внутрішніми положеннями, перелік яких визначений нормативно-правовими актами Держфінпослуг. Положення не повинні суперечити вимогам законодавства
3	Формувати капітал, резерви, фонди та визначати порядок покриття збитків відповідно до вимог, установлених Держфінпослуг
4	Дотримуватися критеріїв щодо ліквідності, капіталу та платоспроможності, прибутковості, якості активів і ризиковості операцій, установлених нормативно-правовими актами Держфінпослуг
5	Бути забезпеченою комп'ютерною технікою для ведення обліку та комунікаційними засобами (телефон і/або факс), а також використовувати програмне забезпечення відповідно до вимог Держфінпослуг
6	Мати окреме приміщення з обмеженим доступом і сейф для зберігання грошей (грошових коштів) та документів, що унеможливило їх викрадення (пошкодження), а також мати інше спеціальне технічне обладнання, перелік і вимоги до якого встановлюються Держфінпослуг
7	Протягом часу, встановленого внутрішніми правилами (документами), забезпечувати прийом членів кредитної спілки для проведення відповідних розрахунків, надання необхідної інформації та консультацій
8	Членами органів управління кредитної спілки не можуть бути особи, які за рішенням суду визнані недієздатними або обмежено дієздатними, особи, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, а також особи, які мають непогашену судимість за корисливі злочини
9	Керівники та головний бухгалтер кредитної спілки повинні відповідати професійним і кваліфікаційним вимогам, установленим Держфінпослуг
10	Здійснювати діяльність щодо залучення внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки на підставі договору, який би відповідав вимогам ст. 6 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», а також містив умови, що не суперечать одна одній та не містять положень із неоднозначним трактуванням: порядок нарахування та виплати відсотків (методи нарахування відсотків, періодичність виплати відсотків і форму їх розрахунку тощо); положення про необхідність підписання додаткового договору в разі зміни умов цього договору; положення про умови дострокового розірвання договору з ініціативи члена кредитної спілки та порядок здійснення розрахунків; положення про необхідність письмового повідомлення сторін договору щодо зміни свого місцезнаходження (адреси) однією зі сторін

Продовж. табл. 1

№ з/п	Зміст ліцензійної умови
11	Вести облік укладених договорів, які зобов'язана зберігати не менше п'яти років після виконання взаємних зобов'язань
12	Подавати до Держфінпослуг фінансову звітність та інші звітні дані, інформацію в обсягах, формах та у строки, що нею встановлені
13	Не поширювати в будь-якій формі рекламу та іншу інформацію, що містить неправдиві відомості про її діяльність
14	Виконувати свої зобов'язання перед членами в порядку, терміни та протягом строків згідно з укладеними договорами
15	Не здійснювати діяльність, що не передбачена її статутом
16	Виконувати гарантовані законом права членів кредитної спілки з питань управління кредитною спілкою та з питань отримання інформації про діяльність кредитної спілки
17	Приймаючи членів до кредитної спілки, дотримуватись ознаки членства, визначеної її статутом
18	Протягом десяти робочих днів після виникнення змін і/або доповнень до документів, поданих нею для отримання ліцензії, письмово повідомити Держфінпослуг про зміни та/або доповнення і надати відповідні підтверджувальні документи
19	Протягом десяти робочих днів після накладення санкцій іншими органами виконавчої влади письмово повідомити Держфінпослуг і надати копії відповідних підтверджувальних документів

Однак недосконалість багатьох положень Закону «Про кредитні спілки» та прийнятих нормативно-правових документів Держфінпослуг призвела до того, що із середини 2000-х років у цьому секторі національної економіки почали виявлятися цілком закономірні проблеми й негативні тенденції [6].

Про наявність проблем у секторі кредитних спілок почали говорити не тільки представники державного регулятора [7], а й самі учасники ринку та експерти-науковці [2]. Найважливіші з цих проблем, що пізніше були офіційно визнані й із боку держави [11], наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Найважливіші проблеми розвитку кредитних спілок

Проблема	Коментар
Функціонування на ринку значної кількості кредитних спілок, що не дотримувались у своїй діяльності основоположних принципів міжнародного кооперативного руху та вимог щодо захисту прав їх членів	Зазвичай, це кредитні спілки (далі – КС) із всеукраїнським статусом, що мають розгалужену мережу відділень і працюють не прозоро навіть для Держфінпослуг. Фактично вони стали псевдоспілками та перетворились у приватні фінансові структури
Значна обмеженість можливостей кредитних спілок у наданні фінансових послуг їх членам та юридичним особам, створеним членами	КС не можуть здійснювати розрахункові операції в інтересах своїх членів, а також обслуговувати заснованими фермерські господарства й інші суб'єкти малого бізнесу
Недостатній рівень капіталізації та нестійкий фінансовий стан частини кредитних спілок	Лише в частини КС рівень капіталізації відповідає необхідному для виконання зобов'язань перед їх членами
Відсутність інфраструктури, необхідної для забезпечення ефективного функціонування системи кредитної кооперації, оперативного надання фінансової підтримки кредитним спілкам у разі різкого погіршення їх фінансового стану, упровадження сучасних управлінських та інформаційних технологій; ефективного механізму захисту прав членів кредитних спілок, у тому числі системи гарантування їх вкладів	Законодавством і нормативними актами Держфінпослуг не передбачено формування дієвого механізму підтримки фінансової стабільності КС, їх ліквідності, гарантування вкладів їх членів і доступу до ринків фінансових ресурсів
Низький рівень професійної діяльності та технічної оснащеності переважної більшості кредитних спілок	Держфінпослуг у своїх нормативних документах увів певні вимоги, однак вони носили лише формальний характер
Концептуальна невизначеність на тривалу перспективу та неадаптованість законодавства України, що регулює ринок кооперативного кредитування, до законодавства Європейського Союзу	КС у законодавстві розглядаються як окремі автономні організації. Не задіяні механізми формування повноцінної системи з наданням їй функцій саморегулювання, як це є в багатьох країнах

Вирішення цих проблем можливе лише на основі розробки чіткого концептуального бачення розвитку кредитно-кооперативного сектора національної економіки. Однак у керівництві державного регулятора завжди було інше бачення його перспектив. В одному зі своїх інтерв'ю, у жовтні 2005 р., голова Держфінпослуг В. Суслов стосовно кредитних спілок зазначив: «...це історично відживаюча форма... Адже класична кредитна спілка є касою взаємодопомоги, у якій беруть участь лише фізичні особи, кредитуючи одна одну власними внесками. В умовах ринкової економіки така схема не є особливо перспективною» [9].

У зв'язку з цим, надзвичайно важливим напрямом удосконалення державного регулювання сектора кредитних спілок є формування концептуальних підходів щодо розвитку системи кредитної кооперації в Україні. Про важливість цього неодноразово наголошували представники діючих в Україні проектів і програм міжнародної технічної допомоги – Світового банку (спільно з Міністерством фінансів України) «Розширення доступу до ринків фінансових послуг», Європейського Союзу ТАСІС «Надання підтримки малим і середнім підприємствам на селі», Канадської агенції міжнародного розвитку СІДА «Програма зміцнення кредитних спілок в Україні», Німецьких GTZ/DGRV «Підтримка фінансування села», Польської національної асоціації кооперативних ощадних кас SKOK, – які, зі свого боку, були зацікавлені в довгостроковому розвитку кредитних спілок в Україні. За підтримки цих організацій був розроблений проект Концепції розвитку системи кредитної кооперації, схвалений розпорядженням Кабінету Міністрів України № 321-р від 7.06.2006 р. Цей надзвичайно важливий для розвитку кредитно-кооперативного сектора національної економіки документ уперше визначив основні засади державної політики щодо розвитку кредитно-кооперативного сектора в національній економіці [11].

Концепція розвитку системи кредитної кооперації є тим документом, що визначає стратегічні напрями державної політики у сфері розвитку сектора кооперативного кредитування з мінімально можливим втручанням держави та принципи функціонування системи кредитної кооперації з урахуванням позитивного міжнародного досвіду. Вона містить багато прин-

ципово важливих положень для майбутнього ефективного розвитку сектора кредитних спілок.

По-перше, чітко формулюється мета подальшого розвитку системи кредитної кооперації в Україні – розроблення та запровадження ефективного ринкового механізму фінансування населення, передусім, у сільській місцевості. Діяльність установ системи кредитної кооперації має спрямовуватись на захист інтересів своїх членів і базуватись на принципах міжнародного кооперативного руху, схвалених Міжнародним кооперативним альянсом. При цьому розвиток системи кредитної кооперації має сприяти забезпеченню доступності фінансових послуг для широких верств населення, передусім, у сільській місцевості, підвищенню рівня його добробуту та купівельної спроможності, залученню коштів до фінансової системи держави, активізації діяльності територіальних громад та їх підтримці.

По-друге, чітко визначені принципи, на яких має ґрунтуватись створення та розвиток системи кредитної кооперації, а саме:

- максимальна відповідність діяльності кооперативних кредитних установ потребам територіальних громад, трудових колективів, членів громадських, професійних і релігійних організацій;
- стабільність, надійність та безпека діяльності;
- досягнення належного рівня функціональної консолідації та інтеграції;
- послідовне наближення законодавства України, що регулює ринок кооперативного кредитування, до законодавства Європейського Союзу;
- гарантування вкладів членів кредитних спілок.

По-третє, формулюється чітке бачення майбутньої структури національної системи кредитної кооперації, що передбачає такі елементи:

- кредитні спілки, які безпосередньо надають фінансові послуги своїм членам;
- інфраструктура, що забезпечує належний рівень фінансової, системної та організаційної інтеграції кредитних спілок;
- сервісна інфраструктура, об'єкти якої перебувають у власності кредитних спілок або під їх контролем і забезпечують надання відповідних послуг.

Проте бачення структури системи кредитної кооперації не є чітко визначеним – дво- чи трирівнева. Перший рівень – кредитні спілки, що безпосередньо надають фінансові послуги споживачам – своїм членам. При цьому мають бути створені належні законодавчі й інституціональні умови для здійснення ефективного кредитування, передусім, у сільській місцевості та малих містах, у тому числі іпотечного кредитування, кредитування суб'єктів малого підприємства та фермерських господарств, надання послуг у здійсненні розрахунків для своїх членів. Другий рівень системи кредитної кооперації передбачає створення кооперативних банків та об'єднаних кредитних спілок, через які для кредитних спілок забезпечується можливість доступу до необхідних фінансових ресурсів як шляхом їх перерозподілу в межах системи кредитної кооперації, так і залучення відповідних ресурсів із зовнішніх джерел. Також через кооперативні банки організації першого рівня отримують доступ до міжбанківської системи розрахунків, забезпечення переказу коштів, рефінансування та диверсифікації ризиків. Доцільно визначити на законодавчому рівні можливість заснування кредитними спілками регіональних і міжрегіональних кооперативних банків, а також надати спілкам право створювати об'єднані кредитні спілки, але лише на базі членства в асоціаціях кредитних спілок. Однак запропоноване концептуальне положення про те, що засновниками кооперативних банків, які утворюються за участю кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок, можуть бути тільки кредитні спілки, є досить дискусійним. З нього не зрозуміло, чи можуть інші юридичні та/або фізичні особи засновувати кооперативні банки без участі кредитних спілок та ставати повноправними учасниками банків, заснованих кредитними спілками.

Важливим із концептуальної точки зору є також передбачення можливості для установ другого рівня створювати третій рівень національної кредитно-кооперативної системи – центральні кооперативні банки та/або об'єднані кредитні спілки, які б обслуговували їх потреби. Однак необхідно чітко визначити принципи, функції та механізми діяльності установ цього рівня, доцільність і механізми їх державної підтримки.

Особливу роль повинні відігравати асоціації кредитних спілок як важливі елементи ор-

ганізаційної інтеграції всієї національної системи кредитної кооперації. Діяльність таких потужних асоціацій має сприяти розробленню й запровадженню єдиних правил поведінки на ринку кооперативного кредитування, професійних і технологічних стандартів діяльності кредитних спілок.

Одним із пріоритетних напрямів розвитку організаційної інтеграції кредитно-кооперативного руху пропонується формування єдиної саморегулювальної організації кредитних спілок у формі всеукраїнської асоціації, якій могли бути делеговані відповідні повноваження з боку Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг. Однак на шляху практичної реалізації цієї пропозиції стоїть проблема існування двох всеукраїнських асоціацій – Всеукраїнської асоціації кредитних спілок (ВАКС) і Національної асоціації кредитних спілок України (НАКСУ).

Незважаючи на вищенаведені важливі позитивні аспекти Концепції, що стала певним компромісом між державними органами, з однієї сторони, та спілками й зарубіжними проектами технічної допомоги, з іншої сторони, вона має й певні недоліки та не вирішені концептуальні питання.

Перша спроба практичної реалізації положень розробленої Концепції розвитку системи кредитної кооперації була зроблена розпорядженням Держфінпослуг № 6189 від 5.09.2006 р., яким затверджувався План відповідних заходів, спрямованих на реалізацію положень Концепції [10]. Пізніше на основі цих документів був розроблений і 20.03.2008 р. поданий до Верховної Ради Кабінетом Міністрів України проект Закону № 2256 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань діяльності системи кредитної кооперації», який 17.12.2008 р. був прийнятий у першому читанні [4].

У цьому законопроекті знайшли своє відображення більшість принципових положень Концепції, однак робота над прийняттям його у другому читанні та загалом зупинилась. За дослідженням В. В. Гончаренка [3], причини цієї зупинки мали політичний характер. Після зміни керівництва Держфінпослуг і призначення у березні 2010 р. новим головою Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг В. Волги, одним із його перших рішень щодо врегулювання проблемної ситу-

ації із кредитними спілками стала термінова підготовка змін до Концепції розвитку системи кредитної кооперації, що існує. При цьому нова команда Держфінпослуг проігнорувала той факт, що жодне з важливих системних положень прийнятої у 2006 р. Концепції протягом останніх чотирьох років так і не було реалізовано, а саме вони могли б швидко та кардинально змінити ситуацію в секторі кредитних спілок. Натомість зусилля нової команди Держфінпослуг були спрямовані на термінову зміну самої Концепції. У зв'язку з цим, нова редакція Концепції була розроблена протягом місяця і 26.04.2010 р. оприлюднена на офіційному сайті Держфінпослуг [8].

Нова редакція Концепції готувалась фахівцями Держфінпослуг кулуарно, практично без залучення до цієї роботи асоціацій кредитних

спілок та експертів-науковців. Такий підхід суперечив схваленій Кабінетом Міністрів України та діючій на той момент Концепції розвитку системи кредитної кооперації, у якій закріплено положення, що державна політика у сфері розвитку системи кредитної кооперації має проводитись за участю асоціацій кредитних спілок, саморегулювальної організації та наукових установ. Автори нової редакції Концепції від 26.04.2010 р. без належного обґрунтування й науково-експертних висновків вирішили внести досить суттєві зміни до Концепції, на основі яких у подальшому планувалось розробити нову редакцію Закону України «Про кредитні спілки». Найбільш дискусійні положення та пропозиції Держфінпослуг щодо внесення змін до Концепції розвитку системи кредитної кооперації наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Дискусійні пропозиції Держфінпослуг щодо внесення змін до Концепції розвитку системи кредитної кооперації (у редакції від 26.04.2010 р.) [систематизовано авторами на основі [3]]

Пропоновані зміни до Концепції 2006 р.	Коментар
Кредитні спілки мають право надавати фінансові послуги як фізичним особам – членам кредитної спілки, так і іншим фізичним особам (клієнтам)	Уведення поняття «клієнт спілки» суперечить природі спілок і міжнародній практиці. Крім цього, виключено розширений попередньою редакцією Концепції перелік нових можливих послуг спілки та нових груп членів
Посилення відповідальності членів органів управління кредитних спілок і безпосередньо членів кредитних спілок за результати діяльності кредитних спілок	Не зрозуміло, як буде виявлятися посилення відповідальності працюючих на громадських засадах членів спостережної ради та ревізійної комісії, а також членів спілки за результати її роботи
Установлення максимальної кількості членів однієї кредитної спілки	Ця норма суперечить світовому досвіду. Не зрозуміло, чому, як і на яких підставах буде визначатись обмеження кількості членів
Посилення касової дисципліни кредитних спілок із переходом переважно на безготівкову форму обслуговування своїх членів і клієнтів	Це змусить спілки працювати лише через комерційні банки, що є їх конкурентами на ринку, та не тільки суттєво збільшить операційні витрати, а й позбавить кредитні спілки автономності та перспектив розвитку
Установлення повної відповідальності членів кредитної спілки за результати її діяльності	У випадку введення повної відповідальності, членство у кредитній спілці стане досить ризиковим для фізичних осіб
Зобов'язати кредитні спілки надсилати повідомлення про скликання загальних зборів їх вкладникам виключно рекомендованими листами	Указана норма дискримінує іншу частину членів спілки – позичальників – і призведе до значних необґрунтованих витрат спілки
Загальні збори членів кредитної спілки вважаються правомочними, якщо на них присутні особисто більше половини вкладників кредитної спілки	Указана норма ще більше ускладнить проблему організації загальних зборів спілки, що існує, та призведе до значних необґрунтованих витрат і неможливості проведення зборів
Аудитор (аудиторська фірма) повинна оприлюднити результати проведеної аудиторської перевірки на загальних зборах кредитної спілки та проконтролювати усунення встановлених недоліків	Абсурдною є сама спроба зобов'язати незалежного аудитора «проконтролювати усунення встановлених недоліків». Не зрозуміло, про які недоліки йдеться. Аудитор має лише підтвердити (чи ні) річну звітність
Установити на законодавчому рівні можливість Держфінпослуг призначати примусовий аудит за рахунок кредитних спілок	Не зрозуміло, у яких випадках і з якою метою може бути призначено примусовий аудит, і чому це має відбуватись за рахунок спілки. Також це створення умов для корупційних дій

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Запропоновані Держфінпослуг зміни до Концепції розвитку системи кредитної кооперації не тільки кардинально змінювали умови функціонування кредитних спілок у національній економіці, але й свідчили про недостатнє розуміння з боку державного регулятора соціально-економічної місії, принципів діяльності й унікальної неприбуткової кооперативної природи кредитних спілок.

У зв'язку з цим, діючі кредитні спілки, їх обласні та всеукраїнські асоціації (ВАКС і НАКСУ) виступили з різкою критикою позиції Держфінпослуг і своїми зауваженнями до запропонованих змін Концепції розвитку системи кредитної кооперації [5]. При цьому підкреслювалось, що така непродумана зміна державної політики щодо всіх спілок (а не тільки псевдоспілок, які масово почали виникати й поширюватись у попередні роки в умовах недосконалого законодавства та недостатньої уваги до цієї проблеми з боку Держфінпослуг) може призвести до знищення цього важливого сектора національної економіки.

Варто зазначити, що головним недоліком Концепції став її невизначений юридичний статус, який не передбачав чітких механізмів її практичної реалізації. Положення Концепції мають стати відображенням державної політики щодо розвитку кредитно-кооперативного сектора національної економіки та бути імплементованими в чинне українське законодавство. Тільки за цих умов сектор кредитних спілок отримає шанс на успішний розвиток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Відродження руху кредитних спілок в Україні // Бюлетень кредитних спілок України. – 2012. – № 6. – С. 13.
2. Гончаренко В. Національна концепція розвитку системи кредитної кооперації: пошук оптимальної для України моделі / В. Гончаренко, М. Зарицька // Україна Бізнес. – 2005. – № 46. – С. 8–12.
3. Гончаренко В. В. Про зміни концепції розвитку системи кредитної кооперації та її можливий вплив на кредитно-кооперативний сектор національної економіки / В. В. Гончаренко // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Сер. : Економічні науки. – 2011. – № 5. – С. 99–107.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань діяльності системи кредитної кооперації [Електронний ресурс] : Законопроект № 2256 від 20.03.2008. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=32070 (дата звернення 31.05.17), – Назва з екрана.
5. Зауваження та пропозиції ВАКС [Електронний ресурс] // Сайт Всеукраїнської асоціації кредитних спілок. – Режим доступу : http://vaks.org.ua/?menu=zauvajenya_propozicii (дата звернення: 31.05.17). – Назва з екрана.
6. Кредитні спілки, до яких Держфінпослуг застосовано заходи впливу // Україна-Бізнес. – 2005. – № 43. – 31 жовтня – 7 листопада. – С. 5.
7. Оленчик А. Потрібен постійний, ефективний діалог / А. Оленчик // Бюлетень кредитних спілок України. – 2005. – № 1. – Квітень. – С. 5–6.
8. Повідомлення про оприлюднення проекту Концепції розвитку системи кредитної кооперації, 26.04.2010 р. [Електронний ресурс] // Сайт Державної Комісії з регулювання ринків фінансових послуг України. – Режим доступу : [http://www.dfp.gov.ua/197.html?&tx_ttnews\[tt_news\]=12019&tx_ttnews\[backPid\]=1&cHash=3abd241a2a](http://www.dfp.gov.ua/197.html?&tx_ttnews[tt_news]=12019&tx_ttnews[backPid]=1&cHash=3abd241a2a) (дата звернення: 31.05.16). – Назва з екрана.
9. Похоже на интригу. Председатель Госфинуслуг Виктор Сулов об интригах вокруг Комиссии, в частности и на финансовых рынках // Экономические известия. – 2005. – № 161. – 27 октября. – С. 6.
10. Про затвердження Плану заходів, спрямованих на реалізацію Концепції розвитку системи кредитної кооперації, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 червня 2006 р. № 321-р. [Електронний ресурс] : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 5 вересня 2006 року № 6189. – Режим доступу : <http://akryvenko.blogspot.com/2012/06/05092006->

- 6189.html (дата звернення: 31.05.16). – Назва з екрана.
11. Про схвалення Концепції розвитку системи кредитної кооперації [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 321-р від 7 червня 2006 р. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/321-2006-p> (дата звернення: 31.05.16). – Назва з екрана.
- ### REFERENCES
1. Vidrozhennia rukhu kredytnykh spilok v Ukraini [Revival of the credit unions in Ukraine] (2012). *Biuletен kredytnykh spilok Ukrainy – Bulletin of credit unions of Ukraine*, 6, 13 [in Ukrainian].
 2. Honcharenko, V. & Zarytska, M. (2005). Natsionalna kontseptsiiia rozvytku systemy kredytnoi kooperatsii: poshuk optimalnoi dlia Ukrainy modeli [The National Concept for the Development of the Credit Co-operation System: Finding the Best Model for Ukraine]. *Ukraina Biznes – Ukraine Business*, 46, 8–12 [in Ukrainian].
 3. Honcharenko, V. V. (2011). Pro zminy kontseptsii rozvytku systemy kredytnoi kooperatsii ta yii mozhlyvyi vplyv na kredytno-kooperatyvnyi sektor natsionalnoi ekonomiky [On changes in the concept of the development of a credit co-operation system and its possible impact on the credit-cooperative sector of the national economy]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Seriiia Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of the Poltava University of Economics and Trade: Collected papers. A Series of Economic Sciences*, (5), (pp. 99–107) [in Ukrainian].
 4. Zakonoproekt “Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy z pytan diialnosti systemy kredytnoi kooperatsii” vid 20.03.2008 № 2256 [Draft Law On Amending Certain Legislative Acts of Ukraine on the Issues of the System of Credit Co-operation from March 20, 2008, № 2256. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=32070 (accessed 31 May 2016) [in Ukrainian].
 5. Zauvazhennia ta propozytsii VAKS. Sait Vseukrainskoi asotsiatsii kredytnykh spilok [Comments and suggestions of VAKS. The site of the All-Ukrainian Association of Credit Unions] (n.d.). http://vaks.org.ua/?menu=zauvajenya_propozicii. Retrieved from http://vaks.org.ua/?menu=zauvajenya_propozicii (accessed 31 May 2016) [in Ukrainian].
 6. Kredytni spilky, do yakykh Derzhfinposluh zastosovano zakhody vplyvu [Credit unions, to which the Financial Services Commission applies measures of influence]. (2005). *Ukraina-Biznes – Ukraine-Business*, 43, 31 October-7 November, 5 [in Ukrainian].
 7. Olenchuk, A. (2005). Potriben postiinyi, efektyvnyi dialoh [A permanent, effective dialogue is needed]. *Biuletен kredytnykh spilok Ukrainy – Bulletin of credit unions of Ukraine*, 1, April, 5–6 [in Ukrainian].
 8. Povidomlennia pro opryliudnennia proektu Kontseptsii rozvytku systemy kredytnoi kooperatsii, 26.04.2010 r. Sait Derzhavnoi Komisii z rehuliuвання rynkiv finansovykh poslugh Ukrainy [Notice on the publication of the draft Concept for the development of the credit co-operation system, April 26, 2010. Site of the State Commission for Regulation of Financial Services Markets of Ukraine]. (n.d.). [http://www.dfp.gov.ua/197.html?&tx_ttnews\[tt_news\]=12019&tx_ttnews\[backPid\]=1&cHash=3a6d241a2a](http://www.dfp.gov.ua/197.html?&tx_ttnews[tt_news]=12019&tx_ttnews[backPid]=1&cHash=3a6d241a2a). Retrieved from [http://www.dfp.gov.ua/197.html?&tx_ttnews\[tt_news\]=12019&tx_ttnews\[backPid\]=1&cHash=3a6d241a2a](http://www.dfp.gov.ua/197.html?&tx_ttnews[tt_news]=12019&tx_ttnews[backPid]=1&cHash=3a6d241a2a) (accessed 31 May 2016) [in Ukrainian].
 9. Pohoazhe na intrigu. Predsedatel' Gosfinanslug Viktor Suslov – ob intrighah vokrug Komissii v chastnosti i na finansovyh rynkah v celom [It looks like an intrigue. Chairman of the Financial Services Commission Viktor Suslov – about the intrigues around the Commission in particular and the financial markets in general]. (2005). *Jekonomicheskie izvestija – Economic News*, 161, 27 October, 6 [in Russian].
 10. Rozporiadzhennia Derzhavnoi komisii z rehuliuвання rynkiv finansovykh poslugh Ukrainy “Pro zatverdzhennia Planu zakhodiv, spriamovanykh na realizatsiiu Kontseptsii rozvytku systemy kredytnoi kooperatsii, skhvalenoi rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 7 chervnia 2006 r. №321-r”.

vid 5 veresnia 2006 roku № 6189 [Order of the State Commission for Regulation of Financial Services Markets of Ukraine On Approval of the Action Plan aimed at implementing the Concept for the Development of the Credit Co-operation System, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine from June 7, 2006, No. 321-p from September 5, 2006 № 6189]. Retrieved from <http://a-kryvenko.blogspot.com/2012/06/05092006-6189.html> (accessed 31 May 2016) [in Ukrainian].

11. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku systemy kredytnoi kooperatsii" vid 7 chervnia 2006 r. № 321-r [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine On Approval of the Concept for the Development of the Credit Co-operation System from June 7, 2006 № 321-r]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/321-2006-r> (accessed 31 May 2016) [in Ukrainian].

А. В. Манжура, доктор экономических наук (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»); **А. В. Гаркуша**, кандидат экономических наук (АО «ОТП Банк», г. Киев); **В. И. Клименко**, кандидат экономических наук, доцент (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Концептуальные подходы к формированию и развитию системы кредитной кооперации.**

Аннотация. Цель статьи состоит в выяснении особенностей формирования концептуальных подходов по развитию системы кредитной кооперации, определении важнейших проблем в развитии кредитной кооперации, рассмотрении наиболее дискуссионных предложений Госфинуслуг по изменению концепции развития системы кредитной кооперации. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью общенаучных и специальных методов исследования: научного анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результатом исследования** является рассмотрение важнейших проблем развития кредитных союзов и возможностей их решения на основе разработки четкого концептуального видения развития кредитно-кооперативного сектора национальной экономики. Определены и рассмотрены наиболее дискуссионные предложения Госфинуслуг относительно изменений в Концепции развития системы кредитной кооперации. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что важнейшим направлением совершенствования государственного регулирования сектора кредитных союзов является формирование концептуальных подходов по развитию системы кредитной кооперации в Украине. Именно концепция развития системы кредитной кооперации является тем документом, определяющим стратегические направления государственной политики в сфере развития сектора кооперативного кредитования с минимально возможным вмешательством государства и принципами функционирования системы кредитной кооперации с учетом положительного международного опыта.

Ключевые слова: Государственная комиссия по регулированию рынков финансовых услуг, концепция развития, кредитная кооперация.

O. Manzhura, Dc. Econ. Sci. (Poltava University of Economics and Trade); **O. Harkusha**, Cand. Econ. Sci. (JSC «OTP Bank», Kyiv); **V. Klivenko**, Cand. Econ. Sci., Docent (Poltava University of Economics and Trade). **Conceptual approaches to formation and development of credit cooperation system.**

Annotation. The purpose of the paper is to clarify the peculiarities of the formation of conceptual approaches to the development of the credit co-operation system, to identify the most important problems in the development of lending cooperation, to consider the most controversial proposals of the Financial Services Commission regarding changes to the concept of the development of the credit co-operation system. **Methodology of research.** The solution of the tasks set in the article is carried out with the help of general scientific and special research methods: scientific analysis and synthesis, systematization and generalization, a dialectical approach. **Findings.** The results of the study are the consideration of the most important problems of the development of credit unions and the possibilities of their solution, based on the development of a clear conceptual vision of the development of the credit-co-operative sector of the national economy. The most controversial proposals of the Financial Services Commission for changes to the Concept of Development of

*the Credit Co-operation System have been identified and discussed. **Practical value.** The article substantiates that an extremely important direction of improving the state regulation of the sector of credit unions is the formation of conceptual approaches to the development of a system of credit co-operation in Ukraine. It is the concept of the development of the credit co-operation system that is the document defining the strategic directions of the state policy in the sphere of development of the sector of cooperative lending with the minimum possible state interference and the principles of functioning of the credit co-operation system taking into account the positive international experience.*

Keywords: *state commission for the regulation of financial services markets, development concept, credit co-operation.*

ВІДКРИТІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ТА УЧАСТЬ У МІЖНАРОДНОМУ ПОДІЛІ ПРАЦІ

Н. Г. БАЗАВЛУК, кандидат економічних наук;
Н. В. ДОВБНЯ
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті* полягає в дослідженні сучасного ступеня залучення України в міжнародний поділ праці. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації, узагальнення та порівняння, розрахунково-аналітичного методу.* **Результати.** *У статті досліджено ступінь залучення України в систему міжнародного поділу праці; забезпечено її порівняння зі ступенем участі в міжнародному поділі праці провідних країн світу та країн із перехідною економікою; розглянуто сучасний стан і перспективи подальшої інтеграції нашої держави у світове господарство.* **Практична значущість результатів дослідження.** *Економічний аналіз показників ступеня залучення провідних країн світу в міжнародний поділ праці довів, що оптимальним є рівень частки експорту у ВВП країни в межах 30-35 %. У статті обґрунтовано, що українська економіка, виходячи з показників залучення країни в міжнародний поділ праці та рейтингу Міжнародної торгової палати, є помірно (середньо) відкритою.*

Ключові слова: міжнародний поділ праці, глобалізація, зовнішня торгівля, зовнішньоторговельна відкритість національної економіки.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах розвитку глобалізаційних процесів посилюється взаємозалежність національних економік та їх інтегрованість у систему міжнародного поділу праці. Недостатнє й неефективне залучення України в міжнародний поділ праці залишає вітчизняну економіку поза межами світового економічного прогресу. В умовах євроінтеграційних процесів важливим завданням, яке визначатиме майбутнє України, є перебудова національної економіки відповідно до сучасних вимог глобальної конкуренції. Одним із найголовніших завдань державної політики має бути забезпечення високого рівня міжнародної конкурентоспроможності країни на основі ефективного залучення в систему міжнародного поділу праці, що сприятиме динамізації економічного розвитку країни та підвищенню якості життя населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам участі України в міжнародному

поділі праці присвячені праці зарубіжних і вітчизняних науковців: О. Г. Білоруса, Б. Ф. Заблоцького, Ю. В. Макогона, В. В. Покровської, Г. А. Семенова, Н. Д. Чала та ін.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в дослідженні сучасного ступеня залучення України в міжнародний поділ праці.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасний розвиток світового господарства відбувається під впливом глобалізаційних процесів, що супроводжується посиленням взаємодії та взаємозалежності між країнами. Кожна країна світу є певною мірою залученою до системи міжнародного поділу праці. У сучасних умовах розвитку світового господарства важливим є забезпечення оцінки ступеня залученості країни в систему міжнародного поділу праці. Для оцінки участі України в міжнародному поділі праці необхідно, насамперед, визначити динаміку показників зовнішньоторговельного балансу, його структуру,

обсяги, а також відповідні показники експорту й імпорту товарів та послуг і динаміку ВВП.

Сальдо зовнішньоторговельного балансу України, розраховане за статистичними дани-

ми Міжнародного валютного фонду як різниця обсягів експорту та імпорту за період 2014–2016 рр., було негативним (чистий імпорт) (табл. 1).

Таблиця 1

**Сальдо торговельного балансу України, 2010–2016 рр.
[розраховано авторами на основі [3]]**

Рік	Експорт товарів і послуг у фактичних цінах, млн дол. США	Темп зростання/зниження експорту, %	Імпорт товарів і послуг у фактичних цінах, млн дол. США	Темп зростання/зниження імпорту, %	Сальдо торговельного балансу у фактичних цінах, млн дол. США
2010	55 146,20	x	57 032,68	X	-1 886,48
2011	74 513,06	135,12	74 761,04	131,08	-247,98
2012	85 309,09	114,49	75 485,21	100,97	9 823,88
2013	82 029,71	96,16	68 384,59	90,59	13 645,12
2014	58 952,91	71,87	60 116,31	87,91	-1 163,40
2015	37 736,14	64,01	43 950,82	73,11	-6 214,68
2016	37 569,45	99,56	38 646,13	87,93	-1 076,68

Це свідчить про те, що зовнішня торгівля країни залишається неефективною, оскільки обсяг імпорту товарів та послуг значно перевищує обсяги експорту (пасивний баланс). Як результат, відбувається зменшення валютних резервів України, так як держава змушена оплачувати імпорт валютою, яка була накопичена раніше. Однак, слід відзначити тенденцію скорочення негативного сальдо зовніш-

ньоторговельного балансу у 2016 р. порівняно із 2015 р. За рік негативне торговельне сальдо зменшилось у 5,8 раза і відповідно у 2016 р. становило (-1 076,68) млн дол. США.

Аналіз показників зовнішньоторговельного балансу передбачає обчислення загального зовнішньоторговельного обороту як суми показників експорту та імпорту країни, а також показників його структури (табл. 2).

Таблиця 2

**Показники структури загального зовнішньоторговельного обороту України, 2010–2016 рр.
[розраховано авторами на основі [3]]**

Рік	Зовнішньоторговельний оборот у фактичних цінах, млн дол. США	Темп зростання/зниження, %	Частка експорту в зовнішньоторговельному обороті, %	Частка імпорту в зовнішньоторговельному обороті, %
2010	112 178,88	x	49,16	50,84
2011	149 274,10	133,07	49,92	50,08
2012	160 794,30	107,72	53,05	46,95
2013	150 414,30	93,54	54,54	45,46
2014	119 069,22	79,16	49,51	50,49
2015	81 686,96	68,60	46,20	53,80
2016	76 215,58	93,30	49,29	50,71

Показниками структури зовнішньоторговельного обороту є частки експорту й імпорту. Сальдо зовнішньоторговельного балансу та показники його структури є взаємопов'язаними: за позитивного сальдо частка експорту пере-

вищує 50 %, а за негативного – навпаки, частка імпорту більша за 50 %.

Отримані результати підтверджують, що зовнішня торгівля України є недостатньо ефективною. У структурі зовнішньоторговельного

обороту, у період 2010–2011 рр. та починаючи із 2014 р., перевищує частка імпорту товарів і послуг. Проте у 2016 р. частка імпорту скоротилася до рівня 50,71 %.

Для визначення ступеня залучення країни в міжнародний поділ праці використовують ряд показників. Рівень розвитку міжнародного поділу праці характеризують з урахуванням експортно-імпортних операцій, які оцінюються за такими показниками:

1) експортна квота країни. За цим показником характеризується рівень відкритості економіки: якщо показник менше 10 %, то економіка цієї країни є закритою, а якщо перевищує норму – відносно відкритою;

2) коефіцієнт випередження темпами зростання експорту темпів зростання ВВП. Показник, що описує динаміку змін експортної й імпортної квоти та застосовується для виміру ступеня залучення всіх ресурсів окремої країни в систему міжнародного поділу праці;

3) імпортна квота країни. Показує частину імпорту від ВВП. Її порівнюють з експортною квотою й у такий спосіб визначають співвідношення між експортом та імпортом;

4) коефіцієнт випередження (відставання) темпами зростання імпорту темпів зростання ВВП. Коефіцієнт відображає ступінь залежності національної економіки від закупівель товарів і послуг за кордоном;

5) зовнішньоторговельна квота. Представляє собою відношення величини зовнішньоторговельного обігу країни до обсягу ВВП. Зовнішньоторговельна квота показує загальний обсяг зовнішнього товарообігу країни із країною-партнером або з усім світовим співтовариством, але не дає при цьому його якісної характеристики [1].

Для проведення розрахунків вищезазначених показників використано дані щодо обсягів ВВП України, а також здійснено обчислення показників його динаміки (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка валового внутрішнього продукту України, фактичні ціни, 2010–2016 рр. [розраховано авторами на основі [4]]

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
ВВП, млн дол. США	136 013,16	163 159,67	175 781,38	183 310,15	133 503,41	91 030,96	93 270,48
Абсолютне відхилення млн дол. США	X	27 146,52	12 621,71	7 528,77	-49 806,74	-42 472,45	2 239,52
Темп зростання /зниження ВВП, %	X	119,96	107,74	104,28	72,83	68,19	102,46

Несприятлива політико-економічна ситуація в Україні (військовий конфлікт на Сході України, анексія АР Крим і м. Севастополь) негативно позначалась на динаміці ВВП вітчизняної економіки, починаючи із 2014 р. У 2014 р. та 2015 р. ВВП країни знизився на 27,2 % та 31,8 % порівняно з попереднім роком. У 2016 р.

ВВП України становив 93 270,48 млн дол. США (збільшився на 2,5 %). Проте цей показник майже вдвічі нижчий за рівень ВВП України докризового 2013 року.

Дані про ВВП є вихідними для розрахунку показників ступеня залучення України в міжнародний поділ праці (табл. 4).

Таблиця 4

Динаміка показників ступеня залучення України в міжнародний поділ праці, 2010–2016 рр. [розраховано авторами на основі [1]]

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Експортна квота (% експорту у ВВП)	40,54	45,67	48,53	44,75	44,16	41,45	40,28
Імпортна квота (% імпорту у ВВП)	41,93	45,82	42,94	37,31	45,03	48,28	41,43
Коефіцієнт випередження (відставання) темпами зростання експорту темпів зростання ВВП	X	1,13	1,06	0,92	0,99	0,94	0,97

Продовж. табл. 4

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Коефіцієнт випередження (відставання) темпами зростання імпорту темпів зростання ВВП	X	1,09	0,94	0,87	1,21	1,07	0,86
Зовнішньоторговельна квота (% до ВВП)	41,24	45,74	45,74	41,03	44,59	44,87	40,86

Відкритість економіки України, з огляду на розмір експортної квоти за період 2012–2016 рр., значно знизилась. За чотири роки експортна квота України знизилась на 8,25 п.п. – із 48,53 % до 40,28 %. Це пов'язано, передусім, не стільки зі зменшенням відкритості національної економіки, скільки з погіршенням кон'юнктури зовнішніх ринків та економічної ситуації у країні загалом.

Імпортна квота України протягом 2014–2016 рр. перевищувала показник експортної квоти. Слід відзначити, що у 2016 р. різниця між цими показниками значно скоротилась.

Співвідношення темпів зростання експорту й імпорту з темпами зростання ВВП продемонстрували відставання динамік експорту й імпорту від динаміки ВВП і становили у 2016 р. відповідно 0,97 та 0,86.

Зовнішньоторговельна квота України у 2016 р. була найнижчою за період 2010–2016 рр. і становила 40,86 %. Зниження показника зовнішньоторговельної квоти України зумовлене скороченням обсягів як експорту, так й імпорту.

Зовнішньоторговельна квота майже в усіх країнах до середини 2000-х рр. мала тенденцію до зростання. У 2008–2009 рр. цей показник знизився в результаті скорочення всіх торговельних операцій, зумовлених світовою фінансовою кризою. Зростання торговельної відкритості почало відзначатись уже із 2010 року. У провідних країнах світу зовнішньоторговельна та експортна квоти у 2015–2016 рр. були в межах 10-35 %, середній показник у країнах ЄС становив близько 32 % за обома показниками. В Україні у 2016 р. зазначені показники становили 40,89 % (зовнішньоторговельна квота) та 40,28 % (експортна квота). Такий рівень зовнішньоторговельної та експортної квоти притаманний країнам із трансформаційною економікою: Білорусь – 39,67 % та 43,66 %, Грузія – 33,64 % та 50,50 %. Показовим також є приклад Польщі, яка має дещо вищий показник зовнішньоторговельної та експортної квоти, – 44,03 % та 45,54 % відповідно (табл. 5).

Високий рівень відкритості національної економіки притаманний країнам, розвиток яких тісно пов'язаний із транзитом товарів чи великими обсягами торгівлі фінансовими послугами.

Прикладами таких країн є Сінгапур та Об'єднані Арабські Емірати. Зовнішньоторговельна та експортна квоти Сінгапуру становили 81,68 % та 92,82 %, Об'єднаних Арабських Еміратів – 57,06 % та 62,99 % відповідно.

З огляду на проведений аналіз, оптимальний рівень зовнішньоторговельної відкритості, що дозволяє країні одночасно інтегруватись у світову економіку та забезпечує достатній рівень економічної безпеки, становить 30-35 %. Цей показник притаманний більшості економічно розвинених країн світу. Крім того, в умовах посткризового розвитку світової економіки до такого рівня зменшується торговельна відкритість і більшості країн зі зростаючими ринками та із трансформаційною економікою [2].

В Україні в період 2013–2016 рр. відбулося зниження зовнішньоторговельної квоти (із 45,74 % у 2012 р. до 40,86 % у 2016 р.), що відповідає світовим тенденціям. Експортна квота України за відповідний період також знизилась із 48,53 % до 40,28 %. Проте такі зміни зумовлені не зростанням обсягів ВВП, а загальним зниженням кількості та обсягів експортно-імпортних операцій.

Існують різноманітні показники та методики оцінки відкритості національної економіки, які знайшли своє відображення в документах міжнародних організацій. Найбільш розгорнуту класифікацію країн за ступенем відкритості економіки надає Міжнародна торгова палата (МТП), яка публікує щорічні звіти, у яких міститься інформація про відкритість ринків національних економік. В основу звіту покладено розрахунок індексу відкритості ринку, що включає чотири складові: зовнішньоторговельна відкритість, торговельна політика країни, відкритість для інвестицій та торговельна інфраструктура.

Для оцінки зовнішньоторговельної відкритості МТП використовує три кількісні показники: показник торговельної відкритості,

Таблиця 5

**Показники ступеня залучення окремих країн світу
в міжнародний поділ праці, 2015–2016 рр.
[розраховано авторами на основі [1]]**

Показник	Франція		Велика Британія		Німеччина		США		ЄС	
	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016
ВВП, млн дол. США	2 433 562,02	2 465 453,98	2 861 090,73	2 618 885,69	3 363 599,91	3 466 756,88	18 036 648,00	18 569 100,00	16 334 844,03	16 397 979,82
Експорт, млн дол. США	587 517,11	584 263,58	639 237,00	645 567,55	1 039 628,00	1 038 993,51	2 139 431,35	2 089 522,87	5 267 223,70	5 250 527,87
Імпорт, млн дол. США	530 439,33	524 303,14	425 111,23	393 236,55	1 312 260,62	1 303 651,58	1 443 525,90	1 387 563,53	5 283 399,98	5 260 406,60
Експортна квота (% експорту у ВВП)	24,14	23,70	22,34	24,65	30,91	29,97	11,86	11,25	32,25	32,02
Імпортна квота (% імпорту у ВВП)	21,80	21,27	14,86	15,02	39,01	37,60	8,00	7,47	32,34	32,08
Коефіцієнт випередження (відставання) темпами зростання експорту темпів зростання ВВП	X	0,98	x	1,10	X	0,97	x	0,95	x	0,99
Коефіцієнт випередження (відставання) темпами зростання імпорту темпів зростання ВВП	X	0,98	x	1,01	X	0,96	x	0,93	x	0,99
Зовнішньоторговельна квота (% до ВВП)	22,97	22,48	18,60	19,83	34,96	33,79	9,93	9,36	32,29	32,05
Показник	Польща		Білорусь		Грузія		Сінгапур		Об'єднані Арабські Емірати	
	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016
ВВП, млн дол. США	477 336,78	469 508,68	56 454,78	47 433,44	13 993,55	14 332,88	296 840,70	296 965,71	357 949,20	348 743,27
Експорт, млн дол. США	206 634,23	213 791,67	24 438,98	20 710,25	7 293,20	7 237,84	292 986,76	275 633,32	232 518,42	219 679,05
Імпорт, млн дол. США	190 351,75	199 654,76	19 849,53	16 919,36	2 341,00	2 404,60	222 606,31	209 484,92	180 392,12	178 305,55
Експортна квота (% експорту у ВВП)	43,29	45,54	43,29	43,66	52,12	50,50	98,70	92,82	64,96	62,99
Імпортна квота (% імпорту у ВВП)	39,88	42,52	35,16	35,67	16,73	16,78	74,99	70,54	50,40	51,13
Коефіцієнт випередження (відставання) темпами зростання експорту темпів зростання ВВП	X	1,05	x	1,01	X	0,97	x	0,94	x	0,97
Коефіцієнт випередження (відставання) темпами зростання імпорту темпів зростання ВВП	X	1,07	x	1,01	X	1,00	x	0,94	x	1,01
Зовнішньоторговельна квота (% до ВВП)	41,58	44,03	39,22	39,67	34,42	33,64	86,85	81,68	57,68	57,06

обсяг імпорту товарів та послуг на душу населення та темп приросту реального імпорту товарів. Велика увага оцінці імпорту приділяється тому, що саме відкритість ринку до імпорту визначає, на думку експертів організації, мінімізацію імпорتنних бар'єрів і відкритість ринку для іноземних постачальників [2].

На основі розрахунку індексу відкритості

країни поділяються на п'ять великих груп: переважно відкриті, відкриті вище середнього, помірні (середня) відкритість, відкритість нижче середнього, дуже слабка відкритість ринку.

Дослідження 2017 року охоплює 75 країн світу. Відповідно до висновків МТП, країни за ступенем відкритості розподіляються доволі нерівномірно (табл. 6).

Таблиця 6

Групи країн відповідно до індексу відкритості ринку за методикою МТП, 2017 р. [побудовано авторами на основі [2, 5]

Групи	Кількість учасників	Країни
Переважно відкриті	3	Гонконг, Сінгапур, Люксембург
Відкриті вище середнього	18	Нідерланди, Ірландія, Швейцарія, Мальта, ОАЕ, Бельгія, Ісландія, Норвегія, Словаччина, Угорщина, Чехія, Естонія, Литва, Канада, Швеція, Австрія, Данія, Нова Зеландія
Помірна (середня) відкритість	42	Німеччина, Китайський Тайбей, Чилі, Латвія, Словенія, Ізраїль, Велика Британія, Фінляндія, Австралія, Малайзія, Польща, В'єтнам, Перу, Франція, Португалія, Болгарія, Корея, США, Саудівська Аравія, Іспанія, Румунія, Кіпр, Італія, Мексика, Йорданія, ПАР, Греція, Колумбія, Уругвай, Туреччина, Марокко, Казахстан, Китай, Україна, Російська Федерація, Шрі Ланка, Єгипет, Туніс, Японія, Таїланд, Філіппіни, Індонезія
Відкритість нижче середнього	12	Індія, Уганда, Кенія, Алжир, Аргентина, Бразилія, Бангладеш, Нігерія, Пакистан, Ефіопія, Судан, Венесуела
Дуже слабка відкритість ринку	–	–

За рівнем відкритості ринку перші позиції в рейтингу 2017 року посідають Гонконг, Сінгапур та Люксембург (переважно відкриті). Україна за рівнем торговельної відкритості знаходиться в рейтингу на 57-й позиції (між Китаєм та Російською Федерацією) і входить до групи країн із помірною (середньою) відкритістю економіки.

У рейтингу економічної свободи, який щорічно розраховується Wall Street Journal і Heritage Foundation, однією з чотирьох складових також виступає оцінка відкритості ринку, що включає торговельну, інвестиційну та фінансову свободу. Експерти рейтингу визначають торговельну свободу як відсутність тарифних і нетарифних обмежень у зовнішньоторговельній сфері. За рівнем торговельної свободи перші позиції в рейтингу 2017 року посідають Гонконг, Ліхтенштейн, Макао, Сінгапур та Швейцарія. Україна посідає 51-ше місце з показником 85,9. Загалом за рейтингом економічної свободи Україна посіла 166-те місце серед 180 країн світу, її економіка характеризується як репресивна [6].

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Нині існують різні показники та методики оцінки участі країни в системі міжнародного поділу праці. Рівень участі країни в міжнародному поділі праці визначають з урахуванням експортно-імпорتنних операцій країни. Ефективними є комплексні методики міжнародних організацій, які здійснюють оцінку співвідношення основних макроекономічних показників національних економік, забезпечують поглиблене вивчення торговельної політики держави та оцінку рівня розвитку торговельної інфраструктури.

Важливим показником, що визначає рівень участі країни в міжнародному поділі праці, є експортна квота. Оптимальним є рівень частки експорту у ВВП країни в межах 30-35 %. Такий рівень експортної квоти дозволяє країні захистити внутрішній економічний простір від зовнішньоекономічних загроз та успішно інтегруватись до світового товарного ринку. Експортна квота України за 2013–2016 рр.

знизилась із 48,53 % до 40,28 %, що загалом відповідає світовим трендам. Проте ці зміни зумовлені не економічним зростанням країни, а загальним зниженням обсягів експортно-імпортних операцій.

Українська економіка, виходячи з показників залучення країни в міжнародний поділ праці та рейтингу Міжнародної торгової палати, є помірно (середньо) відкритою. За умов виваженої зовнішньоторговельної політики, такий рівень відкритості має забезпечувати достатню участь держави у процесах, що відбуваються на світовому ринку товарів та послуг, а також, стримувати великі потоки імпорту товарів і послуг, захищаючи вітчизняних виробників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кучин С. П. Рівень участі України в міжнародному поділі праці [Електронний ресурс] / С. П. Кучин, О. П. Коваль, Н. С. Шабанова. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/27_NII_2010/Economics/72013.doc.htm (дата звернення: 1.04.17). – Назва з екрана.
2. Ладиченко К. І. Індикатори вимірювання зовнішньоторговельної відкритості національної економіки / К. І. Ладиченко // Економічний простір. – 2015. – № 95. – С. 16–25.
3. Exports, FOB to Partner Countries. Imports, CIF to Partner Countries [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://data.imf.org/regular.aspx?key=61013712> (дата звернення: 22.03.17). – Назва з екрана.
4. GDP (current US\$) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?view=chart> (дата звернення: 8.04.17). – Назва з екрана.
5. ICC Open market index 2017. 4-th ed. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cdn.iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2017/07/2017-ICC-OMI-OPEN-MARKETS-INDEX.pdf> (дата звернення: 8.04.17). – Назва з екрана.
6. Index of freedom 2017. Country Rankings [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.heritage.org/index/explore> (дата звернення: 8.04.17). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Kuchyn, S. P., Koval, O. P. & Shabanova N. S. (2010). Riven uchasti Ukrainy v mizhnarodnomu podili pratsi [The level of Ukraine's participation in the international division of labor]. Retrieved from http://www.rusnauka.com/27_NII_2010/Economics/72013.doc.htm (accessed 1 April 2017) [in Ukrainian].
2. Ladychenko, K. I. (2015). Indykatory vymiryuvannya zovnishnotorhovelnoi vidkrytosti natsionalnoi ekonomiky [Indicators of Measurement of Foreign Trade Openness of the National Economy]. *Ekonomichnyi prostir – Economic Space*, 95, 16–25 [in Ukrainian].
3. Exports, FOB to Partner Countries. Imports, CIF to Partner Countries [Site of The International Monetary Fund]. (n. d.). <http://data.imf.org/regular.aspx?key=61013712>. Retrieved from <http://data.imf.org/regular.aspx?key=61013712> (accessed 22 March 2017).
4. GDP (current US\$) [Site of The World Bank]. (n. d.). <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?view=chart>. Retrieved from <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?view=chart> (accessed 8 April 2017).
5. ICC Open market index 2017. 4-d ed. [Site of International Chamber of Commerce]. (n. d.). <https://cdn.iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2017/07/2017-ICC-OMI-OPEN-MARKETS-INDEX.pdf>. Retrieved from <https://cdn.iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2017/07/2017-ICC-OMI-OPEN-MARKETS-INDEX.pdf> (accessed 8 April 2017).
6. Index of freedom 2017. Country Rankings [Site of The Heritage Foundation Index of Economic Freedom]. (n. d.). <http://www.heritage.org/index/explore>. Retrieved from <http://www.heritage.org/index/explore> (accessed 8 April 2017).

Н. Г. Базавлук, кандидат экономических наук; **Н. В. Довбня** (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Открытость национальной экономики Украины и участие в международном разделении труда.**

Аннотация. Цель статьи заключается в исследовании современной степени вовлечения Украины в международное разделение труда. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации, обобщения и сравнения, расчетно-аналитического метода. **Результаты.** В статье исследована степень привлечения Украины в систему международного разделения труда; обеспечено ее сравнение с соответствующими показателями ведущих стран мира и стран с переходной экономикой; рассмотрено современное состояние и перспективы дальнейшей интеграции нашего государства в мировое хозяйство. **Практическая значимость результатов исследования.** Экономический анализ показателей степени вовлечения ведущих стран мира в международное разделение труда доказал, что оптимальным является уровень доли экспорта в ВВП страны в пределах 30-35 %. В статье обосновано, что украинская экономика, исходя из показателей вовлечения страны в международное разделение труда и рейтинга Международной торговой палаты, является умеренно (средне) открытой.

Ключевые слова: международное разделение труда, глобализация, внешняя торговля, внешнеторговая открытость национальной экономики.

N. Bazavluk, Cand. Econ. Sci.; **N. Dovbnya** (Poltava University of Economics and Trade). **The national economy of Ukraine openness and participation in the international division of labour.**

Annotation. Purpose. The article is devoted to the research of the current degree of involvement of Ukraine in the international division of labor. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, calculation and analytical method. **Findings.** In the article the extent to which Ukraine is involved in the system of the international division of labor is investigated; its comparison with the relevant indicators of the leading countries of the world and countries with economies in transition is provided, the current state and prospects for further integration of our state into the world economy are examined. **Practical value.** The economic analysis of the indicators of the extent of involvement of leading countries in the international division of labor has proved that the optimal level of the share of exports in the country's GDP is in the range of 30-35%. The article substantiates that the Ukrainian economy, based on the indicators of the country's involvement in the international division of labor and the rating of the International Chamber of Commerce, is average open.

Keywords: international division of labor, globalization, foreign trade, foreign trade openness of the national economy.

ІННОВАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ: ПРІОРИТЕТИ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ ПЕРЕДУМОВИ ПОГЛИБЛЕННЯ

О. С. КОЛТУНОВИЧ, кандидат економічних наук
(Незалежний український центр правових ініціатив та експертиз
«Правова держава», м. Київ)

Анотація. *Мета статті* полягає у виявленні інституційних передумов поглиблення процесів інноваційно-технологічної модернізації в умовах стагфляції. Статтю присвячено формуванню стратегічних напрямів поглиблення інноваційно-технологічної модернізації окремих секторів національної економіки в рамках децентралізації та поглиблення регіональної економічної інтеграції. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу.* **Результати.** *Розроблено механізми інноваційно-технологічної модернізації в рамках формування національної та регіональної інноваційно-інвестиційної політики, що дозволить сформулювати інституційні засади ефективної державної інноваційної політики.* **Практична значущість результатів дослідження.** *У статті обґрунтовано, що впровадження механізмів державного регулювання інноваційної та інвестиційної діяльності сприятиме активізації процесів інноваційно-технологічної модернізації в умовах поглиблення інтеграційних процесів і регіональної економічної інтеграції.*

Ключові слова: інноваційно-технологічний розвиток, модернізація, інституційне забезпечення, національна економіка.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Забезпечення сталого економічного зростання як інституціональної основи підвищення рівня і якості життя населення є головною метою національної економічної політики. Однак, черговий період економічної нестабільності в Україні свідчить про складність її реалізації. Відсутність економічних трансформацій обумовлена низьким рівнем провадження процесів модернізації та інноваційного розвитку в Україні.

Розвиток такої країни, як Україна, неможливий без значних структурних змін на інноваційно-технологічній основі. Натомість, забезпечення випереджувального розвитку України вимагає використання активної інноваційної політики, що поєднує набір макроекономічних і структурних заходів, узгоджених між собою на загальнодержавному рівні. Під час формування такої інноваційно-технологічної по-

літики необхідно повною мірою враховувати різноманіття зв'язків у сучасній національній економічній системі й забезпечувати відповідну цільову фінансово-ресурсну базу модернізації.

Зарубіжний досвід економічно розвинених країн з інноваційною економікою показує, що вагома роль у цих процесах належить державі й тій інноваційно-технологічній політиці, яку вона проводить. Розробка основних напрямів інноваційно-технологічної модернізації національної економіки вимагає обґрунтування системи заходів щодо стимулювання інноваційної діяльності на всіх етапах життєвого циклу розробки й виробництва наукомісткої продукції, включаючи поширення на фундаментальні дослідження та інвесторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями інноваційно-технологічної модернізації в окремих секторах економіки в Україні займалися А. Наумовець, В. Гесць, О. Амоша, В. Семиноженко, Б. Гриньов. На пострадян-

ському просторі безліч досліджень Д. Львова, С. Глазьева, І. Ушачова присвячені питанням інноваційного розвитку окремих секторів економіки й переходу до нового технологічного укладу. Попри це, питання інноваційно-технологічної модернізації окремих секторів національної економіки в умовах поглиблення процесів регіоналізації та децентралізації потребують більш детального розгляду.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є: розглянути інституційні передумови поглиблення процесів інноваційно-технологічної модернізації в умовах стагфляції; сформувати стратегічні напрями поглиблення інноваційно-технологічної модернізації окремих секторів національної економіки в рамках децентралізації та поглиблення регіональної економічної інтеграції; розробити механізми інноваційно-технологічної модернізації в рамках формування національної й регіональної інноваційно-інвестиційної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сутність інноваційно-технологічної модернізації як економічної категорії можна визначити як систему відносин різних економічних суб'єктів із приводу раціонального та сталого його відтворення на основі прогресивного розвитку науки з метою виробництва конкретних наукоємних товарів, послуг, доходу, підвищення життєвого рівня населення, вирішення проблеми нерівномірності світового й регіонального розвитку на основі персоніфікованих економічних інтересів суб'єктів.

Модернізація як процес удосконалення існуючих систем, методів, процедур та технологій для підвищення їх ефективності та надійності є одним із важливих напрямів підвищення техніко-економічних показників, посилення інтенсивного розвитку та зростання ефективності виробництва й економіки загалом. У глобальному контексті важливість модернізації економіки підкреслюється необхідністю конкуренції на зовнішніх ринках. При цьому в сучасних умовах невід'ємним елементом модернізації економіки є інноваційний розвиток.

Аналіз інституційних передумов інноваційно-технологічної модернізації у країнах Європейського Союзу свідчить, що досвід окремих країн даного об'єднання в рамках формування

процесів інноваційно-технологічної модернізації бере початок із другої половини минулого століття, коли на території окремих країн були сформовані інституціональні інноваційні платформи й галузеві кластери. У ЄС за останнє десятиліття відбулися значні зміни в інноваційній політиці й механізмах стимулювання інноваційної діяльності як на міжнародному рівні, так і в рамках окремих країн і регіонів. Інноваційна політика ЄС включає класичну підтримку досліджень, стимулювання процесів обміну між наукою та економікою, а також формування рамкових умов, сприятливих інноваціям. У Римському, а потім і в Маастрихтському договорах було поставлено завдання забезпечення міжнародної конкурентоспроможності ЄС [1, 2].

Аналіз механізмів державного регулювання та інструментів фінансово-бюджетного стимулювання процесів модернізації й інноваційно-технологічного розвитку зарубіжних країн укотре резюмує, що саме на національному рівні визначаються інституційні передумови для подальшого формування і розвитку процесів інноваційно-технологічної модернізації. Визначальна роль у цьому процесі приділяється механізмам фіскального стимулювання щодо їх упровадження в економічні процеси.

Інноваційний шлях розвитку національної економіки вимагає створення системи взаємодії всіх учасників науково-інноваційної діяльності та механізмів її функціонування, адекватних поставленим цілям. Розробка й реалізація механізмів інноваційно-технологічної модернізації окремих секторів економіки України вимагає постійного коректування пріоритетів на кожному етапі розвитку інноваційної економіки. Рішення даної проблеми є складним комплексним завданням, у процесі вирішення якого необхідно враховувати такі аспекти, як зовнішньополітична ситуація, стан економіки й бізнесу, національна економічна безпека, стан екології, охорони здоров'я, освіти, регіональні проблеми, соціальна стабільність тощо.

Пріоритети інноваційно-технологічної модернізації на загальнодержавному рівні повинні кореспондуватися з інтересами й потребами перспектив соціально-економічного розвитку різних регіонів України, при цьому враховуючи регіональні інноваційно-технологічні особливості територій. Для своєчасного корегування пріоритетних напрямів інноваційно-

технологічної модернізації слід розробити та впровадити комплексну систему прогнозування пріоритетних напрямів науково-технічного прогресу, які й визначатимуть пріоритети організаційно-технологічної структури народного господарства в довгостроковій і середньостроковій перспективі.

Особливо важлива роль в інноваційно-технологічній модернізації має належати розвитку фундаментальної та прикладної науки. Підвищення ролі держави у фінансуванні фундаментальних науково-дослідних робіт має супроводжуватися необхідним бюджетним фінансуванням витрат на них. Виходячи з можливостей подальшої їх практичної реалізації, необхідні розрахунки їх ефективності. У 2014 р. економіка України остаточно втратила цілісність і здатність до самостійного відтворення. Високотехнологічні експортно-орієнтовані галузі стали імпортувати все більше обладнання і переключаються на іноземні інноваційні технології. Вітчизняне приладобудування, машинобудування, авіа- та ракетобудування, а також суднобудування стрімко деградує, а багато суб'єктів національної економіки все більше переходить на зарубіжну інноваційно-технологічну базу [3].

Серед пріоритетних напрямів інноваційно-технологічної модернізації окремих секторів економіки Україні необхідно здійснити комплекс заходів, направлених на створення інституціональних засад формування та розвитку процесів модернізації й інноваційного розвитку економіки, а саме [4, с. 12]:

- розвиток системи податкових і тарифних пільг, які підтримують діяльність підприємств із комерціалізації результатів НДДКР та розробки технологій;

- компенсації ставок банківських кредитів і використання коштів інноваційного фонду як гарантії для залучення банківського капіталу у сферу інновацій, підтримки венчурного та лізингового фінансування;

- створення агентства у формі акціонерного товариства або некомерційної організації за участю в якості співзасновників профільних міністерств і відомств, великих підприємств;

- формування розгалуженої мережі професійних організацій у цій сфері бізнес-інкубаторів, технопарків та інноваційно-технологічних центрів, консалтингових фірм, малих інноваційних підприємств, організацій зі стан-

дартизації, сертифікації та забезпечення якості продукції.

Досвід зарубіжних країн у сфері інноваційної політики підтверджує, що саме на національному рівні визначаються інституційні передумови для подальшого формування і розвитку процесів інноваційно-технологічної модернізації [5]. Особлива увага приділяється податковим механізмам стимулювання новаторства та комерціалізації наукових розробок, а також їх упровадженню в економічні процеси. Отже, у нинішніх соціально-економічних умовах серед пріоритетних напрямів інноваційно-технологічної модернізації окремих секторів економіки Україні необхідно здійснити комплекс заходів, направлених на створення інституціональних засад формування та розвитку процесів модернізації й інноваційного розвитку економіки.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Вирішення завдання оцінки вкладу структурних факторів під час формування кількісних і якісних характеристик інноваційно-технологічної динаміки дозволяє істотно змінити механізми зростання національної економіки, а також інструментарій методів управління. У зв'язку з цим пропонується значне розширення структурної компоненти в ході формування стратегічних документів у сфері інноваційно-технологічної модернізації. Відповідні структурні зміни можуть безпосередньо впливати на підвищення кількісних і якісних показників інноваційно-технологічної динаміки, відповідно, необхідна розробка спеціальної інноваційно-технологічної політики, орієнтованої на використання цього фактора. Залучення інструментів структурної інноваційно-технологічної політики дозволить використовувати додаткові резерви прискорення економічної динаміки й підвищення якості інноваційно-технологічної модернізації економіки України.

За нинішніх кризових економічних умов серед стратегічних пріоритетів інноваційно-технологічної модернізації окремих сегментів національної економіки варто визначити: розробку та прийняття Інноваційного кодексу України; запровадження фіскальних механізмів із підтримки інноваційної діяльності шляхом внесення відповідних змін до Податкового кодексу України; забезпечення довгостроково-

го фінансового супроводу проектів за рахунок створення цільових фондів і програм шляхом внесення відповідних змін до Бюджетного кодексу України; запровадження механізмів кластеризації в окремих секторах економіки України та інших елементів інноваційної інфраструктури.

Міжнародна практика доводить, що виключно на законодавчому рівні необхідно сформулювати інституційні засади інноваційно-технологічної модернізації, у першу чергу, змінами до Податкового, Митного, Бюджетного та створення Інноваційного й Інвестиційного кодексів. Запроваджені механізми фіскального та регуляторного характеру стимулюватимуть інноваційно-технологічну модернізацію в Україні, що призведе до значного підвищення конкурентоспроможності як вітчизняних суб'єктів господарювання, так і національної економіки загалом. У результаті, визначені напрями сприятимуть апроксимації законодавства України до законодавчих норм і правил ЄС, а також конвергенції європейської і вітчизняної інноваційної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Законодавча база Європейського парламенту [Електронний ресурс] : офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.europarl.europa.eu> (дата звернення: 27.07.2017). – Назва з екрана.
2. Нормативно-правові акти Європейської комісії [Електронний ресурс] : офіційний сайт – Режим доступу : <http://ec.europa.eu> (дата звернення: 27.07.2017). – Назва з екрана.
3. Огляд стану гармонізації законодавства України з вимогами права ЄС та Базовий план гармонізації законодавства України з правом ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.menr.gov.ua/docs/activity-adaptation/Overview.pdf (дата звернення: 27 07 2017) – Назва з екрана.
4. Реалізація інтеграційного вибору України: правові проблеми, можливі ризики та наслідки / за ред. О. О. Ашуркова; НАН України, Інститут економіко-правових досліджень. – Донецьк : ІЕП НАН України, 2013. – 186 с.
5. Інтеграційні документи Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс] : офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua> (дата звернення: 27 07 2017). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Zakonodavcha baza Europeiskogo Parlamentu [Legislative base of the European Parliament] <http://www.europarl.europa.eu> Retrieved from <http://www.europarl.europa.eu>. (accessed 27 July 2017) [in Ukrainian].
2. Normatyvno-pravovi akty Europeiskoi Komisii [Normative acts of the European Commission] <http://ec.europa.eu>. Retrieved from <http://ec.europa.eu> (accessed 27 July 2017) [in Ukrainian].
3. Ohlyad stanu harmonizatsiyi zakonodavstva Ukrayiny z vymohamy prava ES ta Bazovyy plan harmonizatsiyi zakonodavstva Ukrayiny z pravom ES [Review of the harmonization of the laws of Ukraine to EU law and Baseline of harmonization of Ukraine's law with EU law]. www.menr.gov.ua/docs/activity-adaptation/Overview.pdf. Available at: www.menr.gov.ua/docs/activity-adaptation/Overview.pdf (accessed 27 July 2017) [in Ukrainian].
4. Ashurkov, O. O. (2013) **Realizatsiya intehratsiynoho vyboru Ukrayiny: pravovi problemy, mozhlyvi ryzyky ta naslidky** [Implementing of integration choice of Ukraine: legal issues, risks and consequences]. Donetsk : IEP NAN Ukrayiny [in Ukrainian].
5. Integraciyni dokumenty Ministerstva ekonomichnogo rozvytku i torgivli Ukrainy [Integration documents of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine]. <http://www.me.gov.ua>. Retrieved from <http://www.me.gov.ua> (accessed 27 July 2017) [in Ukrainian].

А. С. Колтунович, кандидат экономических наук (Независимый украинский центр правовых инициатив и экспертиз «Правовое государство», г. Киев). **Инновационно-технологическая модернизация: приоритеты и институциональные предпосылки углубления.**

Аннотация. Цель статьи заключается в выявлении институциональных предпосылок углубления процессов инновационно-технологической модернизации в условиях стагфляции. Статья посвящена формированию стратегических направлений углубления инновационно-технологической модернизации отдельных секторов национальной экономики в рамках децентрализации и углубления региональной экономической интеграции. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Разработанные механизмы инновационно-технологической модернизации в рамках формирования национальной и региональной инновационно-инвестиционной политики, что позволит сформировать институциональные основы эффективной государственной инновационной политики. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что внедрение механизмов государственного регулирования инновационной и инвестиционной деятельности будет способствовать активизации процессов инновационно-технологической модернизации в условиях углубления интеграционных процессов и региональной экономической интеграции.

Ключевые слова: инновационно-технологическое развитие, модернизация, институциональное обеспечение, национальная экономика.

O. Koltunovych, Cand. Econ. Sci. (Independent Ukrainian Center for Legal Initiatives and Expertise "Legal state", Kyiv). Innovation-technological modernization: priorities and institutional preconditions of absolute.

Annotation. The purpose of the paper is to identify the institutional preconditions for deepening the processes of innovation and technological modernization in stagflation conditions. The article is devoted to the formation of strategic directions for deepening of innovation and technological modernization of certain sectors of the national economy in the framework of decentralization and deepening of regional economic integration. **Methodology of research.** The solution to the tasks set in the article is carried out with the help of the following general scientific and special research methods: analysis and synthesis, systematization and synthesis, a dialectical approach. **Findings.** Mechanisms of innovation and technological modernization in the framework of the formation of national and regional innovation and investment policy have been developed, which will allow to form the institutional constraints of effective state innovation policy. **Practical value.** The article substantiates that introduction of mechanisms of state regulation of innovation and investment activity will promote the revitalization of innovation and technological modernization processes in the context of deepening of integration processes and regional economic integration.

Keywords: innovation and technological development, modernization, institutional support, national economy.

II. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 330.5

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ НАГРОМАДЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ БАГАТСТВА В УКРАЇНІ

О. І. СІЛАНТЬЄВ

(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета* публікації полягає в дослідженні макроекономічних тенденцій нагромадження та використання національного багатства України. **Методика дослідження.** Було використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: метод порівнянь і комплексної оцінки, статистичний та економіко-математичний методи. **Результати.** Розраховано показники динаміки номінального та реального ВВП, ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності (ВВП за ПКС), валового національного доходу (ВНД), абсолютних чистих і скорегованих чистих заощаджень, обсягу та частки інвестицій у ВВП України, зовнішньої торгівлі (імпорту та експорту), сукупного, медіанного, фінансового та нефінансового багатства, багатства на одну дорослу людину й обсяг боргів і проведено аналіз отриманих результатів. Виявлено негативну в короткостроковому періоді (2013–2016 рр.) тенденцію зменшення багатства в Україні та позитивну – у довгостроковому періоді (2000–2016 рр.). Об'єктивність оцінки даних дозволила обґрунтувати можливість виходу економіки України із кризи за умов стабілізації військово-політичної ситуації в Україні. Одночасно враховано, що у 2017 р. стан економіки України залишається вкрай важким. Спостерігається від'ємне сальдо первинних доходів, переважає тенденція вивезення доходів із країни, має місце неефективність споживання накопиченого національного багатства. Дослідженням встановлено, що хоча Україна й генерувала нові блага та послуги для задоволення суспільних потреб, їх продукування, з точки зору суспільної корисності та витрат на виробництво, було збитковим. Починаючи із 2013 року, багатство домогосподарств в Україні невинно зменшувалось. У структурі багатства на одну дорослу людину суттєво переважало нефінансове багатство. Зафіксовано також дуже високу нерівномірність розподілу багатства, створеного у країні. **Практична значущість результатів дослідження.** Передумовою будь-якого стратегічного планування є ідентифікація тенденцій економічної динаміки. Результати, отримані в дослідженні, можуть бути використані під час формування стратегії майбутньої макроекономічної політики України, що в сучасних умовах євроінтеграції є особливо важливим.

Ключові слова: багатство, інвестиції, валовий внутрішній продукт, чисті заощадження, сальдо торгового балансу.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Суттєве зростання світового багатства впродовж останніх 16 років (2000–2016 рр.) супроводжувалось нерівномірним його розподілом серед економік світу. Зважаючи на це, постає питання про роль і місце України у світових процесах створення та накопичення багатства. Каталізатором суспільного прогресу України й чинником нагромадження національного багатства повинен стати реалізований потенціал економічного зростання. При цьому важливості набуває ідентифікація тенденцій економічного та соціального розвитку України, яка дозволяє виявити як загрози, так і резерви динаміки.

У рамках дослідження акцентовано увагу як на проблемі створення сукупного багатства суспільства, так і на проблемі створення тієї його частини, яка знаходиться у власності домогосподарств, оскільки ці показники наочно відображають рівень розвитку макроекономічної системи. Накопичене багатство створює інвестиційний базис підприємництва у країні, що за умов ринкових відносин є основою зростання добробуту суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Показник ВВП є одним із важливих індикаторів багатства, який у поєднанні з іншими, пов'язаними з ним показниками (ВВП на душу населення за ПКС, ВНД, об'ємом та часткою інвестицій тощо), активно використовується в науковому аналізі багатьма вітчизняними й іноземними вченими. Жодний поважний макроекономічний аналіз не обходиться без залучення цих показників. У цьому аспекті потрібно згадати роботи вітчизняних науковців: А. Гальчинського «Формування ефективності стратегії соціальних перетворень» [2]; А. Гриценка «Економіка України на шляху до інклюзивного розвитку» [4]; В. Геєця «Бар'єри на шляху розвитку промисловості на інноваційній основі і можливості їх подолання» [3]; В. Вишневського «Використання податково-бюджетних інструментів розвитку соціальної сфери регіонів в умовах неоіндустріалізації» [1]. А. Гальчинський оцінював багатства під час визначення перспектив розвитку макроекономічних систем і переходу до постіндустріального суспільства, В. Геєц – в аспекті розгляду викликів та суперечностей, які сто-

ять перед Україною в сучасному складному періоді її розвитку. В. Вишневський аналізував ВВП як інструмент для пошуку можливостей розвитку макроекономічної системи в умовах неоіндустріалізації, А. Гриценка досліджував його динаміку в разі виявлення потенційних шляхів економічного й соціального розвитку.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є виявлення тенденції нагромадження та використання національного багатства в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У сучасних умовах Україна переживає складний, із точки зору політики та економіки, період, за якого багатство не накопичується. У 2016 р. відбулись незначні позитивні зрушення, але перед тим мав місце надзвичайно великий спад. У 2014 р. економіка України втратила $\frac{1}{4}$ ВВП (- 25,7 %), а через рік, у 2016 р., – ще $\frac{1}{3}$ (- 31 %). У сумі за два роки економіка України скоротилась удвічі: із 163,2 млрд дол. США у 2013 р. до 83,4 млрд дол. США у 2015 р. Отже, приріст ВВП у 2016 р., який становив майже 3 %, необхідно оцінювати як умовно позитивний результат. Саме тому в аналіз включено два аспекти: короткостроковий та довгостроковий.

Дослідження тенденцій нагромадження й використання багатства спрямовано на розгляд макроекономічних індикаторів, які дозволяють зрозуміти сучасну сутність економіки України. Найбільш повно потребам дослідження відповідають такі з них: сукупне багатство домогосподарств, багатство на одну дорослу особу, медіанне багатство, фінансове та нефінансове багатство, реальний та номінальний валовий внутрішній продукт (ВВП), ВВП за паритетом купівельної спроможності, обсяг інвестицій та їх частка у структурі ВВП, валовий національний дохід (ВНД), обсяг чистих і скорегованих чистих заощаджень, обсяг імпорту та експорту, сальдо торгового балансу. Використовуючи систему цих показників, необхідно враховувати, що динаміка може певним чином вуалювати фактичний стан економіки країни через те, що у 2014–2016 рр., як зазначалось вище, у країні відбувся значний спад. Необхідно також відзначити, що не існує єдиного універсального показника, який дозволив би в повному обсязі оцінити реальний розвиток суспільства та його потенціал нагромадження

багатства. Кожен із вищеперелічених показників відображає певний аспект того стану, якого в сучасному розвитку досягла макроекономічна система, що разом з іншими показниками дозволяє розширити уявлення про те, як саме та в яких обсягах продукується, нагромаджується та споживається багатство в Україні.

У 2016 р. номінальний ВВП (nominal GDP) в Україні становив 93,26 млрд дол. США, що на 2,55 в.п., або 2,23 млрд дол. США більше у порівнянні з минулим роком (рис. 1), тоді як реальний ВВП (real GDP) зріс на 2,89 в.п., або 1,19 млрд дол. США та становив 84,6 млрд дол. США [4, 7].

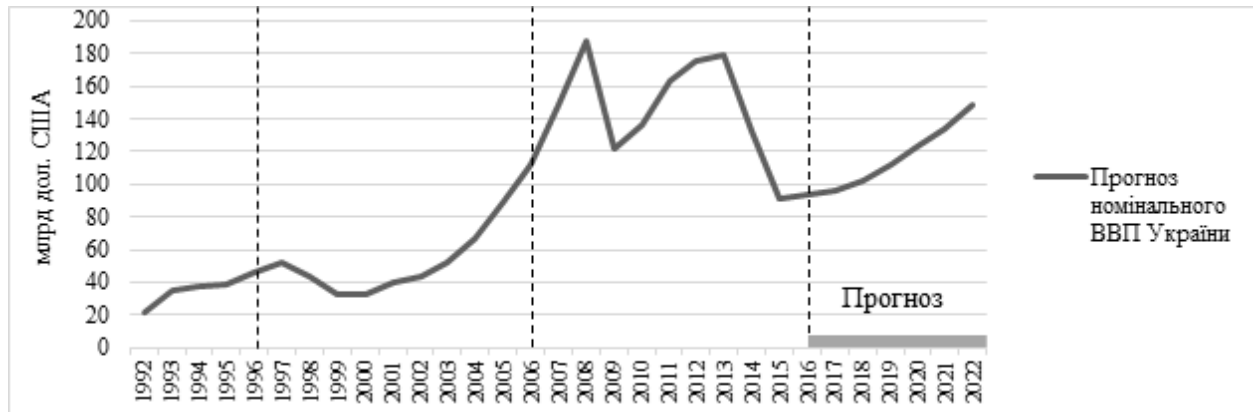

Рис. 1. Динаміка національного ВВП в Україні, 1992–2021 рр.
[побудовано автором на основі [8]]

У довгостроковому періоді 1992–2016 рр. загалом спостерігалась позитивна тенденція росту номінального ВВП із середньорічним темпом приросту 8,65 в.п., або 2,96 млрд дол. США. Проте динаміка була нерівномірною, найбільші падіння названого показника в Україні були зафіксовані в 1999 р. – 10,6 млрд дол. США, 2009 р. – 66,68 млрд дол. США, 2014 р. – 47,2 млрд дол. США та 2015 р. – 41,4 млрд дол. США. За показником номінального ВВП (2016 р.), Україна знаходиться у групі країн із показником 80–130 млрд дол. США, поряд із такими країнами, як Шрі-Ланка – 84,02 млрд дол. США, Словаччина – 89,13 млрд дол. США, Еквадор – 97,36 млрд дол. США, Марокко – 105,62 млрд дол. США, Судан – 115,87 млрд дол. США, Ангола – 122,37 млрд дол. США та Угорщина – 125,3 млрд дол. США [6].

Аналізуючи економічні тенденції, що склались в Україні донині, досить важко однозначно оцінювати потенціал нагромадження багатства. На сучасний економічний стан країни й сьогодні продовжують впливати негативні внутрішні та зовнішні фактори, ключовим із яких є війна на сході України, висока корумпованість, адміністративний і податковий тиск на суб'єктів мікроекономічної діяльності, відсутність правил еконо-

мічної поведінки (рейдерство у вітчизняній формі його прояву), низький обсяг позичкового капіталу в економіці країни та високі ставки кредитів.

Однак, з урахуванням певних позитивних змін, що почали відбуватись у період 2016–2017 рр., виникає можливість обережного прогнозу зростання реального ВВП країни. У 2016 р. цей приріст дійсно становив близько 3 %. Поступовий вихід із депресії та перехід до циклу поживавлення можна очікувати в найближчі шість років. За прогнозом, ВВП у 2022 р. може досягти 148,1 млрд дол. США. Разом із цим необхідно зазначити, що остаточний результат залежатиме від того, наскільки українське суспільство зможе обмежити негативний вплив на економіку України вищенаведених негативних чинників. Окремо слід зазначити, що високий національний ВВП країни не завжди є показником її високого рівня життя та добробуту населення. У цьому випадку набуває значення показник ВВП на душу населення за ПКС (GDP per capita, PPP based). У 2016 р. ВВП на душу населення за ПКС в Україні становив 352,97 дол. США [6], що на 3,6 в.п., або 12,4 дол. США більше в порівнянні із 2015 роком. Найвищим цей показник був напередодні фінансово-економічної кризи (2008 р. – 408,3 дол. США). Після цього у 2009–2016 рр. його значення були меншими; коливання в динаміці мали місце, але були неістотні.

Значне падіння ВВП на душу населення за ПКС упродовж 2008–2016 рр. супроводжувалось природним скороченням населення, що зумовило певний компенсаторний (хоча й соціально небажаний) ефект. Оскільки темп зниження сукупного ВВП на душу населення країни за ПКС був менший за темп зниження чисельності населення, це формально покращило частковий показник (ВВП на душу населення за ПКС). Якщо співвідношення цих чинників (фактично обох негативних) не зміниться, у динаміці ВВП за ПКС на душу населення в період 2016–2022 рр. можна очікувати приріст на 39,2 в.п. – до 491,5 дол. США.

Іншим ключовим макроекономічним показником оцінки розвитку потенціалу нагромадження та використання багатства в Україні є ВНД (Gross National Income). Цінність цього показника для дослідження тенденцій розвитку макроекономічних систем полягає в тому, що, за умов вивозу капіталу із країни, обсяг ВНД країни може бути суттєво нижчим, ніж її ВВП. Це зумовлено тим, що частка іноземних компаній та громадян вивозять отриманий ними дохід і, як наслідок, багатство у країні не накопичується. ВНД є індикатором потоку первинних доходів, який дозволяє оцінити істинний обсяг багатства, який наростила країна та її громадяни за звітний період. Для більшості країн світу показники ВНД та ВВП мають майже однакові значення та можуть використовуватись у макроекономічному аналізі як взаємозамінні. Проте, через те, що Україна є країною з високим рівнем трудової еміграції, обсяг грошових коштів, ввезених/вивезених резидентами, є фактором, який потрібно враховувати.

У 2016 р. ВНД України становив 92,33 млрд дол. США [5], що на 2,68 в.п., або 2,4 млрд дол. США більше в порівнянні з минулим роком. Для темпу росту цього показника властива висока волатильність із середньорічним приростом у 9,7 в.п., або 3,87 млрд дол. США. Аналізуючи та співвідносячи показники ВВП та ВНД за 2016 рік, можна відзначити різницю між ними у 929 млн дол. США, яка свідчить про незначне від'ємне сальдо первинних доходів в Україні. Іншими словами, переважає тенденція до вивезення доходів із країни над їх ввезенням, але не надто сильно. Між тим насправді вивіз капіталу за так званими «сірими схемами» може

суттєво змінити уявлення про відтік за кордон національного багатства України.

ВНД на душу населення за ПКС в Україні становить 8 190 дол. США. Такий показник розглядається як індикатор рівня життя і достатку в суспільстві. Аналіз дозволяє констатувати позитивний приріст у 2,4 в.п., або 340 дол. США. Проте, цей показник не враховує, наскільки рівномірно розподіляється дохід між громадянами країни, збиток, завданий природним ресурсам та оточуючому середовищу внаслідок виробничої діяльності, та ігнорує цінність, яку мають блага для людини, рівнозначно розглядаючи корисні та шкідливі, з точки зору суспільства, продукти, наприклад, цигарки чи алкоголь. Саме тому ми звертаємось до інших макроекономічних показників – чистих заощаджень і скорегованих чистих заощаджень, або дійсної норми нагромадження.

Станом на кінець 2016 року абсолютні чисті заощадження України (Domestic Saving rate) становили 14,26 млрд дол. США, що на 11,5 в.п., або 1,471 млрд дол. США більше в порівнянні з минулим роком [10]. За обсягом абсолютних чистих заощаджень, Україна знаходиться у групі країн, чисті заощадження яких становлять від 10 до 20 млрд дол. США, поряд із такими країнами, як Азербайджан – 10,48 млрд дол. США, Крит – 11,1 млрд дол. США, Білорусь – 11,9 млрд дол. США, Болгарія – 12,24 млрд дол. США, Словенія – 12,9 млрд дол. США, Домініканська Республіка – 13,79 млрд дол. США, Ефіопія – 14,52 млрд дол. США, Узбекистан – 16,08 млрд дол. США, Судан – 16,08 млрд дол. США.

Важливість показника скорегованих чистих заощаджень (Adjusted Net Savings) полягає в тому, що він ураховує зношеність основних виробничих фондів, виснаження енергетичних, мінеральних і лісових ресурсів та збитків від викидів двоокису вуглецю, а також витрати на освіту. Станом на кінець 2016 року показник скорегованих чистих заощаджень в Україні становив 0,633 млрд дол. США, що на 111,22 в.п., або 6,27 млрд дол. США більше в порівнянні з минулим роком, коли такий індикатор був від'ємний і становив 5,64 млрд дол. США [5, 9, 13]. Середньорічний показник скорегованих чистих заощаджень у період 1995–2015 рр. мав від'ємне значення в 0,96 млрд дол. США.

Отже, за досить високого нагромадження багатства в Україні, воно споживається неефективно. Іншими словами, хоча Україна генерує нові блага й послуги для задоволення суспільних потреб, їх продукування, з точки зору суспільної корисності та врахування збитків від виробничої діяльності, є збитковим. Це викликано непродуктивним споживанням багатства, відсутністю суспільно важливих інвестицій, які могли би компенсувати збиток, завданий природному багатству країни. Також це свідчить, що економіка країни є переважно ресурсною та промислово орієнтованою, а частка, яка продукується в нематеріальній сфері, є низькою. Низький показник скорегованих заощаджень свідчить, що природна рента майже не інвестується, ані в розвиток матеріального виробництва, ані у сферу нематеріального виробництва, основу якої становлять інвестиції в освіту та науку. При цьому у 2015 р. сукуп-

на частка інвестицій (total investment) у ВВП України становила 15,32 %, що в сумі – близько 13,87 млрд дол. США.

У період 2000–2015 рр. динаміка частки інвестицій у ВВП країни була від'ємною (рис. 2). За прогнозами МВФ, у 2021 р. частка інвестицій в Україні від ВВП становитиме 19,82 %, а в сумі – близько 27,15 млрд дол. США, що вдвічі більше в порівнянні із 2015 роком. Обсяг прямих чистих інвестицій в Україну у 2016 р. збільшився на 10,2 в.п., або 286 млн – до 3,336 млрд дол. США [12]. Суттєво на обсяг інвестицій впливає чинить рівень інфляції у країні. Станом на 2016 рік Україна знаходилась у групі країн із річним рівнем інфляції від 10 до 16 %, поряд із такими країнами, як Єгипет – 10,2 %, Сьєрра-Леоне – 11,3 %, Білорусь – 11,8 %, Азербайджан – 12,4 %, Казахстан – 14,6 % та Нігерія – 15,7 %.

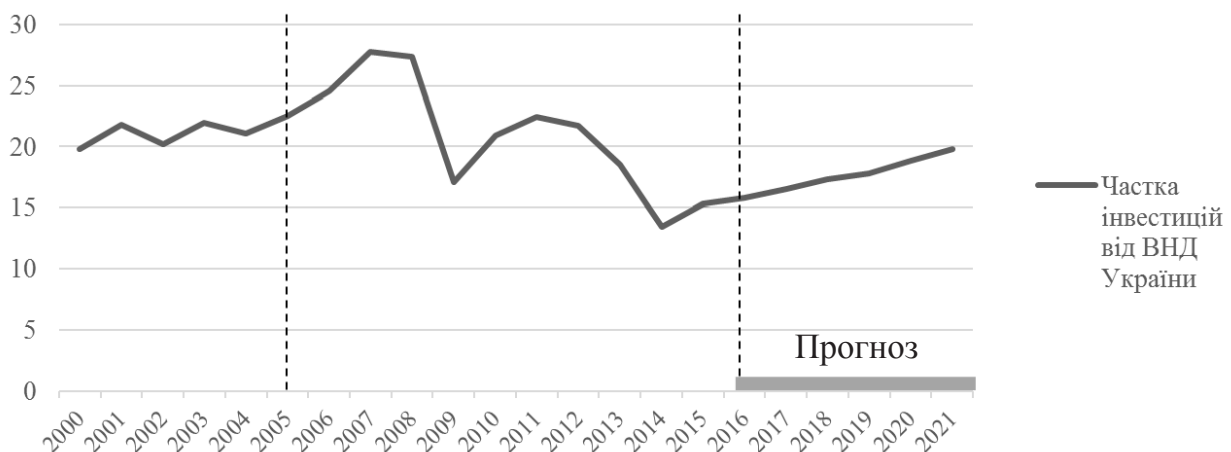

Рис. 2. Динаміка валових інвестицій у структурі ВВП України за 2000–2021 рр. [розроблено автором на основі [15]]

Аналіз зовнішньої торгівлі за період 2012–2016 рр. [14] дозволяє констатувати, що валовий обсяг імпорту поступово зменшувався з 84,65 млрд дол. США у 2012 р. до 39,25 млрд дол. США у 2016 р. Однак, скорочення обсягу імпорту не було наслідком імпортозаміщення, а отже, і не може оцінюватись як позитивна тенденція. За аналогічний період обсяг експорту зменшився із 68,8 млрд дол. США у 2012 р. до 36,36 млрд дол. США у 2016 р. При цьому сальдо торгового балансу залишалось від'ємним та становило 2,88 млрд дол. США.

Традиційно додатне сальдо торгового балансу розглядається як позитивний факт функціонування макроекономічної системи, але це

правило чинне лише до ресурсно орієнтованих економік та економік із моногалузевою структурою виробництва. Воно не поширюється на економіки з високою часткою нематеріальних благ і продуктів інтелектуальної праці. На підтвердження цього – приклад США як країни, торгове сальдо якої довгий час залишається від'ємним за одночасного зростання сукупного добробуту, ВВП, ВНД, валового багатства та багатства на одну дорослу особу тощо.

Для України від'ємне сальдо торгового балансу є важливим показником нагромадження багатства. Його головна роль полягає в оцінці реальних грошових потоків у країні. Якщо обсяг імпорту зростає одночасно з обсягом

експорту, це свідчить про поживлення господарської діяльності в країні на макро- та мікрорівнях, економічне зростання та національний розвиток в цілому. У випадку, коли показники зменшуються так, як це відбувається в Україні, це означає, що економічна діяльність звужується, а приріст багатства, у кращому випадку, може бути в перспективі нульовим. Фактично, в останні чотири роки (2012–2016 рр.) динаміка експорту за абсолютною сумою була позитивною, але частка у ВВП зменшувалась. Отже, зміни у сфері зовнішньої торгівлі в Україні в подальшому залежатимуть від динаміки названих показників. Усе це досить чітко корелюється з динамікою приросту сукупного багатства, багатства на одну дорослу особу та медіанного багатства в Україні.

У 2016 р. сукупне багатство домогосподарств (total wealth) в Україні оцінювалось у 44 млрд дол. США [7], що на 19,52 в.п., або 10 млрд дол. США менше в порівнянні з минулим роком. За темпом його падіння у 2016 р., Україна посіла друге місце у світі після Аргентини. У довгостроковому періоді 2000–2016 рр. відзначається тенденція росту багатства в Україні. Проте цей тренд виявився досить неодно-

значним, якщо його розглядати за роками. Позитивна динаміка приросту сукупного багатства, створеного у сфері домогосподарств, у середньому становила 0,605 в.п. і супроводжувалась високою волатильністю у межах від абсолютного падіння в 77 млрд дол. США (2008 р.) до зростання на 67 млрд дол. США (2007 р.). У короткостроковому періоді тенденція створення багатств в Україні є однозначно негативною. Починаючи із 2013 року, обсяг багатства в Україні невідносно зменшується, досягнувши піку свого падіння у 2014 р., – 62 млрд дол. США. Як певну ознаку ймовірної зміни цієї ситуації на краще необхідно відзначити лише те, що обсяги зниження багатства домогосподарств поступово скорочуються. За збереження поточної траєкторії динаміки, у 2018–2020 рр. потенційно існує можливість того, що негативна тенденція зміниться на позитивну. За обсягом нагромадженого багатства, Україна знаходиться у групі країн до 50 млрд дол. США, поряд із Парагваем, Мальтою, Естонією, Йорданією, Казахстаном, Кенією, Латвією [7], хоча ще у 2012 р. була у групі країн, багатство яких становить 100-200 млрд дол. США, а у 2007 р. – 200-300 млрд дол. США (табл. 1).

Таблиця 1

**Динаміка сукупного, медіанного та багатства на одну дорослу особу в Україні (приріст/зменшення), 2000–2016 рр.
[розроблено автором на основі [7]]**

Рік	Сукупне багатство, млрд дол. США	Темп приросту/зменшення багатства, в.п.	Абсолютний приріст/зменшення багатства, млрд дол. США	Багатство на одну дорослу особу, дол. США	Темп приросту/зменшення багатств на одну дорослу особу, в.п.	Абсолютний приріст/зменшення багатства на одну дорослу особу, дол. США	Медіанне багатство на одну дорослу особу дол. США	Темп приросту/зменшення медіанного багатства на одну дорослу особу багатства, в.п.	Абсолютний приріст/зменшення медіанного багатства на одну дорослу особу, млрд дол. США
2000	34	–	–	941	–	–	213	–	–
2001	41	20,58	7	1 112	18,17	171	249	16,90	36
2002	54	31,71	13	1 475	32,64	363	327	31,32	78
2003	69	27,78	15	1 881	27,52	406	413	26,30	86
2004	85	23,19	16	2 346	24,72	465	509	23,24	96
2005	103	21,18	18	2 828	20,54	482	507	-0,39	-2
2006	155	50,48	52	4 263	50,74	1 435	907	78,89	400
2007	222	43,23	67	6 080	42,62	1 817	1279	41,01	372
2008	145	-34,68	-77	3 981	-34,52	-2 099	815	-36,28	-464
2009	90	-37,93	-55	2 486	-37,55	-1 495	472	-42,09	-343
2010	107	18,89	17	2 955	18,86	469	522	10,59	50

Продовж. табл. 1

Рік	Сукупне багатство, млрд дол. США	Темп приросту/зменшення багатства, в.п.	Абсолютний приріст/зменшення багатства, млрд дол. США	Багатство на одну дорослу особу, дол. США	Темп приросту/зменшення багатств на одну дорослу особу, в.п.	Абсолютний приріст/зменшення багатства на одну дорослу особу, дол. США	Медіанне багатство на одну дорослу особу, дол. США	Темп приросту/зменшення медіанного багатства на одну дорослу особу, в.п.	Абсолютний приріст/зменшення медіанного багатства на одну дорослу особу, млрд дол. США
2011	131	22,43	24	3 624	22,64	669	590	13,03	68
2012	131	–	–	3 640	0,44	16	540	-8,48	-50
2013	129	-1,53	-2	3 595	-1,24	-45	481	-10,93	-59
2014	87	-32,56	-42	1 871	-47,95	-1 724	231	-51,98	-250
2015	54	-37,93	-33	1 531	-18,17	-340	181	-21,65	-50
2016	44	-18,52	-10	1 254	-18,09	-277	133	-26,52	-48
У середньому	97,71	6,02	0,625	269 7,8	6,34	19,5625	498,18	2,07	-5

Показник багатства на одну дорослу особу в Україні, упродовж останніх чотирьох років (2012–2016 рр.), суттєво зменшився із 3 640 дол. США у 2012 р. до 1 254 дол. США у 2016 р. Історичний максимум цього показника було зафіксовано у 2007 р. – 6 080 дол. США. Світова фінансова криза 2008 року в поєднанні з війною на сході України 2014 року, суттєво позначилась на її макроекономічних показниках і добробуті населення, оскільки саме за

цих періодів було зафіксовано найбільше падіння багатства на одну дорослу людину.

Аналітичний інтерес викликає структура показника багатства на одну дорослу особу. В Україні на одну дорослу людину припадає близько 274 дол. США фінансового багатства (financial wealth per adult) та 1 396 дол. США нефінансового (non-financial wealth per adults), а обсяг боргів (англ. Debt per adult) становить 417 дол. США (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка боргів, фінансового та нефінансового багатства в Україні (приріст/зменшення), 2000–2016 рр. [розроблено автором на основі [7]]

Рік	Фінансове багатство на одну дорослу особу, дол. США	Темп приросту/зменшення фінансового багатства на одну дорослу особу, в.п.	Абсолютний приріст/зменшення фінансового багатства на одну дорослу особу, дол. США	Нефінансове багатство на одну дорослу особу, дол. США	Темп приросту/зменшення нефінансового багатства на одну дорослу особу, в.п.	Абсолютний приріст/зменшення нефінансового багатства на одну дорослу особу, дол. США	Борги на одну дорослу особу, дол. США	Темп приросту/зменшення боргів на одну дорослу особу, в.п.	Абсолютний приріст/убуток боргів на одну дорослу особу, дол. США
2000	275	–	–	686	–	–	20	–	–
2001	267	-2,901	-8	875	27,55	189	31	55	11
2002	453	69,66	186	1 076	22,97	201	54	74,19	23
2003	593	30,9	140	1 382	28,44	306	94	74,07	40
2004	737	24,28	144	1 740	25,9	358	131	39,36	37
2005	877	18,99	140	2 150	23,56	410	199	51,91	68
2006	1 527	74,12	650	3 145	46,28	995	409	105,53	210
2007	2 435	59,46	908	4 384	39,4	1 239	740	80,93	331
2008	1 363	-44,02	-1 072	3 270	-25,41	-1 114	652	-11,89	-88

Продовж. табл. 2

Рік	Фінансове багатство на одну дорослу особу, дол. США	Темп приросту/зменшення фінансового багатства на одну дорослу особу, в.п.	Абсолютний приріст/зменшення фінансового багатства на одну дорослу особу, дол. США	Нефінансове багатство на одну дорослу особу, дол. США	Темп приросту/зменшення нефінансового багатства на одну дорослу особу, в.п.	Абсолютний приріст/зменшення нефінансового багатства на одну дорослу особу, дол. США	Борги на одну дорослу особу, дол. США	Темп приросту/зменшення боргів на одну дорослу особу, в.п.	Абсолютний приріст/убуток боргів на одну дорослу особу, дол. США
2009	851	-37,56	-512	2 042	-37,55	-1 228	407	-37,58	-245
2010	1 012	18,92	161	2 427	18,85	385	484	18,92	77
2011	786	-22,33	-226	3 482	43,47	1 055	644	33,06	160
2012	740	-5,85	-46	3 66	5,34	186	768	19,25	124
2013	725	-2,03	-15	3 733	1,772	65	864	12,50	96
2014	354	-51,17	-371	2 040	-45,35	-1 693	522	-39,58	-342
2015	381	7,627	27	1 573	-22,89	-467	424	-18,77	-98
2016	274	-28,08	-107	1 396	-11,25	-177	417	-1,65	-7
У середньому	802,94	6,87	-0,062	2 216,1	8,817	44,37	403,5	28,45	24,81

Тенденції всіх трьох показників співпадають із тенденцією сукупного багатства, тобто є від'ємними. Навіть скорочення обсягів боргів домогосподарства в цій ситуації не може розглядатись як позитивне явище. Порівняння з динамікою структури багатства розвинених країн свідчить, що такі країни мають, зазвичай, одночасно і значний показник душевого багатства, і високий обсяг боргів, що обумовлено інвестиційною направленістю позичкового капіталу. На підставі цього падіння обсягу боргів в Україні не можна оцінювати як позитивне, оскільки це означає низький вибір альтернативних рентабельних варіантів, які дозволяють із вигодою для домогосподарств інвестувати кошти, а економіка, загалом, знаходиться у стані регресії.

Не менш важливим показником дослідження нагромадження багатства суспільством є оцінка цього процесу за показником медіанного багатства. У 2016 р. медіанне багатство на одну дорослу особу України становило 133 дол. США, що на 26,5 в.п., або 48 дол. США менше, у порівнянні з минулим роком, а тенденція його змін є негативна (див. табл. 1). Порівняння обсягу багатства на душу населення – 1 254 дол. США та його медіанного значення (median wealth per adult) – 133 дол. США, з аналогічними показниками України, фіксує надзвичайно великий розрив – у 9,4 раза. Крім того, в Україні спостеріга-

ється дуже висока нерівномірність розподілу багатства, яка одночасно є маркером низької якості життя суспільства та такої ж (низької) здатності макроекономічної системи генерувати нове багатство. За показником медіанного багатства, Україна знаходиться у групі країн із 100–200 дол. США на одну дорослу особу, поряд із такими країнами, як Гамбія, Гвінея-Бісау, Мадагаскар, Уганда, Бурунді, Чад та Демократична Республіка Конго.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Аналіз сучасних тенденцій нагромадження та використання багатства в Україні дозволяє отримати такі результати:

1. Виявлено позитивну тенденцію зростання багатства в Україні в довгостроковому періоді 2000–2016 рр., якій була властива висока волатильність. У короткостроковому періоді (2013–2016 рр.) переважала негативна тенденція, коли обсяг багатства в Україні невпинно зменшувався. Нині окреслились певні ознаки стримування спаду. При започаткованих позитивних змінах є шанс на те, що у 2018–2020 рр. тенденція зміниться на позитивну. Зважаючи на перші позитивні зміни, які почали виявлятися у 2016–2017 рр., запропоновано ймовірний прогноз зростання реального ВВП країни. При цьому враховано, що позитивна тенденція росту показника ВВП на душу населення за ПКС обумовлена природним скороченням

населення, а це формально пом'якшило вплив звуження економіки країни на рівень життя. Виявлено від'ємне сальдо первинних доходів (2016 р.), тобто переважання тенденції до вивезення доходів із країни. Обґрунтовано важливість показника скорегованих чистих заощаджень для дослідження сучасних тенденцій нагромадження багатства в Україні.

2. Установлено неефективність споживання накопиченого в Україні багатства, що викликано, зокрема, відсутністю суспільно важливих інвестицій, які могли би компенсувати збиток, завданий природному багатству країни. З'ясовано, що Україна генерує нові блага й послуги для задоволення суспільних потреб, їх продукування, з точки зору суспільної корисності та врахування збитків від виробничої діяльності, є збитковим.

Виявлено, що світова фінансова криза 2008 року, у поєднанні з війною на сході України 2014 року, суттєво позначилась на макроекономічних показниках та благополуччі України, оскільки саме в цих періодах було зафіксовано найбільше падіння обсягів продукування національного багатства. Починаючи із 2013 року, багатство, створене в секторі домогосподарств України, невпинно зменшувалось. Позитивною ознакою цієї динаміки було лише те, що обсяги від'ємного приросту поступово скорочуються. У структурі багатства на одну дорослу особу в Україні суттєво переважає нефінансове багатство. Зафіксована дуже висока нерівномірність розподілу багатства у країні. Загалом стан економіки України в аналізованому періоді оцінюється як депресивний. Нині економіка країни знаходиться на суттєво нижчому рівні в порівнянні із 2007 роком, який був найуспішнішим в історії держави за основними макроекономічними показниками. Утім, певні ознаки поживлення у 2016–2017 рр., порівняно з 2014–2015 рр., дозволяють сподіватись на подовження цих (позитивних) змін у майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вишне夫斯基 В. Промышленная политика: теоретический аспект / В. Вишне夫斯基 // Экономика Украины. – 2012. – № 3. – С. 25–35.
2. Гальчинський А. Формування ефективності стратегії соціальних перетворень / А. Гальчинський // Віче. – 2011. – № 13. – С. 30–35.
3. Геец В. М. Барьеры на пути развития промышленности на инновационной основе и возможности их преодоления / В. М. Геец // Экономика Украины. – 2015. – № 1. – С. 4–25.
4. Гриценко А. А. Економіка України на шляху до інклюзивного розвитку / А. А. Гриценко // Економіка і прогнозування. – 2016. – № 2. – С. 9–23.
5. Душовий валовий національний дохід за 1990–2016 рр. [Електронний ресурс] : офіційний сайт організації «Світовий банк». – Режим доступу: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.PP.CD?view=chart> / ДУШОВИЙ (дата звернення: 7.02.17). – Назва з екрана.
6. Звіт МВФ про обсяг ВВП за країною світі у 2016 році [Електронний ресурс] : офіційний сайт спеціальної організації ООН. Міжнародний Валютний Фонд. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/index.htm> (дата звернення: 7.02.17). – Назва з екрана.
7. Звіт про світове багатство за 2016 рік [Електронний ресурс] : Офіційний сайт швейцарської міжнародної фінансової групи «Credit Suisse». – Режим доступу: <http://publications.credit-suisse.com/tasks/render/file/index.cfm?fileid=AD783798-ED07-E8C2-4405996B5B02A32E> (дата звернення: 7.02.17). – Назва з екрана.
8. Номінальний ВВП в світі за 2016 рік [Електронний ресурс] : офіційний сайт спеціальної організації ООН. Міжнародний Валютний Фонд. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/datamapper/NGDPD@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD>. (дата звернення: 7.02.17). – Назва з екрана.
9. Номінальний ВВП в світі за 2017 рік [Електронний ресурс] : Офіційний сайт спеціальної організації ООН. Міжнародний Валютний Фонд. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/datamapper/NGDPD@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD> (дата звернення: 7.05.17). – Назва з екрана.

10. Обсяг чистих національних заощаджень домогосподарствами за 2016 рік [Електронний ресурс] : офіційний сайт спеціальної організації ООН Міжнародний Валютний Фонд. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDS.TOTL.CD> (дата звернення: 7.02.17). – Назва з екрана.
11. Рівень інфляції, за середньозваженими споживчими цінами [Електронний ресурс] : офіційний сайт спеціальної організації «Міжнародний Валютний Фонд». – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/datamapper/PCPIPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD> (дата звернення: 17.02.17). – Назва з екрана.
12. Світові потоки прямих іноземних інвестицій за 2017 рік [Електронний ресурс] : офіційний сайт організації «UNCTAD». – Режим доступу: http://unctad.org/Sections/dite_dir/docs/WIR2017/WIR17_tab01.xlsx (дата звернення: 17.02.17). – Назва з екрана.
13. Скореговані чисті заощадження у відсотках до ВНД із врахуванням шкоди, пов'язаної з викидом шкідливих речовин [Електронний ресурс] : офіційний сайт організації «Світовий Банк». – Режим доступу: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.ADJ.SVNG.GN.ZS> (дата звернення: 9.02.17). – Назва з екрана.
14. Структура зовнішньої торгівлі товарами України за 2002–2016 рр. [Електронний ресурс] : офіційний сайт організації «Державна служба статистики». – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 9.02.17). – Назва з екрана.
15. Частка валових інвестицій у світовому ВВП за 2016 рік [Електронний ресурс] : офіційний сайт спеціальної організації ООН. Міжнародний Валютний Фонд. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/datamapper/datasets> (дата звернення: 9.02.17). – Назва з екрана.
2. Hal'chyns'kyj, A. (2011). Formuvannia efektyvnosti stratehii sotsial'nykh peretvoren [Formation of the effectiveness of social transformation strategies]. *Viche*, 13, 30–35 [in Ukrainian].
3. Heets, V. M. (2015). Bar'ery na puty razvytyia promyshlennosty na ynnovatsyonnoj osnove y vozmozhnosty ykh preodolenyia [Innovative basis of industry development barriers and opportunities for overcoming them]. *Ekonomyka Ukrainy – Economy of Ukraine*, 1, 4–25 [in Ukrainian].
4. Hrytsenko, A. A. (2016). Ekonomika Ukrainy na shliakhu do inkluzyvnoho rozvytku [Ukraine economy on the way of inclusive development]. *Ekonomika i prohnozuvannia – Economics and Forecasting*, 2, 9–23 [in Ukrainian].
5. GNI per capital for 1990–2016. Official Website of the World Bank Organization. (2016). <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.PP.CD>. Retrieved from <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.PP.CD> (accessed 7 February 2017).
6. IMF report on world GDP by 2016. Official website of the UN special organization. IMF. (2016). <http://publications.credit-suisse.com/tasks/render/file/index.cfm?fileid=AD783798-ED07-E8C2-4405996B5B02A32E>. Retrieved from <http://publications.credit-suisse.com/tasks/render/file/index.cfm?fileid=AD783798-ED07-E8C2-4405996B5B02A32E> (accessed 7 February 2017).
7. World wealth report for 2016. The official website of the Swiss international financial group, Credit Suisse. (2016). <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/02/weodata/index.aspx>. Retrieved from <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/02/weodata/index.aspx> (accessed 7 February 2017).
8. Nominal Gross domestic product in the world for 2016. The official website of the UN special organization. IMF. (2016). <http://www.imf.org/external/datamapper/NGDPD@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD>. Retrieved from <http://www.imf.org/external/datamapper/NGDPD@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD> (accessed 7 February 2017).
1. Vyshnevskyy, V. (2012). Promyshlennaia polityka: teoretycheskyj aspekt [Industrial Policy: The Theoretical Aspect]. *Ekonomyka Ukrainy – Economy of Ukraine*, 3, 25–35 [in Ukrainian].

REFERENCES

9. Nominal GDP in the world for 2017. Official website of the UN special organization. IMF. (2017). Retrieved August 21, 2017, from <http://www.imf.org/external/datamapper/NGDPD@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOORLD> (accessed 7 May 2017).
10. Gross domestic savings 1960-2016. Official website of the UN special organization. IMF. (2016). <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDS.TOTL.CD>. Retrieved from <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDS.TOTL.CD> (accessed 7 February 2017).
11. Inflation rate, average consumer prices. Official website of the UN special organization. IMF. (2016). <http://www.imf.org/external/datamapper/PCPIPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOORLD>. Retrieved from <http://www.imf.org/external/datamapper/PCPIPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOORLD> (accessed 17 February 2017).
12. FDI inflows, by region and economy 1990-2016. Official site of UNCTAD. (2016). http://unctad.org/Sections/dite_dir/docs/WIR2017/WIR17_tab01.xlsx. Retrieved from http://unctad.org/Sections/dite_dir/docs/WIR2017/WIR17_tab01.xlsx (accessed 17 February 2017).
13. Adjusted net saving, including particulate emission damage 1990-2015. The official website of the World Bank. (2015). <http://data.worldbank.org/indicator/NY.ADJ.SVNG.GN.ZS>. Retrieved from <http://data.worldbank.org/indicator/NY.ADJ.SVNG.GN.ZS> (accessed 9 February 2017).
14. Структура зовнішньої торгівлі товарами України за 2002-2016 рр. Офіційний сайт організації «Державна служба статистики» [Structure of Ukrainian goods foreign trade in period 2002-2016. Official site of organization «State statistics service»]. (2016). <http://www.ukrstat.gov.ua>. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 9 February 2017) [in Ukrainian].
15. Total investments 2016. Official website of the UN special organization. IMF. (2016). <http://www.imf.org/external/datamapper/datasets>. Retrieved from <http://www.imf.org/external/datamapper/datasets> (accessed 9 February 2017).

О. И. Силантьев (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Современные тенденции накопления и использования богатства в Украине.**

Аннотация. Цель публикации заключается в исследовании макроэкономических тенденций накопления и использования национального богатства Украины. **Методика исследования.** Были использованы общенаучные и специальные методы исследования: метод сравнения и комплексной оценки, статистический и экономико-математические методы. **Результаты.** Рассчитаны показатели динамики номинального и реального ВВП, ВВП на душу населения за паритетом покупательной способности (ВВП за ППС), валового национального дохода (ВНД), абсолютных чистых и скорректированных чистых накоплений, объема и доли инвестиций в ВВП Украины, внешней торговли (импорта и экспорта), совокупного, медианного, финансового и нефинансового богатства, богатства на одного взрослого человека и объем долгов, и проведен анализ полученных результатов. Выявлена негативная в краткосрочном периоде (2013–2016 гг.) тенденция уменьшения богатства в Украине и позитивная – в долгосрочном периоде (2000–2016 гг.). Объективность оценки данных позволила обосновать возможность выхода экономики Украины из кризиса при условии стабилизации военно-политической ситуации в Украине. Одновременно было учтено, что в 2017 г. состояние экономики Украины остаётся крайне тяжёлым. Наблюдается отрицательное сальдо первичных доходов, преобладает тенденция вывоза доходов из страны, имеет место неэффективное использование накопленного национального богатства. Исследовано установлено, что хотя Украина и генерирует новые блага и услуги для удовлетворения общественных потребностей, их продуцирование, с точки зрения полезности для всего общества и затрат на производство, было убыточным. Начиная с 2013 года, богатство домохозяйств в Украине неуклонно уменьшалось. В структуре богатства на одного взрослого человека существенно преобладает нефинансовое богатство. Зафиксирована также очень высокая неравномерность распределения богатства, созданного в стране. **Практическая значимость результатов исследования.** Предпосылкой любого стратегического

планирования является идентификация тенденций экономической динамики. Результаты, полученные в исследовании, могут быть использованы при формировании стратегии будущей макроэкономической политики Украины, что в современных условиях евроинтеграции является особенно важным.

Ключевые слова: богатство, инвестиции, валовый внутренний продукт, чистые накопления, сальдо торгового баланса.

O. Silantiev (Poltava University of Economics and Trade). **Modern wealth accumulation and utilization trends in Ukraine.**

Annotation. Purpose. The article is concerned with researching macroeconomic trends of wealth accumulation and utilization in Ukraine. **Methodology of research.** To achieve the goal of research were used general scientific and special research methods: the method of comparisons and integrated assessment, statistical, economic and mathematical methods. **Findings.** Were calculated and analyzed dynamics indicators: nominal and real GDP, GDP (PPP) per capita, GNI, domestic saving rate and adjusted net savings, total amount and fraction of investments in Ukraine GDP, foreign trade (export and import), total wealth, financial wealth per adult, non-financial wealth per adults, dept per adult, median wealth per adult. Was detected negative short-term (2013–2016) and positive long-term (2000–2016) trend of wealth accumulation in Ukraine. In addition, objective results of the data assessment allow to substantiate the possibility of ending economic crisis in Ukraine, but only under conditions of stabilization military and political situation in Ukraine. Considering this, it should be noted that the Ukrainian economy in 2017-year remains in extremely difficult situation. There was a negative balance of primary incomes and was observed revenue export tendency in combination with low efficiency consumption of accumulated national wealth. An important point is that Ukraine stil producing a lot of goods and services. Despite this, from point view of social usefulness, based on level of production costs and harm to natural wealth, wealth generation in Ukraine is unprofitable. From the beginning of 2013-year total wealth of households was constantly decreasing. **Practical value.** In the structure of wealth per adult, non-financial wealth was dominant. To conclude, there is also a very high uneven distribution of wealth in Ukraine.

Keywords: wealth, investments, gross domestic product, domestic saving rate, adjusted net savings, gross national income.

III. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

УДК 332.334.4:631.111.3

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯМ

О. В. ЛАЗАРЄВА, доктор економічних наук, доцент
(Чорноморський національний університет імені Петра Могили)

Анотація. Метою статті є обґрунтування стратегічних орієнтирів розвитку антикризового управління сільськогосподарським землекористуванням. **Методика дослідження.** Використано методи структурно-логічного аналізу, наукового узагальнення та систематизації для визначення сутності антикризового управління сільськогосподарським землекористуванням, а також критичного аналізу – для порівняння альтернативних підходів до антикризового управління. **Результати.** У статті проаналізовано підходи до висвітлення терміна «антикризове управління». Наведено причини виникнення кризи в сільськогосподарському землекористуванні. Указано, що основними аспектами здійснення антикризового управління в землекористуванні є: розробка економіко-екологічного механізму управління кризовими процесами; визначення часового фактору у вирішенні наявних проблем; діагностика ресурсних можливостей об'єкта антикризового управління; реалізація сукупності заходів, орієнтованих на стабілізацію діяльності суб'єкта господарювання на землі; контроль за виконанням запланованих заходів (аналіз відхилень); упровадження заходів, передбачених для досягнення стратегічних цілей посткризового стану. Представлено цілі антикризового управління, розкрито особливості антикризового управління в сільськогосподарському землекористуванні. Висвітлено стратегічні орієнтири антикризового управління сільськогосподарським землекористуванням. Наголошено, що антикризове управління сільськогосподарським землекористуванням представляє собою об'єктивний і неупереджений аналіз змісту виявлених проблем, з'ясування причин кризи, закономірностей її протікання, можливих сценаріїв та наслідків виходу з неї. **Практична значущість результатів дослідження.** Доведено, що ефективність антикризових заходів у сфері землекористування залежатиме від взаємодії всіх рівнів – загальнодержавного, регіонального та місцевого, що в кінцевому підсумку дозволить закласти основи для сучасної модернізації сільськогосподарського землекористування, забезпечивши обнадійливі якісні зрушення в ньому.

Ключові слова: криза, антикризове управління, сільськогосподарське землекористування, стратегічні орієнтири, форсайт, територіальні громади.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Сучасний стан аграрного сектора України перебуває у глибокій кризі, що зумовлено негативними тенденціями в економічному та політичному житті країни. Загостреність кризових явищ у сільськогосподарському землекористуванні зумовлює розвиток антикризового управління у сфері природокористування, що є передумовою оздоровлення та підвищення темпів економічного розвитку аграрного сектора економіки. Відтак антикризове управління має ґрунтуватися як на діагностиці кризових явищ, так і на розробці ефективних антикризових заходів, що дозволить забезпечити випереджувальний інноваційний розвиток.

Нині досить актуальною є проблема пошуку та впровадження у практику таких методів господарювання, використання яких дозволяло б не доводити результати господарювання до кризового стану, не дивлячись на несприятливий стан справ в аграрному землекористуванні, а у випадку, коли результати виявилися катастрофічними або мова, навіть, може йти про банкрутство господарства, – підготувати й реалізувати програму оздоровлення підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми антикризового управління досліджували такі вітчизняні й зарубіжні вчені, як Л. О. Лігоненко [1], Е. А. Уткін [2], Л. О. Коротков [3], І. О. Бланк [4], О. В. Василенко [5], В. Т. Шатун [6] та ін.

Проте слід зазначити, що в науковій літературі майже відсутні дослідження розвитку антикризового управління саме в сільському господарстві, зокрема в землекористуванні. Аналізуючи й синтезуючи кожен ситуацію в аграрному секторі економіки, потребують подальшого дослідження як систематизація підходів до сутності антикризового управління, такі і виокремлення його стратегічних орієнтирів у сільськогосподарському землекористуванні.

Методологічною та інформаційною основою цієї публікації є матеріали періодичних спеціалізованих і галузевих видань, дані галузевих інформаційно-аналітичних агенцій.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування стратегічних орієнтирів розвитку антикризо-

вого управління сільськогосподарським землекористуванням.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На сучасному етапі розвитку продуктивних сил суспільства повинна приділятися значна увага концепції та системі антикризового управління.

Останнім часом термін «антикризове управління» набув значного поширення, однак розуміння сутності цього напрямку управління, його теоретичного підґрунтя ще знаходиться на стадії формування.

Так, Є. С. Мінаєв стверджує, що антикризове управління представляє собою комплекс послідовно здійснюваних заходів щодо запобігання, профілактики, подолання кризи, зниження рівня її негативних наслідків [7].

І. М. Балусь та Н. Е. Брюховецька антикризове управління ототожнюють із макроекономічною категорією, що відображає виробничі відносини на підприємстві під час його оздоровлення чи ліквідації [8].

У своїх працях А. М. Штангрет, О. І. Коплюк стверджують, що антикризове управління повинно передбачати й запобігати кризовим ситуаціям або ж їх послаблювати [9].

Справедливо відзначає А. В. Краснощок, що під антикризовою політикою в сільському господарстві слід розуміти набір методів, важелів, інструментів, який має за мету недопущення прояву кризових явищ і створення умов для розвитку цієї галузі як важливої частини механізму забезпечення продовольчої, інноваційної та економічної складових національної безпеки [10, с. 109].

Відомий економіст А. Я. Сохнич схиляється до думки, що сьогодні вкрай важливим є необхідність мобілізації внутрішніх ресурсів держави для виходу із кризи й відмови від тупикової політики нарощування боргових зобов'язань [11, с. 15].

Уважаємо, що основними причинами виникнення кризи в сільськогосподарському землекористуванні є: політична нестабільність; відсутність постійного моніторингу стану родючості сільськогосподарських земель; відсутність контролю за здійсненням заходів щодо збереження, відтворення та раціонального використання земель; надмірна інтенсифікація аграрного виробництва; відсутність належних коштів у територіальних громад; не-

дотримання екологічних вимог під час землеустрою території тощо.

Виходячи з наявних проблем, основним аспектом здійснення антикризового управління в землекористуванні є: розробка економіко-екологічного механізму управління кризовими процесами, що передбачає обґрунтування мети й завдань антикризового управління, яке спрямоване на подолання нестабільної ситуації в землекористуванні та запобігання її погіршенню в майбутньому; визначення часо-

вого фактору у вирішенні наявних проблем; діагностика ресурсних можливостей об'єкта антикризового управління; реалізація сукупності заходів, орієнтованих на стабілізацію діяльності суб'єкта господарювання на землі та на підвищення конкурентоспроможності в довгостроковому періоді; контроль за виконанням запланованих заходів (аналіз відхилень); упровадження заходів, передбачених для досягнення стратегічних цілей посткризового стану (рис. 1).

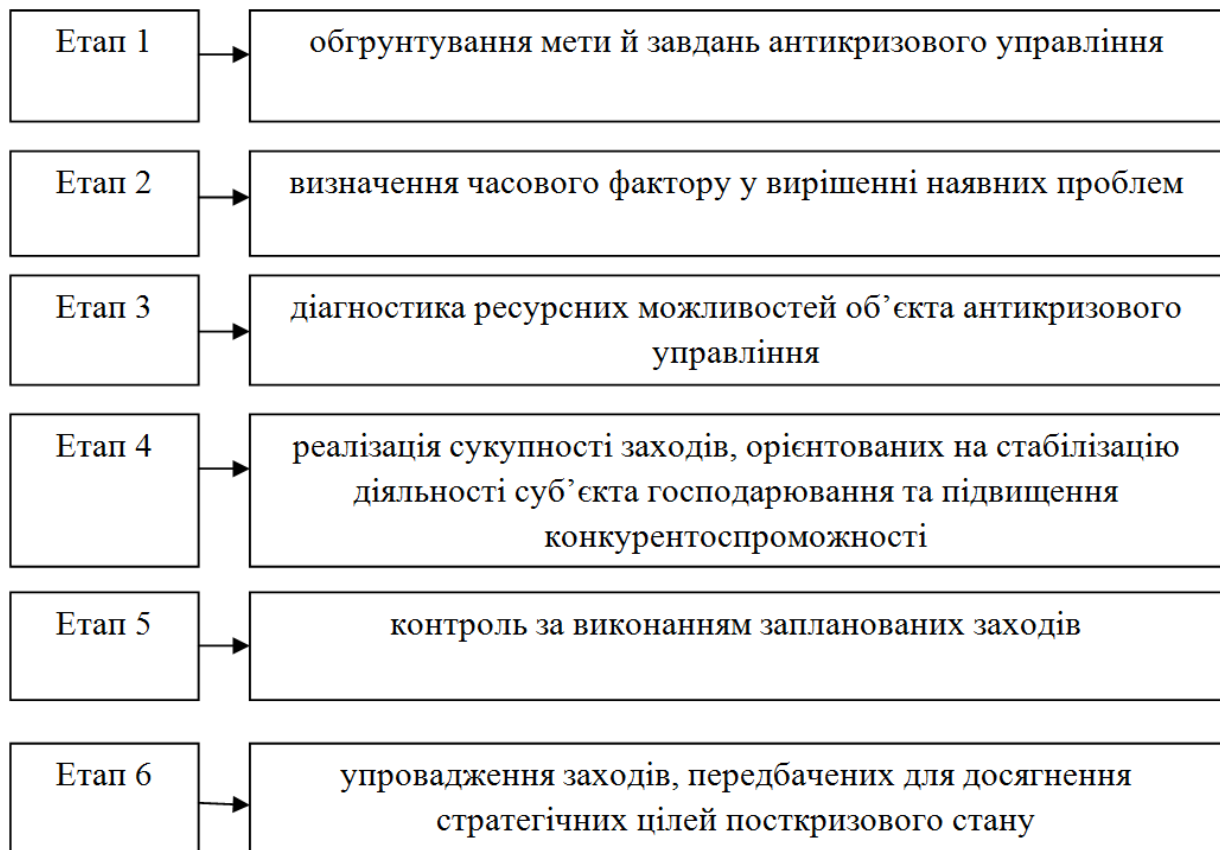

Рис. 1. Основні аспекти здійснення антикризового управління сільськогосподарським землекористуванням

Ефективність антикризового управління сільськогосподарським землекористуванням зумовлена здатністю останнього конструктивно реагувати на зміни, що загрожують його нормальному функціонуванню.

В аграрному секторі економіки в разі виникнення проблемних ситуацій слід займатися розробленням підготовчих планів та здійсненням попередніх заходів для їхнього забезпечення, що дозволяють у разі потреби оперативно розв'язувати проблемні ситуації в умовах кризи.

Антикризове управління в сільськогосподарському землекористуванні характеризується такими особливостями: використання у процесі реалізації антикризових заходів відповідних механізмів та інструментів; чіткий розподіл обов'язків у групі фахівців, які займаються вирішенням проблем антикризового управління; урахування проявів кризового стану, аналіз причин їх виникнення; підвищений ступінь ризику прийняття управлінських рішень; необхідність належної інформаційної підтримки реалізації антикризових дій.

На основі вищевикладеного визначимо стратегічні орієнтири антикризового управління сільськогосподарським землекористуванням (рис. 2).

Отже, антикризове управління сільськогосподарським землекористуванням представляє собою об'єктивний і неупереджений аналіз змісту виявлених проблем, з'ясування причин кризи, закономірностей її протікання, можливих сценаріїв та наслідків виходу з неї. Таким чином, стратегічними орієнтирами антикризового управління є: запобігання кризовій ситуації; готовність до протистояння кризи у випадку її наростання; професійна поведінка у процесі та після кризи.

При цьому базові концептуальні положення антикризового управління сільськогосподарським землекористуванням мають базуватися на таких орієнтирах, як цінність прав приватної власності на землю, ефективність форм та методів землекористування, організація сприятливого інвестиційного клімату в сільському господарстві, удосконалення орендних відносин, прогнозування розвитку сільськогосподарського землекористування з використанням методу форсайт, створення ефективної системи державного регулювання режиму землекористування.

Рис. 2. Стратегічні орієнтири антикризового управління сільськогосподарським землекористуванням

Унаслідок дотримання вказаних орієнтирів методичні основи оптимізації переходу до антикризового управління сільськогосподарським землекористуванням базуватимуться на: обґрунтуванні вдосконалення розподілу земель за формами власності, господарського їх використання шляхом зонування; диференціації ставок земельного податку й інших платежів за землю; формуванні ефективних регіональних систем оренди; інвестуванні землекористування, іпотечного кредиту на основі застави землі; розробці проектів землеустрою в межах територіальних громад.

Крім того, чітка стратегія розвитку сільськогосподарського землекористування має ґрунтуватись і на основі впровадження сучасних енергозберігаючих технологій із мінімальним оборітком ґрунту з урахуванням умов досягнення бездефіцитного балансу гумусу у ґрунті, технічного забезпечення реалізації таких технологій вітчизняною технікою нового покоління, сприяння соціально-економічного розвитку сільських територій, що в кінцевому підсумку дозволить підвищити конкурентоспроможність сільського господарства.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Отже, ефективність антикризових заходів у сфері землекористування залежатиме від взаємодії всіх рівнів – загальнодержавного, регіонального та місцевого, що в кінцевому підсумку дозволить закласти основи для сучасної модернізації сільськогосподарського землекористування, забезпечивши обнадійливі якісні зрушення в ньому.

Забезпечуючи умови здійснення антикризового управління сільськогосподарським землекористуванням, необхідно не менш важливу увагу приділити й науковій розробці найбільш складних проблем управління цим процесом.

Виконання антикризових орієнтирів розвитку дозволить підвищити еколого-економічну та соціальну спрямованість сільськогосподарського землекористування, забезпечити стабільність землекористування сільськогосподарських підприємств, здійснити раціоналізацію існуючого землекористування в межах територій сільських рад, створити умови для підвищення економічної ефективності використання земельних ресурсів, забезпечити збільшення надходжень від платежів за землю в бюджети об'єднаних територіальних громад,

підвищити ефективність орендних відносин у сільськогосподарському землекористуванні, поліпшити екологічну ситуацію в сільській місцевості та ін.

Перспективи подальших досліджень мають базуватись на вивченні превентивних антикризових заходів, що дозволить запобігти кризи в землекористуванні в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: навч. посіб. / Л. О. Лігоненко, М. В. Тарасюк, О. М. Хіленко. – Київ : Київ, нац. торг.-екон. ун-т, 2005. – 377 с.
2. Уткин Э. А. Антикризисное управление / Э. А. Уткин. – Москва : Экмос, 1997. – 400 с.
3. Антикризисное управление / под ред. Э. М. Короткова. – Москва : ИНФРА-М, 2000. – 432 с.
4. Бланк И. А. Антикризисное финансовое управление предприятием / И. А. Бланк. – Киев : Эльга; Ника-Центр, 2006. – 672 с.
5. Василенко В. О. Антикризове управління підприємством / О. В. Василенко. – Київ : Центр навч. л-ри, 2005. – 504 с.
6. Шатун В. Т. Антикризове управління : навч. посіб. / В. Т. Шатун. – Миколаїв : Іліон, 2014. – 324 с.
7. Минаев Е. С. Антикризисное управление / Е. С. Минаев, О. В. Панагушина. – Москва : ПРИОР, 2000. – 432 с.
8. Булеев И. П. Антикризисное управление предприятием / И. П. Булеев, Н. Е. Брюховецкая. – Донецк : ИЭП НАН Украины, 2005. – 234 с.
9. Штангрет А. М. Антикризове управління підприємством : навч. посіб. / А. М. Штангрет, О. І. Копилюк. – Київ : Знання, 2007. – 335 с.
10. Краснощок А. В. Антикризова політика у сільському господарстві України / А. В. Краснощок // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. – Т. 19. – Випуск 2/2. – 2014. – С. 108–113.

11. Сохнич А. Я. Ринок землі і економічна криза / А. Я. Сохнич, С. А. Сохнич // Землевпорядний вісник. Науково-виробничий журнал. – № 2. – 2015. – С. 13–15.
12. Сидорук Б. О. Засади збалансованого використання земельно-ресурсного потенціалу в аграрній галузі // Б. О. Сидорук // Сталий розвиток економіки. Міжнародний науково-виробничий журнал. – № 1. – 2017. – С. 60–66.
13. Банера Н. П. Антикризове управління як один із шляхів виходу із фінансової кризи / Н. П. Банера // Глобальні та національні проблеми економіки. – Вип. 10. – 2016. – С. 266–269.
7. Minaev, E. S. & Panagushina, O. V. (2000). *Antikrizove upravleniia [Anti-crisis management]*. Moscow: PRIOR [in Russian].
8. Buleev, I. P. & Bruhovetskaya, N. E. (2005). *Antikrizove upravleniia predpriyatiem [Anti-crisis management an enterprise]*. Donechck : IEP NAN Ukrainu [in Ukrainian].
9. Shtangaret, A. M., Kopiluk, O. I. (2007). *Antikrizove upravleniia predpriyatiem [Anti-crisis management an enterprise]*. Kyiv : Znannya [in Ukrainian].
10. Krasnochok, A. V. (2014). *Antikrizova polityka u silskomu gospodarstvi [Anti-crisis politics is in agriculture]*. *Visnyk ONU im. I. I. Mechnikova – Bulletin of the Odesa national university of the name of Mechnikov: Collected papers*, (19 (2/2), (pp. 108–113) [in Ukrainian].

REFERENCES

1. Ligonenko, A. O., Tarasuk, M. V. & Hilenko, O. M. (2005). *Antikrizove upravlinnyia pidpriemstvom [Anti-crisis management an enterprise]*. Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian].
2. Ytkin, Ye. A. (1997). *Antikrizove upravlinnyia [Anti-crisis management]*. Moscow : Ekmos [in Russian].
3. Korotkov, E. M. (2000). *Antikrizove upravlinnyia*. Moscow : INFRA-M [in Russian].
4. Blank, I. A. (2006) *Antikrizove finansovoe upravleniia predpriyatiem [Anti-crisis financial management an enterprise]*. Kyiv : Elga, Nika centr [in Ukrainian].
5. Vasilenko, V. O. (2005). *Antikrizove upravleniia predpriyatiem [Anti-crisis management an enterprise]*. Kyiv : Centr navchalnoy literatury [in Ukrainian].
6. Shatun, V. T. (2014). *Antikrizove upravleniia [Anti-crisis management]*. Micolayv : Ilion [in Ukrainian].
11. Sohnych, A. Ya. & Sohnych, S. A. (2015). Rynok zemli ta ekonomichna kryza [Market of earth and economic crisis]. *Zemlevporydny visnyk. Naukovo virobnychy jurnal – Land announcer. It is the Scientific and production magazine*, 2, 13–15 [in Ukrainian].
12. Sidoruk, B. O. (2017). Zasady zbalansovano-go vykoristannya zemelno-resursnogo potencialu v agrarny galuzi [Principles of the balanced use of earth-resource potential arein agrarian industry]. *Staly rozvytoc ekonomycy. Mychnorodny naukovo-virobnycy jurnal. – Steady development of economy. International scientific and production magazine*, 1, 60–66 [in Ukrainian].
13. Banera, N. P. (2016). *Antikrizove upravleniia yak odin z shlyhiv vihodu z finansovoy krizy [Anti-crisis management as one of ways of exit from a financial crisis]*. *Globalny ta nacionalny problem ekonomiky – Global and national problems of economy*, 10, 266–269.

Е. В. Лазарева, доктор економічних наук, доцент (Черноморський національний університет імені Петра Могили). **Стратегічні орієнтири антикризового управління сільськогосподарським землепольованням.**

Аннотація. Целью статті являється обоснование стратегічних орієнтиров розвитку антикризового управління сільськогосподарським землепольованням. **Методика дослідження.** Іспользованы методи структурно-логічного аналізу, наукового обобщення и систематизации для определения сущности антикризового управління сільськогосподарським землепольованням, а также критического аналізу – для срав-

нения альтернативных подходов к антикризисному управлению. **Результаты.** В статье проанализированы подходы к определению термина «антикризисное управление». Представлены причины возникновения кризиса в сельскохозяйственном землепользовании. Указано, что основными аспектами совершения антикризисного управления в землепользовании являются: разработка экономико-экологического механизма управления кризисными процессами; определение часового фактора в решении насущных проблем; диагностика ресурсных возможностей объекта антикризисного управления; реализация совокупности мероприятий, ориентированных на стабилизацию деятельности субъекта хозяйствования на земле; контроль за использованием запланированных мероприятий (анализ отклонений); внедрение мероприятий, предусмотренных для достижения стратегических целей посткризисного периода. Представлены цели антикризисного управления, раскрыты особенности антикризисного управления в сельскохозяйственном землепользовании. Определены стратегические ориентиры антикризисного управления сельскохозяйственным землепользованием. Сделано вывод, что антикризисное управление сельскохозяйственным землепользованием представляет собой объективный и непредвзятый анализ содержания выявленных проблем, изъяснение причин кризиса, закономерностей ее протекания, возможных сценариев и последствий выхода из нее. **Практическая значимость результатов исследования.** Доказано, что эффективность антикризисных подходов в области землепользования будет зависеть от взаимодействия всех уровней – общегосударственного, регионального и местного, что в конечном итоге позволит заложить основы для современной модернизации сельскохозяйственного землепользования, обеспечив обнадёживающие качественные изменения в нем.

Ключевые слова: кризис, антикризисное управление, сельскохозяйственное землепользование, стратегические ориентиры, форсайт, территориальные общины.

O. Lazarieva, Dc. Econ. Sci., Docent (Petro Mohyla Black Sea National University). Strategic reference-points of anti-crisis management of agricultural land-tenure.

Annotation. The purpose of the article is to justify strategic guidelines for the crisis management development of agricultural land use. **Methodology of research.** Methods of structural-logical analysis, scientific generalization and systematization are used to determine the essence of crisis management of agricultural land use, as well as critical analysis - to compare alternative approaches to crisis management. **Findings.** In the article going is near «anti-crisis management» was analyzed. The reasons of origin crisis in agricultural land-tenure were resulted. It is indicated, that the basic aspects realization of anti-crisis management in agricultural land-tenure is development economical and ecological mechanism of management crisis processes; determination of sentinel factor is in the decision of present problems; determination of sentinel factor is in the decision of present problems of anti-crisis management; realization of totality of the measures oriented to stabilizing of activity of subject of ménage on the land; control is after implementation of the pre-arranged measures (analysis of rejection); introduction of measures, strategic aims of the post-crisisstate envisaged for an achievement. The aims of anti-crisis management presented, the exposed features of anti-crisis management in agricultural land-tenure. Strategic reference-points of anti-crisis in agricultural land-tenure were presented. It is marked, that anti-crisis management of agricultural land-tenure is an objective analysis of maintenance of the educed problems, finding out of reasons of crisis, conformities to law of her flowing, possible scenarios and consequences of exit is from it. **Practical value.** It is well-proven, that efficiency of anti-crisis measures in the sphere of land-tenure will depend on cooperation of all levels – national, regional and local, that will allow to pawn bases for modern modernization of agricultural land-tenure that provides giving hope quality changes in him.

Keywords: crisis, anti-crisis management, agricultural land-tenure, strategic reference-points, foresight, territorial communities.

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ОБ'ЄДНАННЯ

Н. Б. КИРИЧ, доктор економічних наук, професор;

С. М. СПІВАК, кандидат економічних наук, доцент

(Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя)

І. П. МИКОЛАЙЧУК, кандидат економічних наук, доцент

(Київський національний торговельно-економічний університет)

Анотація. *Мета статті полягає у визначенні критеріїв оцінювання ефективності функціонування підприємств в умовах об'єднань територіальних громад на засадах ґрунтовного вивчення процесів розвитку підприємств та підприємницької діяльності. Методика дослідження. Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. Результати. У статті встановлено, що в умовах повного регіонального господарського розрахунку й досі немає загальновизнаних критеріїв визначення оцінки ефективності виробництва та єдиного методичного підходу до визначення показника, за яким можна комплексно оцінити ступінь господарсько-фінансової стабільності підприємства, його можливості системно покращувати фінансовий стан у довгостроковій перспективі на загальному фоні реалізації адміністративно-територіальної реформи. Проблема розглядається в умовах добровільного об'єднання територіальних громад. Практична значущість результатів дослідження. Запропоновано використання європейських підходів до забезпечення стабільного розвитку економіки підприємств.*

Ключові слова: критерії, показники, підприємство, об'єднання територіальних громад, виробництво, економіка, держава.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Господарсько-фінансова стабільність підприємства в умовах добровільного об'єднання територіальних громад визначається сукупністю показників, що свідчать про його можливості підтримувати нормальну виробничу рівновагу та про його здатність до поступального економічного розвитку.

Ефективність управлінського впливу на стабілізацію виробництва в умовах добровільного об'єднання територіальних громад залежить від уміння бачити стабілізуючі чинники, знати критерії і показники, оцінки їх впливу, час і місце їх застосування.

Показники та критерії розподіляються за двома групами: до першої входять ті, що характеризують ступінь виробничо-господарської та фінансової стабільності у статистичному аспек-

ті, тобто вони є узагальнювальними; до другої групи – ті, що оцінюють виробничо-господарські перспективи підприємства в умовах добровільного об'єднання територіальних громад, ураховують можливості його розвитку в довгостроковому періоді. Крім цього, існує інша класифікація показників фінансової стабільності, у якій перша група – показники, що визначають стан обігових засобів; друга група – показники, що визначають стан основних засобів [4].

Разом із тим в умовах повного регіонального господарського розрахунку й досі немає загальновизнаних критеріїв та єдиного методичного підходу до визначення показника, за яким можна комплексно оцінити ступінь господарсько-фінансової стабільності підприємства, його можливості системно покращувати фінансовий стан у довгостроковій перспективі. Власне це й обумовлює актуальність і своєчасність означеної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у науково-практичну розробку програми адміністративно-територіального реформування національної економіки, становлення нових організаційно-правових форм підприємств в умовах добровільних об'єднань територіальних громад зробили, у першу чергу, українські вчені та економісти. Дослідження макроструктурних аспектів реформування національної економіки здійснювали М. Я. Дем'яненко, Б. Й. Пасхавер, М. П. Сичевський, Д. В. Полозенко, В. П. Ситник, О. А. Фесин, О. М. Шпичак [1]. Визнання в цій сфері здобули, зокрема, наукові розробки В. Я. Амбросова, Б. М. Андрушківа, О. Б. Бутнік-Сіверського, М. В. Гладія, М. В. Зубця, Т. Л. Мостенської, П. Т. Саблука, П. І. Гайдуцького, З. В. Гуцайлюка, С. Л. Дусановського, О. М. Онищенко та ін. [1]. Щодо форм господарювання, кооперування, розвитку інтегрованих формувань, організації виробництва, становлення внутрішньогосподарських відносин, значний внесок зробили В. І. Бойко, М. П. Вітковський, В. Н. Зимовець, В. І. Гринчуцький, В. М. Нелепа, Н. Б. Кирич, О. О. Рябчик, М. К. Пархомець, О. В. Панухник [2]. У дослідженнях згаданих учених головна увага приділяється підвищенню ефективності роботи підприємств, що функціонують у нестабільних умовах, розробляються проблеми становлення та інтенсифікації підприємств у різні періоди часу, пропонуються шляхи підвищення рівня ефективності їх функціонування підприємств; значна увага приділяється розробці механізмів державного регулювання, визначенню паритету цін на продукцію, формуванню ефективних каналів реалізації продукції та іншим економічним питанням [5]. Проте, критерії оцінки ефективності функціонування підприємств в умовах добровільного територіального об'єднання розроблені недостатньо й залишилися за полем зору згаданих учених.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення критеріїв оцінювання ефективності функціонування підприємств в умовах об'єднань територіальних громад на засадах ґрунтовного вивчення процесів розвитку підприємств та підприємницької діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Визначення критеріїв та оцінка економічних реформ є одним із шляхів

підвищення їх ефективності й виходу нашої країни із кризи. У розвинених державах наука виступає основним провідником, що визначає напрями, ставить цілі на шляху розвитку національної економіки, галузей господарського комплексу, регіонів, підприємств тощо.

Згідно з П. Я. Поповичем, фінансова стійкість підприємства характеризується такими коефіцієнтами: власності, позичених засобів, співвідношення позичених і власних засобів, мобільності власних коштів, співвідношення позаоборотних і власних коштів та довготермінових фінансових вкладень [2]. При цьому рекомендується такий алгоритм розрахунку зазначених показників: коефіцієнт власності рекомендується вираховувати співвідношенням власних засобів до загальної величини засобів підприємства. Для країн Західної Європи і США за нормальне значення показника приймають 0,6, хоча за останні роки він знизився; коефіцієнт позичених коштів, що характеризує структуру засобів підприємства з точки зору питомої ваги позичених засобів, вираховують як відношення величини позичених засобів до загальної величини засобів підприємства; коефіцієнт співвідношення позичених і власних коштів розраховують діленням позичених засобів на власні засоби; коефіцієнт мобільності власних коштів розраховується діленням власних оборотних засобів і загальної величини власних засобів; коефіцієнт співвідношення позаоборотних і власних засобів вираховують відношенням позаоборотних активів до власних засобів; коефіцієнт співвідношення позаоборотних активів і власних, а також довготермінових позичених засобів вираховують відношенням позаоборотних активів до підсумкової величини власних і довготермінових позичених засобів [6].

В. І. Іваненко узагальнювальним показником фінансової стійкості підприємства вважає залишок або недостачу джерел коштів для формування запасів і затрат, одержаних як різницю величини джерел коштів і нормативної величини запасів і затрат [3]. Забезпеченість власними, кредитними та іншими позичковими коштами гарантується рівністю підсумків активу й пасиву балансу підприємства. У практиці багатьох зарубіжних компаній застосовують також показник вартості чистих мобільних засобів, який обчислюється як різниця оборотних активів і короткотермінової заборгованості.

Крім названих показників, В. І. Іваненко і М. А. Болюх для оцінки фінансової стійкості пропонують використовувати: коефіцієнт залучення коштів, який показує питому вагу позичених коштів в активах фірми; коефіцієнти капіталізації, що встановлюють залежність між залученим і власним капіталом [4]. Методика розрахунку показників фінансової стійкості в умовах добровільних об'єднань територіальних громад подана в табл. 1.

І. П. Житна та А. М. Нескреба, крім уже

названих показників, пропонують визначати ще такі коефіцієнти: реальної вартості майна (K_{pe}) і накопичення амортизації ($K_{на}$) [5].

Коефіцієнт реальної вартості майна визначає, яку частку вартості майна займають засоби виробництва. Показник пропонується розраховувати діленням сумарної величини основних засобів і МШП (малоцінні та швидкозношувальні предмети) (за залишковою вартістю), виробничих запасів, незавершеного виробництва на вартість активів підприємства.

Таблиця 1

Перелік показників фінансової стійкості підприємства в умовах добровільних об'єднань територіальних громад

Показники	Методика розрахунку	Оптимальний рівень
Загальна капіталовіддача всього майна ($K_{зкм}$)	Реалізована продукція/Середня валюта балансу	Більше 2, залежить від спеціалізації
Коефіцієнт ефективності використання фінансових ресурсів ($K_{евф}$)	Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування/Середня валюта балансу	Більше 0,15
Коефіцієнт незалежності (автономії) (K_a)	Власний капітал Валюта балансу	Від 0,5 до 0,8
Коефіцієнт фінансової залежності ($K_{фз}$)	Валюта балансу/Власний капітал	Менше 1,9
Коефіцієнт фінансової стійкості ($K_{фст}$)	(Власний капітал + довготермінові кредити й позики)/Валюта балансу	Більше 0,6
Коефіцієнт маневреності власного капіталу ($K_{мвк}$)	Власні оборотні засоби/Власний капітал	Більше 0,3
Коефіцієнт концентрації залученого капіталу ($K_{кзк}$)	Залучені кошти/Валюта балансу	Менше 0,5
Коефіцієнт структури довготермінових вкладень ($K_{стд}$)	Довготермінові зобов'язання/Позаоборотні активи	Менше 0,3
Коефіцієнт довготривалості залучення позичкових коштів ($K_{дзп}$)	Довготермінові зобов'язання/(Довготермінові зобов'язання + власний капітал)	Менше 0,3
Коефіцієнт структури залученого капіталу ($K_{стз}$)	Довготермінові зобов'язання/Позичковий капітал	Менше 0,4
Коефіцієнт співвідношення залученого та власного капіталу ($K_{спзв}$)	Залучений капітал/Власний капітал	Менше 1,0
Коефіцієнт участі власних і довготермінових позичених коштів у матеріальних запасах (K_u)	(Власний капітал + забезпечення майбутніх виплат, доходи майбутніх періодів, довго- і середньострокові позики)/Запаси й затрати	Більше 1,0
Коефіцієнт співвідношення мобільних та іммобілізованих засобів ($K_{спмі}$)	Вартість оборотних засобів/Необоротні активи	Близько 1,0
Загальний коефіцієнт покриття (K_p)	(Валюта балансу – необоротні активи та збитки)/Поточні зобов'язання	Більше 2,0–2,5

Коефіцієнт накопичення амортизації визначає відношення суми амортизаційного зносу за основними засобами й нематеріальними активами до суми початкової вартості відповідно до основних засобів і нематеріальних активів.

Як бачимо, кожен автор пропонує свій підхід до визначення показників фінансової стійкості. Разом із тим потрібно зазначити, що в умовах добровільних об'єднань територіальних громад коефіцієнти за своєю сутністю майже однакові, хіба що може змінюватися їх

назва чи кількість. На нашу думку, комплексно оцінюючи ступінь виробничо-господарської та фінансової стабільності, слід зосередити увагу не стільки на кількісних значеннях коефіцієнтів (які помітно коливаються), скільки на тенденціях розвитку. Тобто головним завданням є забезпечення позитивної динаміки показників. Лише за такої умови можемо визначити тенденції у зміні виробничо-господарської і фінансової стабільності й на основі цього розробити стратегію підвищення його стійкості, яка, за узагальненими показниками, є складовою, перехідною характеристикою до територіального розвитку.

Пропонуємо фінансовий аналіз, в умовах добровільних об'єднань територіальних громад, здійснювати за методикою корпорації Дюпон (рис. 1).

Відповідно до описаної методики, можна виявити такі резерви підвищення рентабельності активів: збільшення рентабельності реалізованої продукції і прискорення оборотності активів. Застосування такої системи аналізу може мати місце на вітчизняних підприємствах, однак, вона не відображає використання решти виробничих ресурсів, ефективність використання яких впливає на ефективність виробництва загалом.

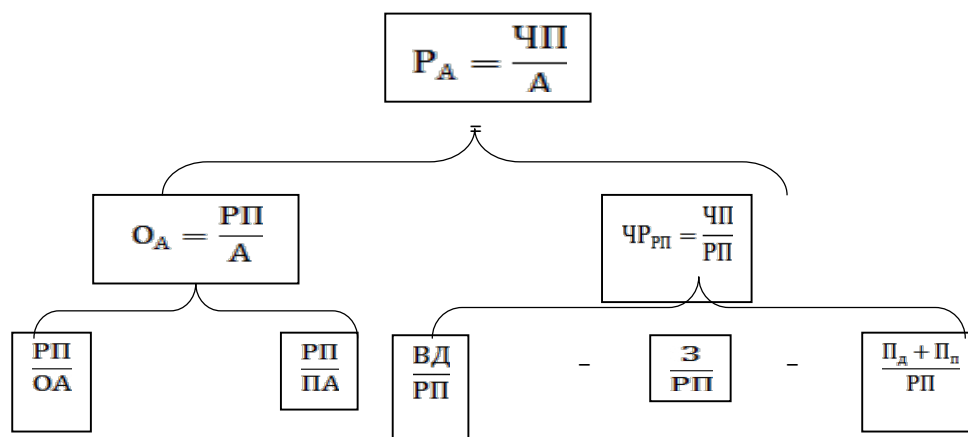

Рис. 1. Схема фінансового аналізу за методикою корпорації Дюпон [2]:

R_A – коефіцієнт рентабельності активів; $\text{ЧР}_{\text{РП}}$ – коефіцієнт чистої рентабельності реалізованої продукції; O_A – коефіцієнт оборотності активів; ЧП – сума чистого прибутку; РП – обсяг реалізованої продукції; А – середня сума всіх активів; ВД – обсяг валового доходу; З – сума затрат; P_d – податки, що сплачуються за рахунок доходу; P_p – податки, що сплачуються за рахунок прибутку; ОА – середня сума оборотних активів; ПА – середня сума позаоборотних активів

За С. Ф. Покропивним, система показників ефективності виробництва складається з таких груп:

- 1) узагальнювальні показники ефективності виробництва;
- 2) часткові, які включають показники ефективності використання:
 - а) живої праці;
 - б) основних виробничих фондів;
 - в) матеріальних ресурсів;
 - г) фінансових ресурсів (табл. 2) [2].

Аналіз статистичних даних показав, що за останній рік заощадження зросли до 19 млрд грн, або на 70,1 %, у тому числі в національній валюті до 11,4 млрд грн, або на 76,5 %. Зазначена динаміка сприяла зменшен-

ню пропозиції грошей населення на споживчому ринку, а отже, – дефляційним процесам. За таких умов НБУ проводив виважену грошово-кредитну політику. Дефляційні процеси не пов'язані зі штучним обмеженням пропозиції грошей. Темпи зростання монетарної бази за рік становили 33,6 % за прогнозу 32-36 %. На 41,6 % (за прогнозу 30-36 %) зросла грошова маса. Суттєве, порівняно з темпами ВВП, випередження темпів зростання грошової бази та грошової маси дозволило повніше задовольнити попит економіки на гроші. Продовжилася позитивна тенденція останніх років щодо підвищення рівня монетизації української економіки: порівняно із 2006 р. він зріс у 1,7 раза [11].

Таблиця 2

**Система показників ефективності виробництва в умовах
добровільних об'єднань територіальних громад [2]**

Узагальнювальні показники	Показники ефективності використання			
	живої праці	виробничих фондів	матеріальних ресурсів	фінансових ресурсів
Рівень задоволення потреб ринку	Трудомісткість одиниці продукції	Загальна фондovіддача (за обсягом продукції)	Матеріалovіддача	Коефіцієнт оборотності оборотних коштів
Виробництво продукції на 1 грн витрат ресурсів	Відносне вивільнення працівників	Фондомісткість одиниці продукції	Матеріаломісткість продукції	Тривалість одного обороту нормованих оборотних засобів
Витрати на 1 грн товарної продукції	Темпи росту продуктивності праці	Рентабельність основних фондів	Коефіцієнт використання найважливіших видів сировини	Відносне вивільнення оборотних коштів
Прибуток на 1 грн загальних витрат	Зарплатомісткість одиниці продукції	Фондовіддача активної частини основних фондів	Витрати палива й енергії на 1 грн товарної продукції	Питомі капіталовкладення
Рентабельність виробництва	Частка приросту продукції за рахунок зростання продуктивності праці	–	Економія матеріальних витрат	Капіталовкладення на одиницю введених потужностей
Народногосподарський ефект від використання одиниці продукції	Коефіцієнт використання корисного фонду робочого часу	–	Коефіцієнт вилучення корисних компонентів із сировини	Прибутковість інвестицій, строк їх окупності

Стабільною та прогнозованою протягом року була ситуація на валютному ринку. З урахуванням динаміки цін відбулася (за курсом на кінець періоду) помірна (на 0,64 %) номінальна девальвація гривні. Зважаючи на значні обсяги критичного імпорту, у тому числі імпорту інвестиційних товарів, значні обсяги платежів з обслуговування зовнішнього боргу держави та відповідна валютна політика сприяли позитивним процесам в українській економіці.

Стабільність цін і валютного курсу гривні забезпечили зростання реальних доходів населення.

Основними джерелами валютних надходжень були: перевищення експорту над імпортом; надходження поточних трансфертів над виплатами; зростання обсягів валютних кредитів. Перевищення пропозиції валюти над попитом на неї дало змогу обслуговувати в повному обсязі зовнішні зобов'язання за умови зростання валютних резервів. Платежі за зовнішніми боргами (як Уряду, так і НБУ) становили близько 1,2 млрд дол. Рівень міжнародних резервів зріс на 1,3 млрд дол. і досяг 4,4 млрд дол. Це сталося завдяки значним інтервенціям НБУ з купівлі валюти (1,7 млрд дол.),

а також надходженням від розміщених єврообондів на суму 400 млн дол. США.

Водночас у здійсненні грошово-кредитної політики Національного банку України мали місце й істотні недоліки. Позначаються відсутність належної координації дій уряду та НБУ, помилки, допущені під час визначення основних параметрів грошово-кредитної та цінової політики, яка суттєво впливає на господарсько-фінансову стабільність підприємств [2].

Цінова політика суттєво впливає на виробництво загалом і в останні роки, і на підприємствах намітилася стійка тенденція до росту цін. Під час установлення фіксованих цін на товари, роботи та послуги за їхньої збитковості законом передбачається компенсація з місцевих бюджетів. Практично в усіх регіонах ця норма тільки декларується.

З політичних та соціальних міркувань, сьогодні в умовах адміністративно-територіальної реформи не потрібно поспішати з необгрунтованими змінами цін. Доцільніше дати можливість підприємствам, з урахуванням досвіду аналогічних підприємств інших систем, сформувані їх із мінімальним рівнем рентабельності, яка забезпечить галузі визна-

чений запас міцності, дасть можливість розвиватися підприємствам, розширювати асортимент, удосконалювати якість та утримувати стабільні ціни на продукцію незалежно від погодних умов, політичних обставин тощо. Це дозволить ефективно впливати на формування економічного погляду на перспективу промислових підприємств в умовах повного регіонального господарського розрахунку (добровільного об'єднання територіальних громад).

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Отже, система показників ефективності господарювання та стабільності господарсько-фінансової діяльності підприємств в умовах добровільного об'єднання територіальних громад може використовуватися власне для загальної оцінки економічної ситуації без урахування впливу окремих чинників, у тому числі, наприклад, цінової та грошово-кредитної політики нині, що й обумовлює необхідність розгляду цієї теми.

Як відомо, цінова ситуація та грошово-кредитні відносини в державі значною мірою впливають не лише на стан економіки, а і сприяють прискоренню (наближенню) стабілізаційних процесів безпосередньо господарських об'єктів, у тому числі й підприємств в умовах повного регіонального господарського розрахунку.

Іншою причиною стримування інфляційних процесів стала істотна активізація заощаджень коштів населення в комерційних банках. Обсяги залишків на депозитах фізичних осіб протягом року суттєво випереджали рівень зростання доходів населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрушків Б. М. Стратегія розвитку адміністративного району (Концептуальні засади організації соціально-економічного розвитку адміністративного району в контексті формування добровільних об'єднань територіальних громад Лановеччини) / Б. М. Андрушків, Г. Х. Мельник, С. М. Співак. – Тернопіль : ФОП Паляниця В. А., 2017. – 456 с.
2. Андрушків Б. М. Повний регіональний господарський розрахунок – шлях підвищення ефективності територіальної одиниці, забезпечення її територіального розвитку / Б. М. Андрушків, О. О. Бендасюк, М. П. Войнаренко. – Тернопіль : ТЗОВ «Тернограф», 2014. – 680 с.
3. Іваненко В. О. Оцінка сукупних вартісних показників обсягу промислової продукції / В. О. Іваненко, І. Р. Поліщук // Вісник ЖДТУ. – Сер. : Економічні науки. – 2015. — № 1. – С. 222–228.
4. Іваненко В. І. Економічний аналіз господарчої діяльності : навч. посіб. / В. І. Іваненко, М. А. Болюх. – Київ : ЗАТ «НІЧЛА-ВА», 2001. – 204 с.
5. Житна І. П. Економічний аналіз господарської діяльності підприємств : навч. посіб. / І. П. Житна, А. М. Нескреба. – Київ : Вища школа, 1992. – С. 191.
6. Дорофійенко В. В. Создание и организация деятельности объединений совладельцев многоквартирных домов (ОСМД) – основа реформирования управления жилищным хозяйством / В. В. Дорофійенко, В. И. Логвиненко, И. Н. Осипенко. – Донецк : ВИК, 2007. – 240 с.
7. Юр'єва Т. П. Економіка міського господарства / Т. П. Юр'єва, В. О. Костюк, В. А. Бардаков. – Харків : ХДАМГ, 2008. – 672 с.
8. Димченко О. В. Житлово-комунальне господарство в реформаційному процесі: аналіз, проектування, управління : монографія / О. В. Димченко. – Харків : ХНАМГ, 2009. – 356 с.
9. Об'єднання співвласників багатоквартирного будинку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 31.05.17). – Назва з екрана.
10. Вешневська А. В. Зарубіжний досвід розвитку ОСББ як новітньої форми діяльності ЖКГ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dbn.at.ua/publ/osbb/novini_osbb/zarubizhnij_dosvid_rozvitku_osbb/30-1-0-573 (дата звернення: 8.06.17). – Назва з екрана.
11. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 8.06.17). – Назва з екрана.

pidprijemstv [Economic analysis of economic activity of enterprises]. Kyiv : Vyshcha shkola [in Ukrainian].

REFERENCES

1. Andrushkiv, B. M., Melnyk, H. Kh. & Spivak, S. M. (2017). *Stratehiia rozvytku administratyvnoho raionu (Kontseptualni zasady orhanizatsii sotsialno-ekonomichnoho rozvytku administratyvnoho raionu v konteksti formuvannia dobrovilnykh ob'iednan terytorialnykh hromad Lanovechchyny [Strategy for the development of the administrative district (Conceptual framework for the organization of the socio-economic development of the administrative district in the context of the formation of voluntary associations of territorial communities of Lanovechchina. Ternopil: FOP Palianytsia V. A. [in Ukrainian].*
2. Andrushkiv, B. M., Bendasiuk, O. O., Voinarenko, M. P. et al. (2014). *Povnyi rehionalnyi hospodarskyi rozrakhunok – shliakh pidvyshchennia efektyvnosti terytorialnoi odynytsi, zabezpechennia yii terytorialnoho rozvytku [Full regional economic calculation – a way to increase the effectiveness of the territorial unit, ensuring its territorial development]*. Ternopil: TzOV «Ternohraf» [in Ukrainian].
3. Ivanenko, V. O. & Polishchuk, I. R. (2015). *Otsinka sukupnykh vartisnykh pokaznykiv obsiahu promyslovoi produktsii [Estimation of aggregate value indicators of the volume of industrial products]*. *Visnyk ZhDTU. Ekonomichni nauky – Bulletin of ZHDTU: Collected papers. A series: Economic sciences*, (1), (pp. 222–228) [in Ukrainian].
4. Ivanenko, V. I. & Boliukh, M. A. (2001). *Ekonomichnyi analiz hospodarchoi diialnosti [Economic analysis of economic activity]*. Kyiv: ZAT «NICH LAVA» [in Ukrainian].
5. Zhytna, I. P. & Neskrebа, A. M. (1992). *Ekonomichnyi analiz hospodarskoi diialnosti pidprijemstv [Economic analysis of economic activity of enterprises]*. Kyiv : Vyshcha shkola [in Ukrainian].
6. Dorofyenko, V. V., Lohvynenko, V. Y. & Osypenko, Y. N. (2007). *Sozdanie i organizacija dejatel'nosti ob'edinenij sovladel'cev mnogokvartirnykh domov (OSMD) – osnova reformirovanija upravlenija zhilishhnym hozhajstvom [Creation and organization of activities of associations of co-owners of apartment buildings (AJOAH) – the basis for reforming housing management]*. Donetsk : VYK [in Russian].
7. Iur'ieva, T. P., Kostiuk, V. O. & Bardakov, V. A. (2008). *Ekonomika miskoho hospodarstva [Economy of the Urban Economy]*. Kharkiv : KhDAMH [in Ukrainian].
8. Dymchenko, O. V. (2009). *Zhytlovo-komunalne hospodarstvo v reformatsiinomu protsesi: analiz, proektuvannia, upravlinnia [Housing and Communal Services in the Reformation Process: Analysis, Design, Management]*. Kharkiv : KhNAMH [in Ukrainian].
9. Ob'iednannia spivvlasnykiv bahatokvartyrnoho budynku [Association of co-owners of an apartment building]. (n.d.). <https://uk.wikipedia.org/wiki>. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki> (accessed 31 May 2017) [in Ukrainian].
10. Veshnevskа, A. V. *Zarubizhnyi dosvid rozvytku OSBB yak novitnoi formy diialnosti ZhKH [Foreign experience of the development of condominium associations as the latest form of utilities activity]*. (n.d.). Retrieved from http://dbn.at.ua/publ/osbb/novini_osbb/zarubizhnij_dosvid_rozvitku_osbb/30-1-0-573 (accessed 8 June 2017) [in Ukrainian].
11. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. (n.d.). <http://www.ukrstat.gov.ua>. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> (d accessed 8 June 2017) [in Ukrainian].

Н. Б. Курич, доктор економічних наук, професор; **С. М. Співак**, кандидат економічних наук, доцент (Тернопольський національний технічний університет імені Івана Пулюя); **І. П. Миколайчук**, кандидат економічних наук, доцент (Київський національний торговельно-економічний університет). **Критерии и показатели оценки эффективности функционирования предприятий в условиях территориального объединения.**

Аннотация. Цель статьи заключается в определении критериев оценки эффективности функционирования предприятий в условиях объединений территориальных общин на основе тщательного изучения процессов развития предприятий и предпринимательской деятельности. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** В статье, установлено, что в условиях полного регионального хозяйственного расчета до сих пор нет общепризнанных критериев определения оценки эффективности производства и единого методического подхода к определению показателя, по которому можно комплексно оценить степень хозяйственно-финансовой стабильности предприятия, его возможности системно улучшать финансовое состояние в долгосрочной перспективе на общем фоне реализации административно-территориальной реформы. Проблема рассматривается в условиях добровольного объединения территориальных общин. **Практическая значимость результатов исследования.** Предложено использование Европейских подходов к обеспечению стабильного развития экономики предприятий.

Ключевые слова: критерии, показатели, предприятие, объединение территориальных общин, производство, экономика, государство.

N. Kirich, Dc. Econ. Sci, Profesor; **S. Spivak**, Cand. Econ. Sci, Docent (Ternopil Ivan Puluj National Technical University); **I. Mikolajchuk**, Cand. Econ. Sci, Docent (Kyiv National University of Trade and Economics). **Criteria and indicators for assessing the enterprises in a territorial association functioning.**

Annotation. The purpose of the paper is to determine the criteria for evaluating the performance of enterprises in the conditions of territorial communities associations on the basis of the processes of enterprise development and entrepreneurial activity study. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and synthesis, a dialectical approach. **Findings.** In the article, it is established that in the conditions of full regional economic calculation, there are still no generally accepted criteria for determining the estimation of production efficiency and a unified methodological approach to the definition of the indicator, which allows a comprehensive assessment of the degree of economic and financial stability of the enterprise, its ability to systematically improve the financial position in the long run on the general background of the implementation of administrative and territorial reform. The problem is considered in the conditions of voluntary territorial communities associations. **Practical value.** The use of European approaches to ensuring stable economic development of enterprises is proposed.

Keywords: criteria, indicators, enterprise, territorial communities, production, economy, state.

ПРОЦЕДУРНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ РЕНТИ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ

I. В. ЗАМУЛА, доктор економічних наук, професор
(Житомирський державний технологічний університет);
Т. С. ОСАДЧА, доктор економічних наук, доцент
(Херсонський економічно-правовий інститут)

Анотація. Показники фінансових результатів характеризують абсолютну ефективність господарювання підприємства та стають найважливішими для оцінки його виробничої й фінансової діяльності. Питання методики аналізу ренти до сьогодні не досліджувалися. Це пов'язано з відсутністю інформаційних джерел для аналізу, що обумовлено тим, що рента не виділялася як окремий об'єкт бухгалтерського обліку. **Метою** дослідження є розвиток методології та розробка організаційно-методичних положень аналізу ренти суб'єкта господарювання як основи управління його доходами. **Методика дослідження.** У ході дослідження було використано такі загальнонаукові та спеціальні методи: аналіз, синтез, індукція, дедуція, абстрагування, моделювання, системний підхід, графічний. **Результати.** У результаті дослідження отримано методики аналізу впливу факторів на рентабельність ренти й коефіцієнт ефективності ренти підприємства. Установлено послідовність впливу факторів на зазначені показники, а, відповідно, і черговості зміни під час розрахунків впливу факторів на результативний показник ланцюговим способом. Із застосування прийому розширення факторних систем до показників «рентабельність ренти» та «коефіцієнт ефективності ренти» встановлено перелік факторів впливу на них і черговість їх зміни у факторній моделі. Запропоновано методику оцінки синергетичного ефекту від взаємодії факторів впливу на вказані показники. Пропозиції спрямовано на формування можливості управляти синергетичним ефектом від взаємодії факторів із метою отримання бажаного рівня ренти за оперативного та стратегічного управління підприємством. **Практична значущість результатів дослідження.** Застосування запропонованих показників і методик визначення впливу факторів на коефіцієнт ефективності ренти та рентабельність ренти дозволить впливати на розмір і структуру ренти під час її формування. Виявлення можливого синергетичного ефекту від взаємодії факторів є важливим аспектом в управлінні ефективністю ренти.

Ключові слова: рента, аналіз ренти, аналіз доходів, синергетичний ефект, факторний аналіз, індексний аналіз.

Постановка проблеми та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Розвиток інформаційного суспільства вимагає оновлення й удосконалення методів управління суб'єктів господарювання, які мають відповідати новим вимогам економічного та соціального життя. Це зумовлює необхідність розвитку методик економічного аналізу діяльності підприємства як основного інформаційного джерела для управління всіма процесами, що відбуваються на підприємстві. Особлива увага має бути приділена методиці економічного аналізу доходів, витрат і фінансових результатів, що дозволяє оцінити ефективність і конкурентоспроможність підприємства.

У сучасних умовах розвитку економіки рента як один із видів доходу є джерелом зростання ринкової вартості підприємства, задоволення соціальних потреб суспільства, а також механізмом, що захищає підприємство від загрози банкрутства. Для управління величиною формування, розподілу та використання ренти необхідний глибокий і всебічний її аналіз.

Показники фінансових результатів характеризують абсолютну ефективність господарювання підприємства. Найважливішими серед них є показники доходу, що в умовах переходу до ринкової економіки становлять основу економічного розвитку підприємства. Зростання доходу, зокрема ренти, створює фінансову базу

для самофінансування, розширеного виробництва, вирішення проблем соціального розвитку підприємства. Отже, показники доходу стають найважливішими для оцінки виробничої й фінансової діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження питань методики аналізу доходів здійснювали такі вчені, як М. М. Бенько, А. Є. Возьянова, Н. М. Голуб, А. І. Горохова, В. А. Дерій, М. В. Дембінський, Л. Л. Єрмолович, І. П. Житна, Л. М. Кіндрацька, В. В. Ковальов, К. Ф. Ковальчук, М. І. Коробов, І. Д. Лазаришина, Є. В. Мних, М. В. Мельник, В. П. Ніколаєва, О. В. Олійник, О. В. Павелко, О. С. Пляченко, Г. М. Половінкіна, Г. В. Постнікова, П. Я. Попович, М. В. Реслер, М. Г. Рожкова, Г. В. Савицька, В. К. Савчук, Н. В. Тарасенко, Т. М. Чебан, М. Г. Чумаченко, А. О. Шурміна та ін. Питання методики аналізу ренти вченими не досліджувалися. Це пов'язано з відсутністю інформаційних джерел для аналізу, у зв'язку з тим що рента не виділялася як окремий об'єкт бухгалтерського обліку, це не дозволяло отримувати інформацію про її формування, розподіл і використання.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є розвиток методології та розробка організаційно-методичних положень аналізу ренти суб'єкта господарювання як основи управління його доходами.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На етапі організації аналізу ренти встановлено ряд етапів, які дозволяють сформулювати проекти управлінських рішень на запити зацікавлених осіб зі складу управлінського персоналу підприємства:

1. Аналіз наявності, структури та зміни ренти в часі.
2. Факторний аналіз рентабельності та ефективності ренти.
3. Прогнозування рентабельності та ефективності ренти.

Кожен із запропонованих етапів передбачає застосування певних методичних прийомів аналізу та послідовності дій аналітика.

Під час реалізації першого етапу «Аналіз наявності, структури та зміни ренти в часі» визначається розмір ренти за її видами, частка кожного виду ренти в загальній сумі ренти та її зміна за аналізований період (вертикальний

аналіз), зміна суми ренти в часі в абсолютному та відносному вираженні (горизонтальний аналіз).

Загальна сума ренти підприємства (РД) формується із сукупності рентних доходів від усіх ресурсів, які здатні її формувати:

$$РД = РДз + РДв + РДг + РДл + РДі + РДф, \quad (1)$$

де РДз – земельна рента, грн;

РДв – водна рента, грн;

РДг – гірнична рента, грн;

РДл – лісова рента, грн;

РДі – інтелектуальна рента, грн;

РДф – фінансова рента, грн.

Горизонтальний і вертикальний аналіз проводиться з урахуванням наведених формул, які характеризують математичну сутність ренти підприємства.

Управління доходами, зокрема рентою, – важлива складова управління ефективністю діяльності суб'єкта господарювання та його стратегічним розвитком. Розмір і структура доходів обумовлюють загальні показники ефективності й результативності діяльності підприємства, поточні та перспективні, тому перед управлінським персоналом постає питання необхідності виявлення та управління факторами, які зумовлюють величину отриманих доходів (показник величини отриманої ренти – РД) та їх окупність (рентабельність ренти – $P_{рД}$). Крім того, про ефективність отриманих доходів необхідно говорити лише після порівняння отриманих доходів із сумами понесених для їх отримання витрат.

Рентабельність ренти ($P_{рД}$) запропоновано визначати за такою формулою:

$$P_{рД} = \frac{ЧП}{РД}, \quad (2)$$

де ЧП – чистий прибуток, грн.

Коефіцієнт рентабельності ренти побудовано за схемою доходних показників рентабельності. Указаний коефіцієнт показує, на скільки зміниться чистий прибуток підприємства за зміни його рентного доходу на одиницю. Застосування зазначеного показника під час внутрішнього (управлінського) аналізу дозволить управлінському персоналу володіти інформацією щодо впливу ренти (загальної по підприємству або за кожним із рентоутворювальних факторів у ході застосування факторного аналізу) на чистий прибуток підприємства з метою управління результативністю його діяльності.

Рента від певного ресурсу або групи ресурсів за результатами управлінського аналізу може виявитися фактором, який формує найбільшу частку чистого прибутку підприємства, що спричинить необхідність у детальному дослідженні розмірів, структури ренти та джерел її формування для окреслення шляхів оптимізації фінансових результатів діяльності підприємства.

На другому етапі аналізу «Факторний аналіз рентабельності та ефективності ренти», досліджуючи причинно-наслідкові зв'язки в економіці, коли результативна ознака визначається співвідношенням декількох факторних ознак, доцільним є застосування індексного аналізу, що базується на детермінованих мультиплікативних моделях [1, 2].

Під час застосування прийому розширення факторних систем найбільш складним питанням є окреслення ряду показників, домноження чисельника та знаменника на які дозволило б отримати показники-фактори, які мали б реальний економічний зміст і могли б бути інтерпретовані як фактори, що впливають на результативний показник.

Із застосуванням прийому розширення факторних систем до показника «рентабельність ренти» (формула 2) отримано таку факторну модель:

$$P_{рд} = \frac{ЧП}{РД} \frac{ЧД}{ЧД} \frac{А}{А}, \quad (3)$$

де ЧД – чистий дохід, грн;

А – вартість активів підприємства, грн.

Перетворивши формулу 3, отримаємо такий її вигляд:

$$P_{рд} = \frac{ЧП}{ЧД} \frac{А}{РД} \frac{ЧД}{А}, \quad (4)$$

де $\frac{ЧП}{ЧД}$ – рентабельність продажів;

$\frac{А}{РД}$ – ресурсомісткість ренти;

$\frac{ЧД}{А}$ – ефективність використання активів.

Математичне перетворення формули показника рентабельності ренти дозволило розрахувати вплив на нього рентабельності продажів, ресурсомісткості ренти й ефективності використання активів, від яких він прямо залежить.

Для оцінки ефективності отриманих доходів запропоновано розраховувати коефіцієнт

ефективності ренти ($Ke_{рд}$) за такою формулою:

$$Ke_{рд} = \frac{РД}{В}, \quad (5)$$

де В – витрати, необхідні для отримання ренти, грн.

Запропонований показник характеризує ефективність (віддачу) витрат, здійснених для отримання ренти; яка сума ренти припадає на одну гривню витрат, необхідних для отримання ренти. Застосування зазначеного показника в управлінському аналізі дозволяє оцінити доцільність залучення в діяльність підприємства певних рентоутворювальних ресурсів з огляду на окупність понесених при цьому витрат.

Із застосуванням прийому розширення факторних систем до коефіцієнта ефективності ренти (формула 5) отримано таку факторну модель:

$$Ke_{рд} = \frac{РД}{В} \frac{ЧД}{ЧД} \frac{А}{А}, \quad (6)$$

де ЧД – чистий дохід, грн;

А – вартість активів підприємства, грн.

Перетворивши формулу 6, отримаємо такий її вигляд:

$$Ke_{рд} = \frac{ЧД}{В} \frac{А}{ЧД} \frac{РД}{А}, \quad (7)$$

де $\frac{ЧД}{В}$ – коефіцієнт окупності витрат;

$\frac{А}{ЧД}$ – ресурсомісткість чистого доходу;

$\frac{РД}{А}$ – рентовіддача активів.

Математичне перетворення формули коефіцієнта ефективності ренти дозволило розрахувати вплив на нього коефіцієнта окупності витрат, ресурсомісткості чистого доходу та рентовіддачі активів, від яких він прямо залежить.

Ступінь впливу виділених факторів на результативний показник може бути розрахований методом виявлення ізольованого впливу факторів або методом виявлення взаємопов'язаного впливу факторів.

Метод виявлення ізольованого впливу факторів передбачає визначення впливу кожного з факторів, значення яких фіксується за принципом Ласпейреса на базисному рівні, на результативний показник. Зазначений метод дозволяє виявити синергетичний ефект від взаємодії факторів.

Синергетичний ефект під час розрахунку рентабельності ренти формується через вза-

ємодію таких факторів: рентабельність продажів; ресурсомісткість ренти та ефективність використання активів, управління якими дозволить отримати бажаний рівень результативного показника.

Послідовність визначення ізольованого впливу факторів на рентабельність ренти та синергетичного ефекту, що при цьому виникає, є такою:

1. Оцінка загальної зміни рентабельності ренти ($i_{P_{PD}}$):

$$i_{P_{PD}} = \frac{\frac{ЧП_1}{ЧД_1} \cdot \frac{A_1}{РД_1} \cdot \frac{ЧД_1}{A_1}}{\frac{ЧП_0}{ЧД_0} \cdot \frac{A_0}{РД_0} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0}}. \quad (8)$$

2. Оцінка зміни рентабельності ренти за рахунок факторів:

- 2.1 Рентабельності продажів ($i_{P_{PD}(\frac{ЧП}{ЧД})}$):

$$i_{P_{PD}(\frac{ЧП}{ЧД})} = \frac{\frac{ЧП_1}{ЧД_1} \cdot \frac{A_0}{РД_0} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0}}{\frac{ЧП_0}{ЧД_0} \cdot \frac{A_0}{РД_0} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0}}. \quad (9)$$

- 2.2 Ресурсомісткості ренти ($i_{P_{PD}(\frac{A}{РД})}$):

$$i_{P_{PD}(\frac{A}{РД})} = \frac{\frac{ЧП_0}{ЧД_0} \cdot \frac{A_1}{РД_1} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0}}{\frac{ЧП_0}{ЧД_0} \cdot \frac{A_0}{РД_0} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0}}. \quad (10)$$

- 2.3 Ефективності використання активів ($i_{P_{PD}(\frac{ЧД}{A})}$):

$$P_{PD}(\frac{ЧД}{A}) = \frac{\frac{ЧП_0}{ЧД_0} \cdot \frac{A_0}{РД_0} \cdot \frac{ЧД_1}{A_1}}{\frac{ЧП_0}{ЧД_0} \cdot \frac{A_0}{РД_0} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0}}. \quad (11)$$

3. Виявлення додаткового (синергетичного) ефекту від взаємодії факторів:

- 3.1 Приріст рентабельності ренти в цілому ($\Pi_{P_{PD}}$):

$$\Pi_{P_{PD}} = \frac{ЧП_1}{ЧД_1} \cdot \frac{A_1}{РД_1} \cdot \frac{ЧД_1}{A_1} - \frac{ЧП_0}{ЧД_0} \cdot \frac{A_0}{РД_0} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0}. \quad (12)$$

- 3.2 Приріст рентабельності ренти за рахунок рентабельності продажів ($\Pi_{P_{PD}(\frac{ЧП}{ЧД})}$):

$$\Pi_{P_{PD}(\frac{ЧП}{ЧД})} = \frac{ЧП_1}{ЧД_1} \cdot \frac{A_0}{РД_0} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0} - \frac{ЧП_0}{ЧД_0} \cdot \frac{A_0}{РД_0} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0}. \quad (13)$$

- 3.3 Приріст рентабельності ренти за рахунок ресурсомісткості ренти ($\Pi_{P_{PD}(\frac{A}{РД})}$):

$$\Pi_{P_{PD}(\frac{A}{РД})} = \frac{ЧП_0}{ЧД_0} \cdot \frac{A_1}{РД_1} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0} - \frac{ЧП_0}{ЧД_0} \cdot \frac{A_0}{РД_0} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0}. \quad (14)$$

- 3.4 Приріст рентабельності ренти за рахунок ефективності використання активів ($\Pi_{P_{PD}(\frac{ЧД}{A})}$):

$$\Pi_{P_{PD}(\frac{ЧД}{A})} = \frac{ЧП_0}{ЧД_0} \cdot \frac{A_0}{РД_0} \cdot \frac{ЧД_1}{A_1} - \frac{ЧП_0}{ЧД_0} \cdot \frac{A_0}{РД_0} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0}. \quad (15)$$

- 3.5 Синергетичний ефект (ΔP_{PD}):

$$\Delta P_{PD} = \Pi_{P_{PD}} - \left[\Pi_{P_{PD}(\frac{ЧП}{ЧД})} + \Pi_{P_{PD}(\frac{A}{РД})} + \Pi_{P_{PD}(\frac{ЧД}{A})} \right]. \quad (16)$$

4. Перевірка правильності розрахунку синергетичного ефекту:

$$T_{P_{PD}} = i_{P_{PD}} - 1; \quad T_{P_{PD}(\frac{ЧП}{ЧД})} = i_{P_{PD}(\frac{ЧП}{ЧД})} - 1; \\ T_{P_{PD}(\frac{A}{РД})} = i_{P_{PD}(\frac{A}{РД})} - 1; \quad T_{P_{PD}(\frac{ЧД}{A})} = i_{P_{PD}(\frac{ЧД}{A})} - 1; \quad (17)$$

$$T_{P_{PD}(\Delta P_{PD})} = i_{P_{PD}} - i_{P_{PD}(\frac{ЧП}{ЧД})} - i_{P_{PD}(\frac{A}{РД})} - i_{P_{PD}(\frac{ЧД}{A})} + 1$$

Після перетворення формула матиме такий вигляд:

$$T_{P_{PD}} = T_{P_{PD}(\frac{ЧП}{ЧД})} + T_{P_{PD}(\frac{A}{РД})} + T_{P_{PD}(\frac{ЧД}{A})} + T_{P_{PD}(\Delta P_{PD})}. \quad (18)$$

Застосування методу виявлення взаємопов'язаного впливу факторів передбачає проведення розрахунків способом ланцюгових підстановок.

Установлено таку черговість зміни факторів:

1. Рентабельність продажів.
2. Ресурсомісткість ренти.
3. Ефективність використання активів.

Послідовність визначення взаємопов'язаного впливу факторів на рентабельність ренти є такою:

1. Оцінка загальної зміни рентабельності ренти ($i_{P_{PD}}$):

$$i_{P_{PD}} = \frac{\frac{ЧП_1}{ЧД_1} \cdot \frac{A_1}{РД_1} \cdot \frac{ЧД_1}{A_1}}{\frac{ЧП_0}{ЧД_0} \cdot \frac{A_0}{РД_0} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0}}. \quad (19)$$

2. Оцінка зміни рентабельності ренти за рахунок факторів:

- 2.1 Рентабельності продажів ($i_{P_{PD}(\frac{ЧП}{ЧД})}$):

$$i_{P_{PД}} \left(\frac{ЧП}{ЧД} \right) = \frac{\frac{ЧП_1}{ЧП_0} \cdot \frac{A_0}{PД_0} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0}}{\frac{ЧД_0}{PД_0} \cdot \frac{A_0}{A_0}} \cdot (20)$$

2.2 Ресурсомісткості ренти ($i_{P_{PД}} \left(\frac{A}{PД} \right)$):

$$i_{P_{PД}} \left(\frac{A}{PД} \right) = \frac{\frac{ЧП_1}{ЧП_0} \cdot \frac{A_1}{PД_0} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0}}{\frac{ЧД_1}{PД_0} \cdot \frac{A_0}{A_0}} \cdot (21)$$

2.3 Ефективності використання активів

($i_{P_{PД}} \left(\frac{ЧП}{A} \right)$):

$$i_{P_{PД}} \left(\frac{ЧП}{A} \right) = \frac{\frac{ЧП_1}{ЧД_1} \cdot \frac{A_1}{PД_1} \cdot \frac{ЧД_1}{A_1}}{\frac{ЧП_1}{ЧД_1} \cdot \frac{A_1}{PД_1} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0}} \cdot (22)$$

3. Виявлення впливу факторів на рентабельність ренти:

3.1 Приріст рентабельності ренти в цілому

($\Pi_{P_{PД}}$):

$$\Pi_{P_{PД}} = \frac{ЧП_1}{ЧД_1} \cdot \frac{A_1}{PД_1} \cdot \frac{ЧД_1}{A_1} - \frac{ЧП_0}{ЧД_0} \cdot \frac{A_0}{PД_0} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0} \cdot (23)$$

3.2 Приріст рентабельності ренти за рахунок рентабельності продажів ($\Pi_{P_{PД}} \left(\frac{ЧП}{ЧД} \right)$):

$$\Pi_{P_{PД}} \left(\frac{ЧП}{ЧД} \right) = \frac{ЧП_1}{ЧД_1} \cdot \frac{A_0}{PД_0} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0} - \frac{ЧП_0}{ЧД_0} \cdot \frac{A_0}{PД_0} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0} \cdot (24)$$

3.3 Приріст рентабельності ренти за рахунок ресурсомісткості ренти ($\Pi_{P_{PД}} \left(\frac{A}{PД} \right)$):

$$\Pi_{P_{PД}} \left(\frac{A}{PД} \right) = \frac{ЧП_1}{ЧД_1} \cdot \frac{A_1}{PД_1} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0} - \frac{ЧП_1}{ЧД_1} \cdot \frac{A_0}{PД_0} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0} \cdot (25)$$

3.4 Приріст рентабельності ренти за рахунок ефективності використання активів

($\Pi_{P_{PД}} \left(\frac{ЧП}{A} \right)$):

$$\Pi_{P_{PД}} \left(\frac{ЧП}{A} \right) = \frac{ЧП_1}{ЧД_1} \cdot \frac{A_1}{PД_1} \cdot \frac{ЧД_1}{A_1} - \frac{ЧП_1}{ЧД_1} \cdot \frac{A_1}{PД_1} \cdot \frac{ЧД_0}{A_0} \cdot (26)$$

4. Перевірка правильності розрахунку ступеня впливу факторів:

$$\begin{aligned} T_{P_{PД}} &= i_{P_{PД}} - 1; & T_{P_{PД}} \left(\frac{ЧП}{ЧД} \right) &= i_{P_{PД}} \left(\frac{ЧП}{ЧД} \right) - 1; \\ T_{P_{PД}} \left(\frac{A}{PД} \right) &= i_{P_{PД}} \left(\frac{A}{PД} \right) - 1; & T_{P_{PД}} \left(\frac{ЧП}{A} \right) &= i_{P_{PД}} \left(\frac{ЧП}{A} \right) - 1; \end{aligned} \cdot (27)$$

$$T_{P_{PД}} = T_{P_{PД}} \left(\frac{ЧП}{ЧД} \right) + T_{P_{PД}} \left(\frac{A}{PД} \right) + T_{P_{PД}} \left(\frac{ЧП}{A} \right)$$

Одержані результати не відрізняються від результатів розрахунку, який передбачає визначення ізольованого впливу факторів на рентабельність ренти та синергетичного ефекту, що при цьому виникає. Отже, перераховані способи є рівнозначними для виявлення впливу факторів на рентабельність ренти за винятком того, що спосіб визначення ізольованого впливу факторів дозволяє оцінити синергетичний ефект від взаємодії факторів.

Застосування запропонованих показників і методик визначення впливу факторів на рентабельність ренти дозволить впливати на розмір і структуру ренти під час її формування.

Розрахунок можливого синергетичного ефекту від взаємодії факторів є важливим аспектом під час управління рентабельністю ренти. Виявлений синергетичний ефект може бути як позитивним, так і негативним, що дозволить більш детально дослідити причини й умови зміни рентабельності ренти з метою управління ними залежно від стратегії розвитку підприємства.

Синергетичний ефект під час розрахунку коефіцієнта ефективності ренти формується за рахунок взаємодії таких факторів: коефіцієнт окупності витрат; ресурсомісткість чистого доходу та рентовіддача активів, управління якими дозволить отримати бажаний рівень результативного показника. Послідовність визначення ізольованого впливу факторів на коефіцієнт ефективності ренти й синергетичний ефект, що при цьому виникає, аналогічна до наведеної послідовності визначення ізольованого впливу факторів на рентабельність ренти.

Застосування методу виявлення взаємопов'язаного впливу факторів передбачає проведення розрахунків способом ланцюгових підстановок. Установлено таку черговість зміни факторів:

1. Рентовіддача активів.
2. Ресурсомісткість чистого доходу.
3. Коефіцієнт окупності нормальних витрат.

У процесі апробації наведених методик встановлено, що результати використання ізольованого впливу факторів і взаємопов'язаного впливу факторів на коефіцієнт ефективності ренти не відрізняються. Перевагою застосування методу ізольованого впливу факторів є можливість визначення синергетичного ефекту від взаємодії факторів.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Показники фінансових результатів характеризують абсолютну ефективність господарювання підприємства та стають найважливішими для оцінки його виробничої й фінансової діяльності. У результаті дослідження отримано методики аналізу впливу факторів на рентабельність ренти підприємства. Це рентабельність ренти від кожного з рентоутворювальних ресурсів (земельних, водних, лісових ресурсів, надр і територій видобування корисних копалин, інноваційної та фінансової діяльності), факторами впливу на які є чистий прибуток, витрати нормальні, чистий дохід, прибуток нормальний за видами рентоутворювальних ресурсів. Встановлено послідовність впливу факторів на рентабельність ренти, а, відповідно, і черговості зміни під час розрахунків впливу факторів на результативний показник ланцюговим способом: чистий прибуток, витрати нормальні, чистий дохід, прибуток нормальний. З урахуванням вищевикладеного, побудовано індекси залежності рентабельності ренти від факторних показників.

Для оцінки ефективності отриманих доходів запропоновано розраховувати коефіцієнт ефективності ренти, який визначається як сума коефіцієнтів ефективності кожного з рентоутворювальних факторів. Отже, ефективність ренти підприємства прямо залежить від ефективності ренти кожного з рентоутворювальних ресурсів. Проаналізувавши ступінь залежності коефіцієнта ефективності ренти від виявлених факторів, встановлено таку послідовність ступеня їх впливу на результативний показник: 1. Витрати нормальні. 2. Чистий дохід. 3. Нормальний прибуток. З урахуванням вищевикладеного, побудовано індекси залежності коефіцієнта ефективності ренти від факторних показників.

Встановлено, що синергетичний ефект під час розрахунку рентабельності ренти форму-

ється за рахунок взаємодії таких факторів: рентабельність продажів; ресурсомісткість ренти; ефективність використання активів. Щодо коефіцієнта ефективності ренти, то такими факторами є: коефіцієнт окупності нормальних витрат; ресурсомісткість чистого доходу; рентовіддача активів, управління якими дозволить отримати бажаний рівень результативного показника. Для оцінки синергетичного ефекту від взаємодії перерахованих факторів використано метод виявлення ізольованого впливу факторів на результативний показник. Пропозиції спрямовані на формування можливості управляти синергетичним ефектом від взаємодії факторів із метою отримання бажаного рівня ренти за оперативному та стратегічному управлінні підприємством.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Янковий О. Г. Детерміновані моделі факторного економічного аналізу. Методологія статистичного забезпечення розвитку регіону : монографія / О. Г. Янковий; за заг. ред. А. З. Підгорного. – Одеса : Атлант, 2012. – С. 125–143.
2. Янковой А. Г. Методы усложнения факторной детерминированной модели результативного экономического показателя : материалы 2-ой міжнар. наук.-практ. конф. «Економіка підприємства: сучасні проблеми теорії та практики» (26–27 вересня 2013 р.) / А. Г. Янковой // – Одеса : ОНЕУ, 2013. – С. 253–255.

REFERENCES

1. Jankovyj, O. G. (2012). Determinovani modeli faktornogo ekonomichnogo analizu. Metodologija statystychnogo zabezpechennja rozvytku region [Deterministic models of factor economic analysis. Methodology of statistical support for the development of the region]. A. Z. Pidgornogo (Ed.). Odessa : Atlant [in Ukrainian].
2. Yankovoy, A. G. (2013). Metody uslozhneniya faktornoy determinirovannoy modeli rezul'tativnogo ekonomicheskogo poka-

zatelya [Methods of complicating the factorial deterministic model of the productive economic indicator]. Proceedings from *Materiali 2-oї mizhnar. nauk.-prakt. konf. "Ekonomika pidpriemstva: suchasni problemi*

teorii ta praktiki" – *Materials of the 2nd Intern. science-practice conf. "Enterprise Economics: Modern Problems of Theory and Practice"* (pp. 253–255). Odessa : ONEU [in Russian].

И. В. Замула, доктор экономических наук, профессор (Житомирский государственный технологический университет); **Т. С. Осадчая**, доктор экономических наук, доцент (Херсонский экономико-правовой институт). **Процедурные аспекты анализа ренты субъекта хозяйствования.**

Аннотация. Показатели финансовых результатов характеризуют абсолютную эффективность хозяйствования предприятия и становятся важнейшими для оценки его производственной и финансовой деятельности. Вопросы методологии анализа ренты до сих пор не исследовались. Это связано с отсутствием информационных источников для анализа, что обусловлено тем, что рента не выделялась как отдельный объект бухгалтерского учета. **Целью** исследования является развитие методологии и разработка организационно-методических положений анализа ренты предприятия как основы управления его доходами. **Методика исследования.** В ходе исследования были использованы такие общенаучные и специальные методы: анализ, синтез, индукция, дедукция, абстрагирование, моделирование, системный подход, графический. **Результаты.** В результате исследования получены методики анализа влияния факторов на рентабельность ренты и коэффициент эффективности ренты предприятия. Установлена последовательность влияния факторов на указанные показатели, а, соответственно, и очередность изменения их при расчете влияния факторов на результативный показатель цепным способом. В результате применения приема расширения факторных систем к показателям «рентабельность ренты» и «коэффициент эффективности ренты» установлен перечень факторов влияния на них и очередность их изменения в факторной модели. Предложена методика оценки синергетического эффекта от взаимодействия факторов влияния на указанные показатели. Предложения направлены на формирование возможности управлять синергетическим эффектом от взаимодействия факторов с целью получения желаемого уровня ренты при оперативном и стратегическом управлении предприятием. **Практическая значимость результатов исследования.** Применение предложенных показателей и методик определения влияния факторов на коэффициент эффективности ренты и рентабельность ренты позволит влиять на размер и структуру ренты при формировании. Выявление возможного синергетического эффекта от взаимодействия факторов является важным аспектом при управлении эффективностью ренты.

Ключевые слова: рента, анализ ренты, анализ доходов, синергетический эффект, факторный анализ, индексный анализ.

I. Zamula, Dc. Econ. Sci., Professor (Zhytomyr State Technological University); **T. Osadcha**, Dc. Econ. Sci., Docent (Kherson Economic-Law Institute). **Procedural aspects of analysis of rent of entity.**

Annotation. Indicators of financial results are characterizing the absolute efficiency of management of enterprise and are becoming the most important to the assessment its production and financial activities. The item of the methodology of rent analysis haven't been investigated till today. This is due to the absence of information sources for analysis, due to the fact that the rent was not allocated as a separate object of accounting. **The purpose** of the study is to develop a methodology and develop organizational and methodological provisions for the analysis of the entity's rent as the basis for managing its revenues. **Methodology of research.** In the course of the research, the following general scientific and special methods were used: analysis, synthesis, induction, deduction, abstraction, modeling, system approach, graphic. **Findings.** As a result of the study, methods of analyzing the influence of factors on the profitability of rent and the coefficient of rent efficiency of the enterprise were obtained. The sequence of influence of factors on the indicated indicators is established, and, consequently, the order of change in the calculations of the influence of factors on the resultative indicator by the chain method. From the application of acceptance of expansion of factor systems to the indicator of profit-

ability of rent and the coefficient of rent efficiency, a list of factors influencing it and the order of their change in the factor model is established. The method of estimating the synergistic effect from the interaction of the factors of influence on the indicated parameters is offered. Proposals are aimed at creating the opportunity to manage the synergy effect from the interaction of factors in order to obtain the desired level of rent under the operational and strategic management of the enterprise. **Practical value.** The application of the proposed indicators and methods for determining the impact of factors on the efficiency of rent and profitability of the rent will affect the size and structure of rent during its formation. Detection of a possible synergistic effect from the interaction of factors is an important aspect in managing the efficiency of rent.

Keywords: rent, rent analysis, income analysis, synergy effect, factor analysis, index analysis.

АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО УПРАВЛІННЯ НА РІЗНИХ СТАДІЯХ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ ПІДПРИЄМСТВ ІЗ РОЗРОБКИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Ю. О. ЛЕЦЕР

(Національний університет водного господарства
та природокористування, м. Дніпро)

Анотація. Метою статті є аналіз підходів до управління підприємствами з розробки інформаційних технологій. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою методів систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** Установлено, що ІТ-підприємство може використовувати такі принципи управління: аморфний, ситуаційний, системний, проектний, функціональний або процесний. **Практична значущість результатів дослідження.** Установлено підходи до управління, які можуть використовуватись на кожному етапі життєвого циклу ІТ-підприємства. Подальшим завданням є пошук таких ефективних інструментів підтримки прийняття управлінських рішень, які б ураховували етап життєвого циклу організації та відповідні йому принципи управління.

Ключові слова: інформаційні технології, ІТ-підприємство, підхід до управління, життєвий цикл організації.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Інформаційні технології проникають у всі сфери людського життя, унаслідок чого збільшуються обсяги інформації, що обробляється. Це, у свою чергу, призводить до виникнення нових, більш досконалих, інформаційних технологій. З точки зору управління підприємствами з розробки інформаційних технологій складність проектів росте, а терміни реалізації зменшуються. Тому для ІТ-підприємств важливо, щоб підхід до управління максимально відповідав внутрішнім і зовнішнім умовам. Підхід до управління можна описати як спосіб делегування повноважень і відповідальності [1]. Як зазначав П. Друкер, «приблизно 90 % усіх проблем організацій однакові», а решта – «відбивають специфіку місії організації, її особливу культуру, історію та термінологію» [2]. Тому для управління ІТ-підприємствами можна використовувати загальноприйняті підходи, урахувавши специфіку ІТ-галузі. П. Друкер також зазначав, що немає єдиного правильного типу організації управління, тому слід «на-

вчитися виявляти, вибудовувати та перевіряти на практиці організаційні структури, які відповідають поставленим завданням» [2]. Тому доцільно провести аналіз підходів до управління та проаналізувати їх застосовність до підприємств із розробки інформаційних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові підходи до управління використовуються вже більше ста років. Питання управління розглядали О. Востряков, Л. Гасюк, М. Гвоздь, П. Друкер, О. Єфімова, І. Кононова, В. Кноррінг, С. Мальцев, Т. Морщенок, Д. Пінаєв, Ф. Тейлор, І. Ханін, Д. Ямпольська та інші вітчизняні й закордонні науковці. Перелік підходів до управління різниться в різних авторів. І якщо раніше вважалося, що має бути лише одна оптимальна форма організації та один найбільш ефективний підхід до управління, то подальший розвиток науково обґрунтованого управління показав, що, оскільки сучасні підприємства різняться між собою за розмірами, ступенем організаційного розвитку та зрілості процесів, неможливо обрати єдиний для всіх підхід управління.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз підходів до управління підприємствами з розробки інформаційних технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Найчастіше автори виділяють такі підходи до управління: аморфний, ситуаційний, системний, проектний, функціональний та процесний (табл. 1). Оскільки підприємства можуть різнитися за розміром, етапом життєво-

го циклу та рівнем зрілості можливостей, то й підходи до управління можуть різнитися.

Аморфний підхід характерний для молодих ІТ-підприємств і стартапів на початку життєвого циклу, а також організацій, що знаходяться на першому рівні моделі зрілості можливостей (СММ). Характерною рисою є відсутність чіткої структури управління, незважаючи на наявність формальної ієрархії. Основна перевага – швидка реакція на зміни у внутрішньому або зовнішньому середовищі.

Таблиця 1

Підходи до управління

Автори	Перелік підходів
С. В. Мальцев [1]	Функціональний, проектний, процесний
Д. Пінаєв [3]	Аморфний, функціональний, процесний
І. В. Кононова [4], Т. С. Морщенок [5]	Ситуаційний, функціональний, системний, процесний
О. Єфімова [6], Л. Гасюк [7]	Логічний, комплексний, глобальний, інтеграційний, стандартизація, маркетинговий, функціональний, процесний, відтворювально-еволюційний, структурний, директивний, ситуаційний
М. Я. Гвоздь, В. І. Мицько [8]	Функціональний, системний, ситуаційний, традиційний, процесний
О. В. Востряков, П. Б. Галушко [9]	Процесний, функціонально-структурний
Енциклопедія економіста [10]	Комплексний, інтеграційний, маркетинговий, функціональний, динамічний, відтворювальний, процесний, нормативний, кількісний, адміністративний, поведінковий, ситуаційний, системний, програмно-цільовий
Д. Ямпольська [11]	Процесний, системний, ситуаційний

Недоліки такого управління [3]:

- 1) усі займаються всім, при цьому ніщо не робиться вчасно;
- 2) підвищене навантаження керівника через необхідність адмініструвати великий потік робіт;
- 3) підвищені вимоги до кваліфікації виконавців.

До кризи управління в даному випадку можуть призвести збільшення розміру компанії та посилення конкуренції на ринку.

Ситуаційний підхід потребує значного рівня децентралізації управління та орієнтований на вирішення проблем у міру їх виявлення. Може використовуватися, як і аморфний підхід, молодими ІТ-підприємствами та у стартапах до створення чіткої організаційної структури. Перевагами його є [4]:

- 1) можливість досягнення мети підприємства в нинішніх умовах;
- 2) врахування конкретного набору обставин, що впливають на підприємство сьогодні;

- 3) знаходження оптимальних рішень у конкретних ситуаціях.

Водночас основними недоліками ситуаційного підходу є [4]:

- 1) відсутність стратегічного планування;
- 2) складність формування критеріїв оцінки ефективності управління, урахуваючи широкий спектр ситуацій, що виникають на підприємстві, у зв'язку з чим дещо звужується керованість управлінського процесу;
- 3) управління виконується на рівні ситуації, коли вона керує процесом, а не процес ситуацією.

Сутність системного підходу до управління полягає: у формулюванні цілей і встановленні їхньої ієрархії до початку будь-якої діяльності, пов'язаної з управлінням; в отриманні максимального ефекту, тобто досягненні поставлених цілей шляхом порівняльного аналізу альтернативних шляхів і методів досягнення цілей та здійснення вибору; в кіль-

кісній оцінці цілей і засобів їх досягнення, заснованих на всебічній оцінці всіх можливих і планованих результатів діяльності. Використання ускладнене необхідністю кількісної оцінки всіх можливих результатів діяльності. В ІТ-галузі для невеликих підприємств і тих, що швидко розвиваються, може бути неприйнятним через відсутність кількісних метрик або значні витрати часу на оцінку.

Проектний підхід до управління полягає в делегуванні повноважень і відповідальності через проекти. Використовується за необхідності виконання разових робіт або складних та унікальних проектів. Перевагою проектного підходу є направлення на досягнення конкретної мети в заданих часових і ресурсних обмеженнях, недоліком – необхідність точно знати методи та засоби реалізації проекту [1]. Широко використовується ІТ-підприємствами, оскільки виробництво ІТ-продукції є більшою мірою виробництвом унікальної продукції та має задані терміни виконання.

Основою функціонального управління є розподіл між учасниками певних функцій, а контроль здійснюється за виконанням функцій і процедур. Характерно для сталих організацій великого розміру. Організаційна структура такої компанії будується на основі групування за функціями: фінанси, постачання, виробництво та ін. Є чіткі ієрархічні зв'язки між організаційними одиницями, кожна з яких знаходиться у своєму функціональному колодязі. Увесь потік інформації проходить через керівників-експертів, які втрішують як розв'язувати задачу. Основними недоліками є [3]:

- 1) мотивація на виконання функцій, а не досягнення кінцевого результату;
- 2) значні витрати часу на обмін інформацією між окремими ланками;
- 3) конкуренція між підрозділами, а не із зовнішніми конкурентами.

Функціональний підхід довгий час уважався єдиним правильним підходом до управління. Незважаючи на те, що ще Фредерік Тейлор, основоположник наукової організації праці, запропонував платити за результат, подібні проблеми притаманні державним підприємствам та організаціям. ІТ-підприємства на певних стадіях розвитку також можуть зіштовхнутися з ними. Насамперед, під час стрімкого зростання розмірів підприємства.

Процесний підхід до управління полягає в контролі результатів робіт. При цьому ключовим у процесному управлінні є поняття бізнес-процесу як послідовності дій, які мають початок та кінець і направлені на досягнення результату, що можна досягнути та виміряти. Принциповою відмінністю процесного підходу від інших (наприклад функціонального) є концентрація не на роботі кожного з підрозділів, а на результатах роботи організації загалом. Перевагами процесного підходу є [3]:

- 1) орієнтація виконавців і керівників на досягнення запланованих компанією результатів;
- 2) зменшення завантаженості керівників, концентрація їх зусиль на своїх прямих обов'язках: організації ефективного управління та стратегії розвитку;
- 3) виключення непотрібних процесів;
- 4) прозорість дій і підвищення передбачуваності результатів.

Процесний підхід до управління є основою всіх сучасних систем управління, як регулярною діяльністю, так і розвитком, та лежить в основі декількох концепцій щодо вдосконалення роботи організацій: комплексний менеджмент якості (TQM); постійне вдосконалення процесів (Continuous Improvement Process); удосконалення бізнес-процесів (Business Process Improvement) або керування бізнес-процесами (Business Process Management); реінжиніринг бізнес-процесів (Business Process Reengineering).

Проте основним недоліком процесного підходу вважають [3]:

- 1) високу складність та ресурсомісткість упровадження;
- 2) необхідність обробки великого обсягу інформації.

На думку Мальцева, через достатню складність і ресурсомісткість упровадження процесного підходу, він має використовуватись лише для обмеженої кількості найбільш проблемних бізнес-процесів компанії [1]. Д. Пінаєв недоліком процесного підходу вважає необхідність обробки великого обсягу інформації, оскільки побудова системи бізнес-процесів, по суті, призводить до створення бізнес-моделі всієї компанії [3]. Характерний для великих ІТ-підприємств, де необхідно узгодження роботи великої кількості робітників.

Таким чином, різні підходи до управління характерні для різних етапів життєвого циклу організації (табл. 2).

Підходи до управління та організаційні структури на етапах ЖЦО

Етап ЖЦО	Підходи до управління
Створення	Аморфний, ситуаційний, проектний
Розвиток	Ситуаційний, системний, проектний, процесний
Пік розвитку	Системний, проектний, функціональний, процесний
Занепад	Аморфний, ситуаційний, проектний, функціональний, процесний
Знищення	Аморфний, ситуаційний, проектний, функціональний, процесний

Умови функціонування певного підприємства змінюються за час його існування, що призводить до зміни організаційної структури та вимагає відповідної зміни підходу до управління. Крім того, швидкі зміни в ІТ-галузі вимагають швидкої адаптації до нових умов, яка неможлива без використання ефективних інструментів підтримки прийняття управлінських рішень.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Отже, ІТ-підприємство може використовувати аморфний, ситуаційний, системний, проектний, функціональний або процесний принципи управління. Проте використання того чи того підходу залежить від етапу життєвого циклу ІТ-підприємства. Подальшим завданням є пошук таких ефективних інструментів підтримки прийняття управлінських рішень, які б урахували етап життєвого циклу організації та відповідні йому принципи управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мальцев С. В. Процессный подход к управлению: теория и практика применения [Електронний ресурс] / С. В. Мальцев // Корпоративный менеджмент. – 2014. – Режим доступу: <http://www.cfin.ru/itm/bpr/t&p.shtml> (дата звернення: 01.06.2017). – Назва з екрана.
2. Друкер П. Менеджмент. Вызовы XXI века / П. Друкер. – Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2012. – 163 с.
3. Пинаев Д. Процессное управление: в чем сила? [Електронний ресурс] / Дмитрий Пинаев // Журнал Босс. – 2012. – Режим доступу: <http://www.bossmag.ru/archiv/2012/boss-03-2012-g/protsessnoe-upravlenie-v-chem-sila.html> (дата звернення: 01.06.2017). – Назва з екрана.
4. Кононова І. В. Аналіз підходів до управління підприємством у сучасних умовах / І. В. Кононова // Прометей. – 2013. – № 1. – С. 146–151.
5. Морщенок Т. С. Теоретичні аспекти управління бізнес-процесами в контексті реалізації стратегії розвитку підприємства / Т. С. Морщенок // Бізнес Інформ. – 2014. – № 11. – С. 295–302.
6. Єфімова О. Системний підхід – основа управління діяльністю підприємств / О. Єфімова // Персонал. – 2007. – № 2. – С. 67–72.
7. Гасюк Л. Управління підприємством: системний підхід / Л. Гасюк // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Сер. : Економічні науки. – 2013. – Вип. 34 (1). – С. 56–60.
8. Гвоздь М. Я. Проблеми та переваги використання процесного підходу до управління машинобудівними підприємствами / М. Я. Гвоздь, В. І. Мицько // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Логістика. – 2014. – № 811. – С. 56–62.
9. Востряков О. В. Обмеження і перешкоди впровадження процесного підходу в управлінні компанією / О. В. Востряков, П. Б. Галушко // Економічний простір. – 2011. – № 50. – С. 201–209.
10. Современные подходы к управлению [Електронний ресурс] // Энциклопедия экономиста. – Режим доступу: <http://www.grandars.ru/college/biznes/podhody-k-upravleniyu.html> (дата звернення: 01.06.2017). – Назва з екрана.

11. Ямпольская Д. Процессный, системный и ситуационный подходы к управлению [Электронный ресурс] / Д. Ямпольская, М. Зонис. – Режим доступа: <http://www.inventech.ru/lib/management/management-0009/> (дата звернення: 01.06.2017). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Mal'cev, S. V. (2014). Processnyj podhod k upravleniju: teorija i praktika primenenija [Process approach to management: theory and practice of application] *Korporativnyj menedzhment – Corporate management*. Retrieved from <http://shhshhshh.cfin.ru/itm/bpr/t&p.shtml> (accessed 1 June 2017) [in Russian].
2. Druker, P. (2012). *Menedzhment. Vyzovy XXI veka [Management. Challenges of the XXI century]*. Moscow: Mann, Ivanov i Ferber [in Russian].
3. Pinaev, D. (2012). Processnoe upravlenie: v chem sila? [Process management: what is the power?]. *Zhurnal Boss – Journal of the Boss*. Retrieved from <http://shhshhshh.bossmag.ru/archiv/2012/boss-03-2012-g/protsessnoe-upravlenie-v-chem-sila.html> (accessed 1 June 2017) [in Russian].
4. Kononova, I. V. (2013). Analiz pidkhodiv do upravlinnia pidprijemstvom u suchasnykh umovakh [Analysis of approaches to enterprise management in modern condition]. *Prometei – Prometheus*, 1, 146–151 [in Ukrainian].
5. Morshchenok, T. S. (2014). Teoretychni aspekty upravlinnia biznes-protsesamy v konteksti realizatsii stratehii rozvytku pidprijemstva [Analysis of approaches to enterprise management in modern conditions]. *Biznes Inform – Business Inform*, 11, 295–302 [in Ukrainian].
6. Iefimova, O. (2007). Systemnyi pidkhid – osnova upravlinnia diialnistiu pidprijemstv [System approach – the basis of business activity management]. *Personal – Personnel*, 2, 67–72 [in Ukrainian].
7. Hasiuk, L. (2013). Upravlinnia pidprijemstvom: systemnyi pidkhid [Enterprise Management: System Approach]. *Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky – Collection of scientific works of Cherkasy State Technological University: Collected papers. A Series: Economics*, (34 (1), (pp. 56–60) [in Ukrainian].
8. Hvozd, M. Ia. & Mytsko, V. I. (2014). Problemy ta perevahy vykorystannia protsesnoho pidkhotu do upravlinnia mashynobudivnymy pidprijemstvamy [Problems and advantages of using the process approach to the management of machine-building enterprises]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politehnika". Lohistyka – Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic": Collected papers. A Series Logistics*, (811), (pp. 56–62) [in Ukrainian].
9. Vostriakov, O. V. & Halushko, P. B. (2011). Obmezhenia i pereshkody vprovadzhennia protsesnoho pidkhotu v upravlinni kompaniieiu [Limitations and Obstacles to Implementing the Process Approach in the Management of the Company]. *Ekonomichnyi prostir – Econo-mical space*, 50, 201–209 [in Ukrainian].
10. Sovremennye podhody k upravleniju. Jenciklopedija jekonomista. (n.d.). <http://www.grandars.ru/college/biznes/podhody-k-upravleniyu.html>. Retrieved from <http://www.grandars.ru/college/biznes/podhody-k-upravleniyu.html> (accessed 1 June 2017) [in Russian].
11. Jampol'skaja, D. & Zonis, M. Processnyj, sistemnyj i situacionnyj podhody k upravleniju [Process, system and situational approaches to management] (n.d.). Retrieved from <http://www.inventech.ru/lib/management/management-0009/> (accessed 1 June 2017) [in Russian].

Ю. А. Лецер (Национальный университет водного хозяйства и природопользования, г. Днепр). **Анализ подходов к управлению на разных стадиях жизненного цикла предприятий по разработке информационных технологий.**

Аннотация. Целью статьи является анализ подходов к управлению предприятиями по разработке информационных технологий. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью методов систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Установлено, что ИТ-предприятие может использо-

вать такие принцип управления: аморфный, ситуационный, системный, проектный, функциональный или процессный. **Практическая значимость результатов исследования.** Установлені підходи к управлению, которые могут использоваться на каждом этапе жизненного цикла ИТ-предприятия. Последующей задачей является поиск таких эффективных инструментов поддержки принятия управленческих решений, которые бы учитывали этап жизненного цикла организации и соответствующие ему принципы управления.

Ключевые слова: информационные технологии, ИТ-предприятие, подход к управлению, жизненный цикл организации.

Y. Letser (National University of Water Management and Environmental Engineering, Dnipro). **Analysis of approaches to management at different stages of life cycle of enterprises on development of information technologies.**

Annotation. The purpose of the article is to analyse approaches to the management of enterprises in the development of information technology. **Methodology of research.** The solution of the tasks set in the article was made using the following methods of research: systematization, generalization, and dialectical approach. **Findings.** It is established that the IT enterprise can use amorphous, situational, system, project, functional or process control principle. **Practical value.** Established approaches to management, which can be used at every stage of the life cycle of the IT enterprise. The next task is to find effective tools to support the adoption of managerial decisions that take into account the stage of the life cycle of the organization and the corresponding management principles.

Keywords: information technology, IT-enterprise, approach to management, a life cycle of the organization.

МОДЕЛЮВАННЯ РОЗПОДІЛУ КОРПОРАТИВНОГО КОНТРОЛЮ В ГОСПОДАРЬКОМУ ТОВАРИСТВІ

К. Г. СЕРДЮКОВ, кандидат економічних наук, доцент
(Харківський інститут фінансів Київського національного
торговельно-економічного університету)

Анотація. *Мета статті полягає в обґрунтуванні й розвитку наукових положень та підходів щодо моделювання розподілу корпоративного контролю в господарському товаристві. Об'єкт дослідження – процес формування та розподілу корпоративного контролю в господарському товаристві. Предмет дослідження – організаційно-економічне забезпечення корпоративних відносин у господарському товаристві, пов'язаних із реалізацією корпоративного контролю. Методика дослідження. Методичну основу дослідження в роботі становлять такі наукові методи та прийоми: аналіз та синтез, теорія ігор, формалізація. Результати дослідження полягають у розвитку теоретичного обґрунтування сутності корпоративного контролю як сукупності форм і способів представництва інтересів учасників корпоративних відносин у сфері прийняття управлінських рішень щодо формування та розподілу результатів діяльності господарського товариства. Реалізація розроблених теоретичних підходів дозволила обґрунтувати послідовність моделювання розподілу корпоративного контролю в господарському товаристві. Практична значущість отриманих результатів дослідження пов'язана з розширенням можливостей науково обґрунтованого визначення передумов виникнення корпоративних конфліктів у господарських товариствах, а також установами шляхів і розробкою заходів щодо запобігання загостренню протиріч між учасниками корпоративних відносин.*

Ключові слова: господарське товариство, корпоративний контроль, корпорація, інтереси, корпоративні відносини, корпоративне управління.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Корпоративний сектор національної економіки представляє собою сукупність організаційно-правових форм господарювання, фундаментальним підґрунтям для утворення, функціонування та розвитку яких є формування системи особливих корпоративних відносин, тобто специфічних соціально-економічних зв'язків стосовно об'єднання капіталу й інших форм особистого внеску окремих суб'єктів (фізичних або юридичних осіб) до спільної діяльності. Стрімкий розвиток корпоративної форми підприємництва, насамперед, обумовлюється суттєвими перевагами, притаманними корпоративним господарським товариствам (ГТ), перед іншими формами організації підприємницької активності (можливість нарощування капіталу через емісійний випуск

і розміщення корпоративних прав за умови збереження фінансової стійкості та управлінської автономності ГТ, розмежування прав власності й функцій управління, обмеження відповідальності учасників корпоративних відносин, динамічність розподілу й перерозподілу часток корпоративних прав та ін.).

Проте, слід відзначити, що використання корпоративної форми організації підприємництва, поряд із суттєвими перевагами, визначається також потенційною наявністю значних утруднень, пов'язаних із необхідністю оптимізації організаційної й інституціональної побудови господарських товариств, гармонізації формальної організаційної структури управління з неформальними процедурами та положеннями системи корпоративних відносин, динамічність змін співвідношення між якими залежить від стану широкого кола внутрішніх і зовнішніх факторів, що визначають струк-

туру й розподіл корпоративного контролю в ГТ. Відповідно суттєвого оновлення та додаткового опрацювання потребують методичне й інструментальне забезпечення формування та розподілу корпоративного контролю в господарських товариствах, що мають повною мірою враховувати характер і значущість притаманних умовам трансформаційної економіки проблем інституціонального оформлення і належного регламентування корпоративних відносин, які дозволяли б уникати загострення протиріч та конфліктів між учасниками таких відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти формування механізму розподілу та реалізації корпоративного контролю розглядалися в роботах таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як А. Воронкова [1], М. Баб'як [1], А. Габов [2], О. Гонтмахер [10], Я. Грітанс [3], Р. Ентов [10], Т. Зайцева [7], Е. Коренєв [1], А. Котов [7], М. Кужелев [4], І. Мажура [1], І. Межероупс [10], К. Мейер [5], Б. Москвін [9], А. Педько [6], О. Попов [7], О. Радигін [10], Л. Рогатіна [8], Р. Сміт [11], М. Турунцева [10], А. ван Фредерікслуст [12], О. Шатілова [9] та ін. Слід відзначити, що переважна більшість досліджень із зазначених питань присвячена розгляду передумов розвитку системи корпоративного контролю в акціонерних товариствах, тобто не враховує прояву більш широкого контексту даної проблематики в корпоративному секторі економіки, представленому також іншими видами господарських товариств (що надзвичайно актуально, зокрема, для вітчизняних товариств з обмеженою відповідальністю). Крім того, додаткового дослідження потребують також організаційні й економічні аспекти узгодження, гармонізації та збалансування різноспрямованих економічних інтересів розмаїтого складу груп учасників корпоративних відносин, що презентуються через механізм корпоративного контролю, впливаючи на усталеність розвитку господарського товариства.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в обґрунтуванні й розвитку наукових положень та підходів щодо моделювання розподілу корпоративного контролю в господарському товаристві.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Актуалізацію та акти-

візацію наукових досліджень у сфері організації корпоративних відносин і корпоративного управління, насамперед, слід уважати економічним наслідком поширення новітніх явищ і процесів, характерних для сучасного етапу розвитку світової економіки. До складу передумов такого роду слід зарахувати: збільшення масштабів усупільнення й соціалізації виробничих відносин; зростання масштабів використання і ролі форм колективної власності (корпоративної та кооперативної) й спільно-часткових типів присвоєння в господарських відносинах; поглиблення тенденцій до глобалізації міжнародних економічних зв'язків та відносин; лібералізація ринку капіталів та підвищення рухливості фінансових потоків та ін. За таких умов саме господарські товариства, складна корпоративна природа яких найбільшою мірою відповідає сучасним розмаїтим і мінливим підприємницької діяльності, виступають ключовою основною ланкою функціонування та розвитку системи світогосподарських відносин. В організаційно-правових та економічних рамках господарських товариств усе більшою мірою здійснюється вирішення проблем комерціалізації новітніх інноваційних досягнень науки й техніки, створення нових робочих місць, генерування податкових надходжень, забезпечення споживачів товарами та послугами, ефективного управління інвестиційними ресурсами тощо. За таких умов корпоративне управління акціонерними товариствами стає не тільки запорукою належного забезпечення економічних інтересів власників корпоративних прав, але й виступає дієвим засобом досягнення фінансової прозорості діяльності й суспільної підзвітності корпорацій, інструментом забезпечення відповідальності інвесторів, дотримання законних прав широкого кола суспільних груп, формування ефективних механізмів і форм підтримки партнерських зв'язків держави та бізнесу.

З іншого боку, продуктивне використання корпоративних форм організації підприємництва в сучасних трансформаційних умовах ринкового реформування національної економіки України обмежується надзвичайно низьким рівнем довіри потенційних приватних інвесторів, відсутністю прозорості та підзвітності в управлінні корпоративними підприємствами (насамперед, господарськими товариствами, що здійснюють значні обсяги

підприємницької активності), нестабільним інституціональним середовищем регулювання корпоративних відносин, недостатньою ефективністю виробничо-збутової діяльності (обумовлено недосконалістю мотиваційного забезпечення активізації залучення працівників до удосконалення різних аспектів господарювання), низьким рівнем рентабельності операцій та ін. Отже, можливості реалізації широкого кола переваг корпоративних форм організації підприємництва (зокрема, у контексті широкого залучення вільних коштів населення і приватних інвесторів до капіталу суб'єктів первинного фондового ринку, підвищення ефективності управління ГТ на засадах поглибленої корпоратизації виробничих відносин та ін.) прямо залежать від існуючого рівня узгодженості цілей і гармонізації інтересів учасників відповідних корпоративних відносин (КВ), що, у свою чергу, визначається наявним механізмом формування, розподілу й реалізації корпоративного контролю (КК). Так, Я. Грітанс [3, с. 6], К. Мейер [5, с. 24], М. Кужелєв [4, с. 45], А. Педько [6, с. 18], О. Попов [7, с. 33], Л. Рогатіна [8, с. 53–54], О. Шатілова й Б. Москвін [9, с. 425] підкреслюють значущість і ключовий характер впливу даного механізму не тільки на процеси забезпечення усталеності корпоративного співробітництва та збалансованості дій учасників КВ, але й на досягнення належного рівня ефективності й результативності господарської діяльності корпоративного підприємства загалом.

Необхідно, проте, відзначити, що серед науковців до цього часу відсутньою є узгодженість думок як щодо сутності та змісту корпоративного контролю, так і стосовно механізму й форм реалізації позитивного впливу КК на функціонування та розвиток господарських товариств. Зокрема, наприклад, О. Попов відзначає існування таких підходів щодо вивчення цього питання: управлінського (КК як специфічний комплекс управлінських робіт і завдань, пов'язаних з урахуванням в організації управління господарськими товариствами їх корпоративної природи); акціонерного (КК вважається складовою системи корпоративного управління, через яку власники корпоративних прав презентують власні права й інтереси у процесах прийняття управлінських рішень); мотиваційного (корпоративний кон-

троль як механізм забезпечення продуктивної співпраці та співробітництва широкого кола учасників корпоративних відносин) [7, с. 36]. А. Габов звертає увагу на те, що здійснення процедур корпоративного контролю певною мірою є притаманним для реалізації владно-розпорядницьких повноважень під час здійснення спільної діяльності в різних сферах людської активності [2, с. 32]. О. Шатілова та Б. Москвін підкреслюють нерозривний зв'язок механізмів розподілу й реалізації корпоративного контролю із процесами оптимізації розподілу прав власності на економічні активи як ключової передумови підтримки ефективності функціонування ринкової економіки у цілому [9, с. 425]. О. Радигін наголошує на інституціональному характері впливу зазначених механізмів на формування корпоративного сектора національної економіки [10, с. 78–81].

Авторський підхід до визначення сутності КК, що враховує положення наукових підходів до вивчення цього питання, які існують, полягає в розгляді корпоративного контролю як сукупності форм і способів (організаційного, економічного, інституціонального, мотиваційного та іншого характеру) представництва інтересів учасників корпоративних відносин у сфері прийняття управлінських рішень щодо формування і розподілу результатів діяльності господарського товариства. Відповідно, формування та розподіл корпоративного контролю в господарському товаристві відбувається під впливом і в результаті взаємодії широкого кола факторів зовнішнього та внутрішнього походження, що визначаються об'єктивним і суб'єктивним характером походження (рис. 1).

Сполучення наведених факторів у контексті конкретних передумов функціонування та розвитку певного господарського товариства визначає рамкові умови для структуризації розподілу корпоративного контролю, базовими варіантами якого є такі: інсайдерський (домінування інтересів власників великих пакетів корпоративних прав, прямо представлених у вищих органах управління ГТ, або вищих посадових осіб товариства – за відсутності власників мажоритарних пакетів корпоративних прав, що претендують на участь у прийнятті управлінських рішень); аутсайдерський (представництво інтересів груп власників корпоративних прав,

обсяг яких дозволяє ухвалювати стратегічні рішення, через призначення незалежних членів у вищих органах ГТ, що здійснюють загальне керівництво, наглядові та контрольні функції); змішаний (базується на ситуативній коаліційній взаємодії різних груп учасників корпоративних відносин, ухвален-

ня рішень якими стосовно умов участі у процедурах формування, розподілу та перерозподілу КК визначатиметься рефлексивним суб'єктивним характером оцінки потенційних вигод – за відсутності чітко визначеної групи, що домінує, права якої на отримання КК є беззаперечними).

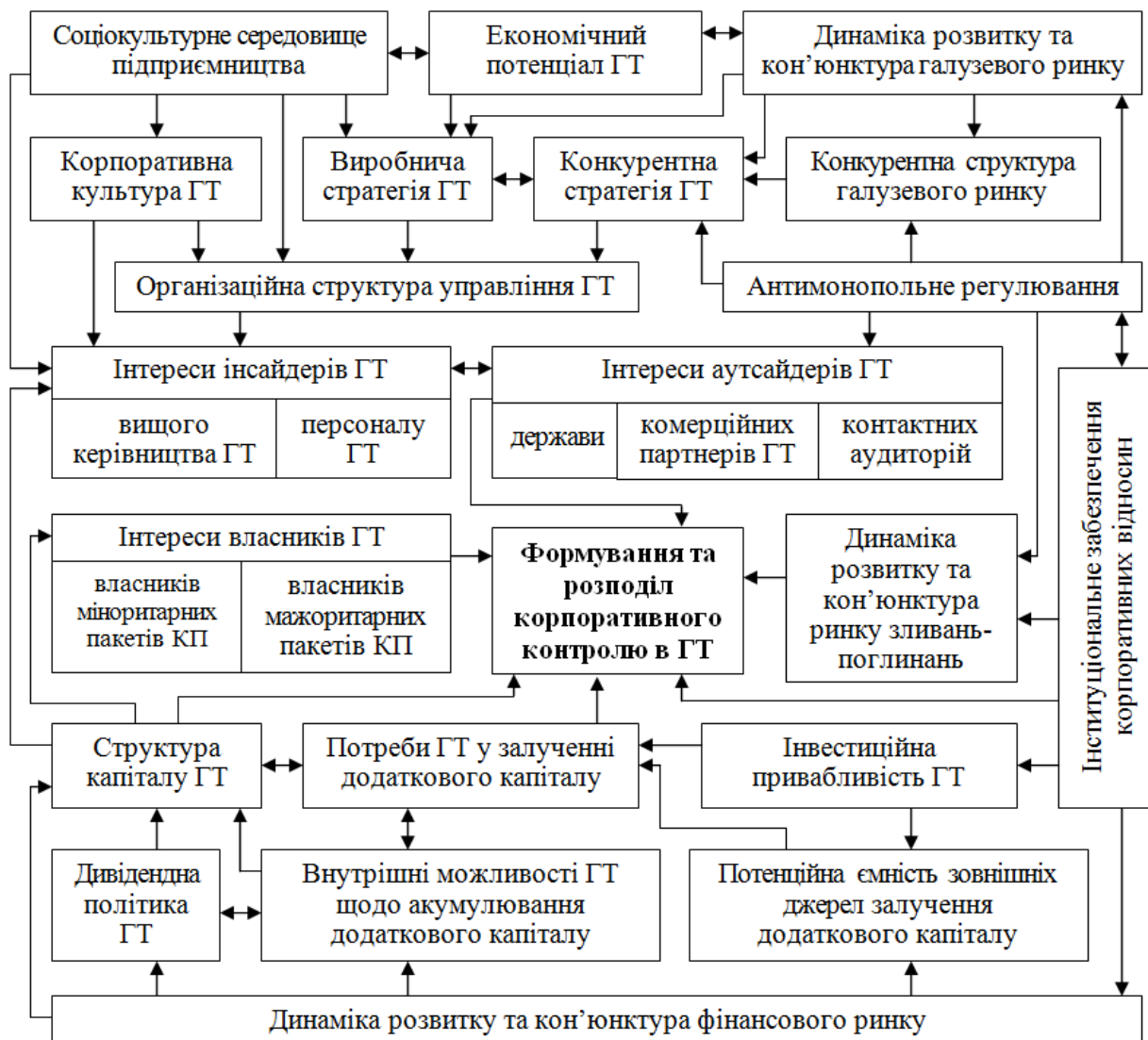

Рис. 1. Взаємозв'язок факторів формування та розподілу корпоративного контролю в господарському товаристві

Отже, рефлексивний та коопераційний характер змагання за повноваження у сфері формування, розподілу й перерозподілу корпоративного контролю визначає доцільність і продуктивність застосування апарата теорії ігор для моделювання розподілу КК у господарському товаристві (рис. 2). Використання запропонованого підходу на основі врахуван-

ня всього складного комплексу економічних інтересів учасників корпоративних відносин дає можливість посилити обґрунтованість прогнозування умов і динаміки розвитку потенційних протиріч між цими учасниками, змістовно визначити форми й методи, а також розробити заходи щодо запобігання виникненню та загостренню корпоративних конфліктів.

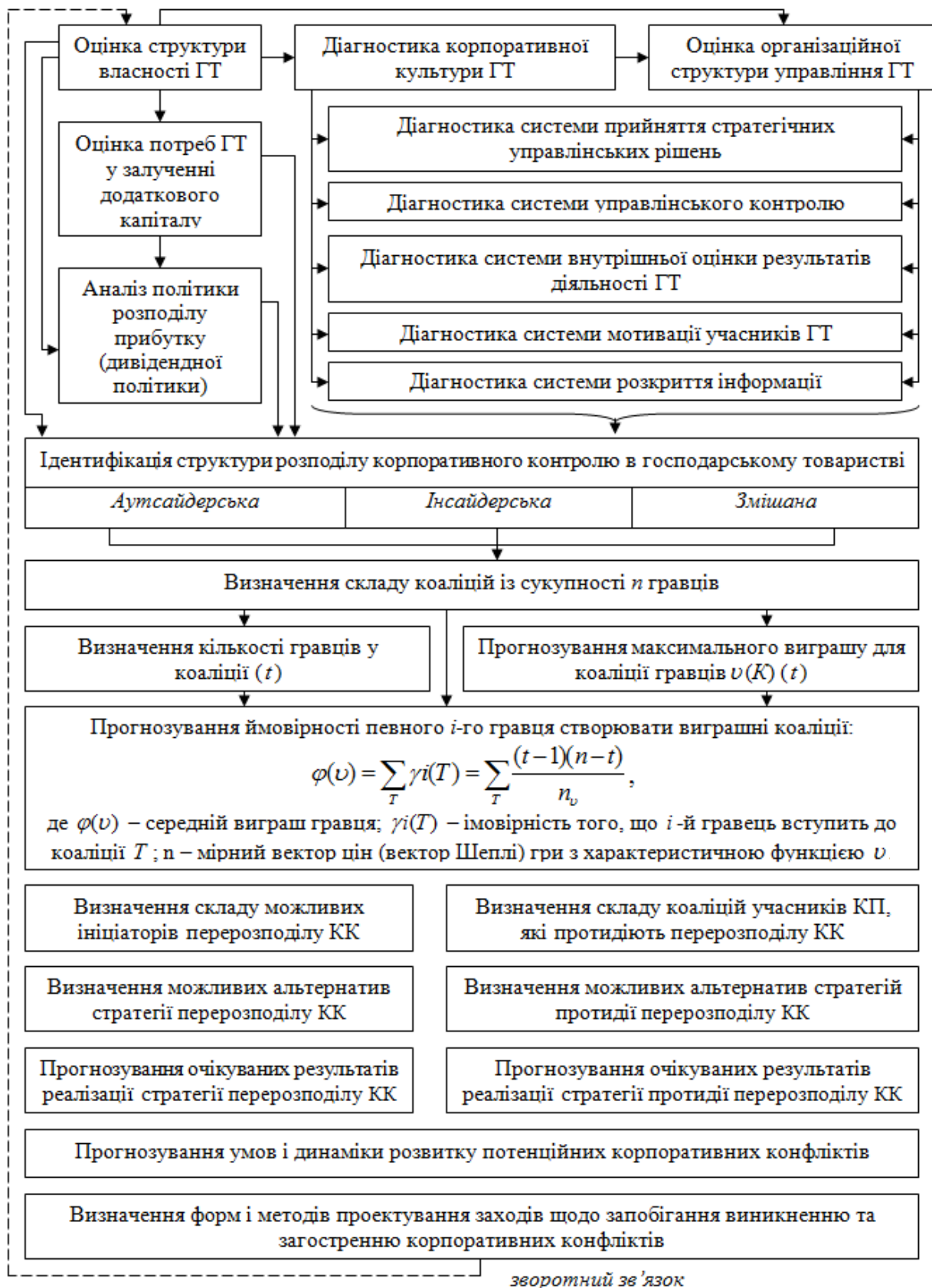

Рис. 2. Послідовність моделювання розподілу корпоративного контролю в господарському товаристві

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Особливістю сучасного етапу розвитку корпоративного сектора національної економіки України в контексті реалізації переваг колективної (корпоративної та кооперативної) форми власності є актуалізація проблематики розбудови організаційно-економічного механізму корпоративного контролю в господарських товариствах та їх орієнтування на забезпечення узгодженості цілей і гармонізації інтересів учасників КВ.

Корпоративний контроль представляє собою сукупність форм і способів (організаційного, економічного, інституціонального, мотиваційного та іншого характеру) представництва інтересів учасників корпоративних відносин у сфері прийняття управлінських рішень щодо формування й розподілу результатів діяльності господарського товариства. Формування та розподіл корпоративного контролю в господарському товаристві відбувається під впливом і в результаті взаємодії широкого кола факторів зовнішнього та внутрішнього походження, що визначаються об'єктивним і суб'єктивним характером походження.

Реалізація запропонованої послідовності моделювання розподілу корпоративного контролю в господарському товаристві, що ґрунтується на використанні апарату теорії кооперативних ігор, дає можливість передбачити виникнення ймовірних корпоративних конфліктів та розробити заходи щодо запобігання загостренню протиріч між учасниками КВ.

Подальші дослідження в даному напрямі мають бути пов'язані із систематизацією інструментарію корпоративного контролю та розробкою методичних підходів щодо вибору стратегії корпоративного контролю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Корпоративне управління та культура / А. Е. Воронкова, М. М. Баб'як, Е. Н. Коренев, І. В. Мажура. – Дрогобич : Вимір, 2006. – 376 с.
2. Габов А. В. Сделки с заинтересованностью в практике акционерных обществ: проблемы правового регулирования / А. В. Габов. – Москва : Статут, 2005. – 412 с.
3. Гританс Я. М. Корпоративные отношения: правовое регулирование организационных форм / Я. М. Гританс. – Москва : Волтерс Клувер, 2005. – 160 с.
4. Кужелев М. Корпоративний контроль інсайдерської ренти: теоретичні та методологічні аспекти / М. Кужелев // Схід. – 2012. – № 4 (118). – С. 44–48.
5. Мейер К. Корпоративное управление в условиях рыночной экономики и экономики переходного периода / К. Мейер. // Корпоративное управление. Владельцы, директора и наемные работники акционерного общества. – Москва : Джон Уайли энд Санз, 1996. – 240 с.
6. Педько А. Б. Власність, контроль і конфлікт інтересів в акціонерних товариствах / А. Б. Педько. – Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2008. – 325 с.
7. Попов О. Є. Розподіл та реалізація корпоративного контролю при формуванні капіталу акціонерного товариства / О. Є. Попов, А. М. Котов, Т. Г. Зайцева. – Харків : ВД «ІНЖЕК», 2009. – 360 с.
8. Рогатіна Л. П. Корпоративний контроль в системі управління економічною безпекою підприємства / Л. П. Рогатіна // Економіка харчової промисловості. – 2015. – Т. 7. – № 4. – С. 52–59.
9. Шатілова О. В. Поняття, структура та функції ринку корпоративного контролю / О. В. Шатілова, Б. Ю. Москвін // Проблеми економіки. – 2014. – № 4. – С. 424–431.
10. Экономико-правовые факторы и ограничения в становлении моделей корпоративного управления / [А. Д. Радыгин, Р. М. Энтов, А. Е. Гонтмахер и др.]. – Москва : ИЭПП, 2004. – 278 с.
11. Smith R. C. **Governing the Modern Corporation: Capital Markets, Corporate Control and Economic Performance** / R. C. Smith. – Oxford : Oxford University Press, 2005. – 336 p.
12. Van Frederikslust A. I. **Corporate Governance and Corporate Finance: A European Perspective** / A. I. van Frederikslust. – Routledge, 2007. – 757 p.

REFERENCES

1. Voronkova, A. E., Bab'yak, M. M., Korenyev, E.N. & Mazhura, I. V. (2006). *Korporatyvne upravlinnya ta kul'tura [Corporate governance and culture]*. Drohobych : Vymir [in Ukrainian].
2. Gabov, A. V. (2005). *Sdelki s zainteresovanost'ju v praktike akcionerlykh obshhestv: problemy pravovogo regulirovaniya [Transactions with interest in the practice of joint-stock companies: problems of legal regulation]*. Moscow : Statut [in Russian].
3. Gritans, Ja. M. (2005). *Korporativnye otnosheniya: Pravovoe regulirovanie organizacionnykh form [Corporate relations: Legal regulation of organizational forms]*. Moscow : Volters Kluver [in Russian].
4. Kuzhelyev, M. (2012). Korporatyvnyy kontrol' insayders'koyi renty: teoretychni ta metodolohichni aspekty [Corporate control of financial performance: Theoretical and methodological aspects]. *Skhid – East*, 4 (118), 44–48 [in Ukrainian]
5. Meyer, K. (1996). Korporativnoe upravlenie v usloviyakh rynochnoy jekonomiki i jekonomiki perekhodnogo perioda [Corporate governance in a market economy and a transition economy]. *Korporativnoe upravlenie. Vlastel'cy, direktora i naemnye rabotniki akcionernogo obshhestva – Corporate governance. Owners, directors and employees of the joint-stock company*. Collected papers. (pp. 23–57). Moscow : John Wiley & Sons [in Russian].
6. Ped'ko, A. B. (2008). *Vlasnist', kontrol' i konflikt interesiv v akcionerlykh tovarystvakh [Ownership, control and conflict of interest in joint-stock companies]*. Kyiv: VD “Kyievo-Mohylyans'ka akademiya” [in Ukrainian].
7. Popov, O. Ye., Kotov, A. M. & Zaytseva, T. G. (2009). *Rozpodil ta realizatsiya korporatyvnoho kontrolyu pry formuvanni kapitalu aktsionernoho tovarystva [Distribution and realization of corporate control in formation of capital of a joint-stock company]*. Kharkiv : VD “INZhEK” [in Ukrainian].
8. Rohatina, L. P. (2015) Korporatyvnyy kontrol' v systemi upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu pidpryyemstva [Corporate control in the system of economic security management of the enterprise]. *Ekonomika kharchovoyi promyslovosti. – The economy of the food industry*, 7-4, 52–59. [in Ukrainian].
9. Shatilova, O. V. & Moskvina, B. Yu. (2014). Ponyattya, struktura ta funktsiyi rynku korporatyvnoho kontrolyu [Concept, structure and functions of the corporate control market]. *Problemy ekonomiky. – Problems of the economy*, 4, 424–431 [in Ukrainian].
10. Radygin, A. D., Jentov, R. M., Gontmaher, A. E., Mezheraups, I. V. & Turunceva, M. Ju. (2004). *Jekonomiko-pravovye faktory i ogranicheniya v stanovlenii modelej korporativnogo upravleniya [Economic and legal factors and constraints in the formation of corporate governance models]*. Moscow : IJePP. [in Russian]
11. Smith, R. C. (2005). *Governing the Modern Corporation: Capital Markets, Corporate Control and Economic Performance*. Oxford University Press.
12. Van Frederikslust, A. I. (2007) *Corporate Governance and Corporate Finance: A European Perspective*. Routledge.

К. Г. Сердюков, кандидат экономических наук, доцент (Харьковский институт финансов Киевского национального торгового-экономического университета). **Моделирование распределения корпоративного контроля в хозяйственном обществе.**

Аннотация. Цель статьи заключается в обосновании и развитии научных положений и подходов к моделированию распределения корпоративного контроля в хозяйственном обществе. Объект исследования – процесс формирования и распределения корпоративного контроля в хозяйственном обществе. Предмет исследования – организационно-экономическое обеспечение корпоративных отношений в хозяйственном обществе, связанных с реализацией корпоративного контроля. **Методика исследования.** Методическую основу исследования в работе составляют такие научные методы и приемы: анализ и синтез, теория игр, формализация. **Результаты** исследования заключаются в развитии теоретического обоснования

сущности корпоративного контроля как совокупности форм и способов представления интересов участников корпоративных отношений в сфере принятия управленческих решений по формированию и распределению результатов деятельности хозяйственного общества. Реализация разработанных теоретических подходов позволила обосновать последовательность моделирования распределения корпоративного контроля в хозяйственном обществе. **Практическая значимость полученных результатов исследования** связана с расширением возможностей научно обоснованного определения предпосылок возникновения корпоративных конфликтов в хозяйственных обществах, а также установлением путей и разработкой мероприятий по предотвращению обострения противоречий между участниками корпоративных отношений.

Ключевые слова: хозяйственное общество, корпоративный контроль, корпорация, интересы, корпоративные отношения, корпоративное управление.

K. Serdyukov, *Can. Econ. Sci., Docent (Kharkov Institute of Finance Kyiv National University of Trade and Economics)*. **The joint-stock company corporate control distribution modeling.**

Annotation. *The purpose of the article is to ground and develop the scientific positions and approaches of the joint-stock company corporate control distribution modeling. The process of corporate control formation and distribution in business entity was chosen as the researching object. The article devoted to the organizational and economic provision of business community corporate relations which connected to the corporate control distribution. Methodology of research.* The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, game theory, formalization. **Findings.** *The main research finding is developing the theoretical bases of corporate control explanation as a set of forms and methods of the corporate relations participant's interests representing within the sphere of management decisions making over the formation and distribution of corporate enterprise activity results. The sequence of corporate control distribution modeling in a business community has been received as the result of developed theoretical approaches implementation. The practical value of obtained research results connected to the determining and scientifically grounded estimating of the corporate conflict appearance in the joint-stock company. Also, the article practical value composed of determining the ways and offering the preventive measures for the avoiding the contradictions between the corporate relations participants.*

Keywords: joint-stock company, corporate control, corporation, interests, corporate relations, corporate governance.

ФОРМУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСТВА НА ПІДПРИЄМСТВАХ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА

О. М. БАБЕНКО

(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті полягає в ідентифікації ключових елементів формування стратегії розвитку лідерства в управлінні персоналом підприємств ресторанного господарства. У статті обґрунтовано актуальність розробки та реалізації стратегії розвитку лідерства на підприємствах ресторанного господарства. Методика дослідження. Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення. Результати. Показано взаємозв'язки та взаємозалежності стратегії розвитку лідерства й корпоративної і ділової стратегії підприємства. Визначено елементи стратегії розвитку лідерства на підприємствах ресторанного господарства. Практична значущість результатів дослідження. Ідентифіковано такі напрями формування (розділи) стратегії розвитку лідерства на підприємствах ресторанного господарства, як формування необхідної чисельності лідерів, розвиток їх якісних характеристик, формування навиків та поведінки лідерів, реалізація потенціалу лідерства у сфері розвитку лояльності споживачів, використання креативності лідерів у цілях модернізації бізнес-стратегії, формування системи колективного лідерства, становлення передумов для формування нових лідерів.*

Ключові слова: лідерство, підприємства ресторанного господарства, управління персоналом, стратегія розвитку.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Усі економічні процеси, які реалізуються на підприємстві та претендують на ефективність і досягнення планових результатів, мають належним чином плануватися і контролюватися. Ця теза особливо актуальна для довгострокових проєктів, як-от упровадження лідерства на підприємствах ресторанного господарства.

Йдеться про безстроковість політики підприємства відносно формування, удосконалення та розвитку, ефективного використання лідерства протягом усього періоду життєвого циклу суб'єкта ресторанного бізнесу, що ще більше актуалізує і робить незворотним завдання спочатку стратегічного планування, а надалі – стратегічного управління лідерством. Відтак, вважаємо, що суб'єкт ресторанного бізнесу має мати стратегію розвитку лідерства як документ внутрішньокорпоративного користування, де викла-

дено положення довгострокового, послідовного, конструктивного й ідеологічно вивіреного плану управління розвитком лідерства, відображено генеральну мету та стратегічні цілі, послідовність і способи впровадження цього плану, визначено методичку аналізу та моніторингу у процесі реалізації плану, указано на відповідальних виконавців, окреслено їх головні функції, завдання, ресурсне забезпечення і т. ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед учених, які зробили вагомий внесок у розвиток знань про лідерство та його стратегування, слід відзначити таких науковців, як С. Бойко, Л. Борщ, М. Мартненко, В. Міляєва, С. Нестуля, О. Нестуля, Л. Скібіцька, Г. Старовойтова та ін.

Формування цілей статті (постановка проблеми). Мета статті полягає в ідентифікації ключових елементів формування стратегії розвитку лідерства в управлінні персоналом підприємств ресторанного господарства.

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Підтвердженням необхідності формування стратегії розвитку лідерства на засадах, визначених у корпоративній та бізнес-стратегіях підприємства ресторанного господарства, є висновок відносно того, що економія коштів і часу за стратегічного планування розвитку лідерства в довгостроковій перспективі загрожує невдалим інвестуванням, адже не забезпечить належних індивідуальної та корпоративної трансформацій. Крім того, саме комплексний підхід забезпечує налагодження взаємодії з-поміж усіх працівників та керівників і скерує їх зусилля на досягнення спільної мети, що й відповідає місії та стратегічним цілям підприємства. Те, як формальні та неформальні лідери

взаємодіють між собою, власне, і визначає, чи будуть успішними впроваджені стратегії та їх адаптація до змін. Політика розвитку лідерства на підприємствах ресторанного господарства має змінити увесь контекст, у якому відбувається управління, а не лише внутрішній настрій лідерів та їх можливості. Індивідуальний підхід до навчання і розвитку персоналу потрібно замінити формуванням культури лідерства, розвитком колективних лідерських навиків і можливостей, зорієнтованих на реалізацію корпоративної стратегії розвитку підприємства ресторанного господарства та його об'єктів.

За результатами аналізу, а також дослідження досвіду впровадження лідерства на підприємствах, де ці процеси мали успіх, визначені базові напрями стратегії (рис. 1).

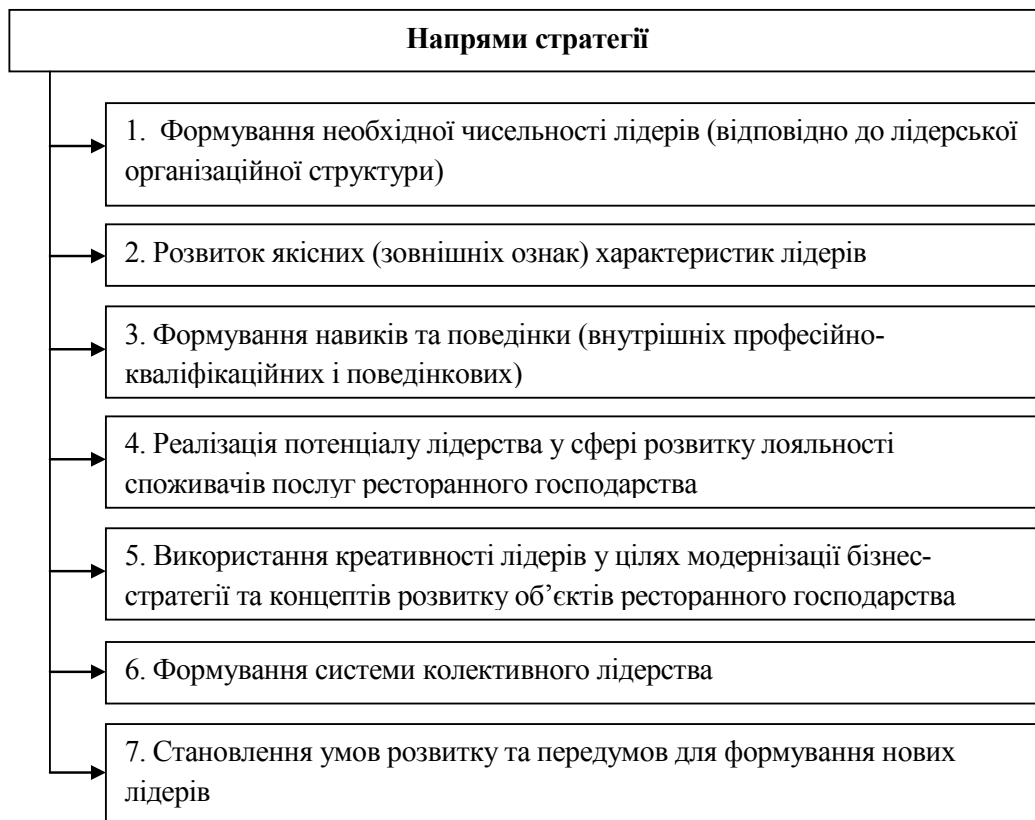

Рис. 1. Напрями (розділи) стратегії розвитку лідерства на підприємствах ресторанного господарства

Наведемо аргументи на користь визначення саме таких складових (напрямів чи розділів) стратегії, у рамках яких, власне, і формуватиметься комплекс інструментів, заходів та засобів, що мають бути реалізованими. Передусім, слід чітко ідентифікувати чисельність (за кількістю, посадами та якісними характеристика-

ми) лідерів, що буде відображено в існуючих і планових формальних лідерських посадах в офіційній структурі підприємства. Для цього необхідно розробити лідерську організаційну структуру управління та накласти її на використовувану підприємством організаційну структуру управління, віднявши вже наявних

сформованих лідерів. Отже, у стратегії розвитку лідерства на підприємствах ресторанного господарства потрібно чітко зазначити, скільки кожному ресторану необхідно лідерів, якими характеристиками, навиками, стилем індивідуальної і колективної поведінки вони мають бути наділені аби досягти успіху, передбаченого стратегічними плановими документами розвитку.

Логічними наступними етапами (цільовими орієнтирами) стратегії розвитку лідерства на підприємствах ресторанного господарства мають стати розвиток спочатку якісних характеристик лідерів, а надалі – формування навиків поведінки як більшою мірою внутрішніх можливостей. Це забезпечить досягнення такого майбутнього стану, за якого визначеними є умови реалізації процесів з управління талантами.

Уже після впровадження цієї системи стане зрозуміло, наскільки результативно функціонує (реалізується) стратегія розвитку лідерства на підприємствах та які вже безпосередньо нові бізнес-стратегії можна планувати й реалізувати з врахуванням тих лідерських навиків, які вдалося сформувані та розвинути.

Ключовими ознаками, за якими визначаються якісні характеристики лідерів, мають стати демографічні (вік, стать, освіта, досвід), а також досвід внутрішньокорпоративного просування по службі на противагу зовнішньому найму. До внутрішніх характеристик лідерів зарахуємо такі ознаки: базові поведінські компетенції; особливі поведінські компетенції відповідно до рівня управління та функціональних обов'язків; базові навички та знання, навички та знання необхідні для відповідного рівня управління і виконуваних функціональних зобов'язань; навички, знання та можливості, необхідні згідно зі специфікою та концептом об'єктів ресторанного господарства підприємства; знання іноземних мов.

Наступним етапом (розділом із відповідними заходами) запропонованої стратегії розвитку лідерства на підприємствах ресторанного господарства визначена реалізація потенціалу лідерства у сфері лояльності споживачів послуг. Логічність цього завдання визначається тим, що, по-перше, на попередніх етапах буде підібрано достатню кількість лідерів та сформовано їх внутрішні й зовнішні характеристики, відтак, потрібно переходити до ви-

користання лідерського потенціалу; по-друге, успішність ресторанного бізнесу визначається чисельністю залучених споживачів послуг та належним рівнем якості їх обслуговування, задоволенням їх запитів і потреб у ресторанному обслуговуванні. Саме на це слід, у першу чергу, спрямувати зусилля лідерів.

Завданням лідерів є ідентифікація чинників, які визначають лояльність споживачів послуг, і підбір найбільш доречних та ефективних методів і засобів їх задіяння чи підсилення. Роль лідерства на підприємствах ресторанного господарства має також реалізуватися й у напрямі покращення і модернізації бізнес-стратегії та концепту розвитку об'єктів ресторанного господарства. У цьому контексті важливим є вміння лідерів ідентифікувати ключові стратегічні зони успіху (так звані стратегічні господарські зони). Йдеться про найбільш важливі стратегічні інструменти, які виступають об'єктами найбільш прискіпливої уваги й управління з боку керівництва підприємства та вплив на які забезпечить істотне й незворотне покращення бізнес-процесів і значне посилення конкурентних переваг підприємства в його бізнес-середовищі.

Такими стратегічними господарськими зонами на підприємствах ресторанного господарства в нинішніх умовах є: зростання частки на ринку ресторанних послуг, розширення мережі об'єктів ресторанного господарства, міжгалузєва співпраця та диверсифікація бізнесу; підвищення рівня інноваційності ресторанного бізнесу, системне впровадження інновацій у виробничо-технологічний процес, надання послуг; зростання міри зорієнтованості, впливу підприємства та його ресторанних брендів на споживача, підвищення рівня задоволеності споживачів послугами ресторанів підприємства; активне інвестування в можливості динамічного розвитку ресторанного господарства підприємства; підвищення рівня операційної ефективності об'єктів ресторанного господарства та корпоративної мережі загалом.

Шостим із визначених етапів (розділів) формування стратегії розвитку лідерства на підприємствах ресторанного господарства є становлення системи колективного лідерства. Виконання цього завдання дозволить згуртувати та об'єднати дії всього колективу лідерів з усіма позитивними наслідками вищого рівня ефективності управління через взаємодію, співробітництво, підтримку тощо.

У своєю чергу, передумовою формування колективного лідерства стане наявність у лідерів на підприємствах ресторанного господарства таких якостей: узгодженість та створення прихильності поміж єдиної команди лідерів; вирішення проблем або ефективно впровадження вдосконалень, спрямованих на співпрацю й усунення внутрішніх і зовнішніх обмежень взаємодії; залучення працівників до процесів прийняття рішень, розвиток управлінської крос-функціональної взаємодії; спільне формування стратегій та їх скоординоване виконання; упровадження інновацій, для яких необхідна співпраця на різних рівнях управління та між різними господарськими підрозділами підприємства; узгодженість дій за умови адаптації до змін; спільна діяльність із розвитку бізнесу на нових ринках; забезпечення визнання єдиних цінностей у межах усього підприємства та його відокремлених об'єктів.

Завершальним сьомим етапом (розділом) стратегії визначено створення умов для розвитку наявних передумов для формування нових лідерів на підприємствах ресторанного господарства. Головний аргумент на користь важливості реалізації цього завдання – наявність на підприємстві таких умов, що забезпечують постійну (здорову) конкуренцію лідерів як з-поміж існуючих, так і відносно наявних та потенційних. Така система дозволяє стимулювати лідерів до постійного саморозвитку та вдосконалення. Під час її формування на підприємствах ресторанного господарства важливо враховувати такі головні аспекти:

– процеси сприяння адаптації нових лідерів, наявність можливостей для їх інтеграції як загалом на підприємстві, так і в його культуру лідерства, доведення до них інформації про те, якими є очікування і вимоги, що до них висуваються, у тому числі щодо їх розвитку та проходження відповідних рубіжних етапів становлення як лідера;

– індивідуальне й організаційне оцінювання як засіб, що сприяє самооцінюванню особистості та слугує інструментом зі збору інформації й пошуку талантів; на організаційному рівні результати такого оцінювання дозволяють зробити висновки, як підприємство та його лідери справляються зі своїми завданнями, а також відносно результативності реалізованих заходів;

– індивідуальні плани розвитку, які формують лідери особисто на середньострокову перспективу, де передбачені власні дії, а також участь у колективних заходах;

– досвід, який необхідний для отримання лідерської посади;

– можливості факультативного навчання у вигляді внутрішніх або ж зовнішніх корпоративних курсів, які пропонуються керівникам та іншим лідерам підприємства на добровільних і безкоштовних засадах.

Урахування цих аспектів дозволяє ефективніше здійснювати діяльність із розвитку існуючих та становлення нових лідерів на підприємствах ресторанного господарства.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Належна ефективність і забезпечення досягнення планових результатів політики розвитку лідерства в управлінні персоналом підприємств ресторанного господарства потребують стратегічного планування цього процесу, інструментом якого є розробка стратегії розвитку лідерства як документа, де викладено положення довгострокового, послідовного, конструктивного й ідеологічно вивіреного плану управління розвитком лідерства, відображено генеральну мету та стратегічні цілі, послідовність і способи впровадження цього плану, визначено методику аналізу й моніторингу у процесі реалізації плану, указано на відповідальних виконавців, окреслено їх головні функції, завдання, ресурсне забезпечення.

Під час розробки та реалізації стратегії головне значення відводиться напрямам, за якими формуються і в подальшому реалізуються заходи політики впровадження стратегії в господарську практику. Установлено, що головними напрямками стратегії розвитку лідерства на підприємствах ресторанного господарства є: формування необхідної чисельності лідерів; розвиток якісних (зовнішніх) характеристик лідерів; формування навиків та поведінки лідерів (внутрішніх ознак); реалізація потенціалу лідерства у сфері розвитку лояльності споживачів послуг ресторанного господарства; використання креативності лідерів у цілях модернізації бізнес-стратегії та концептів розвитку об'єктів ресторанного господарства; формування на підприємстві системи колективного лідерства; становлення умов розвитку та передумов для формування нових лідерів.

Подальші дослідження в аналізованій сфері важливо сконцентрувати на вдосконаленні методики оцінювання лідерства в управлінні розвитку підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко С. Політичне лідерство в Україні: генезис і динаміка розвитку / С. Бойко // Політичний менеджмент. – 2011. – № 6. – С. 91–100.
2. Борщ Л. В. Економічні засади та інноваційні технології формування й використання лідерського потенціалу / Л. В. Борщ // Економіка та право. – 2012. – № 12. – С. 20–28.
3. Мартиненко М. М. Люди як елемент організації: поведінка, влада, лідерство / М. М. Мартиненко // Основи менеджменту : підручник. – Київ : Каравела, 2008. – 424 с.
4. Міляєва В. Р. Розвиток лідерського потенціалу в процесі формування управлінської компетентності керівників навчальних закладів / Міляєва В. Р. // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2014. – № 1. – С. 34–40.
5. Нестуля С. І. Емоційне лідерство – новий напрям у лідерології XXI ст. / С. І. Нестуля // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. – Сер. : Економічні науки. – 2010. – № 40. – С. 77–83.
6. Нестуля О. О. Лідерство за визначенням «артхашастри» Каутільї / О. О. Нестуля // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – Сер. : Економічні науки. – 2012. – № 2 (53). – С. 112–119.
7. Скібіцька Л. І. Лідерство та стиль роботи менеджера : навч. посіб. / Л. І. Скібіцька. – Київ : Центр учб. л-ри, 2009. – 192 с.
8. Старовойтова Г. М. Харизматичне лідерство як предмет соціально-філософського розгляду / Г. М. Старовойтова // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – Сер. : Гуманітарні науки. – 2012. – № 2. – С. 84–90.

REFERENCES

1. Boyko, V. V. (2011). Politychne liderstvo v Ukraini: henezys i dynamika rozvytku [Political leadership in Ukraine: genesis and dynamics of development]. *Politychnyi menedzhment – Policies management*, 6, 91–100 [in Ukrainian].
2. Borshch, L. V. (2012). Ekonomichni zasady ta innovatsiyni tekhnolohiyi formuvannya y vykorystannya lider's'koho potentsialu [Economic fundamentals and innovative technologies for the formation and use of leadership potential]. *Ekonomika ta pravo – Economics and Law*, 12, 20–28 [in Ukrainian].
3. Martynenko, M. M. (2008). Lyudy yak element orhanizatsiyi: povedinka, vlada, liderstvo [People as an element of organization: behavior, power, leadership]. *Osnovy menedzhmentu – Fundamentals of Management*. Kyiv, Ukraine: Karavela [in Ukrainian].
4. Milyayeva, V. R. (2014). Rozvytok lider's'koho potentsialu v protsesi formuvannya upravlins'koyi kompetentnosti kerivnykiv navchal'nykh zakladiv [Development of leadership potential in the process of forming managerial competence of the heads of educational institutions]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy – Bulletin of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine*, 1, 34–40 [in Ukrainian].
5. Nestulya, S. I. (2010). Emotsiyne liderstvo – novyy napryam u liderolohiyi XXI st. [Emotional Leadership – A New Direction in Leadership of the XXI Century]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu spozhyvchoi kooperatsii Ukrainy. Ser. : Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of Poltava University of Consumer Cooperatives of Ukraine: Collected papers. Ser. : Economic Sciences*, (40), (pp. 77–83) [in Ukrainian].
6. Nestulya, O. O. (2012). Liderstvo za vyznachennyam “artkhashastri” Kautil'yi [Leading by the definition of “Arthashastry” of Kautilya]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu spozhyvchoi kooperatsii Ukrainy. Ser. : Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of Poltava University of Consumer Coop-*

- eratives of Ukraine: Collected papers. Ser. : Economic Sciences, (2(53), (pp. 112–119) [in Ukrainian].*
7. Skibits'ka, L. I. (2009). *Liderstvo ta styl' roboty menedzhera [Leadership and managerial style]*. Kyiv : Center for Educational Literature [in Ukrainian].
 8. Starovoytova, H. M. (2012). Kharyzmatyчне liderstvo yak predmet sotsial'no- filosofskoho roz-hlyadu [Charismatic leadership as a subject of socio-philosophical consideration]. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu ekonomiky i torhivli im. M. Tugan-Baranovskoho. – Ser. : Humanitarni nauky – Bulletin of Donetsk National University of Economics and Trade named after. M. Tugan-Baranovsky: Collected papers. Ser. : Humanities, (2), (pp. 84–90) [in Ukrainian].*

А. Н. Бабенко (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Формирование элементов стратегии развития лидерства на предприятиях ресторанного хозяйства.**

Аннотация. Цель статьи заключается в идентификации ключевых элементов формирования стратегии развития лидерства в управлении персоналом предприятий ресторанного хозяйства. В статье обоснована актуальность разработки и реализации стратегии развития лидерства на предприятиях ресторанного хозяйства. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения. **Результаты.** Показаны взаимосвязи и взаимозависимости стратегии развития лидерства и корпоративной и деловой стратегии предприятия. Определены элементы стратегии развития лидерства на предприятиях ресторанного хозяйства. **Практическая значимость результатов исследования.** Идентифицированы такие направления формирования (разделы) стратегии развития лидерства на предприятиях ресторанного хозяйства, как формирование необходимой численности лидеров, развитие их качественных характеристик, формирование навыков и поведения лидеров, реализация потенциала лидерства в сфере развития лояльности потребителей, использование креативности лидеров в целях модернизации бизнес-стратегии.

Ключевые слова: лидерство, предприятия ресторанного хозяйства, управление персоналом, стратегия развития.

О. Babenko (Poltava University of Economics and Trade). **Forming elements of leadership strategy restaurant business enterprises.**

Annotation. The purpose of the paper is to identify the key elements for shaping leadership development strategies in the personnel management of restaurant enterprises. In the article substantiates the relevance of the development and implementation of the strategy of leadership development at restaurants in the restaurant industry. **Methodology of research.** The solution of the tasks set in the article is carried out with the help of such general scientific and special research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization. **Findings.** The interrelations and interdependence of strategy of development of leadership and corporate and business strategies of the enterprise are shown. Elements of strategy of development of leadership at enterprises of restaurant economy are determined. **Practical value.** The following areas of formation (sections) of leadership development strategies in the restaurant industry have been identified, such as the formation of the required number of leaders, the development of their qualitative characteristics, the formation of leadership skills and behavior, the realization of leadership potential in the area of consumer loyalty development, the use of leadership creativity in order to modernize the business strategy.

Keywords: leadership, restaurant management, personnel management, status and application efficiency, strategy of development.

КООПЕРУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ ДРІБНИХ ПІДПРИЄМСТВ ІЗ НАДАННЯ СТОМАТОЛОГІЧНИХ ПОСЛУГ

Г. М. СОБЧАК

(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. Метою статті є з'ясування особливостей і переваг кооперування дрібних учасників ринку стоматологічних послуг для підготовки наукового підґрунтя започаткування кооперативів стоматологів в Україні. **Методика дослідження.** Основою методичного інструментарію даного дослідження стали методи аналізу та синтезу, застосовані для найбільш ефективної реалізації поставленої мети. **Результати.** Розкрито сутність організації кооперативів стоматологів, з'ясовано їх основні переваги. Акцентовано на доцільності створення таких кооперативів в Україні в середовищі дрібних підприємств із надання стоматологічних послуг. **Практична значущість результатів дослідження.** Доведено, що завдання кооперативів стоматологів співпадають із проблемами дрібних суб'єктів ринку стоматологічних послуг; установлено, що ці економічні організації мають цілу низку переваг і нових можливостей для їх учасників; членство дрібних підприємств-стоматологів у кооперативі забезпечує їм значну економію на витратах, що може сприяти перегляду цінової політики на користь численних споживачів.

Ключові слова: кооперація, обслуговувальні кооперативи, стоматологічні кооперативи, стоматологічні послуги.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Широко відомо, що Конституція України гарантує громадянам безкоштовну медичну допомогу в державних і комунальних закладах охорони здоров'я та передбачає, що охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних програм [2]. При цьому в Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» навіть установлено рівень фінансування вітчизняної медицини в розмірі 10 % від ВВП [1]. Та, на жаль, цього явно недостатньо, щоб українська медицина досягла високих світових стандартів. Разом із тим сучасний розмір асигнувань на охорону здоров'я в Україні є значно меншим. Він ледь досягає 3 %. У результаті – ні державні лікарні в цілому, ні державні стоматологічні установи не можуть забезпечити відповідний рівень медичних послуг.

Тому для населення «вимушеною» дієвою альтернативою державній стоматологічній до-

помозі є послуги приватного сектора стоматології. Йому певною мірою сприяє державна політика. Так, на бізнес-форумі «Приватна медицина в Україні-2017» заступник міністра охорони здоров'я України підтвердив прагнення держави сприяти розвитку приватної медицини: «До сьогодні приватний ринок і приватний інвестор були загиснуті бюджетними обмеженнями, ДБНами, СанПіНами і не могли розкрити весь свій потенціал. Але тепер приватній медицині буде набагато більше місця в загальній системі охорони здоров'я» [6].

Цей оптимістичний прогноз є певним кроком до цивілізованого ринку стоматологічних послуг, проте, навіть за активної підтримки з боку держави, дрібним суб'єктам цього важливого сектора приватної медицини необхідно докласти чимало зусиль і фінансових ресурсів, яких, зазвичай, не вистачає. Цю проблему у світі традиційно вирішують кооперативи стоматологів, що об'єднують творчу енергію і кошти дрібних учасників ринку стоматологічних послуг для максимальної ефективності

їхнього бізнесу й доступності послуг, пропонувананих ними населенню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упровадження зарубіжного досвіду щодо започаткування кооперативів стоматологів має широкі перспективи в Україні. Проте, у сучасній українській економічній науці ця важлива проблема залишається нерозробленою. Чи не єдиною є публікація, підготована під науковим керівництвом професора А. О. Пантелеймоненка, під назвою «Про перспективність започаткування в Україні обслуговуючих кооперативів у сфері стоматологічних послуг» (2016 р.) [3].

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є з'ясування особливостей і переваг кооперування дрібних учасників ринку стоматологічних послуг для підготовки наукового підґрунтя започаткування кооперативів стоматологів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Характеризуючи стан ринку стоматологічних послуг, передусім, слід зауважити, що нині перед приватним сектором української стоматологічної галузі стоїть ціла низка проблем:

- недосконалість вітчизняної законодавчої й нормативно-правової бази;
- обмеженість власних ресурсів підприємців-стоматологів;
- практично повна відсутність доступу до кредитних коштів («нецікаве» та «неліквідне» обладнання як предмет застави з точки зору банків);
- гостра нестача фахівців-професіоналів;
- численні посередники на ринку спеціалізованої техніки та медикаментів.

Перелічені чинники обумовлюють високу вартість послуг у приватних клініках, тим самим створюючи суперечливі умови користування стоматологічними послугами для споживача. З одного боку, державні клініки не спроможні надати якісну допомогу всім верстам населення через відсутність сучасного обладнання та якісних матеріалів, а з іншого – неспроможність населення сплатити достатньо дороге лікування у приватній клініці. Цей «глухий кут», у якому опинилися як власники медичного бізнесу, так і споживачі, є «катализатором» у вирішенні широкого спектра економічних та організаційних проблем шляхом створення обслуговувальних кооперативів.

У світі існують кілька видів кооперативів за соціальними групами населення, яке вони об'єднують навколо своєї діяльності. Це групи кооперативів виробників, групи кооперативів споживачів і комбіновані кооперативи, що надають послуги і виробникам, і споживачам. В усіх випадках члени кооперативу мають за мету скоротити власні витрати, але відрізняються своїми завданнями. Так, споживач (пацієнт) прагне зекономити на придбанні, а власник бізнесу – на собівартості пропонованої ним медичної послуги. Ці завдання можливо реалізувати шляхом об'єднання попиту однорідної щодо економічної проблеми групи, що робить можливим гуртове (оптове) придбання необхідних товарів і послуг, а також у разі нездатності діяти без посередницьких організацій – мінімізувати клієнтські відносини з ними.

З'ясовуючи теоретичні основи організації та функціонування стоматологічних кооперативів, що є важливими для розуміння їхньої сутності, убачаємо за необхідне відобразити місце таких кооперативів серед обслуговувальних кооперативів (рис. 1).

Отже, стоматологічні кооперативи – це обслуговувальні кооперативи, що за видом діяльності належать до категорії медичних кооперативів і діють у середовищі двох груп суб'єктів ринку – підприємців та споживачів.

З огляду на мету нашої статті, зупинимось лише на характеристиці стоматологічних кооперативів підприємців-стоматологів. Економічна природа стоматологічних кооперативів полягає в неприбутковому характері діяльності, але це не означає, що ця діяльність є неефективною і не приносить очікуваного прибутку. А. О. Пантелеймоненко зазначає: «Для спростування такого погляду пригадаємо, що основною метою будь-якого підприємства чи комерційної організації є прагнення до отримання прибутку, при цьому розмір отриманого прибутку – своєрідний індикатор їхньої ефективності. Проте кооператив не є формою підприємництва. Розглядаючи неприбуткову природу кооперативу, слід брати до уваги той факт, що його ефективність, на відміну від ефективності комерційного підприємства, полягає не в отриманні максимального прибутку, а в організації найбільш ефективних послуг для членів» [4].

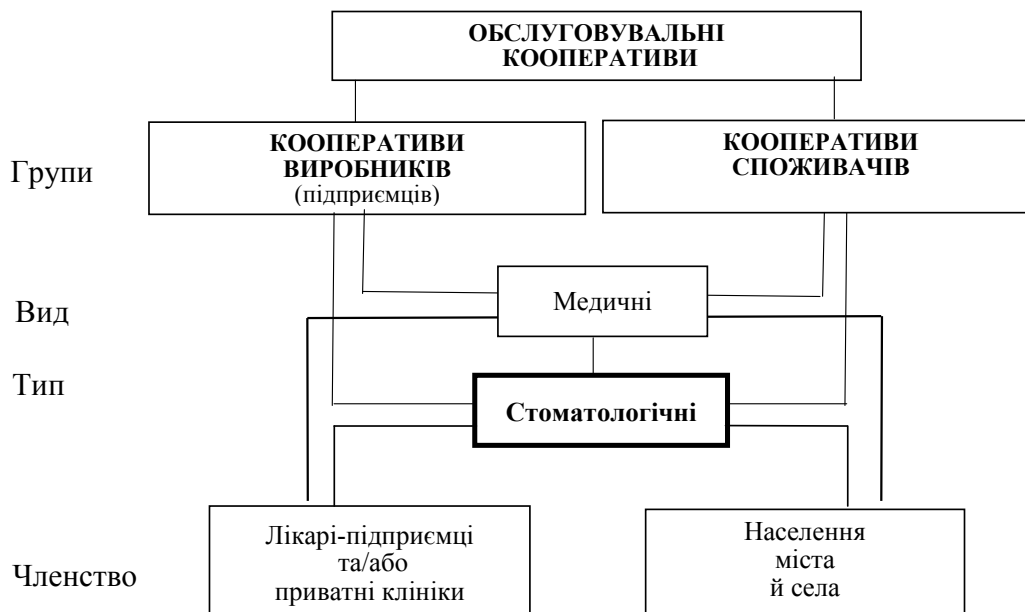

Рис. 1. Класифікаційні ознаки стоматологічних кооперативів

Також слід підкреслити, що члени кооперативу є одночасно і власниками, і користувачами послуг. Тому прагнення членів кооперативу як власників до отримання прибутку із себе, як клієнтів, є економічно недоцільним. Ця обставина пояснює, чому основним завданням кооперативу є надання послуг його членам-співвласникам на рівні собівартості. Кооператив формує дохід на рівні витрат, цього цілком

достатньо для надання власниками необхідних послуг. Таким чином, кооперативна ціна включає лише собівартість, у той час як ціна підприємця-посередника – надбавку, тобто очікуваний прибуток.

Крім того, кооператив «виходить на пряму» в економічних відносинах з іншими суб'єктами ринку для придбання необхідних його членам товарів і послуг (рис. 2).

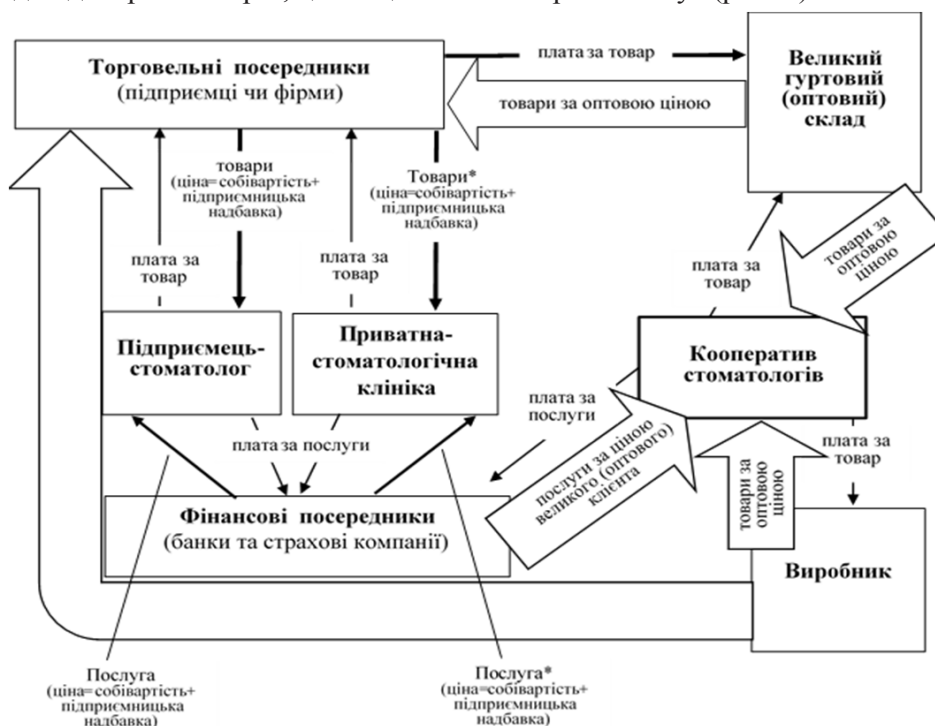

Рис. 2. Цінові переваги кооперативу, що можуть бути отримані від прямих взаємовідносин з іншими суб'єктами ринку

Рис. 2 підтверджує можливу економію на витратах членів кооперативу стоматологів, якщо кооператив організовує пряме оптове придбання товарів.

Поряд із цінними перевагами коопера-

тиву, що можуть бути отримані від прямих взаємовідносин з іншими суб'єктами ринку, слід згадати й цілу низку нових можливостей, що відкриває перед членами їхня участь у кооперативі стоматологів (рис. 3).

Рис. 3. Прямі переваги та нові можливості членів кооперативу від його діяльності

Отже, поряд із можливістю знизити ціни на послуги за рахунок оптових закупок через кооператив, для його членів відкривається доступ до віддалених, у тому числі й зарубіжних ринків та участі у проектах державно-приватного партнерства. Створивши кооператив стоматологів в Україні, його члени можуть отримати низку конкретних послуг (переваг), щякі супроводжуються новими можливостями, що сприятиме підвищенню ефективності професійної діяльності дрібних суб'єктів стоматологічного ринку (рис. 4).

На основі вищесказаного терміна «кооператив стоматологів» можна визначити як тип медичного кооперативу, що діє на неприбутковій основі в середовищі стоматологів із метою здешевлення витрат на організацію стоматологічних послуг та задоволення інших потреб, пов'язаних із їхньою професійною підприємницькою діяльністю.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Підсумовуючи, можна зробити такі висновки: по-перше, завдання кооперативів стоматологів співпадають із проблемами дрібних суб'єктів ринку стоматологічних послуг; по-друге, ці економічні організації мають цілу низку переваг і нових можливостей для їх учасників; по-третє, членство дрібних підприємців-стоматологів у кооперативі забезпечує їм значну економію на витратах, що може сприяти перегляду цінової політики на користь численних споживачів.

Усе це спонукає до глибокого вивчення багатого зарубіжного досвіду щодо організації та функціонування кооперативів стоматологів для започаткування таких кооперативів в Україні.

Рис. 4. Перелік послуг для членів кооперативу стоматологів та нових можливостей від його діяльності

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

REFERENCES

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.help/law/2801-XII/> (дата звернення: 1.08.17). – Назва з екрана.
2. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 1.08.17). – Назва з екрана.
3. Пантелеймоненко А. О. Про перспективність започаткування в Україні обслуговуючих кооперативів у сфері стоматологічних послуг / А. О. Пантелеймоненко, Г. М. Собчак // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 150-річчю утворення першого споживчого товариства в Україні та 200-річчю від часу заснування Львівського торговельно-економічного університету «150 років споживчій кооперації України: оцінюючи минуле, визначаємо майбутнє» (13–16 грудня 2016 р., м. Львів). – Львів : ЛТЕУ, 2016. – С. 197–199.
4. Пантелеймоненко А. О. Неприбуткова природа кооперативних організацій [Електронний ресурс] / А. О. Пантелеймоненко // Українська кооперація. – 2009. – № 2. – Режим доступу: <http://www.ukrcoop-journal.com.ua/2009-2/num/pantelejmonenko.htm> (дата звернення: 1.08.17). – Назва з екрана.
5. Частка приватної медицини на ринку медпослуг зростає // Офіційний сайт Міністерства охорони здоров'я України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/pre_20170410_c.html (дата звернення: 1.08.17). – Назва з екрана.
6. Шомникова А. В. Сутність та особливості функціонування ринку медичних послуг // А. В. Шомникова // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2010. – Вип. 23. – С. 221–227.
1. Zakon Ukrainy Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorov'ia" [The Fundamentals of Ukrainian Health Care Legislation: The Law of Ukraine from 19 November 1992 N 2801-XII]. Retrieved from <https://zakon.help/law/2801-XII/> (accessed 1 August 2017) [in Ukrainian].
2. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (accessed 1 August 2017) [in Ukrainian].
3. Panteleimonenko, A. O. & Sobchak, H. M. (2016). Pro perspektyvnist zapochatkuvannia v Ukraini obsluhovuiuchykh kooperatyviv u sferi stomatolohichnykh posluh [On the Prospect of Establishment of Service Cooperatives in Ukraine in the Field of Stomatological Services]. Proceedings from *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiya prysviachena 150-richchiu utvorennia pershoho spozhyvchoho tovarystva v Ukraini ta 200-richchiu vid chasu zasnivannia Lvivskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu "150 rokiv spozhyvchii kooperatsii Ukrainy: otsiniuiuchy mynule, vyznachaiemo maibutnie"* – International scientific and practical conference dedicated to the 150th anniversary of the formation of the first consumer society in Ukraine and the 200th anniversary of the foundation of the Lviv Trade and Economic University "150 Years of Consumer Cooperatives in Ukraine: Assessing the Past, Determining the Future". (pp. 197–199). Lviv : LTEU [in Ukrainian].
4. Panteleimonenko, A. O. (2009). Neprybutkova pryroda kooperatyvnykh orhanizatsii [Unprofitable Nature of Cooperative Organizations]. *Ukrainska kooperatsiia – Ukrainian Cooperation*, 2. Retrieved from <http://www.ukrcoop-journal.com.ua/2009-2/num/pantelejmonenko.htm> (accessed 1 August 2017) [in Ukrainian].
5. Chastka pryvatnoi medytsyny na rynku medposluh zroste. Ofitsiyni sait Ministerstva okhorony zdorov'ia Ukrainy [The share of private medicine in the market of medical services will increase // The official website of the Ministry of Health of Ukraine]. (n.d.). http://www.moz.gov.ua/ua/portal/pre_20170410_c.html. Retrieved from http://www.moz.gov.ua/ua/portal/pre_20170410_c.html.

ua/ua/portal/pre_20170410_c.html (accessed 1 August 2017) [in Ukrainian].

6. Shomnykova, A. V. (2010). Sutnist ta osoblyvosti funktsionuvannya rynku medychnykh posluh

[Essence and features of functioning of the market of medical services]. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky – Theoretical and applied questions of economics*, 23, 221–227 [in Ukrainian].

А. М. Собчак (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Кооперирование как средство защиты экономических интересов малых предприятий по предоставлению стоматологических услуг.**

Аннотация. Целью статьи является выяснение особенностей и преимуществ кооперации мелких участников рынка стоматологических услуг для подготовки научной базы учреждения кооперативов стоматологов в Украине. **Методика исследования.** Основой методического инструментария данного исследования стали методы анализа и синтеза, применяемые для наиболее эффективной реализации поставленной цели. **Результаты.** Раскрыта сущность организации кооперативов стоматологов. Выяснены их основные преимущества. Сделан акцентировано на целесообразности создание таких кооперативов в среде мелких предприятий по оказанию стоматологических услуг. **Практическая значимость результатов исследования.** Доказано, что задачи кооперативов стоматологов совпадают с проблемами мелких субъектов рынка стоматологических услуг; установлено, что эти экономические организации имеют целый ряд преимуществ и новых возможностей для их участников; членство мелких предпринимателей стоматологов в кооперативе обеспечивает им значительную экономию на затратах, может способствовать пересмотру ценовой политики в пользу многочисленных потребителей.

Ключевые слова: кооперация, обслуживающие кооперативы, стоматологические кооперативы, стоматологические услуги.

A. Sobchak (Poltava University of Economics and Trade). **Co-operation as a means of protecting the economic interests of small enterprises in providing dental services.**

Annotation. The purpose of the article is to find out the features and advantages of small market participants co-operation in the dental services in order to prepare the scientific basis for the establishment of dental cooperatives in Ukraine. **Methodology of research.** The basis of the methodical tools of this study were the methods of analysis and synthesis, applied for the most effective implementation of the goal. **Findings.** The essence of organization of dental cooperatives is revealed. Their main advantages are explained. It is emphasized on the purpose of creating such cooperatives among small enterprises for the provision of dental services. **Practical value.** It is proved that the tasks of dental cooperative societies coincide with the problems of small subjects of the market of dental services; It has been established that these economic organizations have a number of advantages and opportunities for their participants; The membership of small dental practitioners in the cooperative provides them with significant cost savings, which can contribute to a revision of pricing policies for the benefit of numerous consumers.

Keywords: co-operation, service cooperatives, dental cooperatives, dental services.

IV. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 336.226.11:35.071.5

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ

Ю. А. ВЕРИГА, кандидат економічних наук, професор;
Н. В. ПРОХАР, кандидат економічних наук, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті* полягає в розгляді проблемних аспектів та розробці можливих напрямів оптимізації оподаткування доходів фізичних осіб в умовах децентралізації влади. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань* здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, абстрагування та порівняння, моделювання, систематизації та узагальнення. **Результати.** *Досліджено історичні аспекти стягнення податку на доходи фізичних осіб, особливості податкових реформ зарубіжних країн стосовно прибуткового оподаткування, характерні риси оподаткування доходів в умовах децентралізації влади. Практична значущість результатів дослідження.* У статті запропоновано запровадження прогресивного оподаткування доходів фізичних осіб в Україні, обґрунтовано необхідність забезпечення неоподатковуваного мінімуму доходів громадян на рівні мінімальної заробітної плати, зниження ставок податку на доходи фізичних осіб для пенсіонерів, які працюють, для доходів за сумісництвом і за цивільно-правовими договорами, установа економічно обґрунтованої межі заробітної плати для отримання податкової соціальної пільги.

Ключові слова: *прибуткове оподаткування, податок на доходи фізичних осіб, ставка податку, податкові пільги, децентралізація влади.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Прибуткове оподаткування доходів як юридичних, так і фізичних осіб – суб'єктів господарювання та фізичних осіб-резидентів і нерезидентів в Україні визначається нормами Податкового кодексу України та пов'язане із принципом загальності оподаткування. У свою чергу, принцип податкового законодавства фіскальної достатності передбачає встановлення податків та зборів, у тому числі й податку на доходи

фізичних осіб, з урахуванням необхідності досягнення збалансованості витрат бюджету з його надходженнями. Тому встановлення ставок і пільг із податку на доходи фізичних осіб, методика його обчислення та відображення в податковій звітності мають бути економічно обґрунтованими й повинні стимулювати підприємницьку ініціативу, а не заводити її «в тінь». Отже, податок на доходи фізичних осіб має стати головним джерелом наповнення місцевих бюджетів і важливим інструментом державного регулювання економіки. Надходжен-

ня загальнодержавного податку на доходи фізичних осіб до місцевих бюджетів є складовою частиною запровадження в Україні децентралізації влади та підвищення самостійності функціонування територіальних громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти прибуткового оподаткування доходів фізичних осіб висвітлені у працях зарубіжних учених-економістів: А. Сміта, Д. Рікардо, А. Пігу, Дж. Кейнса, П. Самуельсона, А. Лаффера, Дж. Б'юкенена, В. Петті та ін. Проблеми оптимізації прибуткового оподаткування, вплив податків на формування доходів бюджету, напрями реформування податкової системи в Україні розкриті в роботах українських учених-економістів, серед яких: В. Андрущенко, О. Василик, А. Даниленко, Т. Єфименко, В. Завгородній, Ю. Іванов, А. Крисоватий, В. Кудряшов, П. Куцик, І. Луніна, П. Мельник, О. Найдено, В. Опарін, А. Соколовська, В. Федосов, К. Швабій та ін. Досліджені наукові публікації фахівців доводять необхідність реформування податкової системи України й важливість якнайповнішої реалізації розподільчої функції податків. Однак, постійне реформування податкового законодавства останнім часом не призводить до бажаного економічного ефекту.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є розгляд проблемних аспектів і розробка можливих напрямів оптимізації оподаткування доходів фізичних осіб в умовах децентралізації влади.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Уперше податок на доходи фізичних осіб був уведений у Великобританії в 1799 р. з метою фінансування ведення війни із Францією. У США цей вид оподаткування вводився в 1862 р. на військові витрати. У країнах континентальної Європи оподаткування доходів фізичних осіб розвивалося повільніше. Якщо в Бельгії воно було започатковано ще в 1828 р., Австрії – у 1849 р., Італії – у 1864 р., то в Німеччині – у 1897 р., Іспанії – у 1900 р., а у Франції – тільки в 1914 р.

На українських землях податки, які сплачували фізичні особи, були введені ще задовго до заснування Київської Русі. Перші згадки про них можна знайти в «Повісті минулих літ», автором якої вважають ченця Києво-Печерського монастиря Нестора [3].

В Росії в XIX–XX ст. податок на доходи зменшувався залежно від кількості утриманців; у тих випадках, коли громадянин мав кілька місць роботи, доходи оподатковувалися за кожним місцем роботи окремо; якщо доходи за кожним місцем роботи були меншими за мінімум і не оподатковувалися, то сукупний дохід також не оподатковувався, навіть якщо він був більшим від мінімум [3].

Подальший етап у прибутковому оподаткуванні фізичних осіб визначався **Указом Президії Верховної Ради СРСР від 30.04.1943 р.** «Про прибутковий податок з населення». Прибутковий податок стягувався з усіх громадян, які мають самостійні джерела доходу на території СРСР. До 1953 року він був основним податком із міського населення. З 1953 року прибутковий податок почали сплачувати також і колгоспники.

В Україні було прийнято Закон «Про прибутковий податок з громадян Української РСР, іноземних громадян та осіб без громадянства» від 5.07.1991 р. Мінімальна заробітна плата, яка не оподатковувалась, була встановлена в розмірі 185 крб і становила неоподатковуваний мінімум.

Із 26.12.1992 р. оподаткування доходів громадян здійснювалося відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України «Про прибутковий податок з громадян», який зі змінами й доповненнями був чинним до травня 2003 р. З 1.01.2004 р. набрав чинності Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб». До цього закону додатково видані такі інструкції: «Інструкція про оподаткування фізичних осіб-підприємців» та «Інструкція про податковий кредит щодо податку з доходів фізичних осіб» [4].

Нарешті, із 2010 р. механізм стягнення переважної більшості податків і зборів, у тому числі й податку на доходи фізичних осіб, почав регламентуватися Податковим кодексом України [1].

Таким чином, історія стягнення податку на доходи фізичних осіб свідчить про: його обов'язковість із метою фінансування державних видатків; широкий спектр пільг з оподаткування; застосування прогресивних ставок податку залежно від виду та розміру доходів.

Загалом, податок на доходи фізичних осіб як у СРСР, так і в незалежній Україні був та є загальнодержавним податком, призначення якого в рамках децентралізації влади суттєво змінилося. Із 2015 р. в Україні 794 сільських, селищних і міських рад, до складу яких входять 2015 населених пунктів, добровільно об'єдналися у 159 територіальних громад (рис. 1).

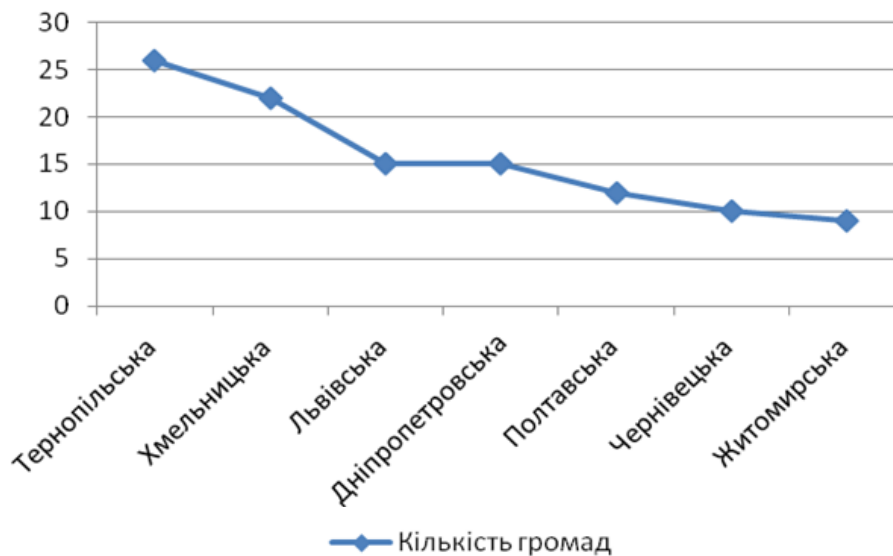

Рис. 1. Об'єднані територіальні громади в Україні за 2015–2017 рр. у розрізі областей [2]

Найбільша кількість об'єднаних територіальних громад створена в Тернопільській області – 26, Хмельницькій – 22, Львівській та Дніпропетровській – по 15. У Полтавській області сформовано 12 територіальних громад, у всіх інших областях – менше десяти. При цьому площа Полтавської області становить 28 748 км² та поступається лише Дніпропетровській, Житомирській, Одеській та Чернігівській областям. Чисельність населення Полтавської області станом на 01.01.2015 р. становила 1 448 975 осіб, а щільність населення – 50 осіб на км² [2].

На жаль, відсутні статистичні дані відносно кількості працездатного населення Полтавської області у 2016 р., але у структурі доходів загального фонду об'єднаних територіальних громад Полтавської області у 2016 р. податок на доходи фізичних осіб становив 95 млн грн, або 28 % у структурі доходів, що тотожне освітній субвенції Полтавщині з державного бюджету в сумі 95 млн грн (28 %) та майже

вдвічі перевищує медичну субвенцію з державного бюджету в розмірі 53 млн грн або 16 % у структурі доходів.

Частка інших податків і зборів у структурі доходів загального фонду об'єднаних територіальних громад Полтавської області є значно меншою, а саме: плата за землю – 15 %, акцизний податок – 6 %, єдиний податок – 6 %, інші податки та збори – близько 1 % [2].

Аналіз динаміки власних ресурсів Полтавської області за 2015–2016 рр. свідчить про їх зростання з 94 млн грн у 2015 р. до 190 млн грн у 2016 р за рахунок поповнення місцевого бюджету податком на доходи фізичних осіб.

Загалом, наповнення загального фонду об'єднаних територіальних громад Полтавської області податком на доходи фізичних осіб пояснюється ростом мінімальної заробітної плати в Україні та неможливістю застосування до доходів фізичних осіб у 2017 р. переважної більшості податкових соціальних пільг, що узагальнені в табл. 1.

Таблиця 1

Модель обчислення податку на доходи фізичних осіб у 2015–2017 рр. [складено за даними [1]]

Показники	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Мінімальна заробітна плата, грн	1 218,00	1 378,00	3 200,00
	1 378,00	1 450,00	
		1 600,00	

Продовж. табл. 1

Показники	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Ставки податку на доходи фізичних осіб у відсотках:			
– заробітна плата та інші подібні виплати;	15,0 20,0	18,0	18,0
– дивіденди, нараховані платниками податку на прибуток;	5,0	5,0	5,0
– інші пасивні доходи	20,0	18,0	9,0; 18,0
Гранична межа доходу для надання податкової соціальної пільги, грн	1 710,00	1 930,00	2 240,00
Податкова соціальна пільга у грн за ставками:			
– 100 %	609,00	689,00	800,00
– 150 %	913,50	1 033,50	1 200,00
– 200 %	1 218,00	1 378,00	1 600,00

За даними табл. 1 можна дійти висновку про поступове зростання мінімальної заробітної плати в Україні, що впливає на суми надходжень до місцевого бюджету територіальних громад податку на доходи фізичних осіб. Однак, у 2017 р. підвищення мінімальної заробітної плати відбулося лише один раз на рік, що не гарантує поступового зростання платоспроможності населення. Звертає на себе увагу також той факт, що ставки податку на доходи фізичних осіб від заробітної плати у 2016–2017 рр. не були прогресивно зростаючими залежно від рівня доходів резидентів і нерезидентів. Крім того, у 2017 р. перший раз за період існування податкових соціальних пільг гранична межа доходів фізичних осіб є значно меншою за мінімальну заробітну плату, що призводить до незахищеності найбільш вразливих верств населення та вилучення до бюджету більшої частки заробітної плати у вигляді утриманого податку на доходи фізичних осіб. Динаміка податкової соціальної пільги за період 2015–2017 рр. є такою, щ зростає, однак неможливість її застосування навіть до доходів працівників бюджетної сфери зводить нанівець такий принцип податкового законодавства, як соціальна справедливість. Нарешті, зміна сутності мінімальної заробітної плати та відміна її прямого зв'язку із кваліфікацією працівників призводить до законного маніпулювання винагородою за працю зі сторони роботодавців та наявності підстав для неперегляду соціальних стандартів населення зі сторони законодавчої й виконавчої влади.

Реформування прибуткового оподаткування доходів фізичних осіб у зарубіжних країнах відзначається більшою лояльністю.

Так, у Бельгії в 1997–1999 рр. було здій-

снено стабілізаційну реформу (індексацію податкових розрядів). Протягом 2000–2006 рр. була проведена реформа податку з доходів фізичних осіб, яка передбачала: зменшення податкового навантаження на дохід із найманої праці, включаючи введення та поступове збільшення відшкодування податкового кредиту з метою зменшення платежів, здійснених робітником; нейтральне оподаткування сімей і самотніх; більш сприятливе оподаткування дітей на утриманні; удосконалення податкової системи. Паралельно здійснювалися реформи стосовно соціальних відрахувань (зменшення соціальних відрахувань для роботодавців, особливо для низькооплачуваних, зниження ставок для відрахувань роботодавцям для працівників низької кваліфікації та віком більш ніж 45 років).

Відповідно, в Іспанії проводилися реформи, спрямовані на загальне зменшення ставок особистого прибуткового податку (1999 р.), зростання в доході від праці звільнень для низьких заробітних плат (1999 р.), зростання основних персональних звільнень (1999 р.), цілеспрямоване зниження соціальних відрахувань (1997–2000 рр.), зниження відрахувань на користь тих, хто не працює, від роботодавців і працівників (2001 р.).

Схожі реформи, спрямовані на зниження так званого податкового клину (tax wedge), насамперед, для низькокваліфікованої праці, що з позиції стратегічної податкової політики стимулює зайнятність населення, наприкінці 1990-х – початку 2000-х рр. здійснювалися в Німеччині, Данії, Греції, Франції, Італії, Люксембурзі, Португалії, Болгарії, Греції, Естонії, Латвії, Литві, Румунії, Словаччині та країнах, якв не є членами ЄС. У країнах-членах ЄС, незважаючи

на перехід до єдиної податкової ставки, відбувалося і збільшення персональних знижок (неоподаткованого мінімуму) [4].

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Отже, проведене дослідження адміністрування податку на доходи фізичних осіб як в Україні, так і в зарубіжних країнах та запровадження децентралізації влади дає підстави для таких висновків:

– об'єднання громад дозволило збільшити власні доходи місцевих бюджетів об'єднаних територіальних громад на одного мешканця. У Полтавській області цей показник у 2016 р. в порівнянні із 2015 р. зріс у середньому на 600 грн;

– децентралізація влади забезпечує фінансування капітальних видатків, що є більш необхідними та економічно обґрунтованими на певних територіях;

– запровадження прогресивного оподаткування доходів фізичних осіб в Україні забезпечить більшу частку надходжень до місцевих бюджетів;

– забезпечення неоподаткованого мінімуму доходів громадян на рівні мінімальної заробітної плати підвищить соціальні стандарти населення;

– зниження ставок податку на доходи фізичних осіб для пенсіонерів, які працюють, для доходів за сумісництвом і за цивільно-правовими договорами забезпечить поступове зниження рівня безробіття;

– оподаткування дивідендів за зниженими ставками забезпечить додаткове надходження іноземних інвестицій в Україну;

встановлення економічно обґрунтованої межі заробітної плати для отримання податкової соціальної пільги забезпечить практичну реалізацію таких принципів податкового законодавства, як соціальна справедливість і нейтральність оподаткування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Податковий кодекс України : кодекс від 02.12.2010 р. № 2755-VI (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page> (дата звернення: 2.02.17). – Назва з екрана.
2. Децентралізація: місцеві бюджети 159 об'єднаних територіальних громад [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://despro.org.ua/despro/Local%20Budgets%20of%20ACs.pdf> (дата звернення: 2.02.17). – Назва з екрана.
3. Олійник О. В. Податкова система : навч. посіб. / О. В. Олійник, І. В. Філон. – Київ : Центр навчальної літератури, 2006. – 456 с.
4. Лобода Н. О. Податковий кодекс України і оподаткування доходів фізичних осіб: контекстуальний аналіз / Н. О. Лобода // Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси. – 2013. – Вип. 10 (1). – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10\(1\)_43](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10(1)_43) (дата звернення: 2.02.17). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Podatkovyi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 r. № 2755-VI (zi zminamy ta dopovnenniamy) [The Tax Code of Ukraine from December 12 2010, № 2755-VI (with amendments and additions)]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page> (accessed 2 February 2017) [in Ukrainian].
2. Detsentralizatsiia: mistsevi biudzhety 159 ob'iednanykh terytorialnykh hromad [Decentralization: local budgets of 159 united territorial communities]. (n. d.). <http://despro.org.ua/despro/Local%20Budgets%20of%20ACs.pdf>. Retrieved from <http://despro.org.ua/despro/Local%20Budgets%20of%20ACs.pdf> (accessed 2 February 2017) [in Ukrainian].
3. Oliinyk, O. V. & Filon, I. V. (2006). Podatkova systema [Tax system]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
4. Loboda, N. O. Podatkovyi kodeks Ukrainy i opodatkuvannia dokhodiv fizychnykh osib: kontekstualnyi analiz [Tax Code of Ukraine and Taxation of Individuals' Income: Contextual Analysis]. (n. d.) [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10\(1\)_43.pdf](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10(1)_43.pdf) (accessed 2 February 2017) [in Ukrainian].

Ю. А. Верига, кандидат экономических наук, профессор; **Н. В. Прохар**, кандидат экономических наук, доцент (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Проблемные аспекты и направления оптимизации налогообложения доходов физических лиц в условиях децентрализации власти.**

Аннотация. Цель статьи заключается в рассмотрении проблемных аспектов и разработке возможных направлений оптимизации налогообложения доходов физических лиц в условиях децентрализации власти. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, абстрагирования и сравнения, моделирования, систематизации и обобщения. **Результаты.** Исследованы исторические аспекты взимания налога на доходы физических лиц, особенности налоговых реформ зарубежных стран, характерные черты налогообложения доходов в условиях децентрализации власти. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье предложено введение прогрессивного налогообложения доходов физических лиц в Украине, обосновано необходимость обеспечения необлагаемого минимума доходов граждан на уровне минимальной заработной платы, снижения ставок налога на доходы физических лиц для работающих пенсионеров, для доходов по совместительству и по гражданско-правовым договорам, установления экономически обоснованного предела заработной платы для получения налоговой социальной льготы.

Ключевые слова: прибыльное налогообложение, налог на доходы физических лиц, ставка налога, налоговые льготы, децентрализация власти.

Y. Veriga, Cand. Econ. Sci., Professor; **N. Prokhar**, Cand. Econ. Sci., Docent (Poltava University of Economics and Trade). **Problem aspects and directions of the physical person's income taxation optimization in the conditions of decentralization of the power.**

Annotation. The purpose of the paper is to consider the problematic aspects and develop possible areas for optimizing the taxation of individuals' incomes in conditions of decentralization of power. **Methodology of research.** Solving the tasks set in the article is carried out with the help of such general scientific and special research methods: analysis and synthesis, abstraction and comparison, modeling, systematization and generalization. **Findings.** The historical aspects of tax collection on individuals' incomes, features of tax reforms of foreign countries in relation to income taxation, features of taxation of incomes in the conditions of decentralization of power are researched. **Practical value.** The article proposes the introduction of progressive taxation of individuals' incomes in Ukraine, substantiates the necessity of providing non-taxable minimum incomes of citizens at the level of minimum wages, reducing the rates of personal income tax for working pensioners, for incomes and civil law contracts, establishing economically justified The limits of wages to obtain a tax social benefit.

Keywords: profitable taxation, income tax, tax rate, tax privileges, decentralization of power.

V. ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

УДК 336.7

EXPANSION OF THE CENTRAL BANKS BALANCES OF DEVELOPED COUNTRIES AS THE MAIN INDICATOR OF LOOMING GLOBAL CRISIS

A. KIEVICH, PhD, Docent;
M. BUHTIK, Candidate of Economic Sciences, Docent;
M. SAMOHOVETS, Candidate of Economic Sciences, Docent
(Polesky State University, Republic of Belarus)

Annotation. *The purpose of the paper is to study the balance sheets of the developed countries central banks as the main indicator of the global crisis. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: bibliographic analysis of literature and Internet materials, analysis of statistics, study and generalization of the data obtained, experimental-theoretical methods, such as induction and deduction. **Findings.** The article analyzes the growth of the debt burden in developed countries and its impact on the policy of their central banks (CB) in matters of monetary stimulation of the global economy. **Practical value.** Substantiates the fact that the Central Bank of developed countries in the near future will not be able to stop monetary stimulation and substantially reduce the volume of assets on their balance sheets without serious negative consequences for the world economy.*

Keywords: world economy, debt burden, central banks, quantitative easing (QE), global crisis.

Introduction. Unfortunately, now it became clear that the leadership of the US Federal Reserve and the central banks of developed countries of the world incorrectly assessed the effectiveness of their political measures taken after the 2008 crisis broke out (the Central Bank of developed countries of the world made a bid for a cocktail of zero percent and expansion of the balance). And as of August 1, 2017, the Fed, the Bank of Japan and the ECB have assets worth \$ 13.8 trillion. Because of this, the global financial markets formed a number of areas of the global financial system, which are at extreme levels in their entire history. These are and high ratings for a number of assets, a unique size of balances of the world's CBs, the level of arrears, long-term minimum interest rates

and the level of irrational play that changes populist political support around the world. That is, for today, many shocking and completely unimaginable actions of central banks of developed countries have driven the markets into such a shock that for markets is easier to accept CB's actions without even thinking than think about.

The analysis of recent research and publications. Materials for writing present article were: such articles by prof. Kievich A. V. as "The program of the newly elected US president as the embodiment of changes at the macroeconomic level of the global economy", "World Central Bank in the trap of QE," as well as an analytical review of scientific articles for 2016 and 2017 and Internet materials on this subject. In this article we used

methods: bibliographic analysis of literature and Internet materials, analysis of statistics, study and generalization of the data obtained, experimental-theoretical methods, such as induction and deduction.

Purpose. The purpose of the paper is to study the balance sheets of the developed countries central banks as the main indicator of the global crisis.

Result. At the moment, tectonic shifts in the world political and economic systems probably have started in the World: the withdrawal of the United Kingdom from the EU, Trump's victory and his reforms, the aggravation of geopolitical tensions which will certainly affect the global economy in whole. However, one thing remains unchanged – **the growth of the debt burden in developed countries** and this process will directly affect much in the global economy [1].

In the meantime, the media is actively discussing in a sense the geopolitical recession in the World (the last serious confrontation between the United States and the DPRK), economic issues are receding into the background and for some reason practically no one saying that 12.09.2017 the US national debt has overcome a colossal mark of \$ 20 trillion. The figure is really very big, moreover, it is simply unbearable, because for every taxpayer the US accounts for \$ 160 thousand, and it is simply impossible to service such a debt in most cases [2].

In fact, this phenomenal growth of public debt has and will have a serious impact on many economic processes around the world. First of all, this applies to virtually all areas of the Fed's activities, and especially its immediate plans for normalizing interest rates and reducing its balance. It's good that the US regulator finally realized that zero rates do not lead to anything good, but till it is not yet possible to raise them substantially.

If you go back to the 2000s, you can see that then the US government borrowed an average at a rate 6 % per annum. Obviously, the normalization of interest rates by the Fed implies the return of these rates just at this limit, but how to do it, if then the national debt was of absolutely different proportions. Arithmetic here is very simple: you can imagine what \$ 20 trillion at a rate of 6 %. This means that \$ 1.2 trillion will be spent on servicing this debt per year. This, by the way, is 31 % of the US federal budget. Moreover, \$ 1.2 trillion per year means \$ 15 thousand per year for one American family [3].

In theory, from this situation, there are predictably acceptable, perhaps, only two solutions:

1. The United States can bring down the U.S. dollar and to begin to repay their debts by issuing new dollars, only this time with a much lower real cost. However, what will the consequences of such decisions, it is even difficult to imagine.

2. Another option is fantastic: the US will resort to austerity measures, as, for example, in Greece, and will by all means accelerate the reduction of public debt. In these conditions, the US will very quickly become a country of the third world, and in that case it is also pointless to talk about any consequences.

Look at what is happening now in Europe..? And in Europe everything is the same as everywhere. The quantitative easing program from the ECB, known as QE, was also aimed at debt relief for countries with excessive debt. QE was launched in March 2015. Within the framework of this program the Central banks of the Eurozone countries annually sent 1.4 trillion euro to purchase government debt. The tool itself looks symmetrical: each Central Bank buys government debt in proportion to the size of the country, but it only at first sight QE looks equable [4].

In fact, the debts of southern European countries are mostly purchased from foreign holders and that means that capital leaves the Euro zone. For example, Banco de España buys state bonds of Spain around the World, thereby reducing the country's debt to private creditors. To this end, it requests the Central banks of other Eurozone members, in particular the German Bundesbank and, in some cases, the Dutch Central Bank, to credit a payment order sellers of bonds in Germany and the Netherlands. Often, if the sellers of Spanish government bonds are outside the Eurozone, Banco de España asks the ECB to credit the payment order. In the latter case, this often leads to triangular transactions, with the result that the sellers transfer money to Germany or the Netherlands, to invest in securities with fixed percentage. Thus, the German Bundesbank and the Dutch Central Bank should credit not only direct payment orders from Spain, but also indirect, caused by the purchase by the Bank of Spain of debts in third countries. For GIPS countries these transactions are simply gorgeous. But if you imagine in theory that these countries will exit the Eurozone, it is likely that their Central banks will go

bankrupt, as most of the debt is denominated in euros. Meanwhile, their requirements to appropriate States and banks will be converted into a new depreciating national currency, and payment requirements in the system TARGET2 then will completely evaporate. In that case the Bundesbank on par with the Dutch Central Bank can only hope that the other survivor central banks would take over a part of the total losses. Thus, the system TARGET2 also contributes to the deepening debt crisis in the Eurozone, as it allows the freedom to redirect funds from peripheral countries to Central Europe.

The situation continues to worsen, as the system was the cause of creation the serious trade imbalances among countries that became visible only after the crisis in 2008 that triggered a banking crisis, in result of it were exposed the problem areas of the financial system of the Eurozone in whole. For example, if Greece decides to exit the Eurozone and to pay off the debts in new drachmas, the ECB will have to print additional 71 billion euros to cover the budget gap otherwise the rest of the countries of the monetary Union will have to assume the burden of payment of the Greek debt. If Italy decides to exit the Eurozone, the ECB will have to find already 386,1 billion euros. Thus, the countries were tied together by a huge debt and this system is now organized so that nobody can go out of it painless.

If you look at TARGET2 balance sheets for January 2017, you can note, for example, that the outflow of capital has largely stabilized, but the imbalance in Spain has reached a new record. For Italy and Spain, the QE program contributed to the outflow of capital. In the end, the aggregate debt of central banks of Greece, Spain, Italy, and other countries of the Eurozone to the Bundesbank is constantly growing. Thus, TARGET2, in fact, is a kind of plan for saving a single Europe, since in the event of the escape of at least one of the countries from the currency bloc, the problems will be catastrophic, as was mentioned above [4].

Let's look at one more developed country – Japan. The Bank of Japan has increased its balance more than in the US. The balance of the Bank of Japan is almost five times greater in relation to GDP. And it is still growing. The country of the rising sun has become a country of growing balance of the central bank [5].

As you can see, Japan as a percentage is with the biggest debt burden, which, however, does not

prevent investors to perceive it as a quiet harbor and even give money to the Japanese government for free. Most recently, Japan placed two-year bonds worth \$ 4 billion the yield was record low – minus 0.149 %. It is obvious that while negative returns are a reflection of the fact that global investors do not expect the completion of the monetary tsunami that hit the world after the financial crisis of 2008 from the world's largest central banks. And today, on a global scale, the volume of public debts with only negative returns is about \$ 9 trillion [6].

Obviously, today the debt load has grown (here we do not talk about corporate sector debts) to such a size that the problem needs to be solved somehow, but nobody knows how to do it at the moment. Meanwhile, the cost of borrowing has also begun to grow, so that the loop continues to tighten. Of course, for a while the process can be as if frozen, but for how long, no one can say now.

At the same time, it should be noted that this all directly affects as the real sector of the US economy well as the world economy (and, in part, trade) because the main problem will be a serious excess of production capacity over sales opportunities and insufficiency of earnings. Roughly speaking, the entire global economy in the last 30 years has been built on the basis of the forecast of constant steady growth, while in reality, the demand has fallen and continue to fall for 8 years already (official government figures have nothing to do with reality). For some time this process was compensated by the growth of debt, that is, the financial sector took on the risks of producers, but today, when it became clear that emissions in the same volume are not expected, this opportunity of previous support of producers turns out to be exhausted.

What does this mean in terms of the consumer? The scale of production will be reduced in one of two directions:

a) either part of the production capacity will simply be closed, which will reduce competition and lead to an increase in prices;

b) or new capacities will be built, but will be created already under a new level of demand – much lower.

By the way, investments in the creation of new capacities (we recall that the old ones have not yet fully paid off and large amounts of debt are “hanging” on them) will be limited, as it is not very clear how these investments will pay off. To-

day, it is impossible to answer this question precisely, especially since in different countries and branches this process can proceed in completely different ways [3].

Let us also note that the current idea of a sharp increase in the rate in the United States was largely predetermined by the desire to quickly destroy the system of debt refinancing, to force the real sector to start working on a "normal" model immediately and unconditionally. This idea is understandable, but it has many negative consequences. Besides the general problem has not gone away: most of the constructed capacity is arranged so that their "breakeven point" in terms of sales volume is higher than their sales opportunities for today. At the same time, some innovative production facilities will be closed completely, because in conditions of falling demand, increasing costs and complication of access to credit, they will become fundamentally unprofitable [3].

In the meantime, we continue to observe how the world's largest Central Banks, since 2016, in an effort to accelerate the slow economic recovery, are rapidly buying back assets that support the prices of stocks and bonds (and thereby increase their balances the fastest pace compared to 2011, when the European debt crisis happened). And as of August 1, 2017, the Fed, the Bank of Japan and the ECB have assets worth \$ 13.8 trillion in addition both the assets of the Bank of Japan (\$ 4.75 trillion) and the assets of the ECB (\$ 5.1 trillion) exceed assets of the US Federal Reserve (\$ 4.3 trillion) for the third consecutive month [6].

It turns out that now, with the help of the emission of new money from the side of

the world's Central Banks of the Western project, the developed countries actually finance their state expenditures. It should also be added that, contrary to the widely spread misconception that the US Federal Reserve finished QE in 2014, the Fed continues to reinvest the proceeds from the repaid assets for \$ 30-40 bn. each month, thereby restraining any drastic reduction assets on the balance sheet. And one of the key facts for today is that the Fed owns 35 % of the total volume of bonds with a maturity of more than 5 years. So the Fed continues to monetize the US public debt.

At the same time, as many analysts assumed, September 20, 2017, the Fed announced a reduction in the program for the purchase of assets, which it made during and after the financial crisis.

Since October 2017, the US Federal Reserve will stop reinvesting all the money it receives when it comes to the maturity of its assets [8]. As a result its balance of \$ 4.3 trillion will gradually decrease. However, the Fed has not clarified the situation as to what the endpoint of the balance should be. But this is an important question. There are strong arguments in favor of the fact that the balance will remain large, since most commentators consider a large balance, which is the result of quantitative easing (QE) as an extreme economic stimulus. And the statement that the balance stimulates the economy has not yet been confirmed. In theory, this is possible and works, but in practice it all looks quite different.

However, when the Central Bank carries out similar actions, even with obvious symptoms of looming problems, the officials lose the incentive to maintain a stable fiscal policy. In this case, the effectiveness of monetary programs over time is reduced to zero, leading to unrestrained growth in the value of financial assets, but not helping the real economy.

And for today, as we see it, the Central Bank of the developed countries will not be able to stop monetary stimulation and reduce the volume of assets on their balance sheets, i.e. world CBs are forever trapped in QE. This seems to be a forced measure, since it makes it possible to control volatility and maintain certain price levels for assets (that is, at least somehow support the functioning of the global economy). Thus, the World Banks, perhaps, have been forever in the cycle of quantitative easing without serious negative consequences for the world economy, since with their direct help formed a number of areas of the global financial system, which are at extreme levels in their entire history. This includes assessments in many classes of assets, the unique size of the world's balance sheets, debt levels, multi-year minimum interest rate accounting, and even the level of irrational play that changes populist political support around the World. And if the global crisis occurs relatively soon (within the next 1-2-3 years), it will be quite difficult to look back and pretend that nothing of this happened. It is also worth noting that an important role in the emergence of the crisis is given to the element of unpredictability, and history teaches that another crisis may well catch us all unawares.

Conclusions and further research. The situation in the world economy and the world of fi-

nance only seems stable at first glance, the risk of a global recession remains very high at this stage, moreover, almost all conditions for a new financial collapse are created. The current macroeconomic environment in the developed world economies is increasingly reminiscent of the situation in the 1930s, when a number of large economies faced the problem of 3D (debt, demography and deflation).

And for today, as we see it, the Central Bank of developed countries will no longer be able to stop monetary stimulation and reduce the volume of assets on their balance sheets. This, it seems, is already a forced measure, since it makes it possible to control volatility and maintain certain price levels for assets, i.e. even though somehow support the functioning of the global economy. But history teaches that another crisis may well catch us all by surprise.

REFERENCES

1. Kievich, A. V. (2016). Programma vnov' izbrannogo prezidenta SShA kak olicetvorenje izmenenij na makroekonomicheskom urovne global'noj jekonomiki [The program of the newly elected US president as the embodiment of changes at the macroeconomic level of the global economy]. *Sovremennye aspekty jekonomiki – Modern aspects of the economy*, 11 (231), 12–24 [in Russian].
2. Kievich, A. V. (2017). Mirovye CB v lovushke QE [World Central Bank in the trap of QE]. *Proceedings from VIII Mezhdunarodnaja nauchno-prakticheskaja konferencija po voprosam bankovskoj jekonomiki, g. Pinsk (27–28 April 2017 g.)* – *The VIII international scientific and practical conference in the issues of banking economics “Banking system: sustainability and development prospects”*. (pp. 72–76). Pinsk : Polesky State University [in Russian].
3. Khazin, M. Mirovoj prognoz na 2017 god [World forecast for 2017]. Retrieved from <http://khazin.ru/articles/11-analitika-i-prognozy/29184-mirovoi-prognoz-na-2017-god>. (accessed 22 January 2012) [in Russian].
4. Analiticheskij obzor vestifinance.ru [Analytical review vestifinance.ru]. (n.d.). <http://www.vestifinance.ru/articles/91640>. Retrieved from <http://www.vestifinance.ru/articles/91640>. (accessed 29 July 2017) [in Russian].
5. Analiticheskij obzor vestifinance.ru [Analytical review vestifinance.ru]. (n.d.). <http://www.vestifinance.ru/articles/94526>. Retrieved from <http://www.vestifinance.ru/articles/94526>. (accessed 29 July 2017) [in Russian].
6. Analiticheskij obzor vestifinance.ru [Analytical review vestifinance.ru]. (n.d.). <http://www.vestifinance.ru/articles/94076>. Retrieved from <http://www.vestifinance.ru/articles/94076>. (accessed 29 July 2017) [in Russian].
7. Analiticheskij obzor vestifinance.ru [Analytical review vestifinance.ru]. (n.d.). <http://www.vestifinance.ru/articles/91268>. Retrieved from <http://www.vestifinance.ru/articles/91268>. (accessed 29 July 2017) [in Russian].

REFERENCES (IN LANGUAGE ORIGINAL)

1. Киевич А. В. Программа вновь избранного президента США как олицетворение изменений на макроэкономическом уровне глобальной экономики / А. В. Киевич // *Современные аспекты экономики*. – 2016. – № 11 (231). – С. 12–24.
2. Киевич А. В. Мировые ЦБ в ловушке QE. / А. В. Киевич // *Банковская система: устойчивость и перспективы развития : сборник научных статей VIII международной научно-практической конференции по вопросам банковской экономики, г. Пинск (27–28 апреля 2017 г.)* – Пинск : Полесский государственный университет, 2017. – С. 72–76.
3. Хазин М. Мировой прогноз на 2017 год [Электронный ресурс] / М. Хазин. – Режим доступа: <http://khazin.ru/articles/11-analitika-i-prognozy/29184-mirovoi-prognoz-na-2017-god> (дата звернення: 22.01.12). – Назва з екрана.
4. Аналитический обзор vestifinance.ru [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vestifinance.ru/articles/91640> (дата звернення: 29.07.17). – Назва з екрана.

5. Аналитический обзор vestifinance.ru [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vestifinance.ru/articles/94526> (дата звернення: 29.07.17). – Назва з екрана.
6. Аналитический обзор vestifinance.ru. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vestifinance.ru/articles/94076> (дата звернення: 29.07.17). – Назва з екрана.
7. Аналитический обзор vestifinance.ru. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vestifinance.ru/articles/91268> (дата звернення: 29.07.17). – Назва з екрана.

О. В. Кієвіч, кандидат економічних наук, доцент; **М. І. Бухтик**, кандидат економічних наук, доцент; **М. П. Самоховець**, кандидат економічних наук, доцент (Поліський державний університет, Республіка Білорусь). **Розширення балансів центральних банків розвинених країн як головний індикатор глобальної кризи.**

Анотація. Мета статті полягає в дослідженні балансів центральних банків розвинених країн як головного індикатора глобальної кризи. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: бібліографічного аналізу літератури та інтернет-матеріалів, аналізу статистики, вивчення та узагальнення отриманих даних, таких експериментально-теоретичних методів, як індукція та дедукція. **Результати.** У статті аналізується зростання боргового навантаження в розвинених країнах світу та його вплив на політику їх центральних банків (ЦБ) у питаннях монетарного стимулювання глобальної економіки. **Практична значущість результатів дослідження.** Обґрунтовується той факт, що ЦБ розвинених країн у найближчому майбутньому не зможуть припинити монетарне стимулювання та істотно скоротити обсяги активів на своїх балансах без серйозних негативних наслідків для світової економіки.

Ключові слова: світова економіка, боргове навантаження, центральні банки, кількісне пом'якшення, глобальна криза.

А. В. Киевич, кандидат экономических наук, доцент; **М. И. Бухтик**, кандидат экономических наук, доцент; **М. П. Самоховец**, кандидат экономических наук, доцент (Полесский государственный университет, Республика Беларусь). **Расширение балансов центральных банков развитых стран как главный индикатор надвигающегося глобального кризиса.**

Аннотация. Цель статьи заключается в исследовании балансов центральных банков развитых стран как главного индикатора глобального кризиса. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: библиографического анализа литературы и интернет-материалов, анализа статистики, изучения и обобщения полученных данных, таких экспериментально-теоретических методов, как индукция и дедукция. **Результаты.** В статье анализируется рост долговой нагрузки в развитых странах мира и его влияние на политику их центральных банков (ЦБ) в вопросах монетарного стимулирования глобальной экономики. **Практическая значимость результатов исследования.** Обосновывается тот факт, что ЦБ развитых стран в ближайшем будущем не смогут прекратить монетарное стимулирование и существенно сократить объемы активов на своих балансах без серьезных негативных последствий для мировой экономики.

Ключевые слова: мировая экономика, долговая нагрузка, центральные банки, количественное смягчение, глобальный кризис.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ СТАНУ БОРГОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ ІНДИКАТОРІВ ТА ЇХ ПОРОГОВОГО ЗНАЧЕННЯ

Н. С. ПЕДЧЕНКО, доктор економічних наук, професор;

В. Ю. СТРИЛЕЦЬ, кандидат економічних наук, доцент;

Л. А. ЛУГІВСЬКА

(Вищий навчальний заклад Укоопспілки

«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. Метою статті є визначення індикаторів та їх порогових значень під час оцінки стану боргової безпеки України. **Методика дослідження.** Для досягнення поставленої мети використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. У ході визначення індикаторів і порогових значень ідентифікації стану боргової безпеки України використано методи наукової абстракції та порівняльного аналізу. Дослідження сучасного стану боргової безпеки країни здійснено на основі методів порівняльного й ретроспективного аналізу. **Результати.** У статті проведено порівняльний аналіз існуючих методик ідентифікації боргової безпеки країни за допомогою відносних показників (індикаторів) та їх порогових значень. **Практична значущість результатів дослідження.** Визначені у статті індикатори боргової безпеки та їх порогове значення дозволять гармонізувати боргову політику з потребами стимулювання інвестиційної й інноваційної активності держави та завданням максимізації добробуту в довгостроковому періоді.

Ключові слова: індикатори, порогове значення, ідентифікація, боргова безпека держави.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Визначення рівня боргової безпеки та її вплив на сталий економічний розвиток є метою економічної політики урядів усіх країн. Боргова безпека й економічний розвиток країни тісно пов'язані між собою через державний бюджет, інвестиції, заощадження, податки, відсоткові ставки. Ключовим завданням, пов'язаним із використанням державних запозичень у якості одного з інструментів формування сталого економічного розвитку української економіки, є наукове обґрунтування і методологічно правильне визначення індикаторів боргової безпеки та їх порогового значення під час ідентифікації стану боргової безпеки країни.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Вітчизняні науковці розглядають забезпечення боргової безпеки через розробку механізму реалізації боргової політики країни та виокремлення відповідних критеріїв для оцінки її ефективності. Так, О. В. Царук пропонує

концептуальні основи та статистичні індикатори оцінки боргової безпеки держави [12], А. М. Мних розглядає питання стратегічної діяльності держави в управлінні державним боргом [7], Л. Я. Бенч визначає боргову політику в Україні через реалії та перспективи [1]. Проте важливим, на нашу думку, є визначення граничних значень індикаторів боргової безпеки для її зміцнення в контексті економічного розвитку країни.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення індикаторів та їх порогових значень під час оцінки стану боргової безпеки України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Визначення пріоритетних напрямів зміцнення боргової безпеки має проводитися на основі оцінки рівня індикаторів і встановлення їх порогових значень. Індикатори боргової безпеки є найбільш об'єктивним інструментом визначення впливу державного боргу на фінансово-економічне

становище держави. У науковій літературі виділяють абсолютні та відносні показники боргової безпеки [1, 2, 4, 11]. При цьому основним абсолютним показником боргової безпеки є обсяг державного та гарантованого боргу, а серед відносних показників виділяють показники структури державного боргу, а також індикатори боргової безпеки [11].

Наразі найбільш розповсюдженими у світовій практиці методиками визначення рівня безпечного боргового навантаження та платоспроможності є мінімальна стандартна модель Світового банку та модель боргової безпеки МВФ, де наводяться основні боргові індикатори, які визначають граничний розмір державного боргу та платежів за ним. Економісти Світового банку пропонують власні критерії для порівняння обсягу зовнішнього боргу держави з її економічним становищем [2]:

1) кредитні кошти повинні інвестуватися у продуктивну сферу економіки та повністю відшкодувати витрати на обслуговування боргу («позитивна прибутковість інвестицій»). В Україні склалася ситуація, коли державний борг використовується не з метою фінансування інвестицій, а для покриття дефіциту державного бюджету та виплат за поточними

боргами. Ступінь окупності державних капіталовкладень вважається невідомим. При цьому складно встановити взаємозв'язок між державними запозиченнями й капіталовкладеннями, а тому даний підхід деякі науковці вважають недоцільним [5]. Оскільки номінальні та реальні процентні ставки за боргом є досить високими, то його обслуговування в майбутньому буде досить складним завданням для економіки;

2) загальні національні заощадження мають перевищувати загальні національні інвестиції на суму процентів за попередніми запозиченнями;

3) держава повинна забезпечувати високий рівень кредитоспроможності для залучення фінансових ресурсів ззовні та зменшення «суверенного ризику».

За допомогою даних критеріїв можна оцінити діяльність виконавчої влади у сфері управління державним боргом, а саме: умови обслуговування боргових зобов'язань, стабільність виконання запланованих параметрів державного бюджету, тенденції монетарної політики та траєкторію економічного зростання.

Світовий банк для оцінки боргової безпеки держави має свою систему показників (табл. 1).

Таблиця 1

Система індикаторів боргової безпеки, розроблена Світовим банком [3]

Показник	Формула	Економічний зміст
Відношення валового зовнішнього боргу до експорту товарів і послуг	EDT/XGS	Демонструє відносну довгострокову спроможність держави акумулювати валютні надходження без додаткового пресингу на сальдо платіжного балансу
Відношення валового зовнішнього боргу до ВВП	EDT/GNP	Показує загальний рівень боргової складової економіки
Відношення загальних платежів щодо обслуговування боргу до експорту товарів і послуг	TDS/XGS	Коефіцієнт обслуговування боргу, що показує, яка частина валютних надходжень спрямовується у сферу погашення боргу
Відношення відсоткових платежів до ВВП	INT/GNP	Визначає можливість обслуговування зовнішнього боргу
Відношення відсоткових платежів до експорту товарів і послуг	INT/XGS	Визначає частину валютних надходжень, які використовуються на обслуговування боргу
Відношення міжнародних резервів до валового зовнішнього боргу	RES/EDT	Показує, чи може країна використовувати свої резерви (і яку їх частину) для погашення зовнішнього боргу
Відношення міжнародних резервів до імпорту товарів	RES/MGS	Відображає запас фінансової міцності держави
Відношення короткострокового боргу до валового зовнішнього боргу	Short-term / EDT	Показує, яку частку становить короткостроковий борг у загальній сумі зовнішнього боргу
Відношення боргу міжнародним організаціям до валового зовнішнього боргу	Multilateral / EDT	Відображає частку заборгованості міжнародним фінансовим організаціям у загальній сумі зовнішнього боргу або свого роду залежність держави від фінансування цими організаціями

Так, Міжнародний валютний фонд у виданні «Статистика зовнішнього державного боргу: керівництво для укладачів та користувачів» виділяє п'ять груп індикаторів боргової безпеки (табл. 2).

Методика МВФ дозволяє оцінити ліквідність і платоспроможність держави, заборгованість

державного, фінансового та приватного секторів економіки. Безперечно, така методика є більш інформативною й дає змогу всебічно проаналізувати стан економіки держави в цілому. Проте поданий перелік індикаторів належить суто до економічної сфери, а, як відомо, державний борг здатний впливати й на соціальні процеси.

Таблиця 2

Боргові індикатори Міжнародного валютного фонду [13]

Група	Індикатор
I. Індикатори платоспроможності (Solvency)	Покриття відсоткових платежів (Interest service ratio)
	Зовнішній борг до експорту (External debt to exports)
	Зовнішній борг до ВВП (External debt over GDP)
	Нинішня вартість боргу до експорту (Present value of debt over exports)
	Нинішня вартість боргу до доходів бюджету (Present value of debt over fiscal revenue)
	Обслуговування боргу до експорту (Debt service over exports)
II. Індикатори ліквідності (Liquidity)	Міжнародні резерви до короткострокового боргу (International reserves to short-term debt)
	Відношення короткострокового боргу до загальної величини боргу (Ratio of short-term debt to total outstanding debt)
III. Індикатори заборгованості державного сектора (Public sector indicators)	Обслуговування боргу державного сектора до експорту (Public sector debt service over exports)
	Державний борг до ВВП чи податкових доходів (Public debt over GDP or tax revenues)
	Середній строк погашення неконцесійного боргу (борг перед МФО) (Average maturity of nonconcessional debt)
	Частка боргу номінованого в іноземній валюті у загальній величині боргу (Foreign currency debt over total debt)
IV. Індикатори заборгованості фінансового сектора (Financial sector indicators)	Відкрита валютна позиція (Open foreign exchange position)
	Невідповідність строків надходжень і виплат в іноземній валюті (Foreign currency maturity mismatch)
	Валові валютні зобов'язання (Gross foreign currency liabilities)
V. Індикатори заборгованості приватного сектора (Corporate sector indicators)	Лeverидж (Leverage)
	Відношення відсотків до грошового потоку (Interest over cashflow)
	Частка короткострокового боргу в загальній величині боргу (Short-term debt over total term debt)
	Рентабельність активів (Return on assets (before tax and interest))
	Чистий грошовий потік в іноземній валюті до сукупного грошового потоку (Net foreign currency cashflow over total cashflow)
	Відношення чистого боргу в іноземній валюті до капіталу (Net foreign currency debt over equity)

На нашу думку, індикатори (показники) боргової безпеки, з одного боку, повинні входити до складу загальної системи показників економічної безпеки, а з іншого – відображати чітку картину управління державним і гарантованим боргом країни. Так, в Україні для визначення

економічно безпечного рівня державного боргу використовують індикатори, які систематизовано та затверджено наказом Міністерства економіки України «Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України» від 29 жовтня 2013 року N 1277 [8] (табл. 3).

Таблиця 3

Індикатори та порогові значення індикаторів стану боргової безпеки України [9]

Показник	Розрахунок	Джерело інформації
Відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП, %	Обсяг державного та гарантованого боргу, млн грн / ВВП, млн грн x 100	Статистичні матеріали щодо стану державного боргу України, Мінфін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=325755 Експрес-випуск «Валовий внутрішній продукт України» (видання Держстату)
Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, %	Обсяг валового зовнішнього боргу, млн. дол. США x середній Індекс ЕМВІ (Emerging Markets Bond Index) + Україна курс гривні до долара США/ВВП, млн грн x 100	Валовий зовнішній борг України, Національний банк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44466 Експрес-випуск «Валовий внутрішній продукт України» (видання Держстату) Середній курс гривні, Національний банк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44446
Середньозважена дохідність облігацій внутрішньої державної позики на первинному ринку, %	–	Дохідність ОВДП на первинному ринку, Національний банк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44580
Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, %	Обсяг офіційних резервних активів, млн дол. США/ обсяг валового зовнішнього боргу, млн дол. США x 100	Група індексів: ЕМВІ+, Інформаційне агентство Cbonds [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cbonds.info/ua/rus/index/index_detail/group_id/1 Огляд депозитних корпорацій, Національний банк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44579 Валовий зовнішній борг України, Національний банк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44466

Згідно з цим наказом, боргова безпека держави – це такий рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування й ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень, а також оптимального співвідношення між ними, достатній для вирішення нагально соціально-економічних потреб, що не загрожує втратою суверенітету й руйнуванням вітчизняної фінансової системи [9].

На рівень боргової безпеки впливають такі чинники:

- ступінь інформаційного та нормативно-правового забезпечення боргової політики держави;
- стратегія боргової політики держави;
- структура державного боргу;
- рівень соціально-економічного розвитку;
- напрям політичного та економічного курсу держави;
- «борговий досвід» держави тощо [11].

Слід відзначити, що до 2013 року основними індикаторами для розрахунку боргового навантаження, платоспроможності та визна-

чення показників боргової безпеки в Україні були дев'ять показників [9], які потім були змінені:

- відношення загального обсягу державного боргу до ВВП;
- відношення обсягу зовнішнього боргу до ВВП;
- рівень зовнішньої заборгованості на одну особу;
- відношення державного зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг;
- відношення відсоткових платежів з обслуговування зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг;
- відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування зовнішнього боргу до доходу державного бюджету;
- відношення обсягу внутрішнього боргу до ВВП;
- відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування внутрішнього боргу до доходів державного бюджету;
- відношення заборгованості уряду за державними цінними паперами до ВВП.

З аналітичною метою показники боргового навантаження і платоспроможності прийнято обмежувати пороговими або граничними значеннями, оскільки до певних меж ситуація із впливом боргу на економіку й фінансово-кредитну сферу країни загалом може перебувати під контролем держави, однак перевищення

цих меж призводить до виникнення і поглиблення кризових явищ у країні [10].

Нормативні значення рівня індикаторів боргової безпеки наведено в табл. 4.

Нами проведено розрахунок індикаторів боргової безпеки України та порівняння їх із нормативними значеннями (табл. 5).

Таблиця 4

Нормативні значення рівня індикаторів боргової безпеки [9]

Найменування індикатора, одиниця виміру	Характеристичні значення індикатора									
	$X^L_{\text{крит}}$	$X^L_{\text{небезп}}$	$X^L_{\text{нездв}}$	$X^L_{\text{здв}}$	$X^L_{\text{опт}}$	$X^R_{\text{опт}}$	$X^R_{\text{здв}}$	$X^R_{\text{нездв}}$	$X^R_{\text{небезп}}$	$X^R_{\text{крит}}$
Відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП, %	–	–	–	–	–	20	30	40	50	60
Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, %	–	–	–	–	–	40	45	55	60	70
Середньозважена дохідність ОВДП на первинному ринку, %	–	–	–	–	–	4	5	7	9	11
Індекс ЕМВІ+Україна	–	–	–	–	–	200	300	500	700	1000
Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, %	20	36	41	45	50	–	–	–	–	–

Примітка: x_0 – величина індикатора, яка характеризується як мінімальний або абсолютно небезпечний рівень економічної безпеки та за якої рівень боргової безпеки дорівнює 0;

$X_{\text{крит}}$ – величина індикатора, яка характеризується як критичний рівень боргової безпеки та за якої рівень боргової безпеки дорівнює 0,2, або 20 % оптимального значення;

$X_{\text{небезп}}$ – величина індикатора, яка характеризується як небезпечний рівень боргової безпеки та за якої рівень боргової безпеки дорівнює 0,4, або 40 % оптимального значення;

$X_{\text{нездв}}$ – величина індикатора, яка характеризується як незадовільний рівень боргової безпеки та за якої рівень боргової безпеки дорівнює 0,6, або 60 % оптимального значення;

$X_{\text{здв}}$ – величина індикатора, яка характеризується як задовільний рівень боргової безпеки та за якої рівень боргової безпеки дорівнює 0,8, або 80 % оптимального значення;

$X_{\text{опт}}$ – величина індикатора, яка характеризується як оптимальний рівень боргової безпеки та за якої рівень боргової безпеки дорівнює 1, тобто дорівнює оптимальному значенню.

Таблиця 5

Показники стану індикаторів боргової безпеки України у 2014–2016 рр. [складено автором на основі даних [9, 14]]

Індикатор	2014 рік	2015 рік	2016 рік	Динаміка нормалізованих значень	Зона безпеки
Відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП, %	69,4	79,1	81,0	Зростає	Небезпечна зона
Рівень безпеки 1-го індикатора	Критичний				

Продовж. табл. 5

Індикатор	2014 рік	2015 рік	2016 рік	Динаміка нормалізованих значень	Зона безпеки
Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, %	93,9	131,3	121,8	Зростає	Небезпечна зона
Рівень безпеки 2-го індикатора	Критичний				
Середньозважена дохідність облігацій внутрішньої державної позики (далі – ОВДП) на первинному ринку, %	15,2	17,0	14,9	Зменшується	Небезпечна зона
Рівень безпеки 3-го індикатора	Критичний				
Індекс ЕМВІ+Україна, б.п.	2226	2375	860	Зменшується	Небезпечна зона
Рівень безпеки 4-го індикатора	Критичний		Небезпечний		
Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, %	6,0	11,2	13,7	Зростає	Небезпечна зона
Рівень безпеки 5-го індикатора	Критичний				

Результати свідчать, що протягом 2014–2016 рр. країна знаходилася в небезпечній зоні боргової безпеки, а значення всіх індикаторів, окрім індексу ЕМВІ у 2016 р., перевищували критичне порогове значення.

Попри негативні тенденції, уряд продовжує брати на себе боргові зобов'язання та не змінює вектору боргової політики, що може призвести до негативних наслідків. Окрім цього, невідповідність індикаторів боргової безпеки реальному стану боргової політики потребує перегляду системи показників, що використовуються під час оцінки боргової безпеки та коригування їх нормативних значень.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Для України важливим завданням є підтримання стабільного рівня боргового навантаження, зменшення зовнішнього державного боргу й використання нових позикових фінансових ресурсів для фінансування інвестиційних та інституційних державних програм розвитку в умовах середньострокової боргової стратегії. Усе це неможливо без об'єктивної оцінки стану боргової безпеки на основі розрахунку індикаторів. Проведене дослідження визначило наявність різних методик ідентифікації боргової безпеки, проте перевагою української методики є її інтегрованість з іншими індикаторами економічної безпеки країни. Перспективами подальших досліджень є визначення системних дій підвищення рівня боргової безпеки, що мають містити ряд заходів у сфері покращення управління державним боргом, оптимізації його структури за валютою, строками погашення, видами зобов'язань та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бенч Л. Я. Боргова політика в Україні: реалії та перспективи / Л. Я. Бенч, Р. М. Корнацька // Бізнес Інформ. – 2014. – № 2. – С. 35–39.
2. Богдан Т. П. Боргова політика держави в умовах глобальної нестабільності / Т. П. Богдан // Економіка України. – 2013. – № 2 (615). – С. 4–17.
3. Інформація офіційного сайту Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org/reference> (дата звернення: 12.09.16). – Назва з екрана.
4. Козюк В. В. Державний борг в умовах ринкової трансформації економіки України : монографія / В. В. Козюк – Тернопіль : Карт-бланш, 2002. – 238 с.
5. Лубкей Н. Аналіз стану боргової безпеки України на сучасному етапі [Електронний ресурс] / Н. Лубкей. – Режим доступу: <http://library.tneu.edu.ua/> (дата звернення: 12.02.17). – Назва з екрана.
6. Лугівська Л. А. Сутність поняття «боргова політика держави» / Л. А. Лугівська, Н. С. Педченко // Науковий вісник ПУЕТ. Сер. : Економічні науки. – 2012. – № 2 (53). – С. 12–18.
7. Мних А. М. До питань стратегічної діяльності держави в управлінні державним боргом [Електронний ресурс] / А. М. Мних.

- Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/agroin/2010_10-12/MNYCH.pdf (дата звернення: 12.09.16). – Назва з екрана.
8. Про бюджетну класифікацію [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України від 14 січня 2011 року № 11. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-byudzhethnu-klasifikaciyu-doc43737.html> (дата звернення: 09.09.16). – Назва з екрана.
 9. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року № 1277. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-zatverdzhennjametodichnih-rekomendacii-shodo-rozrahunku-doc168080.html> (дата звернення: 16.10.2016). – Назва з екрана.
 10. Селезнев А. З. Государственный долг и внешние активы : учеб. пособие / Селезнев А. З. // под ред. В. Ю. Катасонова. – Москва : ИНФРА-М, 2010. – 284 с.
 11. Селіверстова І. О. Боргова безпека як елемент фінансової безпеки держави / І. О. Селіверстова, О. Ю. Лашенко, С. І. Шапошнікова // Проблеми системного підходу в економіці. – 2010. – № 3. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2010_3/Laschenko_310.htm (дата звернення: 16.10.2016). – Назва з екрана.
 12. Царук О. В. Концептуальні основи та статистичні індикатори оцінки боргової безпеки держави / О. В. Царук // Світ фінансів. – 2007. – № 1. – С. 46–50.
 13. External debt statistics: guide for compilers and users // Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2009. – 309 p.
 14. Інформація Мінекономрозвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua> (дата звернення: 1.05.2017). – Назва з екрана.
 1. Bench, L. Ya (2014). Borhova polityka v Ukraini: realii ta perspektyvy [Debt policy in Ukraine: realities and prospects]. *Biznes Inform – Business Inform*, 2, 35–39 [in Ukrainian].
 2. Bohdan, T. P (2013). Borhova polityka derzhavy v umovakh hlobalnoi nestabilnosti [Debt policy of the state in the global instability]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2 (615), 4–17 [in Ukrainian].
 3. Sait Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy [Site of the State statistics Committee of Ukraine]. (n.d.). *ukrstat.hov.ua*. Retrieved from ukrstat.hov.ua. (accessed 12 September 2016) [in Ukrainian].
 4. Kozyuk, V. V. (2002). *Derzhavnyy borh v umovakh rynkovoyi transformatsiyi ekonomiky Ukrayiny [State debt in the conditions of the market transformation of the Ukrainian economy]*. Ternopil': Kart-blansh [in Ukrainian].
 5. Lubkey, N. (n.d.). Analiz stanu borhovoyi bezpeky Ukrayiny na suchasnomu etapi [An analysis of the state of debt security of Ukraine at the present stage]. Retrieved from <http://library.tneu.edu.ua/> (accessed 12 February 2017) [in Ukrainian].
 6. Luhivska, L. A., Pedchenko, N. S. (2012). Sutnist poniattia «borhova polityka derzhavy» [Mnykh, A. M. (n.d.). Do pytan stratehichnoi diialnosti derzhavy v upravlinni derzhavnym borhom [Issues of strategic activities of the state in the management of public debt]. Retrieved from http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/agroin/2010_10-12/MNYCH.pdf (accessed 12 September 2016) [in Ukrainian].
 7. Pro byudzhethnu klasyfikatsiyu: Nakaz Ministerstva Finansiv Ukrayiny vid 14 sichnya 2011 roku № 11 [On the budget classification: Order of the Ministry of Finance of Ukraine dated January 14, 2011, № 11]. Retrieved from <http://document.ua/pro-byudzhethnu-klasifikaciyu-doc43737.html> (accessed 9 September 2016) [in Ukrainian].
 8. Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii shchodo rozrahunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy nakaz Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy vid 29 zhovtnia 2013 roku № 1277 [On approval of guidance on the calculation of economic security of Ukraine Order of the Ministry of

REFERENCES

- Economic Development and Trade of Ukraine dated October 29, 2013 № 1277]. Retrieved from <http://document.ua/pro-zatverdzhennjametodichnih-rekomendacii-shodo-rozrahunku-doc168080.html> (accessed 16 October 2016) [in Ukrainian].
9. Seleznev, A. Z. (2010). Hosudarstvennyy dolh y vneshnye aktyvy [Public debt and external assets]. V. Yu. Katasonov (Ed.). Moscow : YNFRA-M [in Russian].
 10. Seliverstova, I. O., Lashchenko, O. Yu. & Shaposhnikova, S. I. (2010). Borhova bezpeka yak element finansovoyi bezpeky derzhavy [Debt security as an element of financial security of the state]. *Problemy systemnoho pidkhotu v ekonomitsi – Problems of the system approach in the economy*, 3. Retrieved from http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2010_3/Laschenko_310.htm (accessed 16 October 2016) [in Ukrainian].
 11. Tsaruk, O. V. (2007). Kontseptualni osnovy ta statystychni indykatory otsinky borhovoї bezpeky derzhavy [External debt statistics: guide for compilers and users. (2009). Washington, D.C.: International Monetary Fund.
 12. Sait Minekonpolitiki [Site of the Ministry of Economic development and trade of Ukraine]. (n.d.). <http://www.me.gov.ua>. Retrieved from <http://www.me.gov.ua> (accessed 1 May 2017) [in Ukrainian].

Н. С. Педченко, доктор економічних наук, професор; **В. Ю. Стрелець**, кандидат економічних наук, доцент; **Л. А. Лугівська** (Вишче учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Идентификация состояния долговой безопасности Украины на основе индикаторов и их порогового значения.**

Аннотация. Целью статьи является определение индикаторов и их пороговых значений при оценке состояния долговой безопасности Украины. **Методика исследования.** Для достижения поставленной цели использованы общенаучные и специальные методы исследования. При определении индикаторов и пороговых значений идентификации состояния долговой безопасности Украины были использованы методы научной абстракции и сравнительного анализа. Исследования современного состояния долговой безопасности страны осуществлены на основе методов сравнительного и ретроспективного анализа. **Результаты.** В статье проведен сравнительный анализ существующих методик идентификации долговой безопасности страны с помощью относительных показателей (индикаторов) и их пороговых значений. **Практическая значимость результатов исследования.** Определенные в статье индикаторы долговой безопасности и их пороговое значение позволят гармонизировать долговую политику с потребностями стимулирования инвестиционной и инновационной активности государства и заданием максимизации благосостояния в долгосрочном периоде.

Ключевые слова: индикаторы, пороговое значение, идентификация, долговая безопасность государства.

N. Pedchenko, Dc. Econ. Sci., Professor; **V. Strilec**, Cand. Econ. Sci., Docent; **L. Lygivska** (Poltava University of Economics and Trade). **Identification of the state of debt security of Ukraine on the basis of indicators and their threshold value.**

Annotation. The purpose of this article is to determine the indicators and their threshold values in assessing the state of debt security of Ukraine. **Methodology of research.** In order to achieve this goal, general scientific and special research methods were used. The methods of scientific abstraction and comparative analysis were used to determine the indicators and threshold values for identifying the state of debt security in Ukraine. Studies of the current state of debt security of the country were carried out on the basis of comparative and retrospective analysis methods. **Findings.** In the article a comparative analysis of existing methods of identification of debt security of the country is carried out with the use of relative indicators (indicators) and their threshold values. **Practical value.** The indicators of debt security have been identified in the article and their threshold value will allow to harmonize the debt policy with the needs to stimulate investment and innovation activity of the state and the tasks of maximizing welfare in the long-term.

Keywords: indicator, threshold value, identification, debt security of the state.

МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ЛІЗИНГОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

С. Б. ЄГОРИЧЕВА, доктор економічних наук, професор;

А. М. СОКОЛОВА, кандидат економічних наук;

К. Є. ОСАУЛЕНКО

(Вищий навчальний заклад Укоопспілки

«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті полягає у визначенні механізму функціонування ринку лізингових послуг в Україні та обґрунтуванні напрямів його вдосконалення. Методика дослідження.* Під час дослідження використано спектр загальнонаукових і спеціальних методів економічних досліджень, а саме: методи систематизації та узагальнення, порівняльного, статистичного та структурно-функціонального аналізу, графічного зображення даних. **Результати.** Спираючись на теоретичні основи лізингу як виду фінансової послуги, розроблено механізм функціонування ринку лізингових послуг в умовах ринкової економіки. Надано визначення цього поняття та охарактеризовано його складові. Виявлено проблеми, тенденції розвитку та запропоновано шляхи вдосконалення механізму функціонування ринку лізингових послуг в Україні з метою підвищення його ефективності. **Практична значущість результатів дослідження.** У статті обґрунтовано, що впровадження запропонованих заходів сприятиме збільшенню обсягу лізингових послуг. Основні наукові положення статті можна використовувати у практиці діяльності суб'єктів господарювання на ринку лізингових послуг.

Ключові слова: лізинг, лізингові послуги, ринок лізингових послуг, механізм функціонування, принципи лізингу, функції лізингу.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Динамічність ринкової економіки диктує господарюючим суб'єктам необхідність своєчасної модернізації виробництва та впровадження інновацій для підвищення ефективності діяльності. У сучасних умовах підприємству неможливо залишитися конкурентоспроможним без періодичної заміни основних виробничих засобів відповідно до нового рівня технологій. У складній економічній ситуації, що має місце в Україні, через дефіцит фінансових ресурсів суб'єкти підприємництва не в змозі в необхідному обсязі оновлювати свої необоротні активи та впроваджувати досягнення науково-технічного прогресу. Здійснити модернізацію виробництва на новій технічній основі підприємства можуть за рахунок лізингу. Тому актуальним є дослідження механізму функціонування ринку лізингових послуг із метою використання його можливостей для технічного оновлення виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади лізингу та фінансового лізингу у своїх працях досліджували Н. Внукова, В. Галахова, М. Малік, В. Міщенко, С. Науменкова, О. Смірнова, З. Урусова та ін. Проблеми розвитку ринку лізингових послуг проаналізовані в наукових публікаціях В. Александрова, І. Білан, С. Боринця, О. Борисюка, О. Васильчишин, О. Горбатенко, О. Гудзь, В. Зайцева, А. Кущика, В. Левченко, Х. Парашенко, Є. Стаднік, Н. Ярошевич та ін. Утім, проблеми, пов'язані з розвитком ринку лізингових послуг та його перспективами, постійно привертають увагу вітчизняних учених. Крім того, незважаючи на значну кількість наукових праць із цієї проблематики, питання щодо сутності та напрямів удосконалення механізму функціонування ринку лізингових послуг в Україні потребують подальшого вивчення.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у визначенні механізму функціонування ринку лізингових послуг в Україні та обґрунтуванні напрямів його вдо-

сконалення. Для досягнення мети окреслено такі завдання: розкрити теоретичні засади функціонування ринку лізингових послуг; оцінити сучасний стан ринку лізингових послуг в Україні; охарактеризувати основні складові механізму функціонування ринку лізингових послуг і визначити напрями вдосконалення механізму функціонування ринку лізингових послуг в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Лізингові послуги є важливою складовою ринку фінансових послуг багатьох країн, у тому числі й України. Розглянувши різні підходи багатьох науковців щодо сутності лізину, ми вважаємо, що лізинг – це особливий вид економічних відносин, за якого на умовах платності, строковості та поворотності або викупу здійснюється надання лізингодавцем господарського майна в тимчасове користування лізингоодержувачу за умови збереження права власності на це майно за лізингодавцем. Лізинг містить у собі елементи кредиту, оренди, інвестицій, а також процесу купівлі-продажу. Виходячи з цього, лізингові послуги можна визначити як дії на фінансовому ринку, у результаті яких лізингодавець надає у виключне володіння лізингоодержувачу власне майно за рахунок періодичних лі-

зингових внесків відшкодування його вартості за використання та експлуатацію цього майна або його викупу. Отже, за економічною сутністю, ринок лізингових послуг – це сукупність економічних відносин, що виникають між лізингодавцями й лізингоодержувачами під час формування попиту та пропозиції на послуги з надання можливості строкового платного володіння і користування майном, необхідним лізингоодержувачу для провадження підприємницької та іншої діяльності, яка не заборонена чинним законодавством.

Аналіз інституційної структури ринку лізингових послуг в Україні свідчить, що у 2016 р. послуги фінансового лізингу надавали 202 юридичні особи-лізингодавці і 428 фінансових компаній, причому кількість лізингодавців лише за останні три роки зменшилася на 20,5 %, а фінансових компаній – суттєво збільшилася (у 2,7 раза). Порівняно із 2010 р. зростання відбулося, відповідно, на 1,5 % та у 8,4 раза. Такі зміни пояснюються поступовим розвитком фінансових ринків України, збільшенням частки іноземних інвесторів на ринку лізингових послуг, зростанням обізнаності суб'єктів підприємництва та поширенням використання лізингових послуг в усіх сферах національної економіки (рис. 1).

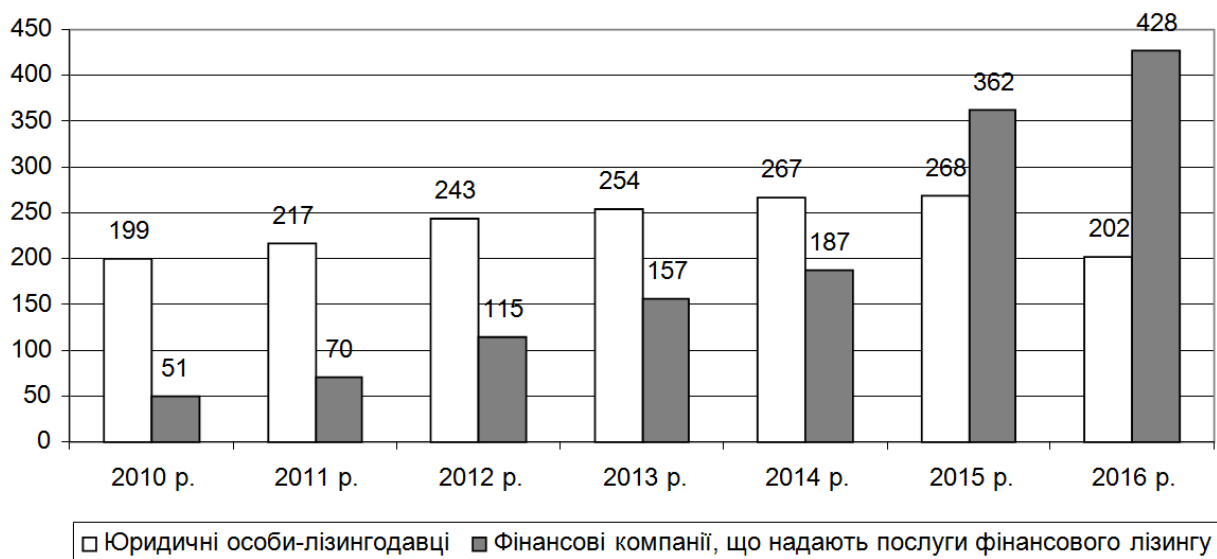

Рис. 1. Динаміка кількості юридичних осіб-лізингодавців та фінансових компаній, що надавали послуги фінансового лізингу в Україні за 2010–2016 рр. [1]

За 2016 р. на вітчизняному ринку лізингових послуг було укладено 9 160 договорів фінансового лізингу сукупною вартістю

9 822,3 млн грн. Дані рис. 2 свідчать, що впродовж 2010–2016 рр. цим показникам була притаманна нестійка динаміка.

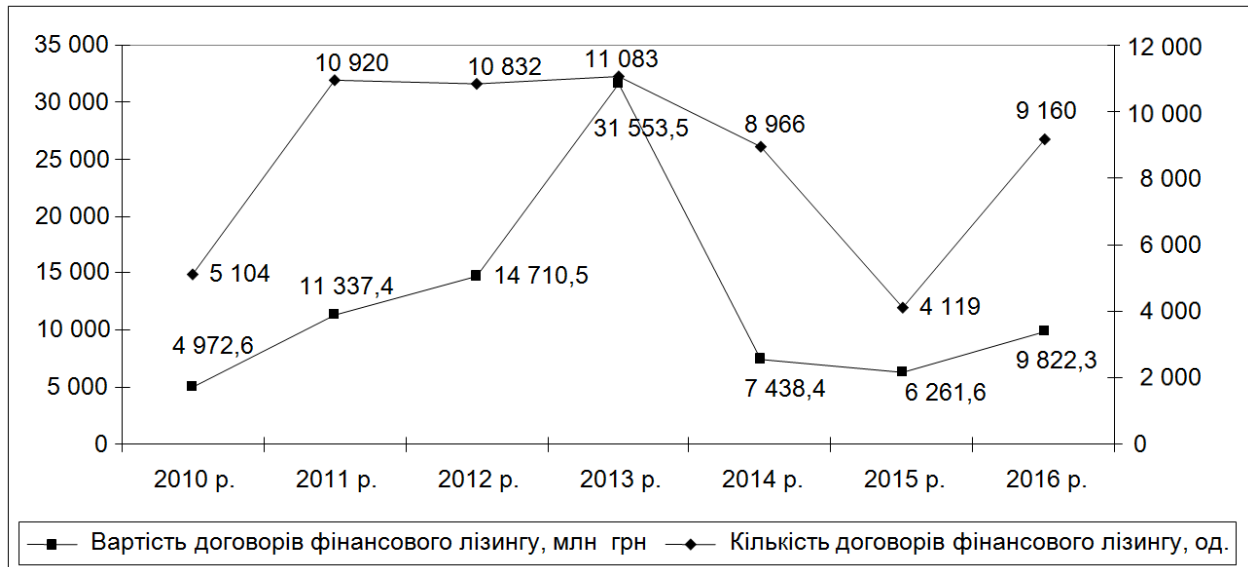

Рис. 2. Динаміка вартості та кількості укладених договорів фінансового лізингу в Україні за 2010–2016 рр. [1]

Так, починаючи із 2010 р., ринок лізингових послуг збільшував свої обсяги, що пояснюється загальною ситуацією на ринку України, який поступово відновлювався після фінансово-економічної кризи 2008–2010 рр. Лізинговий ринок зростав до 2013 р. (зростання у 2,2 раза за кількістю договорів лізингу й у 6,4 раза за їх вартістю порівняно із 2010 р.). Зменшення кількості договорів на 62,8 % та їх вартості на 80,2 % у 2015 р. порівняно із 2013 р. пов'язано із кризовою ситуацією у 2014 р. Зростання показників у 2016 р. надає підстави для оптимістичних прогнозів, хоча, на думку науковців, нестабільна динаміка ринку лізингових послуг пов'язана, у тому числі, з недосконалістю вітчизняного законодавства для лізингодавців, що не дає змогу ринку повноцінно розвиватися, а лізинговим компаніям вести прибуткову діяльність [2].

Аналіз вартісного розподілу лізингу в Україні за галузями виявив, що за 2010–2016 рр. найбільшими споживачами лізингових послуг були: транспортна галузь, сільське господарство, добувна промисловість та будівництво. Одночасно суттєво збільшилась частка інших галузей – на 14,4 % – через розширення у 2015 р. ринку лізингових послуг на медичне обслуговування, комп'ютерну й телекомунікаційну сферу та переробну промисловість.

Щодо розподілу вартості договорів фінансового лізингу за терміном їх дії, то за 2010–2016 рр. спостерігається тенденція зменшення

частки довгострокових договорів лізингу, зокрема з терміном дії від 5 до 10 років на 24 %, яка до 2015 р. становила до 50 % від усіх договорів. Із 2015 р. переважна кількість договорів фінансового лізингу є середньостроковими та короткостроковими, що, безумовно, є негативним фактом.

За результатами 2016 року основною групою об'єктів фінансового лізингу стали транспортні засоби (59,7 % від загальної суми договорів), причому їх частка порівняно із 2010 роком зросла на 7,1 %. Наступною за питомою вагою стала частка техніки, машин та устаткування для сільського господарства – 20,9 %, що на 5,6 % більше показника 2010 р.

За 2016 р. загальний обсяг джерел фінансування юридичних осіб-лізингодавців та фінансових компаній становив 7 578,0 млн грн, що в 2,1 раза більше ніж у 2010 р. У структурі джерел фінансування лізингових операцій найбільшу питому вагу має власний капітал – 48,9 %, на відміну від періоду 2010–2014 рр., коли від 68,1 до 84,2 % джерел становили позикові кошти, у тому числі банківські кредити.

Рушієм функціонування ринку лізингових послуг є певний механізм, який закладений в основу його функціонування. Детальний аналіз понять «механізм», «економічний механізм», «механізм функціонування» міститься у праці [3], де зазначається, що «при описі механізму необхідно вказувати на ступінь і характер взаємодії всіх його елементів, на те, що

саме дозволяє системі працювати злагоджено і гнучко»; при цьому економічний механізм визначається як сукупність взаємопов'язаних важелів і методів впливу на певний об'єкт, а також підсистем забезпечення його функціонування [3, с. 43–46].

У світлі цих міркувань, за економічною сутністю механізм функціонування ринку лізин-

гових послуг відображає комплексну взаємодію інституційних, організаційних і методичних складових у формі лізингових принципів, функцій, процедур, видів і схем здійснення лізингових угод, що визначені на правовій основі, та їх практичне застосування для забезпечення розвитку суб'єктів підприємництва та національної економіки у цілому (рис. 3).

Рис. 3. Структура механізму функціонування ринку лізингових послуг

Відповідно до Закону України «Про фінансовий лізинг», на ринку лізингових послуг функціонують такі суб'єкти:

- лізингодавець – юридична особа, яка передає право володіння та користування предметом лізингу лізингоодержувачу;
- лізингоодержувач – фізична або юридична особа, яка отримує право володіння та корис-

тування предметом лізингу від лізингодавця;

- продавець (постачальник) – фізична або юридична особа, у якій лізингодавець набуває матеріально благо, що потім буде передано як предмет лізингу лізингоодержувачу;
- інші юридичні або фізичні особи, які є сторонами багатостороннього договору лізингу [4].

Отже, учасниками ринку лізингових послуг можуть бути: лізингові компанії; банки; суб'єкти господарської діяльності (підприємства, організації всіх видів і форм власності, асоціації, союзи, концерни, консорціуми, кредитно-фінансові установи); засновницькими документами яких передбачено здійснення лізингової діяльності; об'єднання лізингових компаній та інших суб'єктів лізингової діяльності; консультаційні фірми; страхові компанії; національні та міжнародні комерційні й некомерційні об'єднання, що створюються з метою реалізації великих проектів і програм, отримання додаткових вигод і досягнення соціального ефекту. Суб'єкти лізингу можуть бути як резидентами, так і нерезидентами.

Об'єктом лізингу (предметом договору лізингу) виступає неспоживна річ, визначена індивідуальними ознаками та зарахована відповідно до законодавства до основних фондів. Це може бути будь-яке нерухоме або рухоме майно, у тому числі машини, устаткування, транспортні засоби, обчислювальна та інша техніка тощо, не заборонене до вільного обігу на ринку та стосовно якого немає обмежень щодо передачі його в лізинг. Об'єктом лізингу не можуть бути земельні ділянки та інші природні об'єкти, єдині майнові комплекси підприємств та їх відокремлені структурні підрозділи (філії, цехи, дільниці). Майно, що перебуває в державній або комунальній власності та щодо якого немає заборони передачі в користування або володіння, може бути передано в лізинг у порядку, установленому Законом «Про фінансовий лізинг» [4].

Нормативно-правовим забезпеченням функціонування ринку лізингових послуг в Україні виступають, насамперед, такі законодавчі акти:

- Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV;
- Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV;
- Закон «Про фінансовий лізинг» від 16.12.1997 р. № 723/97-ВР;
- Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI.

Основною правовою формою регулювання взаємовідносин між суб'єктами лізингу є угода (договір). Така угода може мати як двосторонній, так і багатосторонній характер, оскільки

вона укладається між продавцем об'єкта лізингу, лізингодавцем та лізингоодержувачем. Термін угоди лізингу визначається за домовленістю сторін.

Основними принципами механізму функціонування ринку лізингових послуг є [5, 6]:

- платність (лізингоодержувачу надається майно в користування за певну плату);
- терміновість (лізингодавець передає майно орендарю на визначений у договорі термін);
- окупність (лізингоодержувачу необхідно покрити всі витрати лізингодавця на купівлю обладнання та передачу його в користування);
- прибутковість (сторони лізингової угоди повинні отримати в результаті своєї діяльності прибуток);
- цільове призначення та конкретність (лізингове майно повинне використовуватися з виробничою метою);
- розмежування функцій власника й користувача об'єкта лізингу (право власності передбачає володіння, користування, розпорядження майном: лізингодавець зберігає право власності на майно, надане в лізинг, а лізингоодержувачу надається право на його використання у виробничому процесі та отримання прибутку);
- рівноправність сторін та добровільність відносин;
- продовження дії договору лізингу в разі зміни власника майна;
- інноваційність та економічність;
- повернення майна та права викупу майна лізингоодержувачем;
- майнова відповідальність тощо.

Механізм функціонування ринку лізингових послуг базується на реалізації ними ряду функцій: фінансової, інвестиційної, інноваційної, використання податкових та амортизаційних пільг, соціально-економічної, підприємницької, виробничої, постачальницької, стабілізаційної [6].

Розглянемо докладніше чотири найважливіші, на наш погляд, функції. Фінансова функція реалізується через розстрочку платежу за лізингове майно та отримання довгострокового кредиту. Лізингоотримувач має змогу не відволікати значні кошти, як за одномоментної сплати повної вартості майна, а сплатити лише його частину та спрямовувати кошти на інші цілі.

Виробнича функція дозволяє лізингодержувачу ефективно та оперативно вирішити питання матеріально-технічного забезпечення виробничого процесу: отримати й розпочати використання сучасного обладнання, випробувати його в експлуатації, запобігти моральному старінню, передбачити в договорі умови ремонтно-технічного обслуговування, страхування, викупу тощо. Зазвичай, лізингодержувач у процесі використання лізингового майна виготовляє більш якісну продукцію або надає нові послуги.

Постачальницька функція означає збільшення для виробника (постачальника) реалізації продукції за рахунок розширення клієнтської бази. За допомогою лізингу залучаються суб'єкти господарювання, які раніше не могли придбати вартісні основні засоби.

Існування функції використання податкових та амортизаційних пільг пов'язано з тим, що взятє у лізинг майно може відображатися на балансі користувача або лізингодавця за узгодженням між ними. Лізингові платежі відносяться на собівартість продукції (послуг), що виробляється, і, відповідно, зменшують прибуток, який підлягає оподаткуванню. Застосування прискореної амортизації, яка обчислюється, виходячи зі строку контракту, зменшує оподаткований прибуток та прискорює оновлення матеріально-технічної бази.

Щодо інших функцій лізингових послуг, то інвестиційна реалізується через спрямування тимчасово вільних фінансових ресурсів в інвестиції в основний капітал підприємств. Інноваційна функція полягає в розширенні використання нових прогресивних і високо-ефективних основних засобів та технологій. Підприємницька функція лізингу означає, що створюються сприятливі умови для розвитку малого та середнього підприємництва. Стабілізаційна функція полягає в тому, що учасникам лізингової угоди надається можливість покращити своє фінансово-економічне становище шляхом раціонального, спланованого використання ресурсів та розширення виробничої (комерційної) діяльності.

Фінансовою основою операцій на ринку лізингових послуг є лізингові платежі. У світі застосовують два підходи до визначення їх сум [7]:

– сума лізингових платежів покриває витрати на купівлю предмета лізингу, а також

інші можливі витрати лізингодавця (Австрія, Бельгія, Іспанія, Італія, Люксембург, Німеччина, Нова Зеландія, Польща, Росія, Сінгапур, Франція);

– розмір лізингових платежів не повинен бути меншим за величину, установлену у відсотковому відношенні до первісної вартості основного засобу (Австралія, Великобританія, Гонконг, Ірландія, Канада, Нідерланди, США, Україна, Японія використовують 90-відсоткове відношення, що дістало назву «90 %-й тест»).

Результати дослідження свідчать про те, що ринок лізингових послуг в Україні функціонує у складних умовах. Насамперед, це пов'язано з низьким рівнем кредитоспроможності підприємств, високою вартістю і складністю отримання довгострокових кредитів. Доцільність вирішення низки проблем функціонування ринку лізингових послуг в Україні спричинена неспроможністю комерційними банками надати весь комплекс послуг із кредитування, у тому числі лізингу.

Найсуттєвішими проблемами функціонування ринку лізингових послуг в Україні є недостатність регулювання державою лізингової діяльності, яке можливе через здійснення адміністративно-правових, організаційно-економічних, інформаційно-консультативних методів і заходів впливу. Особливо сконцентрувати увагу необхідно на усуненні неточностей, суперечностей та розбіжностей у законодавчій базі. До числа факторів, що гальмують розвиток лізингового ринку та вимагають удосконалення його механізму функціонування, також належать: нестача стартового капіталу для організації лізингових компаній; нерозвиненість інфраструктури лізингового ринку, зокрема дефіцит послуг з юридичної, консультаційної та інформаційної підтримки учасників ринку; нестача кваліфікованих кадрів для лізингової діяльності тощо. Тож реалізація шляхів удосконалення механізму функціонування ринку лізингових послуг в Україні можлива через активізацію впливу держави на стимулювання і впорядкування лізингової діяльності, зокрема через налагодження співпраці держави, лізингових компаній та споживачів як комплексної системи. Тож розвиток лізингу є не тільки джерелом підвищення ефективності виробництва та оновлення основних фондів окремих суб'єктів підприємництва, а й засобом зміцнення й модернізації національної економіки в цілому.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Загалом, слід констатувати, що обсяги ринку лізингових послуг у нашій країні не відповідають реальним потребам та світовим тенденціям. Доцільність розвитку ринку лізингових послуг в Україні як одного з перспективних джерел інвестування економіки не викликає сумніву, що доводить досвід країн із розвинутою економікою, де лізинг набув значного поширення. Подальше зростання й підвищення активності ринку лізингових послуг в Україні, а також удосконалення механізму функціонування ринку лізингових послуг в Україні є можливими за рахунок: розширення інфраструктури ринку (залучення банківського сектора, бюро кредитних історій, страхових компаній, акціонерних та інших товариств до розвитку лізингових послуг), упровадження механізму сублізингу; залучення нових джерел фінансування лізингових операцій у вигляді приватного капіталу; створення лізингових консультативних центрів з організації процедури лізингу й оформлення договорів, зокрема для малих підприємств, які б здійснювали також роз'яснювальну роботу та популяризацію лізингу з метою підвищення рівня обізнаності потенційних учасників лізингових відносин; організації на регіональному рівні збору даних про попит та пропозицію на об'єкти лізингу, яка б усунула проблему недостатності й суперечливості даних про стан ринку лізингових послуг в Україні, в також практичної відсутності статистичної звітності про діяльність лізингодавців; розширення державної підтримки лізингу як інструменту довгострокового інвестування та активізації фінансування операцій із лізингу будівельного та промислового устаткування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг : Огляд ринків. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://nfp.gov.ua/content/stan-i-rozvitok-finansovih.html> (дата звернення: 28.04.17). – Назва з екрана.
2. Завора Т. М. Проблеми та перспективи розвитку ринку лізингових послуг в Україні / Т. М. Завора // Економіка і регіон. – 2015. – № 3. – С. 8–14.
3. Єгоричева С. Б. Сучасний механізм функціонування регіональної банківської системи : монографія / С. Б. Єгоричева, О. В. Гасій. – Полтава : ПУЕТ, 2016. – 217 с.
4. Про фінансовий лізинг : Закон України від 16.12.1997 р. № 723/97-ВР, зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/723/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 28.04.17). – Назва з екрана.
5. Баєва О. Стратегія розвитку лізингової компанії / О. Баєва // Галицький економічний вісник. – 2011. – № 2 (31). – С. 111–117.
6. Борисюк О. В. Ринок лізингових послуг в Україні: проблеми та перспективи розвитку / О. В. Борисюк, О. О. Міщанчук // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки. – 2014. – Вип. 5. – Ч. 4. – С. 22–25.
7. Топішко Т. І. Принципи, функції та механізми лізингових операцій / Т. І. Топішко // Вісник НУВГП. Сер. : Економіка. – 2008. – Вип. 4 (44). – С. 207–213.

REFERENCES

1. Ofisijnyi sait Nacional'noi komisii, scho zdijsnjuje derzhavne reguljuvannja u sferi rynkiv finansovyh poslug [Official site of the National Commission that carries out state regulation in the field of financial services markets]. <https://nfp.gov.ua/content/stan-i-rozvitok-finansovih.html>. Retrieved from <https://nfp.gov.ua/content/stan-i-rozvitok-finansovih.html> (accessed 28 April 2017) [in Ukrainian].
2. Zavora, T. M. (2015). Problemy ta perspektyvy rozvytku rynku lizyngovyh poslug v Ukrajinі [Problems and prospects of the development of the leasing services market in Ukraine]. *Ekonomika i region – Economy and region*, 3, 8–14. [in Ukrainian]

3. Yegorycheva, S. B. & Gasii, O. V. (2016). *Sychasnyi mehanizm funktsionivannia regionalnoi bankivskoi systemy [Modern mechanism of functioning of the regional banking system]*. Poltava: PUET [in Ukrainian]
4. Zakon Ukrainy Pro finansovyy lizing : pryiniaty 16 grud. 1997 roku No 723/97-VR, zi zminamy ta dopovnennjamy [About financial leasing: Law of Ukraine dated 16.12.1997 No. 723/97-VR, with amendments and additions]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/723/97-%D0%B2%D1%80> (accessed 28 April 2017) [in Ukrainian].
5. Bajeva, O. (2011). Strategija rozvytku lizingovoji kompaniji [Leasing company development strategy]. *Galyckyj ekonomichnyi visnyk – Galician Economic Herald*, 2(31), 111–117 [in Ukrainian].
6. Borysjuk, O. V. & Mischanchuk, O. O. (2014). Rynok lizingovyh poslug v Ukraini: problemy ta perspektyvy rozvytku [Leasing services market in Ukraine: problems and prospects of development]. *Naukovyj visnyk Hersonskogo derzhavnogo universytetu – Scientific Bulletin of Kherson State University: Collected papers. A Series Economic Sciences*, (5(4), (pp. 111–117). [in Ukrainian].
7. Topishko, T. I. (2008). Pryncypy, funkcii ta mehanizmy lizingovyh operacii [Principles, functions and mechanisms of leasing operations]. *Visnyk NUVGP – Bulletin of the NUVGP: Collected papers. A series Economics*, (4(44), (pp. 207–213) [in Ukrainian].

С. Б. Егоричева, доктор экономических наук, профессор; **А. Н. Соколова**, кандидат экономических наук; **К. Е. Осауленко** (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Механизм функционирования рынка лизинговых услуг в Украине.**

Аннотация. Цель статьи заключается в определении механизма функционирования рынка лизинговых услуг в Украине и обосновании направлений его совершенствования. **Методика исследования.** В ходе исследования использован спектр общенаучных и специальных методов экономических исследований, а именно: методы систематизации и обобщения, сравнительного, статистического и структурно-функционального анализа, графического изображения данных. **Результаты.** Опираясь на теоретические основы лизинга как вида финансовых услуг, разработан механизм функционирования рынка лизинговых услуг в условиях рыночной экономики. Дано определение этого понятия и охарактеризованы его составляющие. Выявлены проблемы, тенденции развития и предложены пути совершенствования механизма функционирования рынка лизинговых услуг в Украине с целью повышения его эффективности. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что внедрение предложенных мероприятий будет способствовать увеличению объема лизинговых услуг. Основные научные положения статьи можно использовать в практике деятельности субъектов хозяйствования на рынке лизинговых услуг.

Ключевые слова: лизинг, лизинговые услуги, рынок лизинговых услуг, механизм функционирования, принципы лизинга, функции лизинга.

S. Yehorycheva, Dc. Econ. Sci., Professor; **A. Sokolova**, Cand. Econ. Sci.; **C. Osaulenko** (Poltava University of Economics and Trade). **Mechanism of the functioning of the leasing services market in Ukraine.**

Annotation. The purpose of the paper is to determine the mechanism of functioning of the leasing services market in Ukraine and to substantiate the directions of its improvement. **Methodology of research.** During the research, the spectrum of general scientific and special methods of economic research was used, namely: methods of systematization and generalization, comparative, statistical and structural-functional analysis, graphic data representation. **Findings.** Based on the theoretical foundations of leasing as a kind of financial service, the mechanism of functioning of the leasing services market in conditions of a market economy is developed. The definition of this concept is given, and its components are characterized. The problems, development tendencies and problems of improvement of the mechanism of functioning of the leasing services market in Ukraine are proposed in order to increase its efficiency. **Practical value.** The article substantiates that the implementation of the proposed measures will contribute to an increase in the volume of leasing services. The main scientific provisions of the article can be used in the practice of business entities in the market of leasing services.

Keywords: leasing, leasing services, leasing services market, mechanism of functioning, leasing principles, leasing functions.

МЕДИЧНЕ СТРАХУВАННЯ ТУРИСТІВ, ЯКІ ВИЇДЖАЮТЬ ЗА КОРДОН

Н. В. МИХАЙЛОВА, кандидат економічних наук, доцент;
В. В. КАРЦЕВА, доктор економічних наук, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. Метою статті є визначення особливостей та умов проведення медичного страхування у сфері туризму. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** Аналізуючи та систематизуючи наукові праці багатьох учених, було розглянуто сутність медичного страхування туристів, які виїжджають за кордон, а також визначено особливості й основні умови його проведення. **Практична значущість результатів дослідження.** У статті обґрунтовано, що в умовах динамічного розвитку туристичної галузі в Україні, проведення медичного страхування туристів має важливе значення. Визначення особливостей та умов здійснення медичного страхування туристів, які виїжджають за кордон, сприятиме більшій обізнаності подорожуючих щодо убезпечення власних медичних витрат та гарантії отримання своєчасної і якісної медичної допомоги.

Ключові слова: страхування, медичне страхування туристів, медичний асистанс, медична допомога, раптове захворювання, екстрена медична допомога.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. У туристичному бізнесі ризик настання небажаних подій та їх негативних наслідків є особливо великим, оскільки сам характер надання туристичних послуг часто пов'язаний із перебуванням туристів у різних екстремальних і незвичних для них місцях, де буває важко передбачити наявність несприятливих для самопочуття туристів факторів або подій. До того ж у ході взаємодії великої кількості незалежних один від одного ділових партнерів (закордонні туроператори, консульські служби, адміністрації готелів, транспортні компанії тощо) імовірність настання страхових випадків зростає.

Саме тому більшість країн, надаючи візу, вимагають наявності страхового полісу, який повинен включати медичне страхування. Це пояснюється тим, що жодна країна, навіть якщо медицина в ній безкоштовна, не бажає нести витрати на допомогу громадянам інших країн за рахунок своїх платників податків і прагне гарантувати оплату послуг приватних медичних установ. Тож обов'язковою складо-

вою кожної програми страхування осіб, які виїжджають за кордон, є медичне страхування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням питання страхування туристичної галузі в Україні займаються такі науковці, як Н. Є. Аванесова, Є. В. Беляєва, Н. М. Власова, Н. М. Внукова, В. В. Гуменюк, А. В. Кошляк, Н. І. Машина, О. О. Охріменко, Ю. І. Руснак, Л. П. Шматько та ін. Але дослідження проблематики медичного страхування туристів є недосконалим і мало вивченим вітчизняними науковцями, тому потребує більш детального висвітлення.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є визначення особливостей та умов проведення медичного страхування у сфері туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Страхування громадян, які виїжджають за кордон, є порівняно новим видом страхування в Україні, що активно розвивається. Його виникнення пов'язане зі зміною способу життя вітчизняних громадян і значним збільшенням кількості закордонних поїздок.

Крім того, багато країн не видають візи туристам, які не мають страхового полісу – асистансу, що дає право на отримання медичної допомоги.

Перебуваючи в закордонній поїздки, людина опиняється в незнайомому середовищі. З настанням хвороби або нещасного випадку основною її проблемою може стати не оплата медичних витрат, а отримання відповідної допомоги. Виклик лікаря, швидкої допомоги, спілкування з персоналом лікувальних установ, купівля ліків, медикаментів – усе це й багато іншого в чужій країні викликає серйозні труднощі.

Під медичним страхуванням громадян, які виїжджають за кордон, мається на увазі страхування на випадок раптового захворювання, тілесного ушкодження в результаті нещасного випадку або смерті, яка настала під час перебування за кордоном [1].

Міжнародний поліс страхування медичних витрат (асистанс) у разі раптового захворювання або нещасного випадку забезпечує організацію медичної допомоги протягом 24 год у будь-якій країні світу.

Асистанс як вид страхування набув поширення в кінці 1950-х – на початку 1960-х рр. Це сервісне обслуговування договору страхування. Поліс, на підставі якого надаються різні види медичної допомоги, гарантує оплату витрат на лікування, госпіталізацію, витрати на медичні послуги, а також витрати на ліки.

Договір страхування може передбачати: відповідальність страховика за потреби медичного транспортування хворого до найближчої або спеціалізованої лікарні; транспортування у країну проживання з медичним супроводом; репатріацію тіла застрахованого; дострокове повернення; екстрену стоматологічну допомогу; юридичну допомогу та ін. [1].

Головна мета «асистансу» – негайне реагування в надзвичайних обставинах, надання клієнтові моральної, медичної, а також технічної допомоги.

В Україні однією з перших страхових компаній, яка утворила асистанський центр, була державна акціонерна страхова компанія (ДАСК) «Укрмедстрах». Нині цей центр став окремою компанією « Асистанс-Центр «L.I.S.», яка підтримує найтісніші відносини з ДАСК «Укрмедстрах». Він має статус офісу-кореспондента «Europe Assistance» – лідера світового асистансу, може надавати весь спектр допомоги застрахованим особам на європейському рівні [5].

На українському страховому ринку сьогодні пропонуються сервісні страхові поліси, розроблені вітчизняними страховими компаніями спільно з надійними західними партнерами (компанії-асистанти Західної Європи, США, Канади, Японії). Клієнтам страхових компаній сервісні компанії цілодобово організують допомогу в подорожі. Однією з відомих і престижних сервісних компаній вважається мережа International SOS Assistans, яка обслуговує близько 25 млн осіб у багатьох країнах світу [6].

Нині близько 40 страхових компаній пропонують послуги зі страхування туристів, які виїжджають за кордон, серед них: «АКВ-Гарант», «Алькона», «АСКА», «Гарант-Авто», «Галинстрах», «Енергополіс», «Інтерполіс», «Кредо-Класик», «Надра», «Народна страхова компанія», «Народно-фінансова страхова компанія», НАСК «Оранта», «Остра-Київ», «Оранта-Дніпро», «Пан-Україн», «Скайд-Вест», «Стройполіс», «Укрінмедстрах», «УТІСО», «Фактотум» тощо [2].

Страхові компанії, укладаючи договір із турфірмою на обслуговування туристів за кордоном, включають у страховий поліс мандрівника широкий спектр послуг страхування:

- за раптового захворювання – невідкладну медичну допомогу, амбулаторне та стаціонарне лікування, у тому числі операцію в першокласних клініках;
- екстрену стоматологічну допомогу (за гострого зубного болю) на суму, не більше 200 дол. США;
- надання медичного устаткування (інвалідні візки, милиці тощо);
- термінове доправлення одного з найближчих родичів до місця події і назад;
- екстрене повернення потерпілого на батьківщину разом з особою, яка його супроводжує, якщо це необхідно за медичними показниками. У випадках летального результату страхова компанія оплачує всі витрати з доправлення тіла туриста на батьківщину;
- забезпечення засобами для повернення додому неповнолітніх дітей, які подорожують із потерпілим туристом;
- сприяння в організації кваліфікованої юридичної допомоги застрахованому й його захисту;
- оплату термінових повідомлень, пов'язаних зі страховим випадком;
- надання допомоги в разі втрати чи затрим-

- ки багажу під час закордонної поїздки;
- страхування цивільної відповідальності автовласників («зелена картка»);
- страхування від неможливості вирушити в поїздку за кордон [3].

Страхові компанії в Україні пропонують такі програми страхування медичних та інших непередбачених витрат громадян, які виїжджають за кордон:

Поліс «Економ-класу» гарантує:

- екстрену медичну допомогу й оплату медичних витрат;
- організацію й оплату медичного транспортування туриста;
- організацію й оплату репатріації тіла в разі смерті застрахованого.

Поліс «Бізнес-класу» гарантує всі послуги полісу «Економ-класу», а також оплату послуг екстреної стоматологічної допомоги.

Поліс «VIP» забезпечує надання послуг полісу «Бізнес-класу», а також:

- організацію й оплату відвідин родича в разі госпіталізації застрахованого;
- організацію й оплату дострокового повернення застрахованого в Україну в екстреній ситуації;
- організацію й оплату дострокового повернення в Україну неповнолітніх дітей застрахованого, які залишилися без нагляду;
- організацію й оплату юридичного захисту застрахованого;
- організацію допомоги в разі втрати документів.

Сьогодні існують дві форми страхового обслуговування туристів:

- компенсаційна – передбачає оплату самим мандрівником усіх медичних витрат і відшкодування їх лише після повернення на батьківщину, що, зазвичай, незручно, тому що змушує туриста мати при собі значний грошовий запас на цей випадок;
- сервісна (асистанс) – передбачає перелік послуг, які надаються в необхідний момент у натурально-речовій формі або у вигляді грошових коштів через технічне, медичне й фінансове сприяння.

Договір страхування можуть укласти: юридичні особи незалежно від форм власності на користь своїх співробітників віком до 80 років; дієздатні фізичні особи на свою користь або на користь будь-якої фізичної особи віком від 1 до 75 років.

Строк дії договору страхування – від 1 до 365 днів залежно від тривалості поїздки.

Страхова компанія, зазвичай, покриває витрати застрахованому туристу на багато видів послуг у межах страхової суми від 10 тис. до 100 тис. дол. США залежно від умов страхування.

Під час оформлення страхового поліса мандрівника сума страхового внеску (страхової премії) становить приблизно 1 дол. США на день на одну людину.

Розмір страхового внеску залежить від декількох факторів:

- від терміну перебування за кордоном – чим триваліший термін, тим нижчий страховий внесок у день на людину (менше 1 дол. США на день);
- від країни в'їзду – вартість страховки під час поїздки, наприклад, у США, Канаду чи Австралію, є вищою, ніж в інші країни;
- від кількості людей у туристській групі – для групи від 6 осіб застосовується дешевший, груповий, тариф, а якщо родина подорожує разом, тоді застрахованими повинні бути всі її члени;
- від ступеня ризику – страховий внесок зростає, якщо страхують підвищені ризики (наприклад, для туристів, які виїжджають кататися на гірських лижах і займатися іншими видами активного відпочинку, базовий тариф зростає, у середньому удвічі);
- від віку туристів – страховий внесок для туристів віком до 21 року буде меншим від звичайного базового тарифу, для туристів, старших 65 років, тариф звичайно збільшується вдвічі, старших за 70 років – утричі (туристи, старші 80 років, не підлягають страхуванню).

Страховий поліс може бути короткостроковим (у якому чітко зазначається кількість днів перебування за кордоном), а також страховики пропонують довгострокові поліси (наприклад мультиполіс), які дозволяють застрахувати за один раз усі подорожі протягом тривалого часу (півроку, рік). Це дуже зручно для тих, у кого трапляються раптові закордонні відрядження, а часу на оформлення полісу обмаль [4].

Страховик не відшкодовує витрат туриста, якщо вони не належать до страхових випадків. Не є страховими випадками:

- хронічні захворювання і сонячні опіки;
- захворювання, пов'язані з вживанням алкоголю і наркотичних засобів;
- захворювання, викликані невиправданим

- ризиком (спуск у печери, стрибки у воду із трампліна тощо);
- захворювання чи нещасні випадки, які виникли до чи після повернення застрахованого у країну постійного проживання;
- пластична хірургія, різного роду протезування, щеплення, профілактичні вакцинації та ін.;
- тілесні ушкодження, отримані під час участі у страйках, воєнних діях;
- навмисне заподіяння собі тілесних ушкоджень;
- самогубство;
- витрати на додатковий комфорт (телевізор, телефон, кондиціонер, послуги масажиста чи косметолога), якщо турист перебуває в лікарні [3].

Отже, проведення добровільного медичного страхування туристів, які виїжджають за кордон, сприятиме забезпеченню власних медичних витрат, а продукти з цього виду страхування дозволять отримати своєчасну, якісну та кваліфіковану медичну допомогу.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. З кожним днем медичне страхування стає все більш популярним і затребуваним. Крім того, саме медичне страхування вже давно перетворилося на деяку форму соціального захисту людини та її матеріальних інтересів у питаннях охорони здоров'я. Адже саме медичне страхування гарантує, що всі витрати на медобслуговування, а також на купівлю медикаментів будуть сплачені.

У разі оформлення медичного страхування всі витрати, пов'язані з оплатою лікування і медикаментів, візьме на себе страхова компанія. Поліс забезпечить захист від будь-яких проблем із здоров'ям, які можуть виникнути в період подорожі.

Медичне страхування туристів, які виїжджають за кордон, – це життєва необхідність, що допоможе зберегти здоров'я, а в деяких випадках – життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вовчак О. Д. Страхова справа : підручник / О. Д. Вовчак. – Київ : Знання, 2011. – 391 с.
2. Залетов О. Особливості страхування туристів і туристичних фірм в Україні [Електронний ресурс] / О. Залетов // Вісник податкової служби України. – Режим доступу: <https://forinsurer.com/public/03/02/23/303> (дата звернення: 17.08.2017). – Назва з екрана.
3. Мальська М. П. Міжнародний туризм і сфера послуг : підручник / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк. – Київ : Знання, 2008. – 661 с.
4. Офіційне видання державної фіскальної служби України. Вісник «Офіційно про податки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/8513> (дата звернення: 13.06.2017). – Назва з екрана.
5. Страхування : підручник / за ред. В. Д. Базилевича. – Київ : Знання, 2008. – 1019 с.
6. Черникова Л. И. Страхование и риски в туризме : учеб. пособие / Л. И. Черникова. – Москва : Издательский центр «Академия», 2010. – 160 с.

REFERENCES

1. Vovchak, O. D. (2011). *Strahova sprava [Insurance business]*. Kyiv : Znannia [in Ukrainian].
2. Zaletov, O. Osoblyvosti strahuvannia turystiv i turystychnykh firm v Ukrainy [Features of the insurance of tourists and travel companies in Ukraine]. (n.d.). *Visnyk podatkovoi sluzhby Ukrainy – Bulletin of the tax service of Ukraine*. Retrieved from <https://forinsurer.com/public/03/02/23/303> (accessed 17 August 2017) [in Ukrainian].
3. Malska, M. P. & Antoniuk, N. V. (2008). *Mizhnarodnyi turizm i sfera poslug [International tourism and services]*. Kyiv : Znannya [in Ukrainian].
4. Ofizine vydannia derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy [Official publication of the state fiscal service of Ukraine. Herald officially about taxes]. (n.d.). <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/8513>. Retrieved from <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/8513> (accessed 13 June 2017) [in Ukrainian].

5. Bazylevych, V. D. (Ed.). (2008). *Strahuvannia [Insurance]*. Kyiv : Znannia [in Ukrainian].
6. Chernikova, L. I. (2010). *Strahovanie i riski v turizme [Insurance and Risks in Tourism]*. Moscow : Izdatelskii zentr "Akademiia" [in Ukrainian].

Н. В. Михайлова, кандидат економічних наук, доцент; **В. В. Карцева**, доктор економічних наук, доцент (Вище навчальне закладення Укоопсоюзу «Полтавський університет економіки і торгівлі»). **Медицинське страхування туристів, виїжджаючих за кордон.**

Анотація. *Целью* статті є визначення особливостей і умов проведення медичного страхування в сфері туризму. **Методика дослідження.** *Решення поставлених в статті завдань здійснено з допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу і синтезу, систематизації і узагальнення, діалектичного підходу.* **Результати.** *Аналізуючи і систематизуючи наукові праці багатьох учених, була розглянута сутність медичного страхування туристів, виїжджаючих за кордон, а також визначені особливості і основні умови його проведення.* **Практична значимість результатів дослідження.** *В статті обґрунтовано, що в умовах динамічного розвитку туристичної галузі в Україні, проведення медичного страхування туристів має важливе значення. Визначення особливостей і умов здійснення медичного страхування туристів, виїжджаючих за кордон, буде сприяти більшій свідомості подорожуючих про безпеку власних медичних витрат і гарантії отримання своєчасної і якісної медичної допомоги.*

Ключові слова: страхування, медичне страхування туристів, медичний асистент, медична допомога, раптова хвороба, екстрена медична допомога.

N. Mikhailova, Cand. Econ. Sci., Docent; **V. Kartseva**, Dc. Econ. Sci., Docent (Poltava University of Economics and Trade). **Medical insurance for tourists which cross the border.**

Annotation. *The purpose* of the article is to determine the features and conditions of medical insurance in the sphere of tourism. **Methodology of research.** *The solution in the article the tasks carried out with the help of such scientific and special research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, the dialectical approach.* **Findings.** *Analyzing and systematizing the scientific works of many scholars, the nature of medical insurance for tourists traveling abroad was considered, as well as the features and basic conditions of its conduct were determined.* **Practical value.** *The article substantiates that in the conditions of dynamic development of tourism industry in Ukraine, carrying out of medical insurance of tourists is of great importance. Determining the characteristics and conditions for the medical insurance of tourists traveling abroad will increase the awareness of travelers in terms of securing their own medical expenses and guaranteeing timely and quality medical care.*

Keywords: insurance, health insurance for tourists, medical assistance, health care, sudden disease, emergency medical care.

ФІНАНСОВІ МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

І. О. СТЕБЛЯНКО, доктор економічних наук, доцент;

В. І. ДОРОШКЕВИЧ

(Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара)

Анотація. *Мета* дослідження – удосконалення фінансових механізмів державного регулювання економічної безпеки національного господарства в умовах євроінтеграції. *Предмет* дослідження – теоретичні, методичні та практичні основи забезпечення національної безпеки. **Методика дослідження.** *Методами* проведення дослідження є загальнонаукові прийоми аналізу й синтезу, системний підхід. **Результатом** дослідження стало обґрунтування дефініції фінансової безпеки держави як багатогранної категорії, складової економічної безпеки, яка є індикатором захищеності національних інтересів і створює необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечує її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, гарантує збереження не тільки цілісності та єдності фінансової системи держави, але і її суверенітету. **Практична значущість результатів дослідження.** Установлено, що регулювання економічної безпеки національного господарства в умовах євроінтеграції України полягає в необхідності підвищення рівня прозорості й підзвітності у сфері управління державними фінансами, гармонізації виборчого законодавства та фінансування політичних партій, розширення сфери запровадження ІТ-рішень та автоматизації процесів управління державними фінансами, які існують.

Ключові слова: фінансові механізми, державне регулювання, економічна безпека, національне господарство.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Ефективний розвиток національної економіки потребує відповідного інституціонального забезпечення на основі синтезу комплексного та системного підходів [1, с. 41]. Низький рівень економічної безпеки України в умовах спаду обсягів виробництва й зовнішньої військової агресії потребує вдосконалення механізмів державного регулювання національного господарства, важливе місце серед яких посідає фінансова складова. Заходи зі зміцнення системи національної безпеки й реформування фінансової системи держави мають узгоджуватися на об'єктивних, науково обґрунтованих стратегічних засадах у частині заохочення інвестицій та інновацій, проведення реальної децентралізації державних фінансів, бюджетних ресурсів тощо. Вищезазначене обумовлює актуальність дослідження фінансових аспектів

державного регулювання економічної безпеки України в сучасних умовах. Дестабілізація національної економіки та глобальні проблеми становлять значні загрози економічній безпеці України. Їх масштаб потребує переосмислення суті та значення економічної безпеки держави загалом і кожного структурного складника [2, с. 239]. Процес глобалізації відіграє особливу роль у забезпеченні економічної безпеки та впливає на світову фінансову систему, зумовлюючи її розвиток та одночасну появу потенційних загроз фінансовій безпеці держав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми адаптації фінансових механізмів держави до потреб забезпечення стійкості національного господарства досліджуються у працях багатьох учених. М. В. Канавець акцентує увагу на питаннях підготовки кадрів у галузі державного управління економічною безпекою, у тому числі у фінансовій сфері. Узагальнюючи досвід навчальних програм

у цій сфері, він робить висновок про те, що слухачі та студенти вивчають спочатку базові предмети економіки (фінанси, макро-, мікроекономіку, статистику, бухгалтерський облік), а вже потім переходять до вивчення економічної безпеки через призму базових знань [3, с. 89]. Для вдосконалення знань з економічної безпеки в цих навчальних закладах викладається юридичне регулювання економічної сфери, тобто нормативно-правова база, у межах якої можливою є реалізація окремих напрямів забезпечення безпеки держави. Погоджуємося зі Н. О. Слободянюк, що аналіз дефініції «фінансова безпека» свідчить про багатофакторність даної категорії та наявність єдності в поглядах науковців щодо внутрішньої складової фінансової безпеки в забезпеченні відповідних умов формування й використання інвестиційно-фінансових ресурсів країни [4, с. 67]. Утім, потребують подальшого уточнення перспективи розвитку фінансових інструментів у системі зміцнення економічної безпеки держави.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є вдосконалення фінансових механізмів державного регулювання економічної безпеки національного господарства в умовах євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Фінансова безпека як одна з найважливіших складових економічної безпеки держави передбачає чітке визначення об'єктів, сил, засобів і способів її забезпечення. Проте, вона не є продуктом одного державного відомства, її рівень залежить від розвитку економіки, політики, суспільства тощо.

Провідним українським ученим О. І. Барановським фінансова безпека розглядається як: ступінь захищеності фінансових інтересів; рівень забезпеченості суб'єктів усіх рівнів управління фінансовими ресурсами; стан складових фінансового ринку, якості фінансових інструментів і послуг; стан фінансових потоків в економіці, що дозволяє вважати її одним із найважливіших системоутворювальних елементів економічної безпеки держави [5, с. 467]. На думку Н. В. Рудик, фінансова безпека – це стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови

для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни [6, с. 131]. На відміну від попередніх учених, Є. П. Картузов акцентує на збалансованості та якості системної сукупності фінансових інтересів, визначає фінансову безпеку як такий стан фінансово-кредитної сфери, який характеризується достатністю обсягів фінансових ресурсів для всіх суб'єктів господарювання і населення в цілому, що забезпечує ефективне функціонування національної економічної системи й соціальний розвиток [7, с. 179]. І. І. Москаль характеризує фінансову безпеку держави як динамічний розвиток фінансової системи, який досягається шляхом проведення виваженої фінансової політики відповідно до прийнятих концепцій, стратегій і програм в інвестиційній сфері. Дослідження поняття фінансової безпеки держави потребує, перш за все, комплексного вивчення пріоритетних національних інтересів, а відтак і основних загроз, які виникають на цій основі [8, с. 79].

Передумовою ефективного використання фінансових механізмів для зміцнення економічної безпеки національної економіки є їх класифікація за такими ознаками: характер економіки (ринкова, перехідна, тіньова, легальна, планова, відкрита); стан економіки (звичайна, надзвичайна, передкризова, кризова, післякризова); ступінь загроз безпеці (фактична, очікувана, потенційна); економічний зміст (майнова, бюджетна, кредитна, інвестиційна, валютна, боргова, інфляційна). В умовах світової інтеграції зростає роль фінансових механізмів стимулювання позитивних і зменшення негативних впливів глобальних тенденцій шляхом упровадження наддержавного контролю за переливанням капіталу, активізації зворотного процесу децентралізації фінансових систем, який виявляється в регіоналізації за інституціональною ознакою.

Гарантування економічної безпеки держави передбачає створення передумов для забезпечення продуктової, фінансової, техніко-технологічної, інституціональної та інших складових. Здатність до розширеного відтворення та прогресу потребує більшого ресурсного, фінансово-інвестиційного й інституціонального забезпечення. Саме цим пояснюється потреба в розширенні інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання базових видів економічної діяльності. Цей елемент

внутрішньої структури системи безпеки потребує значно більших витрат і передбачає: удосконалення підходів до інституціонально-правового та інституціонально-організаційного забезпечення фінансово-господарської діяльності економічних агентів; розробку механізмів пайового фінансування на основі державно-приватного партнерства; об'єднання українських і зарубіжних партнерів із залученням у їх структуру банківсько-фінансового капіталу, що забезпечить прискорену реалізацію експортоорієнтованих та імпортозамінних проектів; поетапне зниження ставки рефінансування Національним банком України; концентрацію державних інвестицій на об'єктах, що впроваджують нові технології, у тому числі за рахунок установа державних адресних квот для фінансування капітальних вкладень у наукові розробки зі створення й освоєння нової наукоємної продукції. Ефективна реалізація вищезазначених пропозицій передбачає оновлення нормативної бази витрачання бюджетних коштів (зокрема, у Бюджетному кодексі України слід передбачити необхідність урахування потреби в маневрі ресурсами та гнучкому поєднанні бюджетних і позабюджетних джерел, із яких фінансуються установи науково-освітньої сфери).

Дієвим інструментом зміцнення фінансової безпеки національного господарства є формування ефективної структури джерел фінансування та формування інфраструктури інвестиційно-інноваційного забезпечення. При цьому функція держави за регулювання економічної безпеки національного господарства шляхом використання фінансових механізмів є дуалістичною. З одного боку, держава виступає органом державного управління, з іншого – виконує функції інвестора та фінансиста за рахунок бюджетних коштів. Ринкова економіка може ефективно функціонувати лише за умови існування досконалої грошової системи, яка полегшує економічний розвиток, а не перешкоджає йому. Незаперечним є вплив характеру формування грошової маси як одного з найважливіших елементів фінансової системи на рівень економічної безпеки будь-якої держави.

Із точки зору економіки однаково важливими є і процес, і результат. Процес забезпечення економічної безпеки неможливий без ефективної дії фінансових механізмів, які об'єднують інновації, інвестиції, ринки капіталу, валютні

відносини, бюджетну сферу. Інтегральний показник рівня бюджетної безпеки має істотний зв'язок з оцінками інвестиційно-інноваційної, банківської безпеки, небанківського фінансового ринку, грошово-кредитної, боргової, валютної, фінансової та економічної безпеки. Пряму залежність і найбільший вплив на незадовільний стан бюджетної безпеки спричиняють граничні рівні валютної і боргової безпеки, що в комплексі зі збільшенням зовнішніх запозичень уряду призводить до зростання загального обсягу державного та гарантованого державою боргу до абсолютно небезпечних значень, посилюючи дефолтні ризики.

Бюджетна безпека виступає гарантом державної незалежності України, умовою її прогресивного економічного розвитку та зростання добробуту громадян. Існуюча методологія діагностики бюджетної і фінансової безпеки визначає їх рівень, як низький і небезпечний для національної безпеки загалом. Ситуація ускладнюється тим, що зазначені види економічної безпеки мають тісні діалектичні зв'язки з іншими складниками національної безпеки. Найбільш негативний вплив на стан фінансово-бюджетної безпеки спричиняють граничні індикатори валютної та боргової безпеки. При цьому на державному рівні відсутні дієві заходи щодо підвищення рівня економічної безпеки в Україні.

Для виправлення ситуації на краще необхідно покращувати умови глобалізації України у світове господарство за допомогою розробки нового науково-методичного підходу, що враховуватиме вплив чинників екзогенного й ендогенного походження, які відображають розмір тінізації економіки, боргове та фіскальне навантаження на бюджет, інфляційні процеси й інші показники, які є ключовими для зміцнення економічної безпеки держави.

Важливе значення для зміцнення фінансових механізмів державного регулювання економічної безпеки національного господарства має Угода про фінансування Контракту для України з розбудови держави між Урядом України та Європейською Комісією, що діє від імені Європейського Союзу. Вона встановлює показники результативності, що враховуються під час прийняття рішення щодо надання траншів, і передбачає на безоплатній і безповоротній основі фінансування Державного бюджету в сумі 355 млн євро та підтримку реформ

Уряду за такими напрямками: реформування системи державного управління, зокрема реформа державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, системи надання адміністративних послуг, системи управління державними фінансами, а також посилення боротьби з корупцією; поліпшення доступу до інформації, що становить інтерес для громадськості; завершення конституційної реформи та гармонізація виборчого законодавства [9].

Актуалізація фінансових механізмів державного регулювання економічної безпеки національного господарства передбачає:

– підвищення рівня прозорості та підзвітності у сфері управління державними фінансами (УДФ) шляхом щоквартального оприлюднення на сайті Міністерства фінансів звіту та прес-релізу про результати виконання Плану заходів щодо впровадження Стратегії розвитку системи управління державними фінансами, а також проведення регулярних консультацій із громадськістю та міжнародними організаціями й установами [10];

– завершення гармонізації виборчого законодавства та фінансування політичних партій (у тому числі за рахунок державного фінансування) за допомогою інклюзивного й партисипативного процесу відповідно до рекомендацій ОБСЄ (Організації з безпеки і співробітництва в Європі) [англ. OSCE – Organization for Security and Co-operation in Europe], БДІПЛ (Бюро демократичних інститутів і прав людини) [англ. ODIHR – Office for Democratic Institutions and Human Rights], ГРЕКО (Групи держав проти корупції) [англ. GRECO – The Group of States against Corruption].

У сфері державних фінансів задоволення зростаючого попиту на більш ефективні та менш затратні послуги для громадян і бізнесу на сьогодні є надскладним завданням. Одним з інструментів реалізації цього завдання є широке запровадження ІТ-рішень та автоматизація існуючих процесів, що також сприятиме зниженню впливу людського фактору й корупційних ризиків. Натомість поточний стан засобів технічного забезпечення в органах системи управління державними фінансами не лише суттєво обмежує можливості з упровадження нових функцій та підключення до систем нових користувачів, але і ставить під загрозу виконання поточних функцій та забезпечення ІТ-безпеки. Серед основних причин – постій-

не недофінансування ІТ-потреб та відсутність стратегії управління ІТ-процесами у сфері державних фінансів.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Згідно із проведеним дослідженням можемо зробити такі висновки:

1. Дефініцію фінансової безпеки держави визначено як багатогранну категорію, складову економічної безпеки, яка є індикатором захищеності національних інтересів і створює необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечує її стійкість до фінансових шоків і дисбалансів, гарантує збереження не тільки цілісності та єдності фінансової системи держави, але і її суверенітету. Фінансові механізми державного регулювання економічної безпеки орієнтовані на досягнення збалансованості та якості системної сукупності фінансових інтересів на різних економічних рівнях: держава, регіони, галузі, суб'єкти господарювання, домогосподарства.

2. В умовах євроінтеграції України для регулювання економічної безпеки національного господарства необхідно підвищити рівень прозорості та підзвітності у сфері управління державними фінансами, гармонізувати виборче законодавство й фінансування політичних партій, розширити сферу запровадження ІТ-рішень та автоматизації процесів управління державними фінансами, що існують.

3. Для створення умов ефективного використання фінансових механізмів зміцнення економічної безпеки національної економіки ідентифіковано її зміст за такими ознаками: характер економіки – перехідна; стан економіки – кризовий; ступінь загроз – фактичний; економічний зміст – бюджетна, валютна, боргова, інфляційна.

Перспективами подальших досліджень є розробка пропозицій зі зміцнення галузевих аспектів економічної безпеки України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Матковський А. В. Інноваційно-інвестиційні засади забезпечення економічної безпеки на державному рівні / А. В. Матковський // Вісник Чернігівського державного

- технологічного університету. Сер. : Економічні науки. – 2014. – № 1. – С. 39–43.
2. Онищенко С. В. Системні взаємозв'язки бюджетної безпеки в умовах фінансової глобалізації / С. В. Онищенко // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. : Менеджмент інновацій. – 2016. – Том 24, випуск 7. – С. 237–243.
 3. Канавець М. В. Питання підготовки кадрів у галузі державного управління економічною безпекою: зарубіжний та вітчизняний досвід / М. В. Канавець // Право та державне управління. – 2016. – № 3. – С. 84–91.
 1. Слободянюк Н. О. Інвестиційний складник фінансової безпеки держави / Н. О. Слободянюк // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2017. – Вип. 2–1 (08). – С. 64–69.
 2. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) / О. І. Барановський. – Київ : КНТЕУ, 2004. – 760 с.
 3. Рудик Н. В. Фінансова безпека в системі управління державними фінансами / Н. В. Рудик // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки. – 2014. – Вип. 5(4). – С. 128–133.
 4. Картузов Є. П. Визначення фінансової безпеки підприємства: поняття, зміст, значення і функціональні аспекти / Є. П. Картузов // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 8 (134). – С. 172–181.
 5. Москаль І. І. Ризики і загрози фінансовій безпеці держави в інвестиційній сфері / І. І. Москаль // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Економіка. – 2013. – Вип. 23. – С. 78–82.
 6. Угоди між Урядом України та ЄС щодо допомоги ЄС [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: <http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=29838a36-411d-4e4f-a13d-8bb2ef99ed6e&title=UgodiMizhUriadomUkrainiTas-schodoDopomogis> (дата звернення: 31.05.16). – Назва з екрана.
 7. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 рр. [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2017 р. № 142-р. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-%D1%80> (дата звернення: 28.07.17). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Matkovs'kij, A. V. (2014). Innovacijno-investicijni zasady zabezpechennja ekonomichnoї bezpeki na derzhavnomu rivni [Innovation and Investment Fundamentals for Ensuring Economic Security at the State Level]. *Visnik Chernigivs'kogo derzhavnogo tehnologichnogo universitetu. Serija : Ekonomichni nauki. – Bulletin of the Chernihiv State Technological University: Collected papers. Series: Economic Sciences*, (1), (pp. 39–43) [in Ukrainian].
2. Onishhenko, S. V. (2016). Sistemni vzaemozv'jazki bjudzhetnoї bezpeki v umovah finansovoї globalizacii [System interconnections of fiscal security in the conditions of financial globalization]. *Visnik Dnipropetrovs'kogo universitetu. Serija: Menedzhment innovacij – Bulletin of the University of Dnipropetrovsk: Collected papers. Series: Innovation Management*, (24 (7), (pp. 237–243). DOI: 10.15421/191626 [in Ukrainian].
3. Kanavec', M. V. (2016). Pitannja pidgotovki kadriv u galuzi derzhavnogo upravlinnja ekonomichnoju bezpekoju: zarubizhnij ta vitchiznjanij dosvid [Questions on the training of personnel in the field of public administration of economic security: foreign and domestic experience]. *Pravo ta derzhavne upravlinnja – Law and Public Administration*, 3, 84–91 [in Ukrainian].
4. Slobodjanjuk, N. O. (2017), Investicijnij skladnik finansovoї bezpeki derzhavi [Investment component of financial security of the state]. *Ekonomichnij visnik Zaporiz'koї derzhavnoї inzhenernoї akademii – Economic Bulletin of the Zaporizhzhya State Engineering Academy: Collected papers*, (2–1 (08), (pp. 64–69) [in Ukrainian].

5. Baranovs'kij, O. I. (2004). *Finansova bezpeka v Ukraïni (metodologija ocinki ta mehanizmi zabezpechennja) [Financial security in Ukraine (assessment methodology and mechanisms of provision)]*. – Kyiv : KNTEU. [in Ukrainian].
6. Rudik, N. V. (2014). Finansova bezpeka v sistemi upravlinnja derzhavnimi finansami [Financial Security in the Public Finance Management System]. *Naukovij visnik Hersons'kogo derzhavnogo universitetu. Ser. : Ekonomichni nauki Scientific Bulletin of the Kherson State University: Collected papers. Ser. : Economics*, (5 (4), (pp. 128–133) [in Ukrainian].
7. Kartuzov, Ye. P. (2012), Vznachennja finansovoi bezpeki pidpriemstva: ponjattja, zmist, znachennja i funkcional'ni aspekti [Definition of financial safety of the enterprise: concept, content, meaning and functional aspects]. *Aktual'ni problemi ekonomiki – Actual problems of the economy*, 8 (134), 172–181 [in Ukrainian].
8. Moskal', I. I. (2013). Ryziki i zagrozi finansovij bezpeci derzhavi v investicijnij sferi [Risks and threats to the financial security of the state in the investment sphere]. *Naukovi zapiski Nacional'nogo universitetu «Ostroz'ka akademija». Ekonomika – Scientific notes National University of Ostroh Academy. Economy*, 23, 78–82 [in Ukrainian].
9. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2015), *Ugodi mizh Urijadom Ukraïni ta ES shhodo dopomogi ES Agreements between the Government of Ukraine and the EU on EU assistance*. <http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=29838a36-411d-4e4f-a13d-8bb2ef99ed6e&title=UgodiMizhUriadomUkrainiTasshodoDopomogis> (accessed 31 May 2017) [in Ukrainian].
10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), *Pro shvalennja Strategii reformuvannja sistemi upravlinnja derzhavnimi finansami na 2017-2020 roki – On approval of the Strategy for reforming the public finance management system for 2017-2020*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-%D1%80> (accessed 28 July 2017) [in Ukrainian].

И. О. Стебляноко, доктор экономических наук, доцент; **В. И. Дорошкевич** (Днепропетровский национальный университет имени Олеса Гончара). **Финансовые механизмы государственного регулирования экономической безопасности национального хозяйства.**

Аннотация. Цель исследования – совершенствование финансовых механизмов государственного регулирования экономической безопасности национального хозяйства в условиях евроинтеграции. Предмет исследования – теоретические, методические и практические основы обеспечения национальной безопасности. **Методика исследования.** Методами проведения исследования являются общенаучные приемы анализа и синтеза, системный подход. **Результатом** исследования стало обоснование дефиниции финансовой безопасности государства как многогранной категории, составляющей экономической безопасности, которая является индикатором защищенности национальных интересов, и создает необходимые финансовые условия для стабильного социально-экономического развития страны, обеспечивает ее устойчивость к финансовым шокам и дисбалансам, гарантирует сохранность не только целостности и единства финансовой системы государства, но и его суверенитета. **Практическая значимость результатов исследования.** Установлено, что регулирование экономической безопасности национального хозяйства в условиях евроинтеграции Украины заключается в необходимости повышения уровня прозрачности и подотчетности в сфере управления государственными финансами, гармонизации избирательного законодательства и финансирования политических партий, расширения сферы внедрения IT-решений и автоматизации существующих процессов управления государственными финансами.

Ключевые слова: финансовые механизмы, государственное регулирование, экономическая безопасность, национальное хозяйство.

I. Steblianko, Dc. Econ. Sci., Docent; **V. Doroshkevych** (Oles Honchar Dnipro National University). **Financial mechanisms of state regulation of economic security of the national economy.**

Annotation. The purpose of the study is to improve the financial mechanisms of state regulation of the economic security of the national economy in the context of European integration. The subject of the study is the theoretical, methodological and practical basis for ensuring national security. **Method-**

ology of research. *The methods of conducting the research are general scientific methods of analysis and synthesis, a systematic approach. Findings.* *The result of the study was the substantiation of the definition of the financial security of the state as a multi-faceted category, an integral part of economic security, which is an indicator of the protection of national interests, and creates the necessary financial conditions for a stable socio-economic development of the country, ensures its resistance to financial shocks and imbalances, guarantees the preservation of not only integrity and the unity of the financial system of the state, but also its sovereignty. Practical value.* *The conclusions of the article are aimed at regulating the economic security of the national economy in the conditions of European integration of Ukraine, which consist in the need to increase the level of transparency and accountability in the field of public finance management, harmonization of electoral legislation and financing of political parties, expansion of the sphere of introduction of IT solutions and automation of existing processes of public finance management.*

Keywords: *mechanisms, financial, state regulation, economic security, national economy.*

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ РІВНОВАГОЮ ПІДПРИЄМСТВА НА ЗАСАДАХ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Г. М. СИДОРЕНКО-МЕЛЬНИК, кандидат економічних наук, доцент;
Я. І. ГАЛЕНКО

(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті* полягає в обґрунтуванні теоретичних і практичних засад управління фінансовою рівновагою підприємства на основі формування механізму її забезпечення. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення.* **Результати.** *Узагальнено теоретичні засади формування механізму забезпечення фінансової рівноваги підприємства та окреслено напрями його практичної реалізації в системі фінансового менеджменту.* **Практична значущість результатів дослідження.** *У статті обґрунтовано, що формування механізму забезпечення фінансової рівноваги виступає основою розробки стратегії фінансової стабілізації через підтримку та відновлення фінансової рівноваги, формування ознак адаптивності й оперативності реагування на зовнішні та внутрішні подразники.*

Ключові слова: фінансова рівновага, фінансовий менеджмент, фінансовий механізм.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Розв'язання сучасних проблем економіки, подолання наслідків світової економічної кризи, стабілізація економічного розвитку країни можливі лише за умови стабілізації фінансового стану всіх суб'єктів підприємництва, забезпечення формування передумов стійкості економічного зростання на базі приросту прибутку та нарощення власного капіталу в умовах припустимого ризику. Уміле розпорядження активами й пасивами, оперативне маневрування вільними ресурсами, своєчасне стягнення боргів є запорукою виживання підприємства в умовах сучасного господарювання. Утім, негативно впливати на діяльність суб'єктів господарювання можуть не лише фактори зовнішнього середовища, а й відсутність дієвого механізму управління фінансовою рівновагою.

Нагальною є потреба в поширенні та деталізації функцій фінансового менеджменту, посиленні окремих напрямів управління фінансами, особливо такого як управління фінансовою рівновагою підприємств, адже саме

фінансова рівновага є необхідною умовою майбутнього зростання ринкової вартості підприємства [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед сучасних науковців немає одностайності у визначенні поняття «фінансова рівновага», що обумовлено існуванням різноманітних підходів і методик, які використовуються прибічниками різних шкіл фінансового управління на підприємстві. Слід відмітити праці М. Д. Білик, І. О. Бланка, А. А. Вехоревої, Л. Т. Гіляровської, А. В. Грачова, Т. П. Гудзь, М. О. Кизим, Л. А. Костирко, Л. А. Лахтіонової, Г. В. Савицької, О. О. Терещенка, Т. Є. Унковської. Різноманітність підходів щодо окреслення сутності, значення, чинників формування фінансової рівноваги, виділення методів, моделей її оцінки потребує їх певної систематизації й узагальнення. Це сприятиме розробці дієвого механізму управління фінансовою рівновагою, який можна успішно застосовувати у практиці господарювання підприємств [2].

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування теоретико-методичних аспектів формування меха-

нізму забезпечення фінансової рівноваги підприємства, спрямованого на формування необхідних умов для ефективного менеджменту фінансової стійкості українських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Стан фінансової стабільності безпосередньо пов'язаний із можливістю забезпечення необхідного рівня платоспроможності, тобто здатності підприємства своєчасно та в повному обсязі погашати свої зобов'язання, що в сучасних умовах господарювання є запорукою успішної діяльності й формування позитивного ділового іміджу.

У свою чергу нестійкий фінансовий стан підприємств може призводити до ряду негативних наслідків, що в кінцевому підсумку спричиняє зниження ефективності фінансово-господарської діяльності та становить загрозу фінансовій безпеці підприємства. За твердженням багатьох дослідників, основним індикатором потенціалу фінансової стабільності підприємства є фінансова рівновага. Ідентифікація фінансової рівноваги підприємства на основі її фінансової діагностики виступає специфічним видом інформаційно-аналітичного обґрунтування прийняття управлінських рішень у сфері стратегічного й оперативного фінансового менеджменту.

Фінансова рівновага підприємства – це якість його фінансового стану, яка виявляється у збалансованості трьох його аспектів: ліквідності, ризику та прибутковості [3]. За умов такого фінансового стану відбувається нарощення фінансового потенціалу до рівня, достатнього для покриття потреб сталого розвитку. На цій основі забезпечується зростання ринкової вартості підприємства [4]. Показано стан фінансової системи, що характеризується збалансованістю, зрівноваженістю фінансових показників [5]. При цьому виділяють цільову та нецільову, а також статичну, порівняльно-статичну й динамічну фінансову рівновагу.

Фінансова рівновага потребує узгодження джерел формування та напрямків використання власних фінансових ресурсів, визначення оптимального співвідношення між внутрішніми та зовнішніми джерелами їх формування. Шляхом оптимізації співвідношення між капіталовкладеннями та засобами, що спрямовуються на споживання, досягається відповідність обсягів генерування та споживання власних фінансових ресурсів [6].

У свою чергу, досягнення відповідних пропорцій між вхідними та вихідними грошовими потоками можуть забезпечити поточну фінансову рівновагу, доходами та видатками — прибуткову фінансову рівновагу, джерелами капіталу та структурою майна — структурну фінансову рівновагу [7]. Як агрегований показник фінансова рівновага залежить від ефективності політики формування і розподілу прибутку підприємства, дивідендної та емісійної політики тощо.

Реалізація програми розвитку підприємства обумовлює необхідність управління її фінансовим забезпеченням, що в широкому плані включає фінансову стратегію, фінансову політику щодо окремих аспектів управління фінансовими ресурсами, а також механізми, які забезпечують формування і динаміку необхідних фінансових потоків.

Загальновідомо, що фінансовий механізм – це система управління фінансами, або спосіб впливу на фінансові відносини через фінансові важелі за допомогою фінансових методів. Фінансовий механізм має дві взаємопов'язані сторони: суб'єктивну й об'єктивну. Об'єктивна сторона фінансового механізму виявляється в тому, що він будується відповідно до вимог об'єктивних економічних законів. З іншого боку, фінансовий механізм носить суб'єктивний характер, тому що встановлюється вищим менеджментом підприємства для вирішення завдань, які стоять перед ним на тому або тому етапі розвитку.

Фінансовий механізм можна визначити як спосіб впливу підсистеми, яка включає нормативно-правове, адміністративно-організаційне й інформаційне забезпечення, на фінансові відносини за допомогою важелів і методів, а через них – на виробничо-господарські, фінансові й інвестиційні процеси для забезпечення фінансової рівноваги підприємства.

Фінансовий механізм підприємства припускає значну кількість важелів, інструментів і різноманітні підходи до оцінки наслідків виникнення тих або тих ситуацій. Вивчення фінансового механізму як фінансово-економічної категорії дозволяє так спланувати діяльність підприємства в коротко-, середньо- і довгостроковому періодах, щоб забезпечити одержання підприємством максимально можливого прибутку з мінімальними витратами в умовах мінливості стану ринку.

Прийняття, реалізація та оцінка ефективності управлінських рішень є складовими процесу управління фінансовою рівновагою підприємства, який, доцільно розглядати як сукупність циклічних дій, пов'язаних із виявленням факторів, що впливають на фінансову рівновагу, а також пошуком і виконанням прийнятих фінансових рішень щодо її забезпечення.

Підтримка та відновлення фінансової рівноваги – це завдання реалізації механізму забезпечення фінансової рівноваги в системі менеджменту підприємства, успішне вирішення яких, відповідно, означає попередження та подолання розвитку фінансової кризи.

За Г. П. Скляр, управління фінансовою рівновагою із застосуванням фінансового механізму може досягти необхідного результату лише за поєднання доцільно спрямованого взаємовпливу всіх його елементів. Для цього механізм повинен відповідати таким вимогам:

- налаштованість кожного елемента фінансового механізму на виконання властивого йому навантаження;
- спрямування дії всіх елементів фінансового механізму, який забезпечує інтереси всіх суб'єктів фінансових відносин;
- зворотний зв'язок усіх елементів фінансового механізму різних вертикальних і горизонтальних рівнів;
- своєчасність реакції елементів фінансового механізму вищого рівня на зміни, які відбуваються під впливом елементів нижчого рівня [8].

До основного напрямку підсилення дії важелів, які в змозі забезпечити підприємству підтримання фінансової рівноваги. слід зберегти активне реагування на зміни (здатність швидко реагувати на зовнішні подразники; високий ступінь опору коливанням в економічному середовищі з мінімальними шкодою, зміною або втратою функціональності; здатність відновлюватися [9]) в умовах невизначеності та ризику, турбулентності економіки України. За великої різноманітності й динамічності виробничо-господарської діяльності адаптивність механізму забезпечення фінансової рівноваги до різних змін чинників зовнішнього середовища стає одним з основних критеріїв підтримки стійкого безпечного стану.

Під час розробки альтернативних сценаріїв необхідно не тільки використовувати методи,

засновані на пролонгації в майбутнє тенденцій минулого, але й враховувати виникнення нових факторів на основі якісних методів прогнозування [10].

Отже, узгоджене, цілеспрямоване, взаємодоповнювальне функціонування всіх складових частин фінансового механізму забезпечення фінансової рівноваги є запорукою його ефективного функціонування як сьогодні, так і в майбутньому. Повна фінансова стабілізація досягається за умови, якщо підприємство забезпечило тривалу фінансову рівновагу, збалансування фінансових потреб підприємства та його ресурсів за видами та в часі з метою забезпечення ефективної діяльності. Тому стратегічний механізм захисних заходів має бути спрямовано на підтримку фінансової стабільності підприємства протягом тривалого періоду.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Успішний розв'язок актуальної проблеми сьогодення, а саме формування дієвого механізму забезпечення фінансової рівноваги, дозволить запобігти закріпленню негативних ознак кризового фінансового стану й порушенню умов дотримання фінансової рівноваги, які формуються під впливом чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, а також унеможливить або послабить їх вплив на суб'єкта підприємництва.

Крім того, це дозволить сформувати обґрунтовану фінансову стратегію стійкого розвитку підприємства, у рамках якої окреслити основні засади управління ліквідністю, ризиком і прибутковістю, розробити дієву політику управління формуванням та використанням власних фінансових ресурсів, оптимізації залучення позикового капіталу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антикризове управління : навч. посіб. / [В. Г. Крижановський, В. І. Лапенков, В. І. Лютер та ін.] ; під ред. Є. С. Мінаєва і В. П. Панагушина. – Київ : ПРІОР, 2010. – 432 с.
2. Захарова Н. Ю. Оцінка умов забезпечення і стану фінансової рівноваги аграрних підпри-

емств [Електронний ресурс] / Н. Ю. Захарова. – Режим доступу: http://fbi.crimea.edu/arhiv/2012/nv_6-2012/009zaxarova.pdf (дата звернення: 12.07.2017). – Назва з екрана.

3. Гудзь Т. П. Економіко-математичне моделювання довгострокової фінансової рівноваги підприємства / Т. П. Гудзь // Вісник Хмельницького національного університету. – 2016. – № 6. – С. 60–66.
4. Гудзь Т. П. Формування фінансової рівноваги підприємства: методологічний аспект / Т. П. Гудзь // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – № 7. – С. 8–15.
5. Балабаш О. С. Фінансова стійкість підприємства: її сутність та фактори [Електронний ресурс] / О. С. Балабаш, М. О. Ніколаєнко. – Режим доступу: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1854/1.pdf> (дата звернення: 12.07.2017). – Назва з екрана.
6. Керанчук Т. Оцінка стабільності фінансового стану підприємства [Електронний ресурс] / Т. Керанчук. – Режим доступу: <http://www.soskin.info/ea.php?pokazold=19991087&n=10&y=1999> (дата звернення: 12.07.2017). – Назва з екрана.
7. Куницына С. Ю. Основы финансовой диагностики : учеб. пособие / С. Ю. Куницына, Е. Н. Захарова. – Иркутск : Изд-во БГУ-ЭП, 2005. – 280 с.
8. Сидоренко-Мельник Г. М. Важелі забезпечення фінансової рівноваги підприємства / Г. М. Сидоренко-Мельник // Матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми та перспективи розвитку фінансів у сучасному світі» (м. Полтава, 22–23 жовтня 2015 р.). – Полтава : ПУЕТ, 2015. – С. 221–222.
9. Штембуляк Д. О. Фінансова стійкість підприємства в умовах ринкової турбулентності / Д. О. Штембуляк // Економіка и управление. – 2010. – № 1. – С. 119–123.
10. Решетняк Е. И. Сценарное планирование как инструмент повышения конкурентоспособности предприятия в условиях развивающегося рынка / Е. И. Решетняк, О. А. Иванова // Бизнесинформ. – 2009. – № 4 (1). – С. 103–106.

REFERENCES

1. Kryzhanovskiy, V. H., Lapenkov, V. I., Liuter, V. I. et. al. (2010). *Antykryzove upravlinnia [Anticrisis Management]*. Ie. S. Minaiev & V. P. Panahushchyna (Eds.). Kyiv : PRIOR [in Ukrainian].
2. Zakharova, N. Iu. (2012). *Otsinka umov zabezpechennia i stanu finansovoi rivnovahy ahrarnykh pidpryemstv [Assessment of the conditions of provision and the state of financial equilibrium of agrarian enterprises]*. Retrieved from http://fbi.crimea.edu/arhiv/2012/nv_6-2012/009zaxarova.pdf (accessed 12 July 2017) [in Ukrainian].
3. Hudz, T. P. (2016). Ekonomiko-matematyчне modeliuвання dovhostrokovoi finansovoi rivnovahy pidpryemstva [Economic-mathematical modeling of the company's long-term financial equilibrium]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of Khmelnytsky National University: Collected papers*, (6), (pp. 60–66) [in Ukrainian].
4. Hudz, T. P. (2016). Formuvannya finansovoi rivnovahy pidpryemstva: metodolohichni aspekt [Formation of financial equilibrium of an enterprise: a methodological aspect]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of the economy*, 7, 8–15 [in Ukrainian].
5. Balabash, O. S. & Nikolaienko, M. O. *Finansova stiikist pidpryemstva: yii sutnist ta faktory [Financial sustainability of an enterprise: its essence and factors]*. Retrieved from <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1854/1.pdf> (accessed 12 July 2017) [in Ukrainian].
6. Keranchuk, T. *Otsinka stabilnosti finansovoho stanu pidpryemstva [Assessment of the stability of the financial condition of the enterprise]* (n.d.). Retrieved from <http://www.soskin.info/ea.php?pokazold=19991087&n=10&y=1999> (accessed 12 July 2017) [in Ukrainian].
7. Kunytsina, S. Iu. & Zakharova, E. N. (2005). *Osnovy fynansovoi dyahnostyky [Fundamentals of financial diagnostics]*. Irkutsk : Izd-vo BHUEP [in Russian].
8. Sydorenko-Melnyk, H. M. (2015). Vazheli

zabezpechennia finansovoi rinvnahaу pid-priemstva [Levers for ensuring the financial equilibrium of the company]. Proceedings from *I Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiya "Problemy ta perspektyvy rozvytku finansiv u suchasnomu sviti"* – *International Scientific and Practical Conference "Problems and Prospects for the Development of Finance in the Modern World"*. (pp. 221–222). Poltava : PUET [in Ukrainian].

9. Shtembuliak, D. O. (2010). Finansova stii-kist pidpriemstva v umovakh rynkovoі tur-

bulentnosti [Financial stability of the enterprise in the conditions of market turbulence]. *Ekonomyka i upravlenye – Economy and management*, 1, 119–123 [in Ukrainian].

10. Reshetniak, E. Y. & Ivanova, O. A. (2009). Stsenarnoe planyrovanye kak instrument povisheniya konkurentosposobnosti predpriyatya v uslovyakh razvyvaiushchegosia rynku [Scenario planning as a tool for increasing the competitiveness of an enterprise in a developing market]. *Byznesinform – Businessinform*, 4(1), 103–106 [in Russian].

А. Н. Сидоренко-Мельник, кандидат экономических наук, доцент; **Я. И. Галенко** (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Управление финансовым равновесием предприятия на основе формирования механизма его обеспечения.**

Аннотация. Цель статьи состоит в обосновании теоретических и практических основ управления финансовым равновесием предприятия на основе формирования механизма его обеспечения. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения. **Результаты.** Обобщены теоретические основы формирования механизма обеспечения финансового равновесия предприятия и очерчены направления его практической реализации в системе финансового менеджмента. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что формирование механизма обеспечения финансового равновесия выступает основой разработки стратегии финансовой стабилизации путем поддержки и восстановления финансового равновесия, формирования характеристик адаптивности и оперативности реагирования на внешние и внутренние раздражители.

Ключевые слова: финансовое равновесие, финансовый менеджмент, финансовый механизм.

H. Sydorenko-Melnyk, Cand. Econ. Sci., Docent; **Y. Halenko** (Poltava University of Economics and Trade). **Management by financial equilibrium of enterprise on basis of forming of mechanism of his providing.**

Annotation. Purpose. The aim of the article consists of ground of theoretical and practical government bases the financial equilibrium of enterprise based on forming of mechanism of his providing. **Methodology of research.** The decision of the tasks put in the article is carried out by means of such scientific and special methods of research: analysis and synthesis, systematization and generalization. **Findings.** Theoretical bases of forming of mechanism of providing of financial equilibrium of enterprise are generalized and directions of his practical realization are outlined in the system of financial management. **Practical value.** It is reasonable in the article, that forming of mechanism of providing of financial equilibrium comes forward basis of development of strategy of the financial stabilizing by support and renewal of financial equilibrium, forming of descriptions of adaptively and operation ability of reacting on external and internal irritants.

Keywords: financial equilibrium, financial management, financial mechanism.

ОСОБЛИВОСТІ КОНСОЛІДАЦІЇ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЕРЕДНИКІВ В УМОВАХ РИЗИКОВОГО СЕРЕДОВИЩА

В. М. ШВАЙДАК;
П. П. ЩЕРБАНЬ

(Національна академія управління, м. Київ)

Анотація. Метою роботи є виокремлення особливостей та ризиків у ході процесу інтеграції небанківських фінансових посередників у єдиний конгломерат. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** У рамках даної статті було досліджено особливості процесів об'єднання, консолідації, інтеграції та поглинання небанківських фінансових посередників у єдиний конгломерат. Уточнено безпосередній вплив фінансових посередників на процеси інтеграції між учасниками конгломерату та стратегічні підходи до їх інтеграції. **Практична значущість результатів дослідження.** Проведено аналіз ризиків, що виникають у ході консолідації небанківських фінансових посередників, та встановлено рамки їх ідентифікації.

Ключові слова: небанківські фінансові посередники, інтеграція, консолідація, фінансовий конгломерат, ризики консолідації, поглинання фінансових установ, інформаційне об'єднання.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Становлення міжнародних фінансів останнім часом є визначальним етапом у бізнесовому світі та транснаціональних фінансових процесах світової економіки, завдяки чому відбувається розширення діяльності посередників на фінансових ринках, що дає їм змогу розгорнути структуру та організацію фінансових конгломератів.

У ході розгляду й аналізу статистичних даних фінансових ринків з'ясовано, що головними інструментами вітчизняної регуляторної системи небанківських фінансових посередників (НФП) є пруденційний моніторинг, що об'єднує регулювання та контролінг функціонування фінансових структур як членів посередницької діяльності.

Стартові опції й конкурентні переваги для НФП у рамках об'єднання та інтеграції в єдиний фінансовий конгломерат відбуваються в умовах превентивного регулювання і поділені на забезпечення невід'ємної підтримки платоспроможності, стабільної фінансової діяльності й забезпечення фінансового захисту членів ринку фінансових послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Чисельні наукові дослідження таких авторів як В. Фурман, Т. Ротова, О. Абакуменко, В. Нечипоренко, виділяють основною пропозицією щодо забезпечення стабільного та безперервного розвитку інтеграційних процесів серед структур НФП і страхових компаній таку, що полягає в оперативному забезпеченні ряду способів, які здійснюють комплексне покращення фінансових послуг або продуктового ряду НФП за умови переходу обслуговування на більш широку аудиторію та розвитку точок збуту послуг.

У ході наукових досліджень А. Єрмошенко, Ю. Слепухова, Л. Співак, І. Каракулева, які стосуються недепозитного посередництва фінансової системи та похідних послуг, було з'ясовано, що саме регулювання й контроль взаємозв'язків фінансових структур із споживачами чиниться на базі забезпечення захисту прав клієнтів щодо отриманих фінансових сервісів та інших аспектів структурної взаємодії установ у рамках конгломерату.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою роботи є виокремлення особливостей та ризиків у ході процесу інтегра-

ції небанківських фінансових посередників у єдиний конгломерат.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Під час розгляду тематики інтеграції представників НФП у цілісний фінансовий конгломерат, слід виділити поширення практичного досвіду інтеграційної діяльності НФП за допомогою формування фінансових союзів, яка вимагає змінних способів контролю та регулювання даного процесу.

Слід зазначити те, що повною мірою весь контролінг процесу інтеграції установ НФП проходить через тісний зв'язок між керівними підрозділами, акціонерами й кінцевими бенефіціарами-контролерами НФП, які забезпечують впорядкування та вектор руху процесів ризик-менеджменту. Намагання перейняти якомога більше досвіду світової практики взаємодії різновидів НФП між собою здійснюється через забезпечення стабілізації та запровадження чистоти функціонування в підрозділах контролінгу й моніторингу членів фінансового ринку [2].

Прерогативами даного підходу є різке зменшення повторення основних функцій, швидший інституційний обмін інформаційними даними, якісно збільшена результативність роботи внутрішніх організаційних процесів та вагоме зростання ефективності здійснення ключових функцій інтеграції НФП на базі отриманого досвіду.

Стосовно інтеграції НФП між собою, слід опиратися на прямий вплив фінансових структур на безперервну діяльність фінансового ринку. Страхові компанії на фінансовому ринку піддаються меншому ефекту «зараження», ніж банківські структури, адже було визначено, що саме страхові компанії мають більшу захищеність від кредитного ризику та, зокрема, через менший рівень поточних нормативів ліквідності власних страхових зобов'язань [1, 8].

Прямий вплив інтеграції між посередниками має нівелювати зміни в адекватній діяльності фінансового ринку та бути ідентифікованим за рахунок функціональних даних, серед яких:

- темп приросту пасивів та активів залучених НФП;
- рух капіталу всередині парабанківської, пенсійної та страхової систем;
- темп приросту прямих інвестицій і

нормативних резервів в економічній системі країни;

- обчислення динаміки й коливань страхових премій та виплат.

Нормативні підходи до оцінки поточних станів НФП за взаємної інтеграції чи консолідації між собою не дозволяють ефективно оцінити наслідки такого союзу, основною метою якого, зазвичай, є концентрування клієнтів у рамках однієї фінансової групи та паралельне створення інформаційного об'єднання [3].

Прикладом може виступати ситуація, коли в ході страхування звичайних клієнтів з'ясується потреба у кредитних ресурсах на купівлю техніки чи комерційного автотранспорту з очікуваним зверненням до банку. Нині передбачено включення крос-продажів за напрямом лізингової компанії чи фінансової компанії, що буде здатна надати консультацію першою, не відволікаючись від оформлення страхової послуги.

Отже, вибудова адекватної послідовності поведінки та клієнтського сервісу в рамках формування стратегічної політики НФП є першим етапом, який реалізується в рамках між-інтеграційних процесів НФП. Факторна розбудова відносин виконується в мікросередовищі та є комерційною, таємницею що базується на таких принципах:

- упорядкування фінансових відносин у межах конгломерату НФП;
- проведення взаємозаліків дохідності та ефективних тарифних ставок у рамках групи компаній для подачі актуальних звітів керівництву;
- макетування клієнтських очікувань у рамках групи компаній НФП та обчислення потенціалу максимальної кількості продаж в одні руки;
- концептуальне представлення фінансового менеджменту всередині конгломерату НФП як послідовної методики врахування витрат на залучення одного клієнта та його подальший супровід;
- материнська підтримка з боку акціонерів у міжструктурному середовищі в рамках програми хеджування ризиків НФП [4].

У процесі розгляду стратегій розвитку НФП можна виділити декілька цікавих практичних прикладів, які безпосередньо впливають на функціонування різних сфер управління. Зобразимо огляд стратегій та принципів інтеграції між установами НФП в табл. 1.

Таблиця 1

Стратегічні підходи до інтеграції НФП
[складено автором на основі [1, 7]

Стратегічні підходи до інтеграції НФП	
Стратегія	Визначення
Стратегія зниження витрат	Забезпечення постійного скорочення трат операційної системи
Стратегія сприяння росту	Дана стратегія полягає в зосередженні грошей за допомогою проведення злиття компаній, або їх поглинання
Стратегія диференціації	Проведення фінансових послуг, які є більш цікавими за визначеннями для споживачів
Галузі управління	
Сфера корпоративної культури	Галузь дистрибуції економічних послуг
Формування та управління послугами фінансового менеджменту	Світовий досвід керування інтегрованими установами
Організація структури управління	Визначення цільової аудиторії на ринку

У сфері забезпечення корпоративної культури представники НФП виконують тривіальні задачі з дотримання корпоративних стандартів, єдиної стилістики оформлення документів та системного формату діяльності. Проте біхевіористичні та мотиваційні аспекти діяльності між представниками НФП є досить різними.

На нашу думку, упорядкування корпоративної концепції всередині конгломерату НФП має включати ротації на макрорівні, тобто фахівець у страхуванні повинен орієнтуватися та практично володіти навичками розрахунку недержавного пенсійного забезпечення, інвестиційних процесів чи споживчих кредитів. Принципи взаємозаміни фахівців мають бути реалізовані на всіх рівнях організаційної структури за рівних можливостей.

Небезпека поступового падіння результатів у ході ділових процесів НФП на фінансових ринках може спричинити нездатність до управління цілої системи фінансового конгломерату, а в період збільшення структури конгломерату все частіше постають проблеми щодо здійснення важливих для функціонування управлінських рішень, які без винятків стосуються всіх членів групи компаній. У тому числі це стосується об'єднання всіх попередніх накопичених проблем, у ході чого постає питання ускладнення поділу прав і повноважень як серед персоналу, так і серед керівних осіб холдингової компанії. Слід додати, що всі вищеназвані чинники призводять до проблем зі здійсненням розширення та розвитку фінансового конгломерату на внутрішньому ринку [5].

Уведемо категорію хибного розвитку НФП, яка відображає помилкове сприйняття показників профільної діяльності фінансової установи, зважених на суб'єктивні характеристики зі збільшення ключових індикаторів, у рамках інтеграції та прийняття на баланс портфеля приймача. Кінцева диференціація ефективного портфельного приросту відбувається в середньостроковому періоді до закінчення попередніх зобов'язань, прийнятих установою приймачем у попередньому періоді. Окрім цього, даний підхід включає фактори вибіркості та впливу якісних показників діяльності на розвиток НФП, бо формальні показники, що не приносять та не будуть приносити дохід фінансовому посереднику, по суті, є збитковими через втрату часу, який могло би бути витрачено на активні продажі чи процеси.

Ефективно організовані фінансові конгломерати НФП мають використовувати доробки до своєї стратегії розвитку у вигляді функціональних напрацювань зі сталого розширення своєї діяльності та збільшення її частки на ринку; за умови існування таких типів різкого розвитку конгломератів виникають ризики щодо гіпертрофованого розвитку. Також слід зазначити, що, незважаючи на попередні ризики, існує також можливість виникнення загроз у разі досягання показників лімітів величини даної компанії та взаємозв'язаних із нею відділень.

Саме ризик порушення ліміту величини компанії, що приймає на себе активи НФП, сприяє погіршенню ситуації внаслідок здійснення ділових операцій фінансових конгломератів, які є міжнародними фінансовими інститутами [1].

У ході визначення можливих ризиків стосовно функціонування конгломератів НФП, треба зазначити, що ризики у процесі експансування структур окремих підрозділів і представництв спричиняють різке загострення виникнення повторних транзакційних ризиків із додаванням шансу ризику збільшення ліміту оптимального потенціалу для взаємного інтегрування НФП.

Небезпеки, що безпосередньо стосуються розширення одиниць філіалів та підрозділів компанії, можемо ідентифікувати як ризики відносин у рамках поглинання і об'єднання. Упродовж останніх років такі процеси, як злиття і поглинання фінансових компаній, зокрема НФП, забезпечили собі звання концепції формування світової мережі фінансових конгломератів. Забезпечення та оперативне здійснення таких видів домовленостей є важкими та інколи заплутаними процесами під час проходження етапів технократичних процедур.

Актуальною особливістю практики функціонування НФП у форматі фінансового конгломерату є саме шанс виникнення наслідків розповсюдження ризиків, модерація або підхоплення певного ризику, котрий може суттєво знизити функціонування фінансових структур. Такі ризики зараження можуть виникати у групі різних фінансових структур та переноситися на інші, призводячи до поганих наслідків для бізнесу [3, 5].

Підходячи до питання ризиків, які виникають у процесі консолідації, слід розібратися в даному питанні більш детально. Аналіз ризиків, що виникають у ході консолідації суб'єктів НФП, пропонуємо провести на рис. 1, установивши чіткі рамки їх ідентифікації.

Під час дослідження фінансових ризиків НФП було встановлено, що виникнення, підвищення та розповсюдження ризиків між фінансовими посередниками, які залучені до фінансового конгломерату, спричиняються завдяки процесам міжгалузевої співпраці. Саме базові процеси функціонування фінансових посередників найбільше розповсюджують фінансові ризики, які можуть із легкістю перенестися на інші компанії.

Під час гальмування процесів розвитку структури з'являються процеси, що суттєво знижують ефективність розробки нових схем, стратегій та встановлення, або поліпшення зв'язку між різними підрозділами фінансового конгломерату.

Даний ряд проблем призводить до суттєвої дисфункції результативності бізнес-операцій НФП, які репрезентовані в конгломераті.

Також слід зазначити, що ризики можуть поширюватися як за окремих фінансових посередників, так і за цілого конгломерату.

За статистичними даними, позитивний наслідок забезпечується лише у 30-40 % угод з об'єднання та поглинання НФП.

У процесі укладення договору щодо злиття і поглинання компаній, стратегічні ризики, які існують, виникають під час селекції компанією мети та детального аналізу договору щодо його встановленої вартості й наступних прерогатив [7].

Методичні засади імплементації ефекту поширення ризиків значною мірою залежать від структурної моделі групи фінансових посередників.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Виходячи із проведеного у статті аналізу, бачимо що ризики діяльності фінансових посередників, які містяться у складі фінансового конгломерату, не можуть забезпечувати прямий вплив один на одного. У будь-якому випадку ризики таких видів провокують акціонерів конгломерату в особі материнської або керуючої компанії. Стосовно ризиків у страхових фінансових конгломератах, то вони виникають у певному структурному підрозділі та мають тенденцію частково переноситися на інших фінансових посередників, які містяться в конгломераті.

Отже, фінансові посередники, які є основою небанківських фінансових конгломератів, мають збільшені шанси стати передумовою ризику, що безпосередньо стосується їхньої головної специфіки – кредитування клієнтів у рамках конгломерату, набуття операційних та транзакційних ризиків. У таких випадках кредитний ризик може впливати також на фінансових посередників, забезпечуючи беззаперечний вплив на функціонування фінансового конгломерату.

Стратегія розвитку НФП у рамках процесів консолідації має ґрунтуватися на всебічному забезпеченні виключення загроз для всієї групи компаній, а її окремі складові повинні хеджувати ризики процесу інтеграції на всіх структурних рівнях майбутнього конгломерату.

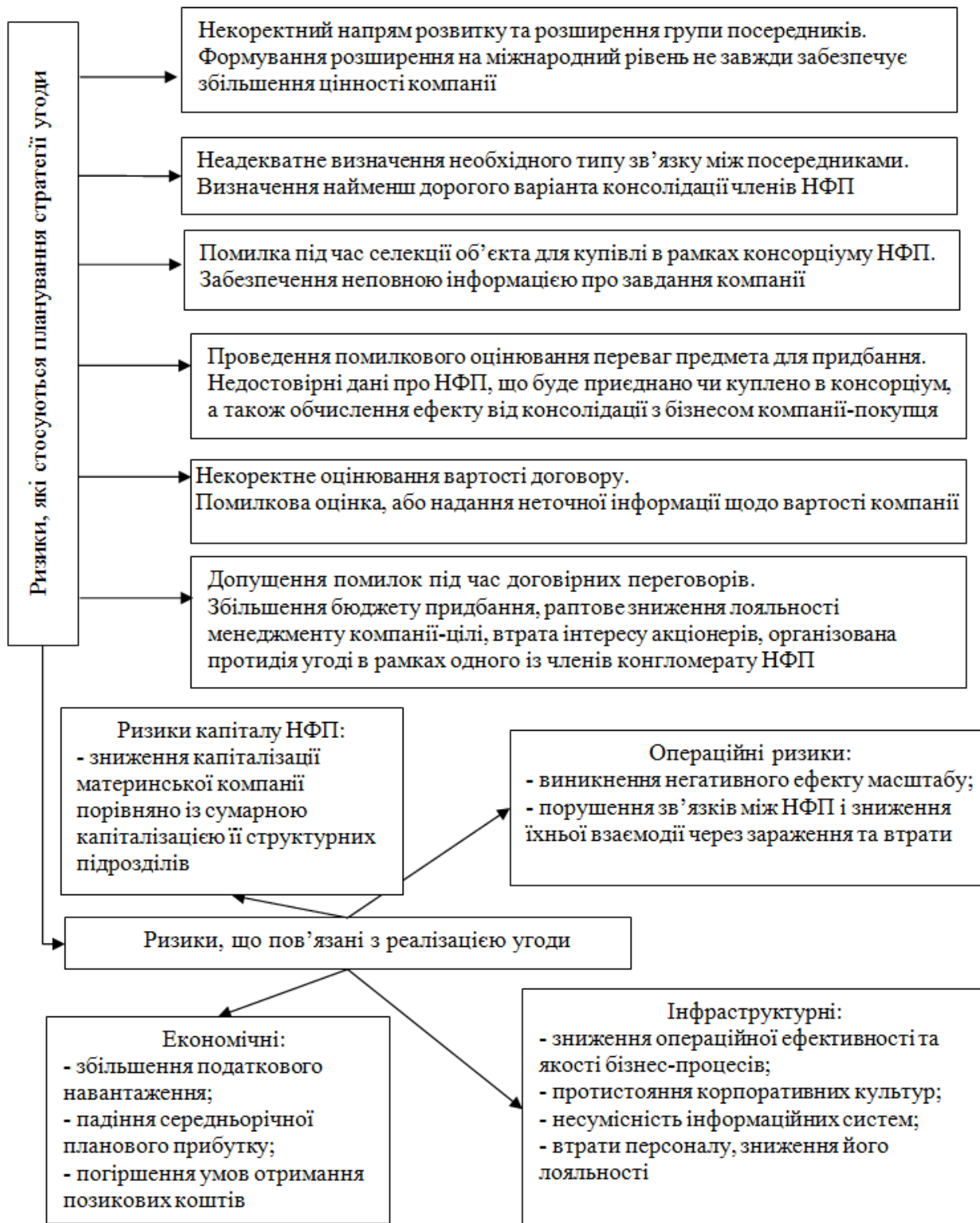

Рис. 1. Ризики, що виникають у ході консолідації суб'єктів НФП
[складено автором на основі [2, 7]

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Єрмошенко А. М. Ризики взаємодії представників банківського і страхового секторів / А. М. Єрмошенко // Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. «Проблеми формування нової економіки XXI століття» (25–26 грудня 2009 р.). – Т. 4. – Дніпропетровськ : Біла К. О., 2009. – С. 62–64.
2. Єрмошенко А. М. Фінансовий конгломерат як модель взаємодії страхових компаній і банківських установ / А. М. Єрмошенко // Механізми підвищення ефективності управління функціонуванням економіки : зб. наук. пр. Донецького державного університету управління. – 2009. – Т. X. – Вип. 118. – С. 51–62.
3. Нечипоренко В. Страховой риск: отдельные вопросы толкования, правового определения, менеджмента / В. Нечипоренко // Финансовые услуги. – 2001. – № 1–2. – С. 38–43.
4. Ротова Т. Проблемы диагностики рисков у різних видах страхування / Т. Ротова // Вісник КНТЕУ. – 2002. – № 1. – С. 70–79.
5. Слепухова Ю. Риск как экономическая категория: распределение и перераспределение рисков в страховании / Ю. Слепухова // Страховое дело. – 2008. – № 9. – С. 52–60.
6. Співак Л. Функціонування та взаємодія банків і небанківських інститутів в Україні / Л. Співак, І. Каракулева // Вісник НБУ. – 2006. – № 7. – С. 46–48.
7. Фурман В. М. Ризики в інвестиційній та фінансовій діяльності страховика / В. М. Фурман // Фінанси України. – 2008. – № 2. – С. 107–114.
- novoi ekonomiky KhKhI stolittia» – II International. science-practice conf. "Problems of the formation of a new economy of the XXI century" (pp. 62–64). – Vol.4. Dnipropetrovsk : Bila K. O. [in Ukrainian].
2. Yermoshenko, A. M. (2009). Finansovyi konhlomerat yak model vzaiemodii strakhovykh kompanii i bankivskykh ustanov [Financial conglomerate as a model of interaction between insurance companies and banking institutions]. *Mekhanizmy pidvyshchennia efektyvnosti upravlinnia funktsionuvanniam ekonomiky : zb. nauk. pr. Donetskoho derzhavnoho universytetu upravlinnia – Mechanisms for improving the efficiency of management of the functioning of the economy: Sb. sciences Donetsk State University of Management: Collected papers, (Vol. 10), (118), (pp. 51–62) [in Ukrainian].*
3. Nechiporenko, V. (2001). Strahovoj risk: ot-del'nye voprosy tolkovaniia, pravovogo opredeleniia, menedzhmenta [Insurance risk: certain issues of interpretation, legal definition, management]. *Finansovye uslugi – Financial services, 1–2, 38–43 [in Russian].*
4. Rotova, T. (2002). Problemy diahnostyky ryzykiv u riznykh vydakh strakhuvannia [Problems of Diagnosis of Risks in Different Types of Insurance]. *Visnyk KNTEU – Bulletin of KNTEU: Collected papers, (1), (pp. 70–79) [in Ukrainian].*
5. Slepukhova, Ju. (2008). Risk kak jekonomicheskaja kategorija: raspredelenie i perezaspredelenie riskov v strahovanii [Risk as an economic category: distribution and redistribution of risks in insurance]. *Strahovoe delo – Insurance business, 9, 52–60 [in Russian].*
6. Spivak, L. & Karakuleva, I. (2006). Funktsionuvannia ta vzaiemodiia bankiv i nebankivskykh instytutiv v Ukraini [Functioning and interaction of banks and non-bank institutions in Ukraine]. *Visnyk NBU – Bulletin of the National Bank of Ukraine, 7, 46–48 [in Ukrainian].*
7. Furman, V. M. (2008). Ryzyky v investytsiinii ta finansovii diialnosti strakhovyka [Risks in the investment and financial activities of the insurer]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine, 2, 107–114 [in Ukrainian].*

REFERENCES

1. Yermoshenko, A. M. (2009). Ryzyky vzaiemodii predstavnykiv bankivskoho i strakhovoho sektoriv [Risks of interaction between representatives of the banking and insurance sectors]. *Materialy II Mizhnar. nauk.-prakt. konf. «Problemy formuvannia*

В. Н. Швайдак; П. П. Щербань (Национальная академия управления, г. Киев). **Особенности консолидации небанковских финансовых посредников в условиях рискованной среды.**

Аннотация. Целью работы является выделение особенностей и рисков в ходе процесса интеграции небанковских финансовых посредников в единый конгломерат. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью следующих общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** В рамках данной статьи были исследованы особенности процессов объединения, консолидации, интеграции и поглощения небанковских финансовых посредников между собой в единый конгломерат. Были уточнены непосредственное влияние финансовых посредников на процессы интеграции между участниками конгломерата и стратегические подходы к их интеграции. **Практическая значимость результатов исследования.** Проведен анализ рисков, возникающих в ходе консолидации небанковских финансовых посредников, и установлено рамки их идентификации.

Ключевые слова: небанковские финансовые посредники, интеграция, консолидация, финансовый конгломерат, риски консолидации, поглощения финансовых учреждений, информационное объединение.

V. Shvaydak; P. Shcherban (National Academy of Management). **Features of non-bank financial intermediaries consolidation in risky environment.**

Annotation. The purpose of the work is to identify the features and risks in the process of integrating non-bank financial intermediaries into a single conglomerate. **Methodology of research.** The solution of the tasks set in the article is carried out with the help of the following general scientific and special methods of research: analysis and synthesis, systematization and synthesis, a dialectical approach. **Findings.** The article was dedicated to the peculiarities of the processes of merging, consolidation, integration and absorption of non-bank financial intermediaries into a single conglomerate or holding company. The direct influence of financial intermediaries on the processes of integration between the conglomerate participants and the strategic approaches to their integration were specified. **Practical value.** The analysis of risks arising in the course of consolidation of non-bank financial intermediaries were described and the scope of their identification was established.

Keywords: non-bank financial intermediaries, integration, consolidation, financial conglomerate, consolidation risks, absorption of financial institutions, information association.

VI. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО Й МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 658.5

РЕАЛІЗАЦІЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ НА ЗОВНІШНЬОМУ РИНКУ ЗА СУЧАСНИХ УМОВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ІНТЕГРАЦІЇ

В. В. ХАЧАТРЯН, кандидат економічних наук, доцент
(Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету)

Анотація. Метою публікації є узагальнення сучасних факторів впливу на підприємницький потенціал підприємств та обґрунтування інструментів управління його реалізацією за умов глобалізації й інтеграції. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких методів: аналізу та синтезу, систематизації, узагальнення та порівняння, діалектичного підходу. **Результати.** Узагальнено результати дослідження ринкових тенденцій глобалізації й інтеграції та їх впливу на можливості формування і реалізації підприємницького потенціалу промислових підприємств. Констатовано, що міжнародний інтеграційний процес є взаємодоповнювальним та узгодженим. Так, під впливом іноземних конкурентів менеджмент підприємств реалізує заходи щодо вдосконалення свого виробничого потенціалу, уможливаючи вихід на міжнародний ринок. Крім того, міжнародна інтеграція сприяє формуванню ефективної ринкової стратегії підприємства. **Практична значущість результатів дослідження.** Побудовано модель формування підприємницького потенціалу за умов глобалізації та міжнародної інтеграції. Зроблено висновок про те, що сучасний етап розвитку економіки вимагає нових підходів до розуміння ефективного функціонування й управління підприємницьким потенціалом, а подальший розвиток промислової галузі передбачає встановлення стійких партнерських зв'язків як між українськими підприємствами, так і зарубіжними партнерами щодо міжнародного інноваційного, науково-технічного співробітництва та забезпечення передумов розвитку підприємницького потенціалу.

Ключові слова: ринок, фактори впливу, глобалізація, інтеграція, кооперація, підприємницький потенціал, механізм управління, розвиток, конкурентоспроможність.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Сучасні ринкові тенденції, глобалізація та інтеграція формують виклики реалізації підприємницького потенціалу українських під-

приємств. Необхідними є нові науково-методичні підходи до оцінки потенційних можливостей і здатностей, управління потенціалом підприємств як на внутрішньому, так і міжнародному ринку, сприяння конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати досліджень проблеми формування й управління сукупним та економічним потенціалом підприємства значною мірою розкриті у працях науковців: О. Альохіна, О. Анісімової, А. Воронкової, О. Гончар, Н. Краснокутської, Е. Лапіна, І. Отенко, І. Репіної, О. Федоніна, А. Череп, М. Шарко та ін. Однак, концепція та науково-методичні підходи щодо формування підприємницького потенціалу не сформовані, не досліджені особливості його реалізації за сучасних трансформаційних змін.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою публікації є узагальнення сучасних факторів впливу на підприємницький потенціал підприємств та обґрунтування інструментів управління його реалізацією за умов глобалізації й інтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Тенденції сучасних ринкових змін характеризуються посиленням конкурентного тиску на вітчизняні підприємства зарубіжних компаній. Продукція українського товаровиробника потребує узгодження і забезпечення відповідності якісних характеристик вимогам світових стандартів. Актуалізуються загрози процесу глобалізаційних змін – існує ймовірність поглинання потужними компаніями [10]. За таких умов специфіка й результативність реалізації підприємницького потенціалу господарських суб'єктів перебуває у прямій залежності від рівня його конкурентоспроможності на внутрішньому та світовому ринку.

Неоднозначним є вплив ринкових глобалізаційних факторів на підприємницький потенціал українських промислових підприємств. Під впливом іноземних конкурентів, що імпортують подібну продукцію, керівники підприємств реалізують заходи щодо вдосконалення свого виробничого потенціалу з метою підвищення рівня якості продукції, забезпечення відповідності вимогам міжнародних стандартів, уможливаючи вихід на міжнародний ринок. З іншого боку, міжнародна діяльність може забезпечуватися тільки конкурентоспроможною продукцією й ефективною ринковою стратегією підприємства. Отже, міжнародний інтеграційний процес є взаємодоповнювальним та узгодженим. Процес ефективної реалізації підприємницького потенціалу на міжнародному ринку є доволі складним. Ефективність міжнародної

діяльності значною мірою визначається інституційно-правовою та економічною підтримкою з боку держави щодо вітчизняних підприємств, розвинутістю ринків ресурсів (праці, капіталу, матеріалів, устаткування тощо), дієвою системою управління потенціалом на підприємстві.

Оскільки в сучасних наукових публікаціях не розроблено чіткої моделі формування підприємницького потенціалу за умов глобалізації та міжнародної інтеграції, на рис. 1 запропонована авторська модель.

Виробничий потенціал підприємства та його ринкові амбіції і ринковий потенціал мають відповідати один одному. Однак, на практиці, організаційно-управлінська складова часто є недосконалою. Менеджменту підприємства не вистачає управлінського досвіду, досвіду діяльності на міжнародному ринку, вміння комерціалізувати інноваційні рішення, запроваджувати й удосконалювати виробництво перспективної продукції і послуг. Тому, ринковий потенціал реалізується не повною мірою. Основними напрямками гармонійного розвитку підприємницького потенціалу й забезпечення конкурентоспроможності є такі: упровадження інновацій, розвиток ділової активності, дотримання вимог стандартів світового рівня для входження на нові ринки з якісною перспективною продукцією; використання передового управлінського досвіду, реалізація маркетингових можливостей для підвищення ефективності діяльності підприємства й розвитку потенціалу.

Глобалізація та міжнародна науково-виробнича кооперація вимагає поступового переходу до інноваційних технологій із метою завоювання провідних позицій на міжнародних ринках. Важливим напрямом економічних перетворень сьогодні є випуск конкурентоспроможної продукції за пропагування ефективного попиту у споживчому й виробничому секторах економіки [1].

Українські промислові підприємства загалом перебувають на периферії процесу міжнародної технологічної інтеграції. В останні роки в цьому напрямку стали помічатися певні позитивні зрушення.

Для вітчизняних промислових підприємств традиційно основними ринками збуту продукції були країни СНД, Росія та, частково, країни далекого зарубіжжя, у яких дуже висока конкуренція. Ряд традиційних зв'язків сьогодні уне-

можливаються через російську інтервенцію і військові події на сході України. З метою утримання положення на ринку збуту промислової продукції і прагнучи завоювати нові сегменти ринку, українські підприємства повинні: здійснювати маркетингові дослідження з вивчен-

ня попиту на продукцію; проводити роботи із проектними організаціями із включення продукції підприємства у проекти будівництва та реконструкції; розповсюджувати рекламу через засоби масової інформації в регіони, на які орієнтується продукція підприємства.

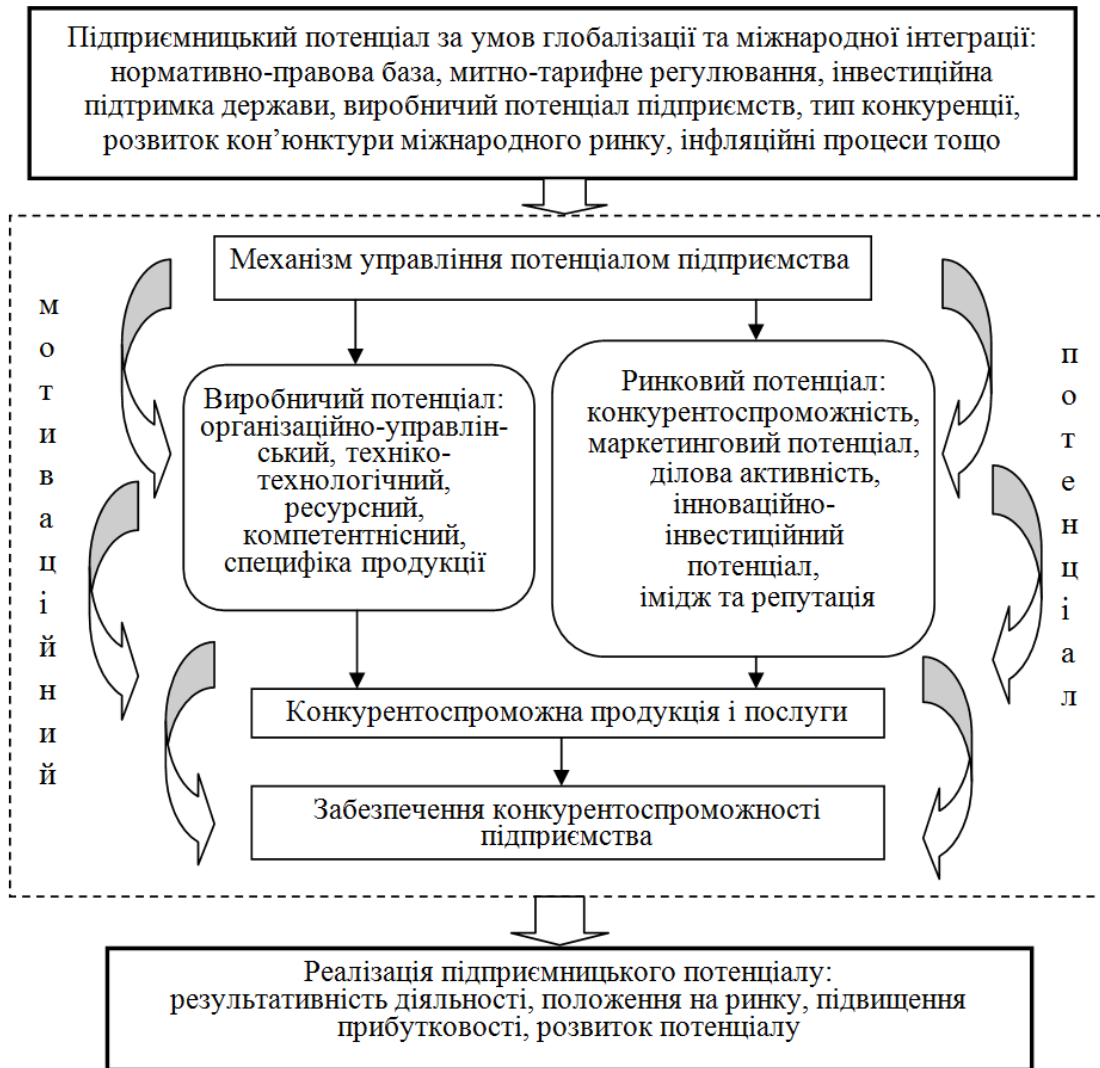

Рис. 1. Модель формування підприємницького потенціалу за умов глобалізації та міжнародної інтеграції [3–5, 7]

З метою випуску конкурентоспроможної продукції і втримання на ринках збуту, необхідно резервувати суму коштів, щоб цілеспрямовано витратити її на технічно обґрунтоване й економічно виправдане придбання нового обладнання. За жорсткої конкурентної боротьби на ринках збуту вітчизняні підприємства не мали можливості підвищувати ціни на свою продукцію адекватно підвищенню цін на матеріали та енергоносії, індексу інфляції, а тому повинні були знаходити шляхи оптимізації

всіх витрат, виключно, за рахунок власних резервів – матеріальних ресурсів, енергоносіїв, накладних витрат. Для можливості проведення гнучкої цінової політики й отримання вигідних замовлень, робота колективів спрямовується на зниження собівартості продукції, раціональне використання ресурсного потенціалу, чим сприяє підвищенню ефективності.

Підвищення ефективності реалізації підприємницького потенціалу на зовнішньому ринку визначається не лише прибутком,

упровадженням у підприємницьку діяльність нових інноваційних типів машин та устаткування, удосконаленням галузевої структури та реконструкцією виробничих процесів, а й удосконаленням територіальної організації галузі через концентрацію виробництва, оскільки українська промисловість значною мірою традиційно залежала від постачання комплектуючих із країн СНД, що склалося ще за часів існування Радянського Союзу. Частка імпортованих компонентів у продукції машинобудування становить близько 39 % (у Франції – 20,5 %, Японії – 14 %, США – 9,5 %) [9].

Отже, глобалізаційні процеси спеціалізації та кооперації виробництва відіграють значну роль у машинобудуванні. Спеціалізація виробництва передбачає концентрацію випуску певних видів продукції в окремих галузях промисловості, на окремих підприємствах та в їх підрозділах, тобто це процес виробництва однорідної продукції або виконання окремих технологічних операцій на підприємствах, в об'єднаннях або галузях. Спеціалізація підприємств є важливою передумовою неухильного підвищення ефективності їхньої господарської діяльності й розвитку підприємницького потенціалу. Поглиблення й розвиток усіх видів спеціалізації підприємств звичайно супроводжуються більш широким застосуванням інноваційної прогресивної технології і високопродуктивного спеціалізованого устаткування, запровадженням комплексної механізації й автоматизації взаємозв'язаних виробничих ланок.

Економічна ефективність спеціалізації й кооперації може формуватись у результаті дієвих організаційно-планових заходів і підвищення технічного рівня виробництва. Ефективність організаційно-планових заходів забезпечується зниженням собівартості внаслідок росту продуктивності праці та зменшення витрат на виробництво одиниці продукції. Основна частка економічного ефекту від спеціалізації визначається підвищенням технічного рівня виробництва та якості продукції, що здійснюються одночасно.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Отже, економічна ефективність спеціалізації та кооперації промислового виробництва визначається створенням сприятливих умов для впровадження ефективних за-

собів комплексної механізації й автоматизації виробництва. Спеціалізація забезпечує більш повне використання діючого устаткування, оскільки будь-яка високопродуктивна машина може бути використана на повну потужність тільки за умови постійного випуску однорідної продукції на основі її уніфікації та стандартизації. На спеціалізованих підприємствах технічний рівень виробництва значно вищий, ніж на універсальних. Тому, подальший розвиток промислової галузі передбачає здійснення стійких партнерських зв'язків як між українськими підприємствами, так і зарубіжними партнерами щодо міжнародного науково-технічного співробітництва та забезпечення передумов розвитку підприємницького потенціалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анисимова О. Н. Оценка стратегического потенциала адаптивного развития промышленных предприятий в зависимости от форм собственности / О. Н. Анисимова, С. Ю. Мусяченко // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності : зб. наук. праць. – Маріуполь : ДВНЗ «ПДТУ», 2012. – Вип. 1, Т. 1. – С. 163–168.
2. Воронкова А. Э. Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация : монография / А. Э. Воронкова. – Луганск : ВГУ, 2000. – 315 с.
3. Гончар О. І. Актуалізація управління потенціалом підприємства за умов євроінтеграції : монографія / О. І. Гончар. – Хмельницький : ХНУ, 2015. – 333 с.
4. Краснокутська Н. С. Структуризація потенціалу підприємства / Н. С. Краснокутська // Вісн. Хмельниц. нац. університету. Сер. : Економічні науки. – 2008. – № 5, Т. 2. – С. 96–102.
5. Лапин Е. В. Экономический потенциал предприятия : монография / Е. В. Лапин. – Сумы : Университетская книга, 2002. – 309 с.
6. Отенко И. П. Стратегическое управления потенциалом предприятия / И. П. Отенко. – Харьков : Изд-во ХНЭУ, 2006. – 256 с.

7. Репіна І. М. Підприємницький потенціал: методологія оцінки та управління / І. М. Репіна // Вісн. Укр. акад. держ. управ. при Президентіві України. – 1998. – № 2. – С. 262–271.
8. Федонін О. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка : підруч. для студ. ВНЗ / О. С. Федонін, І. М. Репіна, О. І. Олексюк. – Київ : КНЕУ, 2004. – 316 с.
9. Череп А. В. Розвиток стратегій промислових підприємств на основі інноваційного спрямування : монографія / А. В. Череп, Ю. М. Краснокутська. – Запоріжжя : ЛІПС, 2014. – 259 с.
10. Шарко М. В. Структуризація входної інформації при формуванні і управленні інформаційним потенціалом підприємств / М. В. Шарко, П. В. Шмудевич // Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції. Вісн. Херсон. нац. техн. університету. – 2013. – № 23 (12), Т. 2. – С. 157–161.
4. Krasnokutska, N. S. (2008). *Strukturyzatsiia potentsialu pidpriemstva* / N. S. Krasnokutska [Structuring the potential of the enterprise]. *Visn. Khmelnyts. nats. universytetu. Ekonomichni nauky – Bulletin of Khmelnytsky Natinal University: Collected papers. A series: Economic sciences*, (5 (II), (pp. 96–102) [in Ukrainian].
5. Lapin, E. V. (2002). *Jekonomicheskij potencial predprijatija* [Economic potential of the enterprise]. Sumy : Universitetskaja kniga [in Russian].
6. Otenko, I. P. (2006). *Strategicheskoe upravlenija potencialom predprijatija* [Strategic management of the enterprise's potential]. Harkiv : Izd. HNJeU [in Russian].
7. Riepina, I. M. (1998). *Pidpriemnytskyi potentsial: metodolohiia otsinky ta upravlinnia* [Entrepreneurial potential: methodology of evaluation and management]. *Visn. Ukr. akad. derzh. uprav. pry Prezydentovi Ukrainy – Bulletin of National Academy for Public Administration under The President Of Ukraine*, (2), (pp. 262–271) [in Ukrainian].

REFERENCES

1. Anisimova, O. N. & Musienko, S. Ju. (2012). *Ocenka strategicheskogo potenciala adaptivnogo razvitija promyshlennyh predpriyatij v zavisimosti ot form sobstvennosti* [Assessment of the strategic potential of adaptive development of industrial enterprises depending on the form of ownership]. *Teoretichni i praktichni aspekti ekonomiki ta intelektual'noi vlasnosti : zb. nauk. prac' – heoretical and practical aspects of economics and telecommunications: Collected papers*, (1 (1), (pp. 163–168) [in Russian].
2. Voronkova, A. Je. (2000). *Strategicheskoe upravlenie konkurentosposobnym potencialom predprijatija: diagnostika i organizacija* [Strategic management of the competitive potential of the enterprise: diagnostics and organization]. Lugansk [in Russian].
3. Honchar, O. I. (2015). *Aktualizatsiia upravlinnia potentsialom pidpriemstva za umov yevrointehratsii* [Actualization of enterprise potential management under the conditions of European integration]. Khmelnytskyi : KhNU [in Ukrainian].
8. Fedonin, O. S., Riepina, I. M. & Oleksiuk, O. I. (2004). *Potentsial pidpriemstva: formuvannia ta otsinka* [Potential of the enterprise: formation and evaluation]. Kyiv : KNEU [in Ukrainian].
9. Cherep, A. V. & Krasnokutska, Yu. M. (2014). *Rozvytok stratehii promyslovykh pidpriemstv na osnovi innovatsiinoho spriamuvannia* [Development of strategies of industrial enterprises on the basis of innovative direction]. Zaporizhzhia: LIPS [in Ukrainian].
10. Sharko, M. V. & Shmulevych, P. V. (2013). *Strukturizacija vhodnoj informacii pri formirovanii i upravlenii informacionnym potencialom predpriyatij* [Structuring the input information in the formation and management of the information potential of enterprises]. *Sotsialno-ekonomichni rozvytok rehioniv v konteksti mizhnarodnoi intehratsii. Visn. Kherson. nats. tekhn. universytetu – Socio-economic development of regions in the context of international integration. Bulletin of Kherson nats tech the university* I Collected papers, (23 (12), (Vol. 2), (pp. 157–161) [in Russian].

В. В. Хачатрян, кандидат экономических наук, доцент (Винницкий торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета). **Реализация предпринимательского потенциала предприятий на международном рынке в современных условиях глобализации и интеграции.**

Аннотация. Целью публикации является обобщение современных факторов влияния на предпринимательский потенциал предприятий и обоснование инструментов управления его реализацией в условиях глобализации и интеграции. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких методов: анализа и синтеза, систематизации, обобщения и сравнения, диалектического подхода. **Результаты.** Обобщены результаты исследования рыночных тенденций глобализации и интеграции и их влияния на возможности формирования и реализации предпринимательского потенциала промышленных предприятий. Констатировано, что международный интеграционный процесс является взаимодополняющим и согласованным. Так, под влиянием иностранных конкурентов менеджмент предприятий реализует меры по совершенствованию своего производственного потенциала, обеспечивая выход на международный рынок. Кроме того, глобализация и международная интеграция способствуют формированию эффективной рыночной стратегии предприятия. **Практическая значимость результатов исследования.** Построена модель формирования предпринимательского потенциала в условиях глобализации и международной интеграции. Сделан вывод о том, что современный этап развития экономики требует новых подходов к пониманию эффективного функционирования и управления предпринимательским потенциалом, а дальнейшее развитие промышленной отрасли предусматривает установление устойчивых партнерских связей как между украинскими предприятиями, так и зарубежными партнерами по международному инновационному, научно-техническому сотрудничеству и обеспечению предпосылок развития предпринимательского потенциала.

Ключевые слова: рынок, факторы влияния, глобализация, интеграция, кооперация, предпринимательский потенциал, механизм управления, развитие, конкурентоспособность.

V. Khachatryan, Cand. Econ. Sci., Docent (Vinnytsia Trade and Economic Institute of Kyiv National Trade and Economics University). **Implementation of entrepreneurial potential of enterprises in the international market in the current conditions of globalization and integration.**

Annotation. The purpose of the publication is to synthesize modern factors of influence on the enterprises entrepreneurial potential and to substantiate the instruments for managing its implementation in the conditions of globalization and integration. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. **Findings.** The results of research of market tendencies of globalization and integration and their influence on the possibility of formation and realization of entrepreneurial potential of industrial enterprises are generalized. It was stated that the international integration process is complementary and coordinated. Thus, under the influence of foreign competitors, enterprise management is implementing measures to improve its production potential, allowing access to the international market. In addition, international integration contributes to the formation of an effective market strategy of the enterprise. **Practical value.** The model of formation of entrepreneurial potential in the conditions of globalization and international integration is constructed. It is concluded that the current stage of economic development requires new approaches to understanding the effective functioning and management of entrepreneurial potential, and further development of the industrial sector involves the establishment of stable partnerships both between Ukrainian enterprises and foreign partners regarding the international innovation, scientific and technical cooperation and provision of prerequisites for the development of entrepreneurial potential.

Keywords: market, factors of influence, globalization, integration, cooperation, entrepreneurial potential, management mechanism, development, competitiveness.

МІЖНАРОДНА ІНТЕГРАЦІЯ І РОЗВИТОК МАРКЕТИНГОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

І. І. ПОЛІЩУК, кандидат економічних наук, доцент
(Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету)

Анотація. Метою статті є аналіз та обґрунтування особливостей формування й управління маркетинговим потенціалом промислових підприємств за умови міжнародних інтеграційних процесів. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких методів: аналізу та синтезу, систематизації, узагальнення та порівняння. **Результати.** Досліджено сучасні тенденції глобалізації та інтеграції. Конкретизовано періодизацію циклів світової глобалізації. Згруповано фактори, які забезпечують результативність і конкурентоспроможність та формують потенціал промислового підприємства. Установлено, що високий рівень різноманітності і складності протиріч та проблем здійснення сучасних соціально-економічних трансформацій підприємства, невизначеність і непередбачуваність змін умов його функціонування обумовлюють стратегічний характер управлінських рішень щодо регулювання процесів розвитку підприємства. Беззаперечним напрямом щодо забезпечення конкурентоспроможності й розвитку є акцентування уваги на маркетингових дослідженнях ринку та на управлінні маркетинговим потенціалом. Конкретизовано елементи маркетингового управління підприємством. **Практична значущість результатів дослідження.** Зроблено висновок, що процеси інтеграції світогосподарських зв'язків посилюють чутливість підприємств до змін ринкового середовища й потребують стратегізації управління маркетинговою діяльністю, забезпечення її ефективності та розвитку маркетингового потенціалу.

Ключові слова: інтеграція, глобалізація, ринок, маркетингова діяльність, маркетинговий потенціал, ресурси, система управління, результативність, конкурентоспроможність, розвиток.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. У сучасних ринкових умовах вищою формою поділу праці стає міжнародна економічна інтеграція. Зростає конкуренція, посилюються невизначеності та ризики. Стійкість положення й успішність ведення бізнесу підприємств – учасників ринку – залежить від розвитку та ефективності реалізації маркетингового потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми управління маркетингом промислових підприємств у своїх працях порушували такі науковці: Л. Балабанова, Є. Голубков, А. Дайан, Ю. Дайновський, Д. Дей, С. Дуглас, Дж. Р. Еванс, Ф. Котлер, О. Кузьмін, Ж.-Ж. Ламбен, М. Окландер, П. Перерва, Є. Попов, А. Череп та ін. Однак, у сучасних наукових

дослідженнях розглядаються тільки окремі аспекти щодо формування маркетингового потенціалу підприємства. Додаткового вивчення потребує коло теоретико-методичних питань щодо оцінювання, реалізації та розвитку маркетингового потенціалу на засадах проактивного управління за сучасних динамічних умов розвитку ринку.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз та обґрунтування особливостей формування й управління маркетинговим потенціалом промислових підприємств за умови міжнародних інтеграційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ринкові умови й зовнішнє середовище ведення бізнесу стають усе

більш складними та мінливими, продукуючи значну кількість невизначеностей і проблем. Завдання управління підприємством ускладнюються й передбачають не лише ідентифікування позитивних і негативних факторів впливу на результативність діяльності, загроз і можливостей, але й запровадження змін в організації бізнесу, орієнтованих на потенційні перетворення навколишнього середовища.

Сучасні інтеграційні процеси характеризують етап глобалізаційних перетворень. У своєму об'єктивному змісті глобалізація об'єднує два пов'язаних, але різних виміри: уніфікацію та інтеграцію. Якщо уніфікація відображає реальну стандартизацію національних культур, яка переважно виявляється в суспільстві у сфері споживчих уподобань, то інтегра-

ція передбачає зміну масштабів історичної суб'єктності, зміну організаційних форм відтворення соціальності [1].

Організаційною формою існування соціуму як надорганічної дійсності є суспільство як самостійна й самодостатня група людей. Процес глобалізації означає, що в майбутньому посилюватимуться процеси укрупнення як у межах окремих країн, так і міждержавної спільноти. Для вирішення глобальних проблем етносоціальні утворення все більше втрачають свою реальну самодостатність.

А. Тойнбі у книзі «Цивілізація перед судом історії» наводить декілька прикладів експансії розвинутих цивілізацій [2]. Загалом, у розвитку світової історії науковці виділяють існування трьох циклів глобалізації (табл. 1).

Таблиця 1

Періодизація циклів процесу світової глобалізації [2–4, 5]

Цикли	Хвиля диференціації	Хвиля інтеграції	Коментар автора
1. Аналітичний цикл (VIII ст. до н. е. – II ст. н. е.)	VIII–IV ст. до н. е. (пік VI–V ст. до н. е.)	III ст. до н. е. – II ст. н. е. (пік – I ст. до н. е. – I ст. н. е.)	Зародження цивілізації
2. Середньовіковий цикл (III–XIII ст.)	III–VII ст. н. е. (пік – V–VI ст. н. е.)	VIII–XIII ст. н. е. (пік – IX–X ст. н. е.)	Становлення економічних устроїв
3. Цикл Нового часу (XIV ст. – до нині)	XIV–XVIII ст. (пік – XV–XVI ст.)	XIX ст. – донині	Розвиток світових економік

Разом із зміною циклів диференціації та інтеграції відбувалась періодична зміна форм економічної, соціальної, культурної та політичної інтеграції, що домінують. У кожному циклі відбувається зародження, розвиток і занепад способу виробництва, який відповідає конкретному типу взаємодії людини та природи й відповідних соціальних, політичних, культурних форм та інститутів.

Сучасна глобалізація за своїми масштабами й наслідками є особливою. Вона відбувається внаслідок експансії західноєвропейської цивілізації, набуває всесвітнього характеру. Крім того, за допомогою новітніх засобів та ІТ-технологій, максимально зближує різні країни й культури. Глобалізація має системний характер, охоплюючи не лише економічні, технологічні, але й політичні, соціокультурні, екологічні аспекти життєдіяльності.

Сучасний етап глобалізації поєднує такі основні аспекти: економічну глобалізацію, глобалізацію техносфери, геополітичну та соціо-

культурну глобалізацію. Глобалізація вносить суттєві зміни як у розвиток усього світу загалом, так і в розвиток локальних економік країн. Відповідно, діяльність окремих суб'єктів господарювання має плануватись та організовуватись з урахуванням основних тенденцій, особливо, на міжнародному ринку.

Вільний усеохоплювальний інформаційний та економічний обмін сприяють розвитку торговельних процесів, посилюють трудову міграцію, прискорюють інноваційні процеси й посилюють конкурентний тиск на українських товаровиробників.

Одночасно ускладнюються умови ведення конкурентної боротьби й актуалізується потреба виходу національних товаровиробників на світовий ринок. Підтримка ж ефективної зовнішньоекономічної діяльності товаровиробників можлива лише за умови зростання їхнього потенціалу. Одним із напрямів такого зростання є розширення інтеграційних процесів бізнесу з частковим пом'якшенням

конкурентної боротьби принципами кооперативності взаємодії. Ці тенденції відбуваються на фоні формування інформаційної економіки знань, якій також властиве певне інтеграційне підґрунтя. Відсутність чітко сформованого нормативно-правового базису формування та функціонування національних інтегрованих структур бізнесу обумовлює потребу орієнтації підприємців на пошук оптимального співвідношення елементів окремих інтеграційних систем підприємницької діяльності з точки зору досягнення їх стратегічного призначення.

Загалом виділяють регіональну й галузеву економічну інтеграцію. Регіональна інтеграція формується за принципом географічної ознаки, а в основі галузевої – загальна сфера міжнародної спеціалізації. Прикладами є: Організація країн-експортерів нафти (ОПЕК), асоціації експортерів кави (SCAE), Асоціація експортерів меду України, чаю, інших товарів. Розвиток регіональної економічної інтеграції як тенденції світового господарства датується серединою ХХ ст. Перші структури були утворені в Західній Європі. Так, у 1957 р. створено Європейське економічне співтовариство (ЄЕС). На противагу йому, у 1959 р. утворилася Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ), яка трансформувалася в Європейський Союз (ЄС).

У межах ЄС вільно переміщуються товари, капітали й послуги, технології й робоча сила, з 1 січня 1998 р. в усіх країнах ЄС введена єдина валюта – євро. Наприкінці 1991 року країни ЄС і ЄАВТ домовилися про створення в Західній Європі «єдиного економічного простору», який би охоплював уже 19 країн із населенням 375 млн осіб. Ще одне інтеграційне угруповання західного світу з'явилося в Північній Америці: у 1989 р. було укладено міждержавну угоду США та Канади про створення зони вільної торгівлі з населенням 270 млн осіб. У 1992 р. до цієї зони приєдналася Мексика.

Крім цих найбільших угруповань, існує ряд інших, до складу яких входять країни та звичайні регіональні економічні угруповання, у яких ще не склалася інтеграція. Розвиток міжнародної торгівлі обумовлює формування галузевих груповань. Їх метою є регулювання світових цін на продукцію галузі й координація розвитку. Галузеві економічні угруповання об'єднують країни з однаковою міжнародною спеціалізацією.

Економічна інтеграція відіграє важливу роль у сучасному світі. Вона допомагає країнам більш раціонально використовувати сировинні, енергетичні, трудові ресурси, удосконалювати міжрегіональні зв'язки, поглиблювати спеціалізацію окремих регіонів, створює сприятливі можливості для розвитку взаємовигідних економічних відносин між країнами.

Пристосування вітчизняних промислових підприємств до змін ринку ускладнюються часто невідповідністю українського інституційно-правового забезпечення ряду міжнародних вимог. Надзвичайно високий рівень різноманіття та складності протиріч і проблем здійснення соціально-економічних трансформацій підприємства, невизначеність і непередбачуваність змін умов його функціонування обумовлюють стратегічний характер управлінських рішень щодо регулювання процесів розвитку підприємства.

Провідне місце в системі категорій, які використовуються для обґрунтування пріоритетів стратегічного управління розвитком підприємства, займають категорії «потенціал підприємства» та «стратегічний потенціал підприємства». Ураховуючи множинність концепцій сутності потенціалу підприємства та різноваріантність опису його складових, сьогодні серед науковців відсутня єдина точка зору щодо головних ознак, за якими слід групувати елементи потенціалу підприємства й конкретизувати його різновиди. Однак, беззаперечним напрямом у процесі формування і розвитку потенціалу є акцентування уваги на маркетингових дослідженнях ринку, а також на формуванні та управлінні маркетинговим потенціалом.

Зростання значущості маркетингового потенціалу обумовлюється сутністю, значенням і функціями маркетингу в господарській діяльності. В економічній літературі існують різні точки зору щодо трактування поняття маркетингової діяльності підприємства та класифікації її видів. У будь-якому випадку маркетинг розглядається як економічний процес, що забезпечує контакт виробника та споживача, сприяє підвищенню ефективності здійснюваних ними транзакцій, зведенню до мінімуму невідповідності між попитом та пропозицією і створює умови для раціональної орієнтації суспільного відтворення.

Загальним для всіх визначень маркетингу, що існують, є орієнтація на покупця, пристосування виробництва продукції до вимог споживача. У зв'язку зі складністю маркетингового процесу, який охоплює всі сторони діяльності підприємства, маркетинг варто розглядати як єдність трьох аспектів: 1) маркетинг як філософська концепція господарювання, відповідно до чого управління підприємством здійснюється згідно з дослідженими та ідентифікованими вимогами ринку; 2) маркетинг – система організації й керування господарською діяльністю підприємства, що заснована на попередньому вивченні стану та перспектив розвитку ринку, а також координації й узгодженні всіх сторін ділової активності підприємства (від розробки технології виробництва, самого продукту – до післяпродажного обслуговування покупців) для забезпечення успішного збуту продукції; 3) маркетинг – комплекс конкретних інструментів (методів, методик, прийомів, способів), за допомогою яких підприєм-

ство вивчає ринкову ситуацію, впливає на ринок і збут власної продукції. Маркетинг дозволяє вирішувати протиріччя між етапами відтворювального процесу, оптимізувати виробничу програму та є основою для збалансованого розвитку ринку товарів і послуг.

Крім того, реалізуючи маркетинговий потенціал підприємства, установлюють і підтримують не лише товарний, але й інформаційний обмін між потенційними учасниками ринкових відносин. Тому найбільшу ефективність забезпечує реалізація концепції інтегрованого маркетингу, яка передбачає проведення не тільки досліджень, пов'язаних із вивченням попиту, збутом і реалізацією продукції, але й конкретизація виробничих можливостей підприємства щодо випуску продукції певної номенклатури.

Фактори, які формують маркетинговий потенціал підприємства в сучасних умовах, представлені на рис. 1.

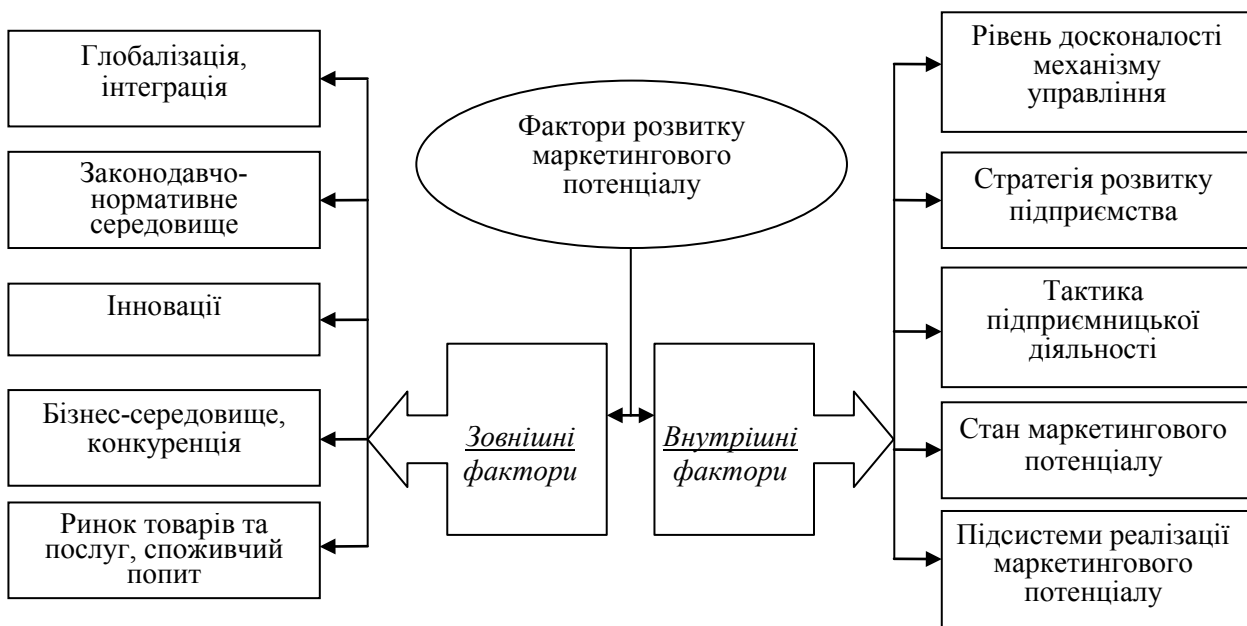

Рис. 1. Фактори розвитку маркетингового потенціалу підприємств

Невід'ємною складовою ринкових відносин, особливо в умовах інтеграційних перетворень, є конкуренція. Для товаровиробників вона виступає зовнішньою силою примусу до неухильного підвищення результативності господарської діяльності, удосконалення асортименту й оптимізації обсягів випуску товарів, інтенсифікації інноваційної діяльності, пошуку та впровадження новітніх технологій і форм організації виробництва.

Необхідність завоювання стійких конкурентних переваг визначає цілі та завдання маркетингової діяльності, реалізації маркетингового потенціалу, до складу яких слід зарахувати: вирішення комплексу проблем у сфері виробництва та збуту продукції, пов'язаних з управлінням якістю продукції, аналізом резервів і пошуком шляхів зниження витрат, вимогами дотримання стандартів, законів та інших норм як на внутрішньому, так і на міжнарод-

ному ринку; вивчення кон'юнктури й розробка заходів впливу на ринок (вивчення попиту, організація збуту, торгівлі, реклами) та ін.

Сучасні інтеграційні ринкові перетворення вимагають посилення дієвості застосування маркетингових принципів організації підприємницької діяльності, формування механізму управління маркетинговим потенціалом. Головними завданнями є: забезпечення максимально гнучкого й ефективного використання всіх видів ресурсів; реалізація можливостей, маркетингових інструментів, підприємницької ініціативи, інноваційних засад; досягнення конкурентоспроможності; ре-

лізація цілей та стратегічних завдань.

Комплексне управління результативністю діяльності й конкурентоспроможністю промислових підприємств у сучасних умовах має здійснюватись на засадах маркетингу. Основні етапи: встановлення чи уточнення цілей, які забезпечують підвищення результативності й конкурентоспроможності; конкретизація завдань; вивчення попиту, обґрунтування товарної, виробничої, цінової, збутової та комунікативної політик у контексті підвищення ефективності й конкурентоспроможності; контроль і мотивація (рис. 2).

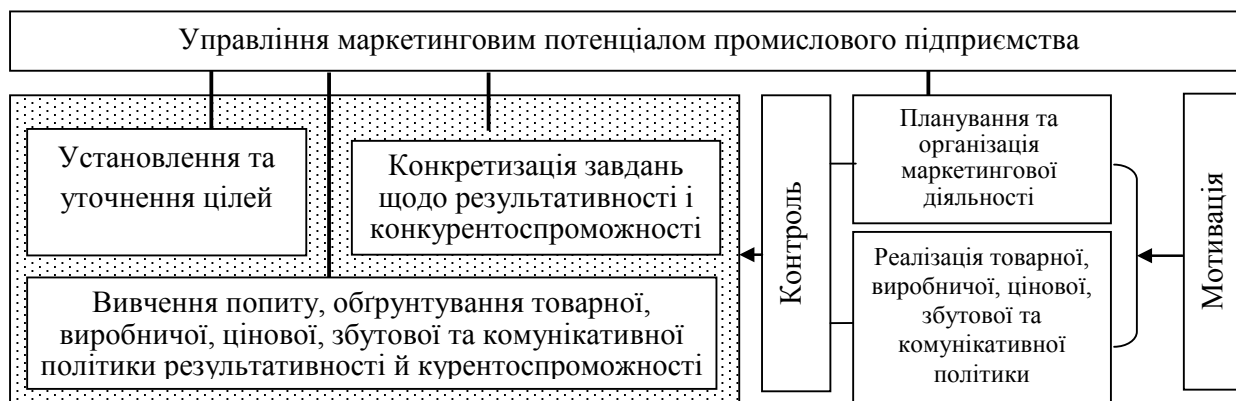

Рис. 2. Елементи маркетингового управління підвищенням результативності діяльності та конкурентоспроможності підприємства

Визначення та уточнення цілей підприємства має ґрунтуватися на усвідомленні його намірів щодо підвищення результативності й конкурентоспроможності із урахуванням можливостей, які було виявлено під час проведення маркетингових досліджень.

Конкретизація завдань залежить від стану ринку, можливостей і головної мети діяльності підприємства.

Вивчення попиту й обґрунтування товарної, виробничої, цінової, збутової та комунікативної політики в контексті підвищення результативності й забезпечення конкурентоспроможності промислових підприємств передбачає: визначення такого асортименту та номенклатури продукції, які б задовольняли попит і вимоги споживачів; прийняття рішень про ширину та глибину асортименту, оцінки конкурентоспроможності товарів різних виробників; формування збутової мережі за рахунок модифікації наявної, створення нових каналів збуту продукції з одночасним використанням старої системи збуту; забезпе-

чення адаптації підприємства до вимог ринку; прогнозування варіантів можливої поведінки конкурентів у відповідь на появу нового підприємства-конкурента; активну рекламну діяльність, що покликана донести до потенційних покупців інформацію про підприємство та його продукцію.

Важливою складовою маркетингового управління діяльністю промислового підприємства є контроль усіх напрямів діяльності: контроль цілей маркетингу щодо підвищення результативності й конкурентоспроможності; контроль організації маркетингу та контроль усіх видів політики в контексті реалізації завдань і досягнення цілей. Наскрізним елементом є мотивація до високопродуктивної діяльності, розвитку маркетингового й сукупного економічного потенціалу.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Отже, процеси глобалізації та інтеграції системи світогосподарських зв'язків надзвичайно посилюють чутливість підпри-

емств до змін ринкового середовища й, у свою чергу, потребують стратегізації управління маркетинговою діяльністю, забезпечення її ефективності та розвитку маркетингового потенціалу.

Виокремлення категорії й акцентування уваги на розвитку маркетингового потенціалу як фундаментальної основи конкурентних переваг підприємства в умовах глобалізації, інтеграції, динамізму ринкового середовища є особливістю сучасного етапу розвитку маркетингової концепції управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жилин Ю. Глобалізація в контексте розвитку сучасної цивілізації / Ю. Жилин // Свободная мысль-XXI. – 2002. – № 4. – С. 27–39.
2. Тойнбі А. Дж. Дослідження історії / А. Дж. Тойнбі. – Київ : Основи, 2004. – 615 с.
3. Космина В. Г. Методологічні контрверзи «Дослідження історії» А. Тойнбі / В. Г. Космина // Український історичний журнал. – 2007. – № 5. – С. 145–157.
4. Павленко Ю. Історія світової цивілізації: соціокультурний розвиток людства : навч. посіб. / Ю. Павленко. – Київ : Основи, 1996. – 128 с.
5. Філософія інтеграції : монографія / за заг. ред. В. Д. Бондаренка, Ф. Г. Ващука. – Ужгород : ЗакДУ, 2011. – 544 с.
6. Старостіна А. О. Маркетингові дослідження. Практичний аспект / А. О. Старостіна. – Київ : Видавничий дім «Вільямс», 1998. – 262 с.
7. Стрій Л. О. Маркетингове управління на рубежі XXI століття: системне дослідження : монографія / Л. О. Стрій. – Одеса : Астропринт, 2000. – 304 с.
8. Фатхутдинов Р. А. Конкуренентоспособность организации в условиях кризиса: экономика, маркетинг, менеджмент / Р. А. Фатхутдинов. – Москва : Маркетинг, 2002. – 892 с.

REFERENCES

1. Zhilin, Ju. (2002). Globalizacija v kontekste razvitijasovremennojcivilizacii [Globalization in the context of the development of modern civilization]. *Svobod. mysl'-HHI – Freedom. thought-XXI*, 4, 27–39 [in Russian].
2. Toynbee, A. Dzh. (2004). *Doslidzhennya istoriyi [History Research]*. Kyiv : Osnovy [in Ukrainian].
3. Kosmyna, V. H. (2007). Metodolohichni kontroverzy “Doslidzhennia istorii” A. Toynbi [Methodological Controversies “Study of History” by A. Toynbee]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Magazine*, 5, 145–157 [in Ukrainian].
4. Pavlenko, Yu. (1996). *Istoriia svitovoi tsyvilizatsii: sotsiokulturnyi rozvytok liudstva [History of world civilization: socio-cultural development of humanity]*. Kyiv : Osnovy [in Ukrainian].
5. Bondarenko, V. D. & Vashhuka, F. G. (Eds.). (2011). *Filosofiya integraciyi [Philosophy of integration]*. Uzhgorod : ZakDU [in Ukrainian].
6. Starostina, A. O. (1998). *Marketynhovi doslidzhennia. Praktychnyi aspekt [Marketing researches. Practical aspect]*. Kyiv : Vydavnychiy dim “Viliams” [in Ukrainian].
7. Strii, L. O. (2000). *Marketynhove upravlinnia na rubezhi XXI stolittia: systemne doslidzhennia [Marketing management at the turn of the 21st century: systematic research]*. Odesa : Astroprynt [in Ukrainian].
8. Fathutdinov, R. A. (2002). *Konkurentosposobnost' organizacii v uslovijah krizisa: jekonomika, marketing, menedzhment [Competitiveness of the organization in a crisis: economy, marketing, management]*. Moscow : Marketing [in Russian].

И. И. Полищук, кандидат экономических наук, доцент (Винницкий торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета). **Международная интеграция и развитие маркетингового потенциала промышленных предприятий.**

Аннотация. Целью статьи является анализ и обоснование особенностей формирования и управления маркетинговым потенциалом промышленных предприятий при условии международных интеграционных процессов. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких методов: анализа и синтеза, систематизации, обобщения и сравнения. **Результаты.** Исследованы современные тенденции глобализации и интеграции. Конкретизировано периодизацию циклов мировой глобализации. Сгруппированы факторы обеспечивающие результативность и конкурентоспособность и которые формируют потенциал промышленного предприятия. Установлено, что высокий уровень разнообразия и сложности противоречий и проблем современных социально-экономических трансформаций предприятия, неопределенность и непредсказуемость изменения условий его функционирования обуславливают стратегический характер управленческих решений по регулированию процессов развития предприятия. Несомненным направлением по обеспечению конкурентоспособности и развития является акцентирование внимания на маркетинговых исследованиях рынка и на управлении маркетинговым потенциалом. Конкретизированы элементы маркетингового управления предприятием. **Практическая значимость результатов исследования.** Сделан вывод, что процессы интеграции хозяйственных связей усиливают чувствительность предприятий к изменениям рыночной среды и требуют стратегизации управления маркетинговой деятельностью, обеспечения ее эффективности и развития маркетингового потенциала.

Ключевые слова: интеграция, глобализация, рынок, маркетинговая деятельность, маркетинговый потенциал, ресурсы, система управления, результативность, конкурентоспособность, развитие.

I. Polishchuk, Cand. Econ. Sci., Docent (Vinnytsia Trade and Economic Institute of Kyiv National Trade and Economics University). **International integration and development of marketing potential of industrial enterprises.**

Annotation. The purpose of the publication is to analyze and justify the peculiarities of the industrial enterprises marketing potential formation and management under the conditions of international integration processes. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following methods: analysis and synthesis, systematization and generalization. **Findings.** The modern tendencies of globalization and integration are investigated. The periodization of cycles of global globalization is concretized. Factors ensuring effectiveness and competitiveness are grouped and which form the potential of an industrial enterprise. It is established that a high level of diversity and complexity of contradictions and problems of modern socio-economic transformations of the enterprise, uncertainty and unpredictability of changes in the conditions of its operation determine the strategic nature of management decisions to regulate the development of the enterprise. Unquestionable direction to ensure competitiveness and development is to focus on market research and market management of marketing potential. Elements of marketing management of the enterprise are specified. **Practical value.** The conclusion is made that the processes of integration of economic relations strengthen the sensitivity of enterprises to changes in the market environment and require the strategic management of marketing activities, ensuring its effectiveness and development of marketing potential.

Keywords: integration, globalization, market, marketing activities, marketing potential, resources, management system, efficiency, competitiveness, development.

VII. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

УДК 004:330.341

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ СВІТОВОЇ ІНДУСТРІЇ ЗБОРУ ТА ОБРОБКИ ДАНИХ ЯК СКЛАДОВОЇ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

М. В. ПОЛЯКОВ, кандидат економічних наук, доцент

(Національний університет водного господарства та природокористування, м. Дніпро)

Анотація. *Мета* дослідження полягає у виокремленні основних елементів, характеристик та особливостей становлення індустрії збору й обробки даних (ІЗОД) у глобальній економіці знань. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою методів систематизації та узагальнення. Результати.* У статті уточнено сутність глобальної економіки знань. Визначено елементи, характеристики й особливості становлення індустрії збору й обробки даних як складової світового господарства. **Практична значущість результатів дослідження.** *Сформульовано пропозиції щодо розвитку цієї індустрії на світовому рівні, підтримуючи перехід до економіки знань.*

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, економіка знань, Інтернет, світовий ринок, міжнародні економічні відносини.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у другій половині ХХ ст. і в останні роки призвів до значних змін в економіці. Вона стала інформаційно-інтенсивною, цифровою, іншою за структурою, функціонуючою в межах єдиного інформаційного простору. ІКТ дозволили акумулювати й обробляти дані (інформацію) та за рахунок цього генерувати більш-менш об'єктивні знання про реальність, що нас оточує. Це стосується як науково-технічних знань (обробка даних є части-

ною науки), так і соціогуманітарних знань, що робить ІКТ частиною економіки знань, окрім забезпечення інформаційного обміну.

З огляду на це, постає питання про розгляд індустрії збору й обробки даних (ІЗОД), де мова йде про великі обсяги різноманітних даних (у першу чергу, це стосується мережі Інтернет).

Перехід до економіки знань відбувається в контексті глобалізаційних процесів. З певних точок зору може розглядатись поява глобальної економіки знань. Це пов'язано зі становленням ІЗОД на основі світового інформаційного простору, який формується Інтернетом. ІЗОД стає

новим елементом світового господарства, створюючи нову сферу міжнародних економічних відносин, вплив якої постійно зростає. Це робить тему статті вельми актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади дослідження економіки знань були закладені всесвітньо визнаними вченими: А. Даунсоном, П. Друкером, Ф. Махлупом, Р. Солоу, Ф. фон Хайєком, М. Шелером та ін. Нині ці дослідження продовжують такі провідні вчені, як Б. Годін, Дж. Мокір, В. Пауел, К. Сміт, К. Снеллман та ін. Значний внесок у дослідження сутності й особливостей економіки знань зробили українські економісти, зокрема: Г. Андрюшук, В. Геєць, А. Жарінова, О. Захарова, І. Каленюк, В. Семиноженко, Л. Федулова, І. Ханін. Хотілось би зупинитись на окремих дослідженнях, які заклали основу цієї статті. Важливість ІКТ у розвитку економіки знань обґрунтували в роботах учені: Ф. Ейн Дор, М. Каннінгам і П. Каннінгам [3], М. Мейрс, К. Раман [2], І. Секі [1]. У роботі І. Ханіна визначено інституційні передумови функціонування інформаційного простору економіки, що формує основи створення індустрії збору та обробки даних [4]. Можливості створення таких інфраструктур, як міжнародні системи, визначено на підставі роботи В. Білозубенка [5]. Важливість ІКТ у сучасній економіці та напрямки їх застосування, а також становлення нової «економіки даних» обґрунтовано у роботах [6, 7]. Досвід ЄС доводить, що це набуває міжнародно-політичного виміру [8]. Ці дослідження підтверджують важливість завдань підвищення ефективності ІКТ, урахуваючи специфіку економіки знань. Новий етап використання ІКТ в економіці характеризується збільшенням уваги до роботи з даними, які розглядаються як джерело інновацій і фактор оптимізації [9, 10].

У сучасній науці набирають оберти дослідження технологій **Big Data в контексті процесів цифровізації та цифрової трансформації економіки, становлення так званої «економіки даних»**. Однак поки не ставиться важливе завдання дослідження особливостей становлення ІЗОД (індустрії Big Data) на міжнародному рівні, хоча за своєю суттю вона є глобальною через потребу у знаннях та формування світового інформаційного простору на основі Інтернету. Принципово розглядати ІЗОД як складову глобальної економіки знань, хоча й

ця важлива сутність не є вичерпно вивченою і поясненою.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження – виокремити основні елементи, характеристики й особливості становлення ІЗОД у глобальній економіці знань.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У рамках глобального інформаційного простору у сфері економіки знань формується світова ІЗОД як нова складова світового господарства, привнесена бурхливим розвитком ІКТ. Отримання й обмін даними стають додатковим (найчастіше новим) предметом міжнародних економічних відносин, а згадана індустрія – сектором економіки, що глобалізується, і, відповідно, окремим об'єктом досліджень. З ІКТ з'явилася можливість збору, накопичення та обробки великих обсягів даних, найчастіше оцифрованих, що може застосовуватися в науковій та аналітичній сферах. Окрім розвитку математичних методів (що спостерігалось і раніше), виникли технічні можливості (швидкість і потужність обчислень, сміність пам'яті та ін.), способи автоматичного отримання різних типів даних із багатьох джерел (прилади, датчики, супутникові знімки, цифрові фотографії та відеоматеріали, GPS-сигнали, транзакції в Інтернеті та ін.). Також у контексті широкого застосування комп'ютерної техніки почало проводитися оцифрування історично накопиченої інформації.

У сучасній економіці дані стають фактором інновацій, управління (у частині інтелектуалізації, прийняття рішень, оптимізації процесів і структур), конкуренції (і набуття додаткових конкурентних переваг), невід'ємною частиною створення вартості (та початком ланцюжка її створення) [8–10].

Обробка даних пов'язана з використанням методу Data Mining, під яким розуміється зв'язування різноманітних і неоднорідних даних, аналіз і виявлення в них логічних, прихованих, раніше невідомих, нетривіальних закономірностей або шаблонів на основі перевірки заздалегідь сформульованих гіпотез. Також ІЗОД розкривається терміном Big Data, який описує сукупність технологій, спеціальних програмних засобів, методів і прийомів для комплексного й автоматизованого збору, зберігання і забезпечення обробки великих масивів даних.

Цифровізація економіки, яка охопила всі сфери життя, зажадала розвитку методів роботи з даними. Big Data використовуються в різноманітних галузях: сільське господарство, енергетика, промисловість (фармацевтика, металургія, машинобудування), транспорт, фінансовий сектор (банки та страхові компанії). Усе більш широко досліджуються дані в соціальній сфері, боротьбі зі злочинністю, під час розробки державної політики. Data Mining і Big Data утворюють напрямок, що швидко розвивається та тісно пов'язаний із сучасними технологічними трендами (штучний інтелект, четверта промислова революція).

Перетворення обробки даних у джерело знань і складову технологій робить Data Mining і Big Data складовими економіки знань. Збір, зберігання і обробка даних знаходять самостійне місце в новій економічній системі. Розгляд ІЗОД заснований на виокремленні: нової сфери та видів економічної діяльності; нових видів послуг; нових видів програмних засобів, що розробляються для економіки; ринку

даних (різного рівня обробки); нових навиків, категорії фахівців (data scientist, data analytics); нового сегмента ринку праці; нової наукової галузі (data science). З поширенням мережі Інтернет ця індустрія набула глобального характеру. Глобальність також обумовлена «ліквідністю» знань. Застосування Data Mining і Big Data в науці активізувало міжнародне співробітництво у сфері обробки даних. У сучасній індустрії обробки даних підвищені вимоги пред'являються до автоматизації та технологічності. Основними елементами індустрії збору й обробки даних є: технічна інфраструктура; програмні засоби, що забезпечують обробку даних; сектор послуг зі збору, зберігання, обробки даних; джерела («власники») даних; спеціальні інформаційні платформи для управління даними; обчислювальні центри, лабораторії, хмарні сервіси; сегмент ринку праці, де здійснюється найм фахівців; система підготовки фахівців, центри компетенцій; професійні спільноти й мережі; інноваційні центри Big Data. Характеристики світової ІЗОД представлені на рис. 1.

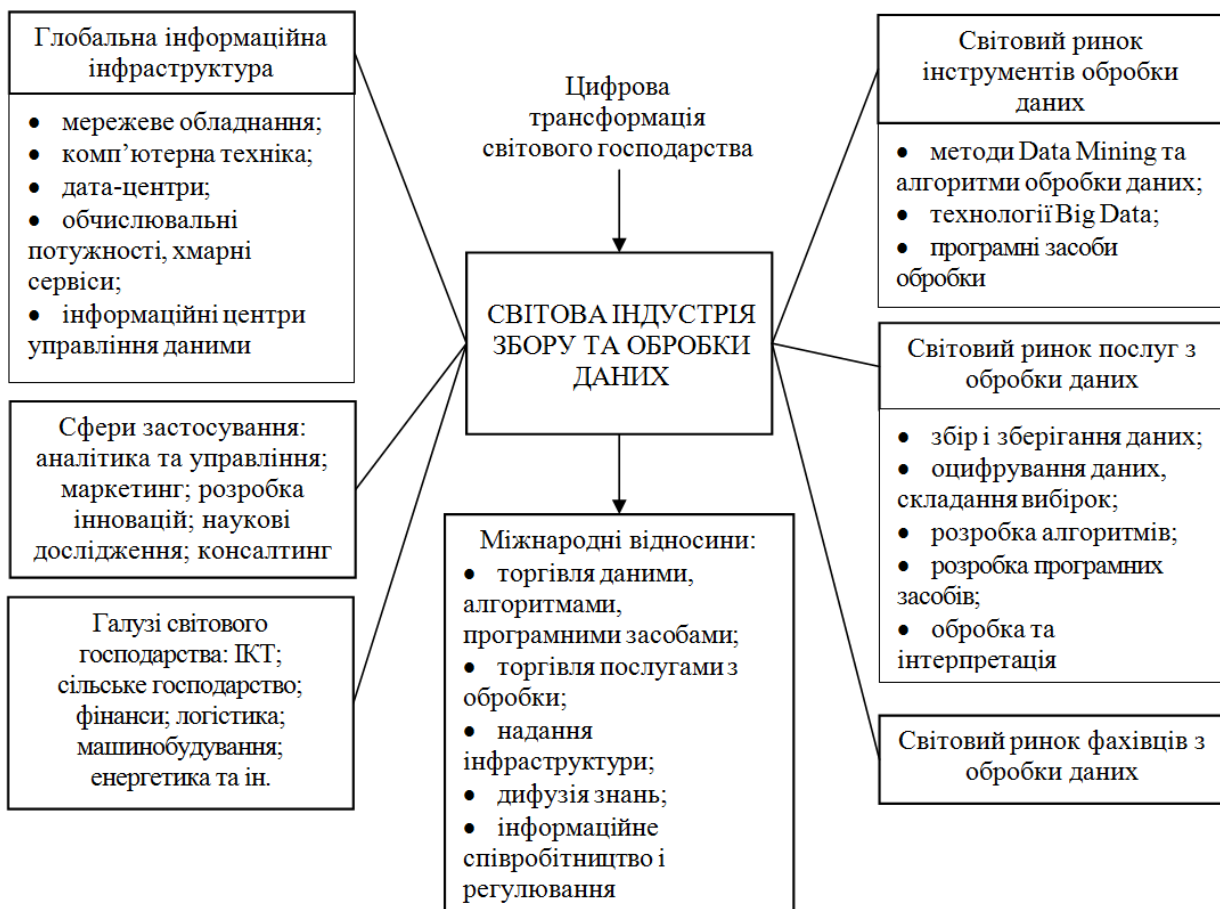

Рис. 1. Характеристики світової індустрії збору й обробки даних

Загалом, індустрію збору й обробки даних можна розглядати на декількох рівнях: глобальний; міжнародний (перш за все, на рівні інтеграційних організацій); національний; регіональний (на рівні національних регіонів); галузевий, секторальний (наприклад, приватний і державний сектори, малий і середній бізнес, експортний сектор та ін.), кластерний; корпоративний, у тому числі в рамках міжнародного бізнесу.

ІЗОД у світовому господарстві набуває власного значення і трендів розвитку. Її вплив посилюється. За оцінками експертів International Data Corporation (IDC) в період 2015–2020 рр. [11]: 1) середньорічний темп зростання ринку технологій та послуг Big Data становитиме 22,6 % і досягне 58,9 млрд дол. США; 2) середньорічний темп зростання доходу від інфраструктури Big Data становитиме 20,3 % і досягне 27,7 млрд дол. США; 3) середньорічний темп зростання доходу від програмного забезпечення Big Data становитиме 25,7 % і досягне 15,9 млрд дол. США; 4) середньорічний темп зростання виручки від послуг Big Data (професійних і допоміжних послуг) становитиме 23,9 % і досягне 15,2 млрд дол. США. Загалом, експерти IDC заявляють, що світові доходи від Big Data й бізнес-аналітики виростуть зі 130,1 млрд дол. США у 2016 р. до понад 203 млрд дол. США у 2020 р. за сукупного середньорічного темпу зростання 11,7 % [12].

Слід виділити кілька аспектів побудови такої індустрії, які переплітаються в єдиному світовому процесі, а саме: 1) підприємницький, пов'язаний із розширенням застосування технологій Big Data бізнесом; 2) інфраструктурно-технічний, пов'язаний із розвитком необхідної для збору й обробки даних інфраструктури, розглядаючи її на національному та світовому рівнях; 3) інституційний, а саме створення необхідних правових інститутів і міжнародних організацій, що регулюють діяльність у сфері даних; 4) управлінський, пов'язаний із використанням Data Mining і Big Data в якості фактору управління; 5) інтелектуальний, пов'язаний із розвитком математичних алгоритмів і спеціального інструментарію; 6) соціальний, пов'язаний зі сприйняттям нових технологій, поширенням навиків, підготовкою фахівців; 7) інвестиційний, пов'язаний із вкладенням інвестицій у сферу Big Data, охоплюючи всі складові ін-

дустрії. Для функціонування такої індустрії необхідна ініціація джерел даних, яка полягає в залученні даних в економічний оборот і перетворенні їх на предмет відносин купівлі-продажу. Активно розвивається ринок даних із рядом сегментів.

Питання про створення цілісної індустрії роботи з великими обсягами даних ставиться в рамках національних стратегій. У розвинених та успішних країнах, що розвиваються, проводиться спеціальна політика розвитку ІЗОД. Інтеграція національних індустрій роботи з даними є частиною процесу економічної інтеграції. Розвиток ІЗОД на міжнародному рівні підтримується рядом міжнародних організацій (ЄС, АСЕАН, ЮНСІТРАЛ) і спеціальними організаціями (Альянсом дослідження даних, консорціумом Big Data Value Association, Транс'європейською інформаційною мережею).

У рамках глобального інформаційного простору індустрія роботи з даними тісно пов'язана з рядом сфер генерування, поширення та використання знань (рис. 2).

Базовим у розвитку ІЗОД є інфраструктурний аспект, охоплюючи: центри обробки даних (дата-центри), центри обміну трафіком; хмарні платформи; цифрові бібліотеки й каталоги; мережі, які об'єднують центри обробки даних, національні архівні центри тощо; системи розподілених (паралельних) обчислень; мережі, які об'єднують наукові організації, інформаційні центри, національні служби архівів; платформи й мережі, які об'єднують дослідників даних; установи й компанії, що створюють ресурси для управління даними; інструменти для візуалізації, аналізу, структурування, зберігання і транспортування даних.

Особливостями агломерації обчислювальних потужностей під час обробки даних є: використання альтернативних джерел енергії; локалізація в центрах із високим рівнем політичної стабільності й безпеки; розвиток великих і потужних дата-центрів із відповідною інфраструктурою як прояв економії на масштабі; фокусування уваги на контролі за даними з боку держав.

Очевидно, що в умовах становлення економічних знань індустрія збору й обробки даних стала невід'ємним елементом світового господарства. Задоволення інформаційних потреб, що зростають, вимагає розвитку цієї індустрії, особливостей її інфраструктурної складової.

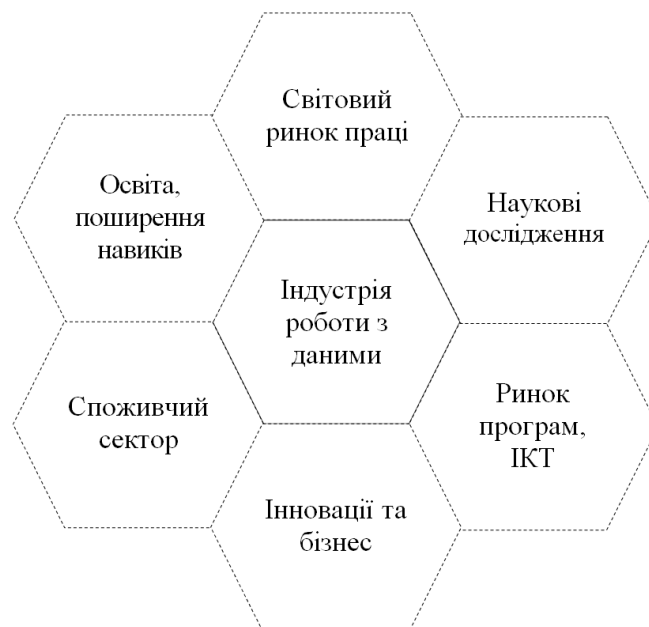

Рис. 2. Позиція світової індустрії збору й обробки даних у глобальному інформаційному просторі

Уважається за необхідне реалізувати комплекс заходів щодо розвитку світової індустрії збору й обробки даних із різних напрямів:

- узгодження та «інтеграція» національних ініціатив у сфері розвитку інфраструктури обробки даних, особливо для наукових досліджень;
- удосконалення міжнародних інститутів, що регулюють діяльність у сфері отримання та обробки даних, прийняття міжнародного кодексу поведінки у сфері дослідження даних;
- розвиток спеціальних міжнародних організацій, які займаються вирішенням проблем розвитку індустрії збору й обробки даних, а також науки про дані;
- нарощування технічних ресурсів для створення міжнародних мереж обробки даних у сфері науки;
- створення міжнародних центрів компетенцій у сфері аналізу даних, які сприяють співробітництву, надають послуги технологічного й наукового консалтингу, професійної обробки даних, захисту даних, міксації наборів даних та ін.;
- створення міжнародних галузевих центрів аналізу даних (медицина, екологія, безпека, природокористування, космос та ін.), що володіють потужностями для акумулювання даних (дата-банки) і розрахунків, які сприяють галузевій співпраці;

- створення міжнародних платформ у сфері аналізу соціальних даних, відкритих даних, управління розвитком міст;
- розвиток системи підтримки великих міжнародних науково-дослідних проєктів у частині збору та обробки даних;
- активізація співпраці у сфері розробки інтелектуальних рішень для місцевих громад і сектора безпеки, міст;
- створення (в рамках системи міжнародних організацій) механізмів просування ініціатив у сфері Big Data на національний рівень (програми, форуми), сприяння ухваленню комплексних національних стратегій розвитку індустрії роботи з даними та їх вдосконалення в частині міжнародного співробітництва;
- розширення багатостороннього співробітництва у сфері розвитку інформаційної інфраструктури, стандартизації;
- сприяння розвитку міжнародних професійних співтовариств у сфері дослідження даних;
- удосконалення міжнародних проєктів інформатизації у сфері науки, освіти, логістики, соціальної мобільності тощо в частині збору та обробки даних;
- стимулювання краудсорсингу у сфері даних;
- формування системи моніторингу захисту даних та інтелектуальної власності в цій сфері.

На національному рівні, з точки зору окремої країни, можливо говорити про необхідність формування широкої національної інноваційної мережі Big Data (або Data Analytics), яка є організуючим елементом цифрової економіки. Побудова такої мережі має відповідати вимогам і забезпечувати цифровий суверенітет у сучасній глобальній економіці. У той же час повинні передбачатися механізми (канали) інтеграції цієї національної мережі у світову індустрію, охоплюючи питання збору, обробки, купівлі-продажу даних.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Отже, глобальна економіка знань є новою сутністю, що пояснює еволюцію світового господарства. Складовою економіки знань на світовому й національному рівнях стає ІЗОД, що має специфічні елементи, характеристики й функції, пов'язані з отриманням знань. Становлення і розвиток ІЗОД має бути окремим предметом міжнародних економічних досліджень. У перспективних роботах передбачається проаналізувати параметри сучасної світової ІЗОД, зокрема дата-центрів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Cunningham P. **Information and Communication Technologies and the Knowledge Economy** / P. Cunningham, M. Cunningham [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iospress.nl/bookserie/information-and-communication-technologies-and-the-knowledge-economy> (дата звернення: 8.06.17). – Назва з екрана.
2. Ein Dor Ph. **Information Technology Industry Development and the Knowledge Economy: A Four Country Study** [Електронний ресурс] / Ph. Ein Dor, M. Myers, K. S. Raman. – Режим доступу: <http://www.igi-global.com/chapter/information-technology-industry-development-knowledge/23518> (дата звернення: 8.06.17). – Назва з екрана.
3. Seki I. **The Importance of ICT for the Knowledge Economy: A Total Factor Productivity Analysis for Selected OECD Countries** [Електронний ресурс] / I. Seki; **International Conference on Emerging Economic Issues in a Globalizing World**, Dzmir. – 2008. – Режим доступу: <http://eco.ieu.edu.tr/wp-content/proceedings/2008/0804.pdf> (дата звернення: 8.06.17). – Назва з екрана.
4. Ханін І. Г. Інституційні передумови функціонування інформаційного простору національної економіки / І. Г. Ханін. – Донецьк : АРТ-ПРЕС, 2012. – 270 с.
5. Білозубенко В. С. **Інноваційна система ЄС: методологія та тенденції розвитку** : дис. ... докт. екон. наук : 08.00.02. / В. С. Білозубенко – Донецьк, 2012. – 486 с.
6. Поляков М. В. «Економіка даних» як новий етап використання інформаційно-комунікаційних технологій у національному господарстві / М. В. Поляков, В. С. Білозубенко // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – Сер. : Економічні науки. – 2016. – № 2 (74). – С. 154–159.
7. Поляков М. В. Роль інформаційно-комунікаційних технологій в економіці знань / М. В. Поляков, В. С. Білозубенко // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – Сер. : Економічні науки. – 2016. – № 3 (75). – С. 152–157.
8. Towards a thriving data-driven economy [Електронний ресурс] / European Commission. – Режим доступу: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/towards-thriving-data-driven-economy> (дата звернення: 8.06.17). – Назва з екрана.
9. Data-driven innovation for growth and well-being [Електронний ресурс] / OECD. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/sti/ieconomy/data-driven-innovation.htm> (дата звернення: 8.06.17). – Назва з екрана.
10. Big data: The next frontier for innovation, competition, and productivity [Електронний ресурс] / McKinsey Global Institute. – Режим доступу: <http://www.mckinsey.com/business-functions/business-technology/our-insights/big-data-the-next-frontier-for-innovation> (дата звернення: 8.06.17). – Назва з екрана.
11. **Worldwide Big Data Technology and Services Forecast, 2016–2020** [Електронний ресурс] / International Data Corporation. – Режим доступу: <https://www.idc.com/getdoc.jsp?containerId=US40803116> (дата звернення: 8.06.17). – Назва з екрана.

12. Predictions For The \$203 Billion Big Data Analytics Market [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.forbes.com/sites/gilpress/2017/01/20/6-predictions-for-the-203-billion-big-data-analytics-market/#b0ed00b20838> (дата звернення: 8.06.17). – Назва з екрана.

REFERENCES

- Cunningham, P. & Cunningham, M. Information and Communication Technologies and the Knowledge Economy. (n.d.). <http://www.iospress.nl/bookserie/information-and-communication-technologies-and-the-knowledge-economy>. Retrieved from <http://www.iospress.nl/bookserie/information-and-communication-technologies-and-the-knowledge-economy> (accessed 8 June 2017) [in English].
- Ein Dor, Ph., Myers, M. & Raman, K. S. Information Technology Industry Development and the Knowledge Economy: A Four Country Study. (n.d.). <http://www.igi-global.com/chapter/information-technology-industry-development-knowledge/23518>. Retrieved from <http://www.igi-global.com/chapter/information-technology-industry-development-knowledge/23518> (accessed 8 June 2017) [in English].
- Seki, I. (2008). The Importance of ICT for the Knowledge Economy: A Total Factor Productivity Analysis for Selected OECD Countries. *International Conference on Emerging Economic Issues in a Globalizing World*, Dzmir. Retrieved from <http://eco.ieu.edu.tr/wp-content/proceedings/2008/0804.pdf> (accessed 8 June 2017) [in English].
- Khanin, I. H. (2012). *Instytutsiini peredumovy funkcionuvannia informatsiinoho prostoru natsionalnoi ekonomiky [Institutional prerequisites for the functioning of the information space of the national economy]*. Donetsk: ART-PRES [in Ukrainian].
- Bilozubenko, V. S. (2012). Innovatsiina systema YeS: metodolohiia ta tendentsii rozvytku [EU Innovation System: Methodology and Development Trend]. *Doctor's thesis*. Donetsk: DonNUET [in Ukrainian].
- Poliakov, M. V. & Bilozubenko, V. S. (2016). «Ekonomika danykh» yak novyi etap vykorystannia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii u natsionalnomu hospodarstvi [“Data economy” as a new stage in the use of information and communication technologies in the national economy]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli – Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade: Collected papers. A Series of “Economic Sciences”*, (2 (74), (pp. 154–159) [in Ukrainian].
- Poliakov, M. V. & Bilozubenko, V. S. (2016). Rol informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii v ekonomitsi znan [The role of information and communication technologies in the knowledge economy]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli – Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade: Collected papers. A Series of “Economic Sciences”*, (3(75), (pp. 152–157) [in Ukrainian].
- Towards a thriving data-driven economy. European Commission. (n.d.). <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/towards-thriving-data-driven-economy>. Retrieved from <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/towards-thriving-data-driven-economy> (accessed 8 June 2017) [in English].
- Data-driven innovation for growth and well-being. OECD. (n.d.). <http://www.oecd.org/sti/ieconomy/data-driven-innovation.htm>. Retrieved from <http://www.oecd.org/sti/ieconomy/data-driven-innovation.htm> (accessed 8 June 2017) [in English].
- Big data: The next frontier for innovation, competition, and productivity. McKinsey Global Institute. (n.d.). <http://www.mckinsey.com/business-functions/business-technology/our-insights/big-data-the-next-frontier-for-innovation>. Retrieved from <http://www.mckinsey.com/business-functions/business-technology/our-insights/big-data-the-next-frontier-for-innovation> (accessed 8 June 2017) [in English].
- Worldwide Big Data Technology and Services Forecast, 2016–2020. International Data Corporation. (n.d.). <https://www.idc.com/getdoc.jsp?containerId=US40803116>. Retrieved from <https://www.idc.com/getdoc.jsp?containerId=US40803116> (accessed 8 June 2017) [in English].

12. Predictions For The \$203 Billion Big Data Analytics Market. (n.d.). <https://www.forbes.com/sites/gilpress/2017/01/20/6-predictions-for-the-203-billion-big-data-analytics-market/#b0ed00b20838>.

Retrieved from <https://www.forbes.com/sites/gilpress/2017/01/20/6-predictions-for-the-203-billion-big-data-analytics-market/#b0ed00b20838> (accessed 8 June 2017) [in English].

М. В. Поляков, кандидат экономических наук, доцент (Национальный университет водного хозяйства и природопользования, г. Днепр). **Особенности становления мировой индустрии сбора и обработки данных как составляющей глобальной экономики знаний.**

Аннотация. Цель исследования заключается в выделении основных элементов, характеристик и особенностей становления индустрии сбора и обработки данных (ИЗОД) в глобальной экономике знаний. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью методов систематизации и обобщения. **Результаты.** В статье уточняется сущность глобальной экономики знаний. Определены элементы, характеристики и особенности становления индустрии сбора и обработки данных как составляющей мирового хозяйства. **Практическая значимость результатов исследования.** Сформулированы предложения по развитию этой индустрии на мировом уровне, поддерживая переход к экономике знаний.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии, экономика знаний, Интернет, мировой рынок, международные экономические отношения.

M. Polyakov, Cand. Econ. Sci., Docent (National University of Water Management and Natural Resources). **The aspects of the world industry formation of data collection and processing as a global knowledge economy component.**

Annotation. The purpose of the study is to identify the main elements, characteristics and characteristics of the of the industry of collecting and processing data (ICPD) formation of the in the global knowledge economy. **Methodology of research.** Solving the tasks set in the article is carried out with the help of such methods of systematization and generalization. **Findings.** The essence of the global knowledge economy is specified in the article. The elements, characteristics and aspects of the data collection and processing industry formation as a world economy component are determined. **Practical value.** The proposals on this industry development at the world level are formulated, supporting the transition to the knowledge economy.

Keywords: information and communication technologies, knowledge economy, Internet, world market, international economic relations.

VIII. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА Й ПОЛІТИКА

УДК 005.73:334.78

КОРПОРАТИВНА КУЛЬТУРА: СУТНІСТЬ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Л. В. СТЕПАНОВА, кандидат економічних наук, доцент;
О. В. ТУЖИЛКІНА, кандидат економічних наук, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті полягає в дослідженні історичного та функціонального генезису поняття «корпоративна культура», сучасного ступеня залучення України в міжнародний поділ праці. Методика дослідження.* *Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації, узагальнення та порівняння, розрахунково-аналітичного методу. Результати.* *Визначено основні підходи до розгляду поняття (функціональний, психологічний, описовий, історико-генетичний, нормативний), вивчення яких уможливило формування напрямів удосконалення корпоративної культури. Практична значущість результатів дослідження.* *Установлено, що вивчення підходів до визначення сутності корпоративної культури уможливило формування напрямів для її подальшого вдосконалення.*

Ключові слова: культура, корпоративна культура, організація, переконання, норми, цінності, поведінка працівників.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Формування корпоративної культури на підприємстві, з одного боку, є природнім процесом, який відбувається під час його функціонування через спілкування працівників, дискусії щодо певних правил, а з іншого боку – організованим, оскільки вимагає чіткого розуміння цінностей та управління нормами поведінки працівників із метою ефективного розвитку підприємства.

Такий підхід вимагає детального розгляду поняття «корпоративна культура» та історії його виникнення і розвитку з метою визначення основних складових, функцій, напрямів ефективного формування й реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Розкриття сутності корпоративної культури повинне базуватися на визначенні поняття «культура». Існують різні підходи до розуміння цієї сторони соціальної реальності, яка стоїть за поняттям «культура». Уявлення про культуру відображали у своїх працях античні мислителі Цицерон, Вергілій, Сенека, такі учені Середньовіччя, як Аврелій, Августин, мислителі європейського Відродження – Ф. Петрарка, М. Монтень, філософи Нового часу – Ф. Бекон, Т. Гоббс, Дж. Локк, Дж. Б. Віко. Величезний вклад до систематизації обґрунтування загальної теорії культури внесли такі учені, як Ф. Гегель, О. Шпенглер, З. Фрейд, Л. Уайт, Е. Тейлор, А. Кребер, К. Клакхон і багато інших.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в дослідженні історичного та функціонального генезису поняття «корпоративна культура», сучасного ступеня залучення України в міжнародний поділ праці.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В останній чверті ХХ ст. у вітчизняній науці виникли два підходи до осмислення загальної природи культури. Один із них полягав у розумінні культури як процесу творчої діяльності (А. І. Арнольдов, Е. А. Баллер, Н. С. Злобін, Л. Н. Коган, В. М. Межуєв та ін.), інший підхід розглядав культуру як специфічний спосіб людської діяльності (В. Е. Давидович, М. С. Каган, Е. С. Маркарян, З. І. Файнбург, В. В. Трушков і ін.). Загальне для них полягало в діяльнісній інтерпретації культури, хоча обґрунтування даної інтерпретації істотно розрізнялися. Приблизники другої концепції зробили предметом свого дослідження питання, пов'язані із загальною характеристикою культури як універсальної властивості суспільного життя людей.

Як зазначено у словнику, «культура (лат. cultura – обробка) – соціально прогресивна, творча діяльність людства в усіх сферах буття і свідомості, що є діалектичною єдністю процесів уречевлення (створення цінностей, норм, знакових систем і т. ін.) та розречевлення (освоєння культурної спадщини), спрямована на зміну дійсності, на перетворення багатства людської історії у внутрішнє багатство особистості, на всемірне виявлення і розвиток сутнісних сил людини» [1, с. 386].

Прийняту на Заході традицію розглядати культуру в комплексі антропологічних дисциплін відображено у визначенні Е. Тейлора (1981 р.): «Культура – це цілісний комплекс, що містить у собі знання, вірування, мистецтво, вдачу, право, звичай та інші здібності, характерні риси та звички, сформовані в людини як члена суспільства» [1].

Розуміння генезису й розвитку корпоративної культури пов'язане з розкриттям процесу переходу індустріального світу в останній третині ХХ ст. в постіндустріальний із постеконіомічною системою. У роботах зарубіжних учених Д. Бела, Дж. Гелбрайта, П. Дракера, Й. Масуда, Ф. Тоффлера та інших, а також вітчизняних – Ю. Д. Красовського, О. С. Віханського, А. І. Наумова, О. Н. Антіпіної, С. Л. Іноземцева, С. А. Красильщикова, А. І. Субетто тощо розглянуті інноваційні основи розвитку суспільства, нові критерії праці, що породжують сучасні креативні корпорації й адекватну їм нову форму культури – корпоративну культуру.

Термін «корпоративна культура» вперше було використано німецьким фельдмаршалом Мольтке у ХІХ ст. для визначення відносин в офіцерському середовищі.

У другій половині ХХ ст. почали з'являтися перші більш-менш чіткі визначення культури організації. Поняття «корпоративна культура» охоплює явища духовного й матеріального життя колективу, а саме: моральні норми та цінності, що домінують у ньому, кодекс поведінки, ритуали тощо.

В Україні до проблеми корпоративної культури в 90-ті рр. ХХ ст. звернулися менеджери, соціологи, психологи, фахівці із загальної культурології, менеджменту. Серед них можна назвати М. Й. Дмитренка [2], Г. А. Колеснікова [3], О. П. Єгоршина [4] та ін.

Оскільки існує велика кількість інтерпретацій поняття «корпоративна культура» як в іноземній, так і у вітчизняній літературі, нами запропоновано п'ять основних підходів для їх систематизації.

Функціональні визначення корпоративної культури описують функції корпоративної культури підприємства: роль культури як комплексного механізму регуляції поведінки й передачі цінностей між працівниками організації, а також її соціальну роль (табл. 1).

Таблиця 1

Сутність корпоративної культури за функціональним підходом [узагальнено авторами]

Автор	Визначення
Е. Браун	Корпоративна культура – це набір переконань, цінностей і засвоєних способів вирішення реальних проблем, що сформувався за час життя організації і має тенденцію прояву в різних матеріальних формах і в поведінці членів організації
К. Голд	Корпоративна культура – це унікальні характеристики сприйнятих особливостей організації, того, що вирізняє її серед інших у галузі

Продовж. табл. 1

Автор	Визначення
Г. Морган	Корпоративна культура (у метафізичному розумінні) – один із засобів здійснення організаційної діяльності за допомогою використання мови, фольклору, традицій та інших способів передачі основних цінностей, переконань, ідеологій, які спрямовують діяльність підприємств
В. А. Погребняк	Корпоративна культура – це особлива сфера організаційної реальності, яка складається з комплексів спеціалізованих і певним чином впорядкованих матеріальних і віртуальних ресурсів і результатів праці працівників, що включають систему міжособових стосунків, об'єднує сукупності взаємозв'язаних організаційних явищ і процесів, в надрах яких завдяки цілеспрямованим діям персоналу відбувається перетворення вищезазначених ресурсів і часткових результатів в кінцеві продукти діяльності системи в цілому
І. Г. Самойлова	Корпоративна культура є інтегральною характеристикою організації (її цінностей, зразків поведінки, способів оцінки результатів діяльності, представленої в образі організації)
Є. А. Смірнов	Корпоративна культура – це система суспільно-прогресивних формальних і неформальних правил і норм діяльності, звичаїв і традицій, індивідуальних і групових інтересів, особливостей поведінки персоналу цієї організаційної структури, стилю керівництва, показників задоволеності працівників умовами праці, рівня взаємної співпраці і сумісності організації працівників між собою і з організацією, перспектив розвитку
В. В. Томілов	Корпоративна культура – сукупність мислення, що визначає внутрішнє життя організації
Г. Хофстеде	Корпоративна культура – колективне програмування думок, яке відрізняє членів однієї організації від іншої

Психологічні визначення корпоративної культури описують особливості адаптації працівника до організаційного середовища, формування звичок і навчання працівника (табл. 2).

Таблиця 2

Сутність корпоративної культури за психологічним підходом [узагальнено авторами]

Автор	Визначення
Т. Ю. Базаров	Корпоративна культура – це складний комплекс припущень, що бездоказово приймаються всіма членами конкретної організації і задають загальні рамки поведінки, що приймаються переважною більшістю організації
П. Вейл	Корпоративна культура – унікальна загальна психологія організації
В. А. Гневко та І. П. Яковлев	Корпоративна культура – це певна картина більш менш однорідних і погоджених один з одним уявлень, значень і узагальнень, які діють в трудовому процесі і розділяються різними категоріями фахівців, орієнтуючи їх і додаючи сенс їх діяльності в певній системі
Є. Жак	Корпоративна культура – образ мислення, що увійшов до звички і став традицією, а також спосіб дії, який більшою чи меншою мірою розділяють всі працівники підприємства і який має бути засвоєний та хоч би частково прийнятий новачками, аби нові члени колективу стали «своїми»
Р. Кричевський	Корпоративна культура охоплює велику частину явищ духовного і матеріального життя колективу: домінуючі в ньому моральні норми і цінності, прийнятий кодекс поведінки й укорінені ритуали, манеру персоналу одягатися і встановлені стандарти якості продукту, що випускається і т.д.
М. Мескон	Корпоративна культура – клімат в організації; вона відображає звичаї, притаманні організації
Ю. Г. Одегов, П. В. Журавльов	Корпоративна культура – це сукупність типових для організації цінностей, норм і точок зору або ідей, які свідомо або підсвідомо формують зразок поведінки для співробітників організації
Є. Шейн	Корпоративна культура – сукупність колективних базових правил, винайдених, відкритих або вироблених певною групою людей у міру того, як вона вчилася вирішувати проблеми, пов'язані з адаптацією до зовнішнього середовища й внутрішньою інтеграцією, і розроблених досить добре для того, щоб вважатися цінними

Описові визначення корпоративної культури включають перелічення всіх елементів корпоративної культури – вичерпний список усього, що охоплює корпоративна культура (табл. 3).

Таблиця 3

**Сутність корпоративної культури за описовим підходом
[узагальнено авторами]**

Автор	Визначення
Д. Елдрідж, А. Кромбі	Корпоративна культура – це унікальна сукупність норм, цінностей, переконань, які визначають спосіб об'єднання груп та окремих особистостей в організацію для досягнення встановлених перед нею завдань
М. С. Злобін	Корпоративна культура – це творча діяльність організації: як минула, втілена в цінностях, традиціях, нормах; так і справжня, така, що ґрунтується на уречевленні цінностей, норм і традицій
А. В. Карпов	Корпоративна культура – сукупність норм, правил, звичаїв і традицій, які підтримуються суб'єктом організаційної влади і задають загальні рамки поведінки працівників, що узгоджуються із стратегією організації
Р. Кілманн, М. Сакстон	Корпоративна культура – це філософські і ідеологічні уявлення, цінності, переконання, вірування, чекання, відносини і норми, які зв'язують організацію в єдине ціле і розділяються її членами
М. Мескон, М. Альберт	Корпоративна культура – переважаючі переконання, звичаї і очікування організації
Д. Ньюстром, К. Девіс	Корпоративна культура – набір припущень, переконань, цінностей і норм, які розділяються всіма членами організації
Т.О. Соломанідіна	Корпоративна культура – соціально-духовне поле компанії, що формується під впливом матеріальних і нематеріальних, явних і прихованих, усвідомлюваних і неусвідомлюваних процесів і явищ, що визначають єдність філософії, ідеології, цінностей, підходів до вирішення проблем та поведінки персоналу компанії і дозволяють організації просуватися до успіху
С. В. Шекшня	Корпоративна культура – це цінності, стосунки, поведінкові норми, характерні для даної організації

Історико-генетичні визначення корпоративної культури представляють автори, які включають до поняття корпоративної культури процеси соціаль-

ного й культурного наслідування, традицію, здатність корпоративної культури до розвитку та участь працівників у її перетворенні та зміні (табл. 4).

Таблиця 4

**Сутність корпоративної культури за історико-генетичним підходом
[узагальнено авторами]**

Автор	Визначення
А. О. Блінов, О. В. Василевська	Корпоративна культура – це набір найбільш важливих припущень, що приймаються членами організації і виражаються в цінностях, які заявляються організацією, задаючи людям орієнтири їх поведінки і дій, які передаються через символічні засоби духовного і матеріального внутрішньо-організаційного спілкування
М. Коул	Корпоративна культура виникає скрізь, де люди впродовж якогось періоду часу включені в спільну діяльність
О. О. Максименко	Корпоративна культура – стосунки, норми і цінності, стилі поведінки, яка відтворюється між людьми, вважаючи ознаку відтворення ключовою в аналізі і функціонуванні організаційної культури
С. Мішон, П. Штерн	Корпоративна культура – це сукупність поведінки, символів, ритуалів і міфів, які відповідають цінностям, властивим підприємствам, і передаються кожному членові організації як життєвий досвід
У. Оучі	Корпоративна культура – це символи, церемонії і міфи, які повідомляють членам організації важливі уявлення про цінності і переконання
В. Співак	Корпоративна культура – дуже складне, багатопланове, динамічне явище, що включає і матеріальне, і духовне в поведінці організації по відношенню до суб'єктів зовнішнього середовища і до власних співробітників
Б. Ф. Усманов	Корпоративна культура є традиціями і манерою поведінки, в яку втілюються основні цінності організації та її кадрового складу
К. Шольц	Корпоративна культура є неявною, невидимою і неформальною свідомістю організації, яка управляє поведінкою людей і, у свою чергу, сама формується під впливом їх поведінки

Нормативні визначення корпоративної культури об'єднують ті інтерпретації культури, які орієнтовані на норми та зразки поведінки, загальноприйняті або очікувані схемами вчинків і дій працівників підприємства (табл. 5).

Таблиця 5

**Сутність корпоративної культури за нормативним підходом
[узагальнено авторами]**

Автор	Визначення
М. Армстронг	Корпоративна культура – це сукупність переконань, стосунків, норм поведінки і цінностей, загальних для всіх співробітників даної організації
О. С. Віханський, О. І. Наумов	Корпоративна культура – набір найважливіших спрямованих на членів колективу припущень, що набувають вираження у цінностях, декларованих організацією, і задають людям орієнтири їхньої поведінки та дій
В. Козлов, А. Козлова	Корпоративна культура – система формальних і неформальних правил і норм діяльності, звичаїв і традицій, індивідуальних і групових інтересів, особливостей поведінки працівників даної організаційної структури, стилю керівництва, показників задоволеності працівників умовами праці, рівня взаємної співпраці, ідентифікації працівників з підприємством і перспективами його розвитку
Д. Мацумото	Корпоративна культура – динамічна система правил, що розділяються членами організації
З. Румянцева	Корпоративна культура – це спільні цінності, що виробляються організацією; соціальні норми, установки поведінки, яка регламентує дії особи
В. Сате	Корпоративна культура – набір важливих установок (часто не сформульованих), що розділяються членами того або іншого суспільства. Ці найважливіші поняття складаються з норм, цінностей, підходів, переконань
Є. Уткін	Корпоративна культура – система цінностей та переконань, що поділяються усіма працівниками фірми і зумовлюють їх поведінку, характер життєдіяльності організації
Х. Шварц, С. Девіс	Корпоративна культура – комплекс переконань і чекань, що розділяються членами організації

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Узагальнюючи наведені визначення, можемо підсумувати, що корпоративна культура – це система цінностей, переконань, вірувань, уявлень, очікувань, символів, а також дієвих принципів, норм поведінки, традицій, ритуалів тощо, які склалися на підприємстві або в його підрозділах за час діяльності та приймаються більшістю працівників.

Отже, вивчення підходів до визначення сутності корпоративної культури уможливило формування напрямів для її подальшого вдосконалення.

М. Й. Дмитренко // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2014. – Вип. 5. – С. 3–7.

3. Колесніков Г. А. Концепція сучасної організаційної культури управління виробничих підприємств / Г. А. Колесніков. – Луцьк : ВІЕМ, 1997. – 350 с.
4. Егоршин А. П. Этика деловых отношений : учеб. пособие / А. П. Егоршин, В. П. Распопов, Н. В. Шашкова. – Нижний Новгород : Нижегородский ин-т менеджмента и бизнеса, 2005. – 404 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Энциклопедический словарь по культурологии / под общ. ред. А. А. Радугина. – Москва : Центр, 1997. – 478 с.
2. Дмитренко М. Й. Корпоративна культура: біхевіоральний і праксеологічний аспекти /

REFERENCES

1. Radugin, A. A. (Ed.). (1997). *Jenciklopedicheskij slovar' po kul'turologii [An encyclopaedic dictionary on culturology]*. Moscow : Centr [in Russian].
2. Dmytrenko, M. Y. (2014). *Korporatyvna kul'tura: bikhevioral'nyy i prakseolohichnyy aspekty*

- [Corporate culture: behavioral and praxeological aspects]. *Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka – Bulletin of Zhytomyr State University named after Ivan Franko: Collected papers*, (5), (pp. 3–7) [in Ukrainian].
3. Kolyesnikov, H. A. (1997). *Kontsepsiya suchasnoyi orhanizatsiynoyi kul'tury upravlinnya vyrobnychykh pidpryyemstv [Concept of modern organizational culture of production enterprises management]*. Luts'k : VIEM [in Ukrainian].
4. Egorshin, A. P., Raspopov, V. P. & Shashkova, N. V. (2005). *Jetika delovyh otnoshenij [Ethics of business relations]*. Nizhnij Novgorod : Nizhegorodskij in-t menedzhmenta i biznesa [in Russian].

Л. В. Степанова, кандидат экономических наук, доцент; **О. В. Тужилкина**, кандидат экономических наук, доцент (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Корпоративная культура: сущность и теоретические подходы исследования.**

Аннотация. Цель статьи заключается в исследовании исторического и функционального генезиса понятия «корпоративная культура», современной степени вовлечения Украины в международное разделение труда. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации, обобщения и сравнения, расчетно-аналитического метода. **Результаты.** Определены основные подходы к рассмотрению понятия (функциональный, психологический, описательный, историко-генетический, нормативный), изучение которых является теоретической основой для формирования направлений совершенствования корпоративной культуры. **Практическая значимость результатов исследования.** Установлено, что изучение подходов к определению сущности корпоративной культуры делает возможным формирование направлений для дальнейшего совершенствования.

Ключевые слова: культура, корпоративная культура, организация, убеждения, нормы, ценности, поведение работников.

L. Stepanova, Cand. Econ. Sci, Docent; **O. Tuzhylkina**, Cand. Econ. Sci, Docent (Poltava University of Economics and Trade). **Corporate culture: concept and theoretical approaches of the study.**

Annotation. The purpose of the paper is to study the historical and functional genesis of the notion of «corporate culture», the modern degree of engagement of Ukraine in the international division of labor. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, calculation and analytical method. **Findings.** The article is devoted to the study of historical and functional genesis of the concept of “corporate culture”. There are several basic approaches to the concept: functional, psychological, descriptive, historico-genetic, normative, the study of which is the theoretical basis for the formation of directions for the improvement of corporate culture. **Practical value.** It is established that the study of approaches to the definition of the essence of corporate culture enables the formation of directions for its further improvement.

Keywords: culture, corporate culture, organization, beliefs, norms, values, behavior of employees.

ІХ. ЕКОНОМІКА СФЕРИ СЕРВІСУ

УДК 338.012

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ДЕСТИНАЦІЄЮ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ СФЕРИ ТУРИЗМУ

Г. П. Скляр, доктор економічних наук, професор;
В. О. Животенко, кандидат економічних наук, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті полягає у формуванні системи антикризового управління дестинацією в умовах модернізації сфери туризму. Методика дослідження.* Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації, узагальнення та порівняння, розрахунково-аналітичного методу. **Результати.** У статті розглянуто особливості формування системи антикризового управління дестинацією в умовах модернізації сфери туризму в напрямку розвитку горизонтальної системи управління регіонами та через призму приватно-державного партнерства. **Практична значущість результатів дослідження.** Визначено основні причини зародження та розвитку кризових явищ у сфері туризму. Разом із тим обґрунтовано причини незбалансованості сфери туризму та визначено, що кожна туристична дестинація має власну стратегію розвитку, яка не завжди співпадає зі стратегіями й тактикою поведінки підприємств, які обслуговують туристичні потоки кожної окремої дестинації. Зазначено чинники, які найбільше впливають на формування кризових явищ туристичної дестинації.

Ключові слова: туризм, дестинація, криза, антикризове управління, модернізаційна парадигма, екстернальні теорії кризи, інтернальні теорії кризи.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Модернізація сфери туризму в напрямку розвитку горизонтальної системи управління регіонами, через призму приватно-державного партнерства, вимагає дотримання та збереження принципів формування ринку туристичних послуг. Останні, зазвичай, мають відповідати як загальноприйнятим у суспільстві нормам та правилам відпочинку, так і культурним традиціям

та звичаям соціальної системи. Тому, в умовах стрімких змін туристичних настроїв споживачів послуг туризму й динаміки функціонування будь-якої соціально-економічної системи, управління дестинацією посідає чільне місце. Разом із тим однією з актуальних проблем сучасного економіко-гуманітарного дискурсу в умовах модернізації економіки України є наукове забезпечення пізнання основних механізмів господарствотворення туризму. Модернізаційна парадигма розвитку туризму наділяє

його функцією каталізатора відтворювальних економічних процесів у регіонах. Тому своєчасною є тема особливості формування системи антикризового управління дестинацією в умовах модернізації сфери туризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення поняття «дестинації» містять праці низки вчених (англ. destination – місце призначення чи мета подорожі) [5]. Уперше поняття туристичної дестинації розглянуто Н. Лейпером у 1979 р. як певна географічна територія, що є привабливою для мандрівників [3]. Більш ширше визначення туристичної дестинації наведено в сучасному Оксфордському словнику, яке означає: країни, регіони, міста й інші території, що приваблюють туристів, є головними місцями локалізації туристичної діяльності, потоків туристів та їх витрат; місця максимальної концентрації визначних туристичних пам'яток, засобів розміщення, харчування, розваг, інших послуг та економічного, соціального й фізичного впливу туризму [13]. Т. І. Ткаченко розглядає дестинацію водночас із трьох основних позицій: із геопросторової точки зору – це таксономічна одиниця, з економічної та маркетингової – це комерційна одиниця, з управлінської – це об'єкт управління. У перспективі можлива трансформація терміна «дестинація» в наукову категорію, яка однаково може застосовуватися до поняття «туристський центр», «туристська зона», «туристський об'єкт» із конкретизацією інструментів управління кожним із них [11].

Формування цілей статті (постановка завдання). Виходячи з визначення поняття туристичної дестинації, ми переконані, що причинно-наслідкові зв'язки у процесі модернізації сфери туризму виникають, зважаючи на те, що дестинація, зазвичай, знаходиться під тиском високого рівня попиту, сконцентрованого в певних часових проміжках і специфічних місцях. Саме тому дестинація є унікальним та делікатним ресурсом, що постійно знаходиться в зоні ризику альтерації туристичного тиску. Для нівелювання такого тиску умови використання дестинації мають бути збалансованими й чітко організованими.

На жаль, сьогодні ні сфера туризму, ні будь-яка інша сфера господарювання не є чітко організованими та збалансованими, а якщо такі випадки і стаються, то це є випадковістю, або виключенням. Зазвичай, спостерігаються не-

відповідності й нерівності, що характеризує сферу туризму як незбалансовану, у тому числі й за рахунок відсутності ефективної системи управління туристичними дестинаціями. Так, відповідно до Розпорядження КМУ №168-р від 16 березня 2017 р. в Україні схвалено стратегію розвитку туризму та курортів на період до 2026 року, основними напрямками реалізації якої є:

- безпека туристів;
- нормативно-правова база сфери туризму та курортів;
- розвиток туристичної інфраструктури;
- розвиток людських ресурсів;
- маркетингова політика розвитку туризму та курортів України [1].

Порівнюючи стратегію, що існує, та регіональні програми розвитку туристичної сфери (Полтавська обласна програма розвитку туризму і курортів на 2016–2020 рр. [2]), можна стверджувати, що дані документи не завжди враховують особливості розвитку підприємств, які обслуговують сферу туризму та їх інтересів у кожному окремому регіоні.

На нашу думку причинами виникнення незбалансованості сфери туризму є:

по-перше, кожна туристична дестинація має власну стратегію розвитку, що не завжди співпадає зі стратегіями та тактикою поведінки підприємств, які обслуговують туристичні потоки кожної окремої дестинації;

по-друге, досягнення абсолютної збалансованості процесів, що відбуваються у сфері туризму, є виключно складним процесом, а тому малоймовірним;

по-третє, постійна та безперервна зміна чинників зовнішнього середовища порушує необхідний баланс.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Вплив негативних чинників неминуче призводить до формування кризових явищ. Підприємства, що обслуговують сферу туризму не здатні самостійно долати наслідки негативного впливу й часто потребують зовнішнього втручання. До цього додається також і несприятливий вплив погодно-кліматичних умов, від яких значною мірою залежать суб'єкти сфери туризму. Наслідки дії зазначеної кількості чинників негативного впливу не можуть бути усунені на дестинаціях лише шляхом саморегуляції, отже, це об'єктивно вимагає адекватного

управлінського втручання. У сучасній економічній науці глибоко та всебічно розглядаються і досліджуються кризові явища й чинники, що впливають на їх формування. Але, на жаль, антикризовим заходам приділяється незначна увага, крім того, науковці не дійшли єдиного висновку щодо визначення поняття кризи та механізму її формування. Так, на думку В. О. Василенка, криза – крайнє загострення протиріч у соціально-економічній системі (організації), що загрожує її життєстійкості в навколишньому середовищі [4]. Розглядаючи поняття кризи та причини її виникнення, Н. М. Любенко вважає, що первинним зовнішнім проявом виникнення кризи є формування стійкої тенденції руху поточних витрат у бік збільшення, а обсягу та норми прибутку – у бік зменшення [6]. На нашу думку, у сфері туризму виникнення кризи зумовлене, з одного боку, виключною неспроможністю спожити всі туристичні послуги, що є поштовхом до збільшення суми поточних витрат і вилучення з обігу обігових коштів на невизначений термін, а з іншого – перенасиченням туристичного тиску на дестинації, що і призводить до розбалансованості складових системи. Наслідком таких змін є зменшення суми отриманого туристичними підприємствами прибутку та зменшення сукупних доходів населення. Поглиблення кризових явищ призводить до істотного зменшення сукупного платоспроможного попиту на ринку за незмінних обсягів пропонованих туристичних послуг, а на підприємствах сфери туризму через кризу виникає низка негативних змін, серед яких:

- збільшення суми дебіторської заборгованості;
- суттєве зменшення обсягів надання туристичних послуг;
- збільшення суми сумнівних боргів;
- зменшення суми обігових коштів, що є наслідком збільшення дебіторської заборгованості;
- збільшення суми витрат та зменшення суми отриманого прибутку.

Розвиток туристичних дестинацій як соціально-економічних систем значною мірою залежить від способів господарювання, виробництва, методів створення матеріальних благ і розподілу ресурсів. Оскільки будь-яка економічна криза впливає майже на всі сфери життєдіяльності суспільства, то важливо розглядати кризу в контексті тенденцій змін у

функціонуванні туристичних дестинацій із макроекономічних позицій. Кризові явища нерідко мають приховані причини їх виникнення, і саме такі причини обумовили розвиток теорій циклів, що впливають на соціально-економічну систему.

Усі теорії, що пояснюють циклічність виникнення кризових явищ, можна об'єднати у дві групи: екстернальні (зовнішні) та інтернальні (внутрішні). Екстернальні теорії відображають цикли впливу таких зовнішніх чинників, як війни, важливі політичні події, демографічні ситуації, досягнення НТП тощо. Інтернальні теорії спираються на функціонування внутрішнього механізму економічної системи, який дає поштовх до виникнення економічного циклу. Наприклад, якщо стрімко розпочалося економічне зростання, то в період невеликого проміжку часу буде виготовлено значну кількість нових капітальних благ. Через певний проміжок часу такі блага, як машини, устаткування, обладнання спрацьовуються, що потребує їх заміни, а це дасть поштовх до дефляційних процесів тощо [8]. Так, першо-чергова причина непостійних (змінних) коливань, на думку вчених, криється в таких зовнішніх чинниках, як технічні нововведення, демографічна ситуація, політичні зміни тощо [9]. Частота та регулярність циклів залежать від внутрішніх чинників: сукупні чисті інвестиції, темпи росту виробництва тощо. Отже, винаходи й відкриття безпосередньо не впливають на цикл, але їх економічне використання впливає на рівень ділової активності суб'єктів господарювання, у тому числі й на учасників ринку туристичних продуктів. Виходячи з вищезазначеного, можна стверджувати, що криза виникає в разі дії низки чинників як економічного, так і організаційного та соціального характеру.

На формування кризових явищ туристичної дестинації найбільше впливають такі чинники:

по-перше, виробники туристичних послуг та продукції юридично незахищені, що не дозволяє їм ефективно працювати;

по-друге, учасники туристичного ринку не мають чіткої цінової політики;

по-третє, тривалим є процес формування конкурентного середовища;

по-четверте, високий рівень витрат на формування, обслуговування та збереження туристичної дестинації.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Розглянуті нами чинники вказують на те, що слабо сформована інфраструктура туристичних дестинацій призводить до програшу конкурентної боротьби іншим, добре розвинутим, туристичним дестинаціям, а за таких умов повноцінний розвиток ринку туристичних послуг неможливий.

Отже, ми впевнені, що лише за умови подолання перешкод, які існують, туристичні дестинації зможуть ефективно розвиватися, що потребує подальших наукових розвідок у напрямку формування системи антикризового управління дестинацією в умовах модернізації сфери туризму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про схвалення стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 168-р. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80> (дата звернення: 18.10.2017). – Назва з екрана.
2. Обласна програма розвитку туризму і курортів на 2016–2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://poltava-tour.gov.ua/page/oblasna-programa-rozvitku-turizmu-i-kurortiv-na-2016-2020-г> (дата звернення: 18.10.2017) – Назва з екрана
3. Головчан А. І. Теоретико-методологічні підходи до визначення сутності туристичних дестинацій та управління ними / А. І. Головчан // Збірник наукових праць «Торгівля і ринок України». – 2009. – № 27. – С. 157–161.
4. Животенко В. О. Сучасні аспекти формування потенціалу стійкості аграрних підприємств / В. О. Животенко, Ю. В. Карпенко // Теорія і практика забезпечення суб'єктів ринку : матеріали I Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Полтава, 1 листопада 2012 року). – Полтава : ІнтерГрафіка, 2012. – С. 201–203.
5. Загнітко А. П. Великий сучасний англо-український, україно-англійський словник / А. П. Загнітко, І. Г. Данілюк. – Донецьк : БАО, 2008. – 1008 с.
6. Любенко Н. М. Реструктуризація в системі антикризового управління підприємством – теоретико-методологічні аспекти / Н. М. Любенко, І. О. Тарасенко // Вісник КНУТД. – 2010. – № 1 (51). – С. 171–176.
7. Михайліченко Г. І. Інноваційний розвиток туризму : монографія / Г. І. Михайліченко. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. – 608 с.
8. Прохорова В. Прогнозування банкрутства як складова антикризового фінансового управління / В. Прохорова, О. Крупчатников // Економічний простір. – 2009. – № 23 (2). – С. 103–109.
9. Семенов Г. А. Стратегічна програма антикризового управління підприємством / Г. А. Семенов, О. В. Ярошевська // Держава та регіони. Сер. : Економіка та підприємництво. – 2010. – № 3. – С. 159–164.
10. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : монографія / Т. І. Ткаченко. – 2-ге вид., випр. та допов. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 463 с.
11. Zhyvotenko V. O. Peculiarities of ensuring effective management of tourism companies / V. O. Zhyvotenko, A. I. Dereviianko // Модернізація економіки в умовах зростання суспільної свідомості: людинорозмірність, духовність, партнерство, кооперація : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Полтава 1 листопада 2016 року). – Полтава : ПУЕТ, 2016. – 231 с.
12. Medlik S. Dictionary of Travel, Tourism and Hospitality / S. Medlik. – 3-d ed. – Elsevier Science, 2003. – 273 p.

REFERENCES

1. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro skhvalennia stratehii rozvytku turyzmu ta kurortiv na period do 2026 roku" [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine

- “On approving the development strategy of tourism and resorts for the period up to 2026” № 168-p]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80> (accessed 18 October 2017) [in Ukrainian].
- Oblasna prohrama rozvytku turyzmu i kurortiv na 2016–2020 roky [Regional program of development of tourism and resorts for 2016–2020] (n.d.). <http://poltava-tour.gov.ua/page/oblasna-programa-rozvitku-turizmu-i-kurortiv-na-2016-2020-rr>. Retrieved from <http://poltava-tour.gov.ua/page/oblasna-programa-rozvitku-turizmu-i-kurortiv-na-2016-2020-rr> (accessed 18 October 2017) [in Ukrainian].
 - Holovchan, A. I. (2009). Teoretyko-metodolohichni pidkhody do vyznachennia sutnosti turystychnykh destynatsii ta upravlinnia nymy [Theoretical and methodological approaches to the definition of the essence of tourist destinations and its management]. *Zbirnyk naukovykh prats “Torhivlia i rynok Ukrainy” – Collection of scientific works “Trade and Market of Ukraine”*, 27, 157–161 [in Ukrainian].
 - Zhyvotenko, V. O. & Karpenko, Yu. V. Suchasni aspekty formuvannia potentsialu stiikosti ahrarnykh pidpriemstv [Modern aspects of forming the potential of agrarian enterprises' sustainability]. *Proceeding from I Mizhnarodna nauково-praktychna Internet-konferentsiia “Teoriia i praktyka zabezpechennia sub’iektiv rynku” – Materials of the International Scientific and Practical Internet Conference “The theory and practice of providing market entities”* (pp. 201–203). Poltava: InterHrafika [in Ukrainian].
 - Zahnitko, A. P. & Daniliuk, I. H. (2008). *Velykyi suchasnyi anhlo-ukrainskyi, ukraino-anhliiskyi slovnyk [The Great Modern English-Ukrainian, Ukrainian-English Dictionary]*. Donetsk: BAO [in Ukrainian].
 - Liubenko, N. M. & Tarasenko, I. O. (2010). Restrukturyzatsiia v systemi antykrizovoho upravlinnia pidpriemstvom – teoretyko-metolohichni aspekty [Restructuring in the system of crisis management of the enterprise – theoretical and methodological aspects]. *Visnyk KNUTD – Bulletin of KNUTD: Collected papers*, (1 (51), (pp. 171–176) [in Ukrainian].
 - Mykhailychenko, H. I. (2012). *Innovatsiinyi rozvytok turyzmu [Innovative development of tourism]*. Kyiv : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t [in Ukrainian].
 - Prokhorova, V. & Krupchatnikov, O. (2009). Prohnozuvannia bankrutstva yak skladova antykrizovoho finansovoho upravlinnia [Prediction of bankruptcy as a component of crisis management]. *Ekonomichnyi prostir – Economic space*, 23 (2), 103–109 [in Ukrainian].
 - Semenov, H. A. & Yaroshevska, O. V. (2010). Stratehichna prohrama antykrizovoho upravlinnia pidpriemstvom [Strategic program of crisis management of the enterprise]. *Derzhava ta rehiony. Ser. : Ekonomika ta pidpriemnytstvo – State and regions. A Series: Economics and entrepreneurship*, 3, 159–164 [in Ukrainian].
 - Tkachenko, T. I. (2009). *Stalyi rozvytok turyzmu: teoriia, metodolohiia, realii biznesu [Sustainable Tourism Development: Theory, Methodology, Business Realities]*. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t [in Ukrainian].
 - Zhyvotenko, V. O. & Derevianko, A. I. (2016). Peculiarities of ensuring effective management of tourism companies. *Proceeding from I Vseukrainska nauково-praktychna internet-konferentsiia “Modernizatsiia ekonomiky v umovakh zrostannia suspilnoi svi-domosti: liudynorozmirnist, dukhovnist, partnerstvo, kooperatsiia” – All-Ukrainian scientific and practical Internet conference “Modernization of the economy in the conditions of growth of social consciousness: human dimension, spirituality, partnership, cooperation”*. Poltava: PUET.
 - Medlik, S. (2003). *Dictionary of Travel, Tourism and Hospitality*. (3-d ed.). Elsevier Science.

Г. П. Скляр, доктор економічних наук, професор; **В. А. Животенко**, кандидат економічних наук, доцент (Висшеє учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Формирование системы антикризисного управления дестинацией в условиях модернизации сферы туризма.**

Аннотація. Цель статьи заключается в формировании системы антикризисного управления дестинацией в условиях модернизации сферы туризма. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации, обобщения и сравнения, расчетно-аналитического метода. **Результаты.** В статье рассмотрены особенности формирования системы антикризисного управления дестинацией в условиях модернизации сферы туризма в направлении развития горизонтальной системы управления регионами и через призму частно-государственного партнерства. **Практическая значимость результатов исследования.** Определены основные причины зарождения и развития кризисных явлений в сфере туризма. Вместе с тем обоснованы причины несбалансированности сферы туризма и определено, что каждая туристическая дестинация имеет собственную стратегию развития, которая не всегда совпадает со стратегиями и тактикой поведения предприятий, обслуживающих туристические потоки каждой отдельной дестинации. Указаны факторы, которые больше всего влияют на формирование кризисных явлений туристической дестинации.

Ключевые слова: туризм, дестинация, кризис, антикризисное управление, модернизационная парадигма, экстернальные теории кризиса, интернальные теории кризиса.

G. Sklyar, Dc. Econ. Sci., Professor; V. Zhyvotenko, Can. Econ. Sci., Docent (Poltava University of Economics and Trade). **Formation of the system of anti-crisis management in the conditions of modernization of the sphere of tourism.**

Annotation. Purpose. The purpose of the article is to form a destination crisis management system in the conditions of modernization of the tourism industry. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, calculation and analytical method. **Findings.** The article features of formation of the system of crisis management of destination in the conditions of modernization of tourism in the direction of development of a horizontal system of management of regions and through the prism of public-private partnership are considered. **Practical value.** The main causes of the emergence and development of crisis phenomena in the sphere of tourism are determined. At the same time, the reasons for the imbalance in the tourism sector are justifiable, and it is determined that each tourist destination has its own development strategy, does not always coincide with the strategies and tactics of the behavior of enterprises servicing the tourist flows of each individual destination.

Keywords: tourism, destination, crisis, crisis management, modernization paradigm, external crisis theories, international crisis theories.

ПРОГНОЗУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ

О. О. ТАРАНЕНКО, кандидат економічних наук
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. Економічна стійкість є важливим інструментом забезпечення ефективного функціонування підприємств індустрії туризму. **Метою** статті є формування підходу для прогнозування економічної стійкості підприємств індустрії туризму як складової управління цим процесом. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу, аналізу ієрархій. **Результати.** Проведений аналіз підходів до прогнозування економічної стійкості підприємств сфери послуг дозволив виявити низку обмежень, що негативно впливають на точність результатів прогнозування. Для їх усунення у процесі прогнозування економічної стійкості підприємств індустрії туризму запропоновано використовувати метод аналізу ієрархій. **Практична значущість результатів дослідження.** Економічну стійкість підприємств індустрії туризму доцільно прогнозувати за допомогою методу аналізу ієрархій, що дозволяє формувати комплекс першочергових заходів забезпечення економічної стійкості відповідно до прогнозних умов зовнішнього середовища з урахуванням досягнутого підприємством стану внутрішнього середовища.

Ключові слова: економічна стійкість, прогнозування, планування, підприємство, туризм.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Сучасні економічні умови господарювання характеризуються високим рівнем нестабільності, що ускладнює суб'єктам ринку досягнення позитивних результатів діяльності, зокрема підприємствам індустрії туризму. Вирішити цю проблему дозволяє забезпечення економічної стійкості, яке потребує ефективного підходу до її прогнозування для підготовки обґрунтованих управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам управління економічною стійкістю підприємств різних видів діяльності присвячені праці М. Абрютіної, О. Ареф'євої, О. Бакальської, В. Василенко, Д. Городинської, В. Гросул, О. Дуванової, В. Іванова, Л. Костирко, Г. Мохонько, А. Романової, О. Сергєєвої, А. Сулими та ін. Незважаючи на те, що науковцями досліджено широке коло питань теоретичного та практичного характеру, проблема прогнозування економічної стійкості підприємств загалом і підприємств індустрії

туризму, зокрема, потребує детальнішого вивчення.

Сучасні методики прогнозування економічної стійкості враховують взаємодію зовнішнього та внутрішнього середовища підприємств сфери послуг і ґрунтуються, зокрема, на кореляційно-регресійному аналізі [1–3], функції розподілу випадкових величин чинників зовнішнього середовища [4], адаптивних методах прогнозування [5]. Використання цих підходів забезпечує: виявлення найістотніших зовнішніх чинників впливу на економічну стійкість; визначення залежності рівня економічної стійкості від одного або декількох чинників і взаємозв'язків між самими чинниками [1, с. 53; 2, с. 201]; визначення впливу діяльності окремих підрозділів на фінансові результати підприємства [4, с. 61]. Ці методики дозволяють отримувати точні результати за умови стабільності ринку діяльності підприємства та наявності повної, достовірної інформації про зовнішні чинники [6, с. 198]. Обмеженнями, які впливають на точність результатів і можливість використання цих методик, є

складність отримання необхідної інформації щодо всіх зовнішніх чинників, неможливість урахування впливу деяких із них через відсутність їх кількісного виміру (зокрема підвищення інтенсивності конкуренції та інноваційної діяльності конкурентів) й мінливість зовнішнього середовища.

Формування цілей статті (постановка завдання). Для забезпечення максимальної точності результатів процесу прогнозування економічної стійкості підприємств індустрії туризму необхідне поєднання формалізованих і неформалізованих методів оцінки впливу чинників зовнішнього середовища на економічну стійкість підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Прогнозування економічної стійкості підприємств індустрії туризму доцільно здійснювати на основі методу аналізу ієрархій, розробленого американським науковцем Т. Сааті. Цей метод дозволяє отримати прогнозну оцінку рівня економічної стійкості на основі пріоритетності обраних критеріїв з урахуванням впливу чинників зовнішнього се-

редовища. Реалізація методу аналізу ієрархій здійснюється в такій послідовності: декомпозиція мети в ієрархію; формування матриці; ранжирування критеріїв; оцінка однорідності суджень експертів [7, с. 325–326].

Метою прогнозування економічної стійкості на основі методу аналізу ієрархій є визначення пріоритетності обраних критеріїв за допомогою ієрархії, отриманої завдяки орієнтації на прогнозовані умови зовнішнього середовища. У якості критеріїв доцільно використовувати показники стану й ефективності використання ресурсів туристичного підприємства.

Другим етапом реалізації методу аналізу ієрархій є формування матриці, у якій кожний критерій за відносною важливістю вважається рівним іншим. Формування матриці відбувається шляхом попарного порівняння всіх критеріїв та оцінювання важливості одного порівняно з іншим.

Важливість критеріїв визначається методом експертних оцінок. Для формування елементів матриці використовують відповідну шкалу (табл. 1).

Таблиця 1

Показники оцінки важливості критеріїв для методу аналізу ієрархій [8, с. 53]

Ступінь важливості	Визначення	Пояснення
1	Однакова важливість	Два критерія здійснюють однаковий вклад у досягнення мети
3	Деяка перевага одного критерію перед іншим (слабка важливість)	Надання незначної переваги одного критерію перед іншим
5	Суттєва або сильна важливість	Надання значної переваги одного критерію перед іншим
7	Дуже сильна або очевидна важливість	Абсолютна перевага одного критерію перед іншим
9	Абсолютна важливість	Найвищий рівень переваги одного критерію над іншим
2, 4, 6, 8	Проміжні значення між сусідніми значеннями шкали	Випадки, коли необхідні компромісні рішення
Обернені значення ($\frac{1}{3}, \frac{1}{5}, \dots$)	Якщо критерію m у ході порівняння із критерієм n обирається ціле число, то критерію n у ході порівняння із критерієм m надається обернене значення	Обґрунтоване припущення

Ступінь важливості кожного критерію залежить від впливу зовнішніх чинників на елементи потенціалу, які ним оцінюються, та причинно-наслідкових зв'язків між елементами

потенціалу, що необхідно враховувати під час здійснення аналізу.

Наступним етапом реалізації методу аналізу ієрархій є визначення вектора пріорите-

тів на основі головного власного вектора. Для цього здійснюється обробка матриці попарних порівнянь, зокрема за допомогою методу середнього геометричного для кожного з рядків матриці, що дозволяє отримати достатньо точні результати значимості кожного критерію. Під час використання методу середнього геометричного, складові головного власного вектора визначаються через добуток n елементів кожного рядка матриці попарних порівнянь, із якого отримують корінь n -го степеня.

Вектор пріоритетів дозволяє провести ранжирування досліджуваних критеріїв за їх значимістю, урахуваючи прогнозовані умови зовнішнього середовища.

Заключним етапом реалізації методу аналізу ієрархій є оцінка однорідності суджень експертів, яка проводиться для перевірки наявності порушень кількісної та порядкової однорідності внаслідок суб'єктивного чинника. Вона здійснюється за допомогою індексу узгодженості (IY), який визначається за формулою:

$$IY = \frac{\lambda_{\max} - h}{h - 1}, \quad (1)$$

де λ_{\max} – найбільше власне число матриці [8, с. 25];

n – кількість критеріїв.

Наближення максимального власного числа матриці λ_{\max} до кількості критеріїв h свідчить про зростання узгодженості між собою відповідей експертів щодо відносної пріоритетності критеріїв.

Для кінцевих висновків про рівень узгодженості розраховують відношення узгодженості (VY) за формулою:

$$VY = \frac{IY}{M(IY)}, \quad (2)$$

де $M(IY)$ – середнє значення індексу узгодженості матриці парних порівнянь, елементами якої є випадкові числа [8, с. 25].

Для розрахунку відношення узгодженості фактичне значення індексу узгодженості порівнюється з еталонним, який розрахований науковцями на основі згенерованої обернено-симетричної матриці, елементами якої є випадкові числа на основі 100 і 500 випадкових вибірок за шкалою від 1 до 15 з відповідними зворотними величинами елементів і залежить від кількості критеріїв дослідження (табл. 2).

Таблиця 2

Показники середніх значень індексу узгодженості [8, с. 25]

Кількість критеріїв	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Значення індексу	0,00	0,00	0,58	0,90	1,12	1,24	1,32	1,41	1,45	1,49	1,51	1,54	1,56	1,57	1,59

Для позитивного висновку щодо проведеного аналізу необхідно, аби відношення узгодженості не перевищувало 0,1; інакше логічність суджень порушується, що потребує уточнення оцінок експертів.

Прогнозування економічної стійкості підприємств індустрії туризму здійснюється для розробки заходів щодо забезпечення її максимального рівня, за умови досягнення обраними критеріями оптимальних значень. За неможливості досягнення такого рівня для всіх показників, необхідно акцентувати увагу на тих, які б забезпечили найвищу економічну стійкість у прогнозованих умовах зовнішнього середовища. Вибір таких показників здійснюється за їх прогнозно значущістю на основі вектора прі-

оритетів, отриманого в результаті прогнозування економічної стійкості, за допомогою таких розрахунків:

1. Визначається прогнозний рівень економічної стійкості на основі рекомендованих значень показників ($P_{ЕСПР}$), обраних у якості критеріїв, за допомогою запропонованої лінійної комбінації:

$$P_{ЕСПР} = \sum_{i=1}^h K_{реки} r_i, \quad (3)$$

де $K_{реки}$ – рекомендоване значення i -го критерію;

r_i – прогнозна значимість i -го показника.

2. Визначається прогнозний рівень економічної стійкості на основі фактичних зна-

чень критеріїв за поточний період ($P_{\text{ЕСПФ}}$), для чого запропоновано таку формулу:

$$P_{\text{ЕСПФ}} = \sum_{i=1}^n K_{\text{факти}} r_i, \quad (4)$$

де $K_{\text{факти}}$ – фактичне значення і-го критерія.

3. Визначається відхилення прогнозного рівня економічної стійкості на основі рекомендованих і фактичних значень показників діагностики економічної стійкості ($\Delta P_{\text{ЕСП}}$), що пропонується здійснювати за допомогою формули:

$$\Delta P_{\text{ЕСП}} = P_{\text{ЕСПР}} - P_{\text{ЕСПФ}}. \quad (5)$$

Відхилення прогнозного рівня економічної стійкості на основі рекомендованих та фактичних значень критеріїв повинне бути мінімальним і близьким до нуля, що свідчатиме про наближення прогнозованого рівня економічної стійкості до необхідного. Ураховуючи відхилення між цими двома прогнозними рівнями, приймаються рішення щодо заходів, необхідних для забезпечення економічної стійкості підприємств індустрії туризму.

Перевагами запропонованої методики прогнозування економічної стійкості підприємств індустрії туризму з використанням методу аналізу ієрархій є:

- установлення пріоритетності заходів забезпечення економічної стійкості підприємства на основі прогнозних змін зовнішнього середовища;

- здійснення розрахунків в умовах відсутності точних даних прогнозних значень чинників зовнішнього середовища діяльності підприємства;

- можливість урахування впливу на прогнозний рівень економічної стійкості зовнішніх чинників, які не мають кількісного виміру.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Прогнозування економічної стійкості туристичних підприємств повинне здійснюватись з урахуванням впливу зовнішнього середовища на діяльність підприємства протягом прогнозного періоду та причинно-наслідкових зв'язків складових внутрішнього середовища. Економічну стійкість туристичних підприємств доцільно прогнозувати за допомогою методу аналізу ієрархій. Це дозволяє формувати комплекс першочергових заходів забезпечення економічної стійкості відповід-

но до прогнозних умов зовнішнього середовища з урахуванням досягнутого підприємством стану внутрішнього середовища, що потребує організації відповідного інформаційного забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бакунов О. О. Прогнозування рівня економічної стійкості – основа сталого розвитку торговельного підприємства / О. О. Бакунов, О. В. Сергєєва // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 4. – Т. 2. – С. 52–54.
2. Гросул В. А. Методичні основи оцінки соціально-економічної стійкості підприємства / В. А. Гросул // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – Вип. 2 : у 2 ч. – Харків : Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі, 2008. – Ч. 1. – С. 195–203.
3. Ткач В. О. Модель прогнозування економічної безпеки через чистий продукт туристичних підприємств Запорізької області / В. О. Ткач, О. С. Камушков // Бізнес-навігатор. – 2013. – № 1. – С. 265–270.
4. Ананьєв О. М. Оцінювання і прогнозування економічної сталості торговельного підприємства в контексті його економічної безпеки / О. М. Ананьєв, О. І. Белей // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 5. – С. 54–64.
5. Балабанова О. І. Організаційно-економічні механізми управління розвитком підприємств сфери послуг / О. І. Балабанова // Ефективна економіка. – 2009. – № 3. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=75> (дата звернення: 18.06.17). – Назва з екрана.
6. Распопова В. А. Модель прогнозування розвитку роздрібно-торговельної мережі / В. А. Распопова // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі. – 2010. – № 4. – С. 198–205.
7. Математичні методи і моделі ринкової економіки : навч. посіб. / [Т. С. Клебанова, М. О. Кизим, О. І. Черняк та ін.]. – Харків : ВД «ІНЖЕК», 2010. – 456 с.

8. Саати Т. Принятие решений. Метод анализа иерархий : пер. с англ. / Т. Саати. – Москва : Радио и связь, 1993. – 278 с.

REFERENCES

1. Bakunov, O. O. & Serhieieva, O. V. (2009). Prohnozuvannia rivnia ekonomichnoi stiikosti – osnova staloho rozvytku torhovelnoho pidpriemstva [Forecasting the level of economic sustainability is the basis for sustainable development of trade enterprises]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of Khmelnytsky National University: Collected papers*, (4 (2), (pp. 52–54) [in Ukrainian].
2. Hrosul, V. A. (2008). Metodychni osnovy otsinky sotsialno-ekonomichnoi stiikosti pidpriemstva [Methodological framework for the assessment of socio-economic sustainability of the enterprise]. *Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh – Economic strategy and prospects of development of sphere of trade and services*. 2 (1), 195–203. Kharkiv : Khark. derzh. un-t kharchuvannia ta torhivli [in Ukrainian].
3. Tkach, V. O. & Kamushkov, O. S. (2013). Model prohnozuvannia ekonomichnoi bezpeky cherez chystyi produkt turystychnykh pidpriemstv zaporizkoi oblasti [A forecasting model of economic security using the net product of tourism enterprises in Zaporizhia region]. *Biznes-navihator – Business Navigator*, 1, 265–270 [in Ukrainian].
4. Ananiev, O. M. & Belei, O. I. (2011). Otsiniuvannia i prohnozuvannia ekonomichnoi stalosti torhovelnoho pidpriemstva v konteksti yoho ekonomichnoi bezpeky [Assessment and prediction of economic sustainability of trading enterprise in the context of economic security]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual Problems of Economics*, 5, 54–64 [in Ukrainian].
5. Balabanova, O. I. (2009). Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizmy upravlinnia rozvytkom pidpriemstv sfery posluh [Organizational-economic mechanisms of management of development of service industries]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 3. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?-op=1&z=75> (accessed 18 June 2017) [in Ukrainian].
6. Raspopova, V.A. (2010). Model prohnozuvannia rozvytku rozdribnoi torhovelnoi merezhi [Prediction model development of retail trade network]. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu ekonomiky i torhivli – Bulletin of Donetsk National University of Economy and Trade: Collected papers*, (4), (pp. 198–205) [in Ukrainian].
7. Klebanova, T. S., Kyzym, M. O. & Cherniak, O. I. et al. (2010) *Matematychni metody i modeli rynkovoï ekonomiky [Mathematical methods and models of the market economy]*. Kharkiv: VD “INZhEK” [in Ukrainian].
8. Saati, T. (1993). *Prinjatje reshenij. Metod analiza ierarhij [Decision-making. Method of analysis of hierarchies]*. (Trans.). Moscow: Radio i svjaz' [in Russian].

А. А. Тараненко, кандидат экономических наук (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Прогнозирование экономической устойчивости предприятий индустрии туризма.**

Аннотация. Экономическая устойчивость является важным инструментом обеспечения эффективного функционирования предприятий индустрии туризма. **Целью** статьи является формирование подхода для прогнозирования экономической устойчивости предприятий индустрии туризма как составляющей управления этим процессом. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализ и синтез, систематизация и обобщение, диалектический подход, анализ иерархий. **Результаты.** Осуществленный анализ подходов к прогнозированию экономической устойчивости предприятий сферы услуг позволил выявить ряд ограничений, которые негативно влияют на точность результатов прогнозирования. Для их устранения в процессе прогнозирования экономической устойчивости предприятий индустрии туризма предложено использовать метод анализа иерархий. **Практическая значимость результатов исследования.** Экономическую устойчивость предприятий индустрии туризма целесообразно прогнозировать с помощью метода анализа иерархий, что

позволяет формировать комплекс первоочередных мероприятий обеспечения экономической устойчивости согласно прогнозным условиям внешней среды с учетом достигнутого предприятием состояния внутренней среды.

Ключевые слова: экономическая устойчивость, прогнозирование, планирование, предприятие, туризм.

A. Taranenko, Cand. Econ. Sci. (Poltava University of Economics and Trade). Forecasting of economic stability of enterprises of the tourism industry.

Annotation. Economic stability is an important tool for ensuring the effective functioning of the enterprises of the tourism industry. **The purpose** of this article is to form approach to forecasting of economic stability of enterprises of the tourism industry as part of the management of this process.

Methodology of research. The solution of the tasks, targeted in the article, carried out with the help of such scientific and special research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, the dialectical approach of the analysis of hierarchies. **Findings.** The analysis of approaches to forecasting of economic stability of the enterprises of sphere of services revealed a number of limitations that negatively affect the accuracy of the prediction results. To eliminate them in the process of forecasting the economic sustainability of tourism enterprises proposed to use the method of hierarchy analysis. **Practical value.** Economic sustainability of tourism enterprises appropriate to predict using the method of analysis of hierarchies, which allows forming a set of priority measures to ensure economic sustainability according to the forecast of environmental conditions taking into account the achieved enterprise status of the internal environment.

Keywords: economic sustainability, forecasting, planning, enterprise, tourism.

Х. ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 378:37.07:33–047.22

ПРОЦЕС СТАНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ ТА РОЛЬ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ В НЬОМУ

Л. М. ШИМАНОВСЬКА-ДІАНИЧ, доктор економічних наук, професор;
Л. А. РИБАЛКО-РАК, кандидат економічних наук, доцент;
Г. С. БОЙКО

(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. Метою статті є дослідження процесу становлення економіки знань та визначення ролі вищого навчального закладу в ньому. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації, узагальнення та порівняння, розрахунково-аналітичного методу. **Результати.** Досліджено економічну сутність категорії «економіка знань» із позиції аналізу змісту найбільш поширених понять. Ураховуючи отримані результати, у поданому дослідженні запропоновано власне визначення поняття «економіка знань» на основі застосування методів аналізу, синтезу, узагальнення, що враховує багатоаспектність зазначеного поняття. Обґрунтовано, що проаналізовані підходи й авторська розробка в основі змісту поняття «економіка знань» передбачають розгляд знання як інструменту прискорення темпів науково-технічного прогресу та підвищення рівня життя в суспільстві. **Практична значущість результатів дослідження.** Доведено, що визначальною тенденцією розвитку сучасного суспільства є зниження ролі матеріальних факторів виробництва й підвищення значимості таких основних виробничих ресурсів, як інформація та знання. Відбувається формування економіки знань та інноваційного суспільства.

Ключові слова: вищий навчальний заклад, економіка знань, освіта, знання, розвиток.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Стратегічно важливі сфери знань європейських країн та США – авіація, енергетика, озброєння – поступаються новим напрямам науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок. Протягом останніх років у США, Великобританії, Японії і Франції спостерігається відносно скорочення питомої ваги військових досліджень та прискорене зростання інвести-

цій у фундаментальну науку. У дослідженнях і розробках приватного сектора США основними пріоритетами є фармацевтика, електроніка, програмне забезпечення та телекомунікації. Світовий досвід засвідчив, що для стійкого розвитку економіки необхідно розвивати саме її наукомісткий сектор.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У світовій економіці відбувається перехід від індустріального її типу до нового – постіндустріального, науково-інформаційного, головним

потенціалом якого є людський інтелектуально-інноваційний потенціал [19].

Саме тому економіка знань привертає увагу багатьох іноземних та вітчизняних дослідників. Основоположниками цієї наукової проблеми є іноземні західні представники, зокрема, Д. Амідон, Г. Беккер, М. Блауг, Е. Брукінг, Дж. Гелбрейт, Е. Денісон, П. Друкер, К. Гріффін, А. Моль, Г. Кант, Р. Кроуфорд, Ф. Махлуп, У. Петті, Д. Рісмен, Т. Сакай, А. Сміт, Р. Солоу, Т. Стюарт, Е. Тоффлер, У. Хадсон, Д. Шнайдер та ін. Науковий пошук продовжено в дослідженнях вітчизняних науковців – М. Ажажи, В. Андрущенко, Г. Андрущук, В. Бебика, В. Білоцерківця, А. Бойко, А. Гапоненка, В. Гейця, В. Глухова, Д. Дзвінчука, В. Журавського, В. Кощина, В. Кременя, В. Кушерець, О. Лугового, О. Лященко, В. Макарова, С. Максименка, М. Михальченка, В. Огнев'юк, Ю. Полунєва, Ж. Поплавської, В. Поплавського, В. Семиноженка, А. Сіренка, М. Сороки, О. Старовойта, В. Ткаченка, Л. Федулова та ін.

Постійна увага до феномену економіки знань протягом тривалого часу й на сьогодні не вичерпала кількості актуальних досліджень із проблеми, що потребують ґрунтовних наукових розробок. Це зумовлено постійним інтересом до пошуку напрямів подальшого розвитку держави, зокрема за рахунок вивчення, адаптації і впровадження досвіду формування та розбудови економіки, що базується на знаннях, економічно розвиненими країнами світу.

Дослідженню теоретичних та практичних проблем функціонування і розвитку вищих навчальних закладів присвячено праці таких науковців, як А. Ашкеров, Г. Бекер, М. Блауг, Т. Боголіб, В. Бородюк, Х. Боуен, А. Віфлемський, О. Грішнова, Е. Денісон, Г. Дмитренко, В. Жамін, В. Іноземцев, С. Костянян, В. Кремень, В. Куценко, В. Луговий, Я. Мінсер, В. Новіков, Г. Псахаропулос, Дж. Стігліц, О. Сухарєв, В. Чекмарьов тощо. Науковці схильні вважати, що саме сьогодні відбувається процес формування шостого технологічного укладу в розвинених країнах світу, де ключову роль відіграють високотехнологічні галузі економіки: нанотехнології, генна інженерія, космічна техніка, мультимедійні інтерактивні інформаційні системи, біотехнології тощо, які потребують управлінців із чітким розумінням ролі інновацій та їх значенням в активізації економічного розвитку [18, с. 129].

Формування цілей статті (постановка завдання). Мету дослідження спрямовано на дослідження процесу становлення економіки знань та визначення ролі вищого навчального закладу в ньому.

Досягнення мети дослідження відбулося за рахунок виконання таких завдань: дослідження підходів, що існують, до змісту та економічної сутності категорії «економіка знань»; обґрунтування авторського трактування категорії «економіка знань», визначення ролі управління знаннями та вищих навчальних закладів у процесі становлення економіки знань.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Прискорення темпів розвитку науково-технічного прогресу й підвищення рівня продуктивності праці у розвинених країнах світу на перетині ХХ–ХХІ ст. викликало формування якісно нової економіки – економіки знань (knowledge – based economy). У науці та практиці знайшла поширення значна кількість близьких за змістом понять. Зокрема, серед відповідників англomовного походження використовують, здебільшого, «knowledge economy», «new economy» (нова економіка), «knowledge-based economy» (економіка, що базується на знаннях), «knowledge-intensive industries» (індустрія інтенсивних знань) тощо. Близькими поняттями є: інноваційна економіка, суспільство знань, інформаційна економіка, інформаційне суспільство, високотехнологічна цивілізація, постіндустріальне суспільство, суспільство навчання впродовж життя, цифрове суспільство, суспільство мережевого інтелекту, глобальне суспільство тощо.

З огляду на вищевикладене, доцільним є дослідження економічної сутності категорії «економіка знань» із позиції аналізу змісту найбільш поширених понять. Економіка знань – це економіка, у котрій більшу частину валового внутрішнього продукту (ВВП) забезпечено діяльністю з виробництва, обробки, зберігання й розповсюдження інформації і знань.

Й. Шумпетер досліджував економіку знань як один із секторів економіки. Відповідно до їх концепції теорія знання як товарний продукт, яка стала однією з основ теорії «інформаційного суспільства» [20]. П. Друкер наголошував, що економіка знань – це тип економіки, у якому знання відіграють вирішальну роль [10]. Д. Амідон підтверджувала, що зазначене

поняття застосовується у загальносвітовому масштабі для визначення суспільства майбутнього. Ініціатива, спрямована на використання інтелектуального капіталу нації, перетворилася в міжнародне співробітництво [1].

Г. Андрошук характеризував економіку знань як принципово нове утворення, яке має прийти на зміну економіці винищення й експлуатації природи, економіці сліпого бажання людини отримати максимум прибутку. Її основою є не споживацький мотив людини, а прагнення задовольняти свої потреби так, щоб не завдавати шкоди природі, сприяючи при цьому її відтворенню [4, с. 46]. М. Ажажа визначав, що наукові знання та спеціалізовані унікальні навички їхніх носіїв стають головним джерелом і ключовим фактором розвитку матеріального та нематеріального виробництва, забезпечуючи стійкий економічний розвиток [3, с. 37].

Етапом розвитку постіндустріальної економіки, за якого інтелект і знання людини, інформаційні й інші високі технології перетворюються у вирішальний фактор, який визначає тенденції виробничої і соціально-економічної трансформації суспільства, визначено економіку знань у дослідженнях В. Білоцерківця, А. Лященко [5]. У праці В. Гейця домінуючим фактором економіки знань визначено процеси накопичення та використання знань [7]. Спеціалізовані (наукові) знання, як і повсякденні, стають важливим ресурсом який, поряд із працею, капіталом і природними ресурсами, забезпечує зростання і конкурентоспроможність економічної системи.

А. Гапоненко стверджує, що економіка, заснована на знаннях, або економіка, яка створює, розповсюджує та використовує знання для забезпечення свого росту та конкурентоспроможності, – це будь-яка економіка – економіка і Стародавнього Вавилону, і Стародавнього Єгипту, і феодальних держав Європи, і Англії і Франції XVIII ст., і сучасна економіка розвинених держав, і сучасна економіка африканських держав [6, с. 55]. З одного боку, спеціальна галузь загальної економічної науки та практики, з іншого – системоутворювальна складова, ядро «нової економіки», яка визначає перспективи й динаміку стійкого розвитку, оскільки всі сфери матеріального та нематеріального виробництва, виробничі та соціальні відносини в сучасних умовах розвиваються на основі динамічного прирощення й оновлення

знань [11]. Л. Федулова, Т. Корнєєва вбачають, що економіка знань відображає характеристики постіндустріального суспільства, але на більш високому еволюційному рівневі розвитку, коли для задоволення життєво необхідних потреб людини все більше затребуваними стають диференційовані товари й послуги, вироблені різними дрібними підприємствами, інтенсифікується розвиток людського капіталу та сфери послуг [17]. Це економіка, яка створює, розповсюджує та використовує знання для забезпечення свого зростання і конкурентоспроможності. У такій економіці знання збагачують усі галузі, усі сектори та всіх учасників економічного процесу. Вона не тільки використовує знання в різноманітній формі, але і створює їх у вигляді науково-технічної та високотехнологічної продукції, висококваліфікованих послуг та освіти [16, с. 34].

Т. Стюарт ототожнює економіку знань з економікою якості, й доводить, що зростання когнітивної складової у вартості основних благ призведе до когнетивізації товарів, перетворення їх на своєрідні «згустки знань» [2].

В. Глухов, С. Коробко та Т. Марініна розглядають економіку знань як систему загальних уявлень, сукупність досягнень практики, систему методів створення умов для функціонування і підтримки науково-дослідної діяльності [9].

Це новий тип розвитку економіки, у якій знання відіграють вирішальну роль, а їх виробництво є джерелом зростання [14]. Це економіка, заснована на виробництві, оновленні, циркуляції, розподілі й застосуванні знань.

У результаті дослідження сутності поняття «економіка знань» сформувався висновок про багатоаспектність названої наукової категорії, зокрема, її визначають як: інформаційну економіку (постіндустріальну економіку), де знання є ключовим чинником виробництва, а в матеріальному виробництві переважає питома вага сфери послуг; етап розвитку економіки й суспільства, за якого знання визначено провідним фактором її розвитку; науку, що вивчає конкретну предметну галузь.

Ураховуючи отримані результати, у поданому дослідженні автором запропоновано власне визначення поняття «економіка знань» на основі застосування методів аналізу, синтезу, узагальнення, що враховує багатоаспектність поняття, а саме: економіка знань – це тип су-

часної економіки, міждисциплінарна галузь знань та їх прикладне застосування в різноманітних сферах життєдіяльності суспільства, в умовах його соціально-економічної трансформації, що зумовлює формування, використання і постійне вдосконалення знань за рахунок підтримки науково-дослідної діяльності, використання інтелектуального капіталу, з метою досягнення конкурентоспроможності економічної системи держави на основі стійкого економічного розвитку.

Загалом і проаналізовані підходи, і авторська розробка в основі змісту поняття «економіка знань» передбачають розгляд знання як інструменту прискорення темпів науково-технічного прогресу та підвищення рівня життя в суспільстві.

Грунтуючись на останніх дослідженнях науковців у сфері розробки теорії нової економіки, Л. М. Шимановська-Діанич зупиняється на ідеї, що першопричиною створення «нової економіки» є талановита й інтелектуальна людина. Саме цей інтелект і виходить на позиції одного з головних факторів виробництва в сучасному суспільстві. У наукових колах по-різному визнають цей фактор, зокрема, це – інтелект, інформація, знання тощо, автор зупиняється на тому, що знання й інформація є продуктом інтелекту, а отже, головним фактором, який формує нову економіку й водночас визначає її новизну, є інтелект [19].

Г. Кундєєва, Н. Решетник, Р. Хусаїнов зауважують, що знання, як і інформація, перетворюються на безпосередню продуктивну силу, на визначальний фактор економічного зростання та розвитку. Перетворення системи знань людини на основний виробничий ресурс означає, що створення вартості й додаткової вартості забезпечується не стільки на основі фізичних зусиль працівника, скільки завдяки його інтелектуальному потенціалу, застосуванню його знань [13].

О. Шутов, Р. Хусаїнов визначають, що важливими елементами економіки знань є також інститути системи вищої освіти та наукові установи. На думку науковців, специфіка сучасного етапу науково-технічного прогресу вимагає перетворення сектора вітчизняної науки у вищі в потужну підсистему інтегрованого науково-дослідного комплексу країни, здатну поєднувати масштабне проведення фундаментальних досліджень із конкурентоспро-

можними розробками комерційного характеру [21, с. 216].

Б. Гейтс розглядає управління знаннями як управління інформаційними потоками; таке управління повинне гарантувати, що важлива інформація досягне необхідних людей у визначений час, щоб ці люди могли своєчасно скористатися нею [8].

У 60-70-ті рр. ХХ ст. сформувалася думка про освіту як ефективні інвестиції в довгостроковому періоді. На сьогодні ця теза не відображає системного значення освіти для розвитку суспільства. Актуальною стратегією для більшості країн світу є не лише економічне зростання та його темпи, а й, насамперед, забезпечення сталого економічного та соціального розвитку суспільства. Освіта розглядається як один із найважливіших факторів забезпечення такого розвитку.

О. В. Куклін у своїх дослідженнях розглядає інститут вищої освіти як ланку, яка об'єднує політичні, економічні та соціальні інститути, обґрунтовуючи це тим, що висока освіченість переважної й дедалі зростаючої частини населення є необхідною умовою і визначальною характеристикою сучасного інноваційного розвитку, переходу до економіки знань [12].

Тенденції розвитку світової економіки свідчать про неможливість іншого напрямку розвитку держав, аніж формування економіки, заснованої на знаннях. В Україні система вищої освіти має давню історію становлення та розвитку. Серед наукових установ ключовою є діяльність Національної академії наук України та галузевих академій наук. Проте, розгалужена система установ та організацій вищої освіти, інститутів Національної академії наук України і галузевих академій наук не є ефективною та вимагає термінових реформ. Саме вища школа, з її потенціалом та резервами, повинна стати рушійною силою переходу країни на інноваційний шлях розвитку. Лише людські ресурси та якісна освіта спроможні забезпечити економічне зростання країни та її перехід на нові рівні економічного, технологічного й соціального розвитку.

Процес отримання та передачі знання переміщується із соціальної сфери у сферу виробництва, перетворюючи вищий навчальний заклад в одну з безлічі організацій, що беруть участь у цьому виробництві. Вищі навчальні заклади починають функціонувати як «поста-

чальники знань». Ті, хто навчається, усе частіше розглядаються не як громадяни, які мають право на освіту, а як споживачі освітніх послуг. В умовах інноваційного розвитку змінюється функціональна роль освіти: із транслятора знань і генератора специфічних навичок та вмінь вона перетворюється в безпосереднього виробника знань і в активного учасника процесу трансформації цих знань у нові продукти, технології та послуги [15].

Вищенаведене свідчить про набуття особливого статусу сферою освіти, де виробляються та поширюються знання, і вимагає трансформації вищого навчального закладу, що є інструментом продукування людських ресурсів для управління економікою знань. Тому питання вдосконалення процесів управління і розвитку вищих навчальних закладів є особливо актуальними.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. У сучасних умовах суб'єкти господарювання цінують знання лише як елемент управління бізнесом, водночас прикладне управління знаннями на засадах системного підходу не береться до уваги. Визначальною тенденцією розвитку сучасного суспільства є зниження ролі матеріальних факторів виробництва й підвищення значимості таких основних виробничих ресурсів, як інформація та знання. Відбувається формування економіки знань та інноваційного суспільства, що і є перспективою для подальших досліджень у даному напрямі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Amidon Debra M. Global Momentum Of Knowledge Strategy [Електронний ресурс] / Debra M. Amidon. – Режим доступу: <http://I3UPDATE Special Edition> (дата звернення: 14.04.17). – Назва з екрана.
- Stewart T. A. Intellectual Capital: The New Wealth of Organization / T. A. Stewart. – N. Y.; L. : Doubleday / Currency / Earl M. Prusak L. (ed.). – 1997. – 320 p.
- Ажажа М. А. Інвестиції в освіту як фактор інтелектуального прогресу / М. А. Ажажа // Соціальна перспектива і регіональний розвиток [наук.-пр. журн.]. – Запоріжжя : ТОВ «КСК-Альянс», 2007. – Вип. 2. – С. 37–40.
- Андрощук Г. А. Прогнозирование инновационной деятельности на основе анализа активности глобальных фирм / Г. А. Андрощук // Проблемы науки. – 2006. – № 5. – С. 40–47.
- Білоцерківець В. В. Нова економіка: сутність та генеза / В. В. Білоцерківець, А. В. Ляшенко. – Дніпропетровськ : Січ, 2007. – 221 с.
- Гапоненко А. Л. Современный рынок знаний: понятие, участники, формы / А. Л. Гапоненко // Проблемы теории і практики управління – 2010. – № 6. – С. 55–64.
- Геец В. М. Социально-экономические трансформации при переходе к экономике знаний / В. М. Геец // Социально-экономические проблемы информационного общества : [коллективная монография] / под ред. Л. Г. Мельника. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2004. – С. 16–34.
- Гейтс Б. Бизнес со скоростью мысли. – 2-е изд., испр. / Б. Гейтс. – Москва : Изд-во ЭКСМО–Пресс, 2001. – 80 с.
- Глухов В. В. Экономика знаний : учеб. пособие / В. В. Глухов, С. Б. Коробко, Т. В. Маринина. – Санкт-Петербург : Питер, 2003. – 528 с.
- Друкер П. Ф. Эпоха разрыва: ориентиры для нашего меняющегося общества / Питер Ф. Друкер. – Санкт-Петербург : Изд. дом «Вильямс», 2007. – 323 с.
- Захаров Н. Л. Управление социальным развитием организации / Н. Л. Захаров, А. Л. Кузнецов. – Москва : ИНФРА-М, 2006. – 263 с.
- Куклін О. В. Економічні аспекти вищої освіти : монографія / О. В. Куклін. – Київ : Знання України, 2008. – 331 с.
- Кундеева Г. Людський капітал в контексті інноваційного розвитку економіки України / Г. Кундеева, Н. Решетник, Р. Хусаїнов // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 19. – С. 23–31.

14. Мильнер Б. З. Управление знаниями: эволюция и революция в организации / Б. З. Мильнер. – Москва : ИНФРА, 2003. – 177 с.
15. Ржепішевська В. В. Проблеми та перспективи функціонування вищих навчальних закладів у регіональній інноваційній системі [Електронний ресурс] / В. В. Ржепішевська // Ефективна економіка. – 2013. – № 3. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_3_30 (дата звернення: 27.05.17). – Назва з екрана.
16. Федулова Л. І. Концептуальні засади економіки знань / Л. І. Федулова // Економічна теорія. – 2008. – № 4. – С. 37–59.
17. Федулова Л. І. Особливості економіки знання на сучасній фазі розвитку суспільства: теорія і практика розбудови в Україні / Л. І. Федулова, Т. М. Корнєєва // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 4 (106). – С. 73–86.
18. Хусаїнов Р. В. Формування інноваційної культури у студентів в епоху економіки знань / Р. В. Хусаїнов // Матеріали II Міжнародної науково-практичної е-конференції «Мультидисциплінарні академічні дослідження і глобальні інновації: гуманітарні та соціальні науки» (28–29 липня 2016 р., м. Київ). – Київ : КНЛУ, 2016. – С. 128–130.
19. Шимановська-Діанич Л. М. Управління розвитком персоналу організацій: теорія і практика : монографія / Л. М. Шимановська-Діанич. – Полтава : РВЦ ПУЕТ, 2011. – 430 с.
20. Шумпетер Й. Теория экономического развития: исследование предпринимательской прибыли, кредита, процента, капитала и цикла конъюнктуры / Й. Шумпетер ; пер. с нем. В. С. Автономова. – Москва : Прогресс, 1982. – 458 с.
21. Шутов О. Г. Вища освіта та інноваційний розвиток економіки / О. Г. Шутов, Р. В. Хусаїнов // Матеріали I Наукової міжнародної конференції на честь доктора економічних наук, проф. Шкітіної М. І. «Управлінські науки в сучасному світі» (м. Київ, 27 листопада 2014 р.). – Київ : Київський національний лінгвістичний університет, 2014. – С. 215–217.

REFERENCES

1. Amidon, Debra M. (1999). *Global Momentum Of Knowledge Strategy*. Retrieved from <http://I3UPDATE Special Edition> (accessed 14 April 2017).
2. Stewart, T. A. (1997). *Intellectual Capital: The New Wealth of Organization*. New York : Doubleday/Currency.
3. Azhazha, M. A. (2007). Investytsiyi v osvitu yak faktor intelektual'noho prohresu [Investments in education as a factor of intellectual progress]. *Sotsial'na perspektyva i rehional'nyy rozvytok [nauk.-pr. zhurn.] – Social Perspective and Regional Development [sci. Journal]*, 2, 37–40 [in Ukrainian].
4. Androshchuk, H. A. (2006). Prohnozyrovanye ynnovatsyonnoy deyatel'nosti na osnove analiza aktyvnosti hlobal'nykh fyrm [Prediction of innovation activity on the basis of analysis of the activity of global firms]. *Problemy nauky – Problems of Science*, 5, 40–47 [in Russian].
5. Bilotserkivets', V. V. & Lyashenko, A. V. (2007). Nova ekonomika: sutnist' ta heneza [New Economy: Essence and Genesis]. Dnipropetrovs'k: Sich [in Ukrainian].
6. Haponenko, A. L. (2010). Sovremenniy ry-nok znanyu: ponyatyie, uchastnyky, formy [The Modern Knowledge Market: Concept, Participants, Forms]. *Probl. teoryy y praktyky upravl. – Probl. theory and practice of management*, 6, 55–64 [in Russian].
7. Heets, V. M. (2004). *Sotsyal'no-ekonomy-cheskye transformatsyy pry perekhode k ekonomyke znanyu. Sotsyal'no-ekonomyche-skye problemy informatsyonnoho obshchestva [Socio-economic transformations in the transition to the knowledge economy. Socio-economic problems of the information society]*. L. H. Mel'nyk (Ed.). Sumy: YTD “Unyversytet·skaya knyha” [in Russian].
8. Heyts, B. (2001). *Biznes so skorost'yu mysli [Business with the speed of thought]*. 2nd ed. rev. Moscow : Izd-vo EKSMO–Press [in Russian].

9. Hlukhov, V. V., Korobko, S. B. & Marynyna, T. V. (2003). *Ekonomyka znannyu [Economics of knowledge]*. Sankt-Peterburg: Piter [in Russian].
10. Druker, P. F. (2007). *Epokha razryva: oryentyry dlya nasheho menyayushchehosya obshchestva [The era of the gap: the benchmarks for our changing society]*. – Sankt-Peterburg: Yzd. dom “Vyl'yams” [in Russian].
11. Zakharov, N. P., Kuznetsov A. L. (2006). *Upravlyenye sotsyal'nym razvytyem orhanizatsyy [Management of the social development of the organization]*. Moscow: YNFRA-M [in Russian].
12. Kuklin, O. V. (2008). *Ekonomichni aspekty vyshchoyi osvity [Economic Aspects of Higher Education]*. Kyiv : Znannya Ukrainy [in Ukrainian].
13. Kundyeyeva, H., Reshetnyk, N. & Khusainov, R. (2013). Lyuds'kyi kapital v konteksti innovatsiynoho rozvytku ekonomiky Ukrainy [Human Capital in the Context of Innovative Development of the Ukrainian Economy]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience*, 19, 23–31 [in Ukrainian].
14. Myl'ner, B. Z. (2003). *Upravlyenye znanyamy: Evolyutsyya y revolyutsyya v orhanizatsyy [Knowledge management: Evolution and revolution in organization]*. Moscow : YNFRA [in Russian].
15. Rzhepishevs'ka, V. V. (2013). Problemy ta perspektyvy funktsionuvannya vyshchikh navchal'nykh zakladiv u rehional'niy innovatsiyniy systemi [Problems and prospects of functioning of higher educational institutions in the regional innovation system] *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 3. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_3_30 (accessed 27 May 2017) [in Ukrainian].
16. Fedulova, L. I. (2008). Kontseptual'ni zasady ekonomiky znan' [Conceptual foundations of the knowledge economy]. *Ekonomichna teoriya – Economic Theory*, 4, 37–59 [in Ukrainian].
17. Fedulova, L. I. & Kornyeieva, T. M. (2010). Osoblyvosti ekonomiky znannya na suchasniy fazi rozvytku suspil'stva: teoriya i praktyka rozbudovy v Ukraini [Features of Knowledge Economy in the Modern Phase of Society Development: Theory and Practice of Development in Ukraine]. *Aktual'ni problemy ekonomiky – Actual Problems of Economics*, 4 (106), 73–86 [in Ukrainian].
18. Khusainov, R. V. (2016). Formuvannya innovatsiynoyi kul'tury u studentiv v epokhu ekonomiky znan' [Formation of innovative culture in students in the era of knowledge economy]. Proceedings from *II Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi e-konferentsiyi “Mul'tydystsyplinarni akademichni doslidzhennya i hlobal'ni innovatsiyi: humanitarni ta sotsial'ni nauky” – Materials of the II International Scientific and Practical E-Conference “Multidisciplinary Academic Research and Global Innovations: Humanities and Social Sciences”* (pp. 128–130). – Kyiv : KNLU [in Ukrainian].
19. Shymanovs'ka-Dianychn, L. M. (2011). *Upravlinnya rozvytkom personalu orhanizatsiy: teoriya i praktyka [Management of Personnel Development Organizations: Theory and Practice]*. Poltava : PUET [in Ukrainian].
20. Shumpeter, Y. (1982). *Teoriya ekonomicheskoho rozvytyya: yssledovanye predprynymatel'skoy prybyli, kredyta, protsenta, kapytala y tsykla kon'yunktury [Theory of economic development: the study of entrepreneurial profit, credit, interest, capital and the conjuncture cycle]*. V. S. Avtonomov (Trans.). Moscow : Prohress [in Russian].
21. Shutov, O. H. & Khusainov, R. V. (2014). Vyshcha osvita ta innovatsiynyy rozvytok ekonomiky [Higher Education and Innovative Economic Development]. Proceedings from *I Naukovoyi mizhnarodnoyi konferentsiyi na chest' doktora ekonomichnykh nauk, prof. Shkitinoyi M.I. “Upravlins'ki nauky v suchasnomu sviti” – Materials of the International Scientific Conference in honor of Doctor of Economics, prof. Shkitina MI “Management Science in the Modern World”* (pp. 215–217). Kyiv : Kyyivs'kyi natsional'nyy linhvistychnyy universytet [in Ukrainian].

Л. М. Шимановская-Дианич, доктор экономических наук, профессор; **Л. А. Рибалко-Рак**, кандидат экономических наук, доцент; **Г. С. Бойко** (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Процесс становления экономики знаний и роль высшего учебного заведения в нем.**

Аннотация. Целью статьи является исследование процесса становления экономики знаний и определения роли высшего учебного заведения в нем. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации, обобщения и сравнения, расчетно-аналитического метода. **Результаты.** Исследована экономическая сущность категории «экономика знаний» с позиции анализа содержания наиболее распространенных понятий. Учитывая полученные результаты, в представленном исследовании предложено собственное определение понятия «экономика знаний» на основе применения методов анализа, синтеза, обобщения, учитывающий многоаспектность этого понятия. Обосновано, что проанализированы подходы и авторская разработка в основе содержания понятия «экономика знаний» предусматривают рассмотрение знания как инструмента ускорения темпов научно-технического прогресса и повышения уровня жизни в обществе. **Практическая значимость результатов исследования.** Доказано, что определяющей тенденцией развития современного общества является снижение роли материальных факторов производства и повышение значимости таких основных производственных ресурсов, как информация и знания. Происходит формирование экономики знаний и инновационного общества.

Ключевые слова: высшее учебное заведение, экономика знаний, образование, знания, развитие.

L. Shymanovska-Dianyach, Dc. Econ. Sci., Professor; **L. Rybalko-Rak**, Cand. Econ. Sci., Docent; **A. Boyko** (Poltava University of Economics and Trade). **The process of formation of the knowledge economy and the role of a higher education institution in it.**

Annotation. The aim of the article is to study the process of formation of the knowledge economy and determine the role of the higher education institution in it. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, calculation and analytical method. **Findings.** The economic essence of the category "knowledge economy" from the position of analysis of the content of the most common concepts is investigated. Taking into account the obtained results, in the given research the own definition of "knowledge economy" is proposed on the basis of application of methods of analysis, synthesis, generalization, taking into account the multidimensionality of the mentioned concept. It is substantiated that the analyzed approaches and author's development, in the basis of the content of the concept of "knowledge economy" provide for the consideration of knowledge as an instrument for accelerating the pace of scientific and technological progress and raising the standard of living in society. **Practical value.** It is proved that the decisive trend in the development of modern society is to reduce the role of material factors of production and to increase the importance of such basic production resources as information and knowledge. The formation of a knowledge economy and an innovative society takes place.

Keywords: higher education institution, economics of knowledge, education, knowledge, development.

НАУКОВИЙ ВІСНИК

Полтавського університету
економіки і торгівлі

Збірник

Полтавський університет економіки і торгівлі є правонаступником
Полтавського університету споживчої кооперації України від 29 березня 2010 р.
згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 253

Постановою Президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1
«Науковий вісник ПУСКУ» внесено до «Переліку наукових фахових видань,
у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття
наукового ступеня доктора і кандидата наук» (Бюлетень ВАК № 3 від 2010 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію серії «Економічні науки»
КВ № 17165-5935 ПР видане 12.10.2010 р. Міністерством юстиції України.

Формат 60×84/8. Ум. друк. арк. – 22,4. Наклад: 300 пр. Зам. № 100.

Видавець і виготовлювач
Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3827 від 08.07.2010 р.
